

مُنْتَخَبَاتِ هِنْدِي
 هِنْدِي زَبَانِ كِي طَالِبُونِ كِي فَايْدِي كِي واسْطِي
 اِنْتِخابِ كِيا هُوا
 جان شيكسپير كا

سَنَہِ اِيکْ ہزار آٹھ سِي چَوْتِيسِ عِيسوي ميں
 مُطَابِقِ سَنَہِ بارہ سِي پچاسِ ہجْري کي
 تِيسْري دُفعہ مَرْتُو سِي چھاپا گيا

L O N D O N :

Printed by J. L. COX and SON, 75, Great Queen Street,
 Lincoln's-Inn Fields.

داخِلِ مکتبہ

1834.

کِسي کُتي ني دريا کناري ايک هڏي پائي آور منهنه مين لي جون پرچپائين اُس
 کي پاني مين ديکهي سمجها که دوسري هڏي هي ماري لالچ کي منهنه پسارا که
 اُسي بهي پاني سي نکال لي آخر هڏي جو منهنه مين تهِي کهو دي

۲ نقل

يون کھتي هين که شادي نام ايک بني ني بازار سي گھڑا بھر کڙوا تيل خریدا اور
 وهان گھڑا هو پکاري لگا که جو کوئي محنتي اسي ميري دکان تڪ پہنچاوي
 تو ايک ٿکا اُسي مزدوري دُونگا دلوالِي نام ايک نعل بند وهان گھڑا تها وه گھڑا
 اپني سر پر اُٿاڪر اُس کي دکان کي طرف لڇلا اور چلتِي هُوِي يهه دل مين
 منصوبه ڪرني لگا که اس تڪي کي مرغي لُونگا وه بيس اٿئي ديگي بھر بايس

دِنَ کي بَعْدِ سِ بَچِي نِکالِگِي جَب وَی نَرِي هُونِگِي اُن کو بچکر نَرِي
 خَرِيدُونِگا اُس کي کچھ بچي گائي پور اُس سِي گھوڑِي گھوڑِي سِي اُونَتِي پور
 هَتِي مَوَل لُونِگا

جَب اِس سَوَدَاگَرِي سِي بَهت دَوْلَت هَاتِه اِي سَب چار ساه گُونِگا هَر اِيک
 جورو سِي چار چار سَتِي تَوَلَد هُونِگِي حَب وَی جَوَان هُوکر شَهَرادُون کِي طَرَح
 تَارِي گھوڑُون پَر سَوَار هُوکر شِکار کا اِرَادَه کَرِينِگِي تَوَمِن اُن کِي جَلَوَمَن چَلُونِگا
 ناکِه اَوَر لَوک اُن کِي تَعَطِيم وَنَکَرِيم کَرِن

اِس يِهودَه خِيَال مِين گھَرِيکا دِهِيان جاتا رَها وَه سِر سِي زَمِن پَر گِرِي بَهوت
 گَبا اَوَر سارا تيل بَه گيا تَب بَنِي فِي اُس کِي سِر کِي بال پَکَر ايسا لِسايَا کِه
 اُسي وَه مار عُمَر بَه رَه يِهولِگِي

۳ نقل

کِسِي مَکان کِي بِيچ پانچ سات سايهي بِيٹهي اَبَسَمِن دِيگَت مَارَتِي تهي کوِي
 کُهتا تها مِين يِ چار گَبا وَ کُهاِي اَوَر کوِي کُهتا تها پانچ غَرَض هَر اِيک يِ اُپَنِي
 اُپَنِي لَرِي اَوَر زَحَم کُهاِي کا اَحْوال بَيَان کيا اِيک بُوڑا تَهتَل اُن کِي پاس

بيٽها تنه بولا ڪه ميان جواني مين هم بيبي سيڪڙون لڙاڻيان لڙي اور همڻي بيبي
 هزارون زخم ڪهاڻي آيسي ڪه ڪهين بدن پر تل دهرئي ڪي جگهه بائي نهين رهي
 هماري آگي اب ڪوئي ڪيا لڙيگا اور ڪيا زخم ڪهاڻيگا

اٽني بات ڪي سٽي هي اُن مين سي ايڪڻ جوان خفا هو ڪر بولا بڙي ميان
 ڪپڙي تو اُتارو ديهين ٿم ني ڪهان گهاو ڪهاڻي هين وه هسڪي بولا ميان گبرو نه وه
 زمانه رها نه وي دن رهي نه وه جواني رهي نه وه تيار رهي نه وه جسم هي
 رها اب ڪيا ديهوگي اٽنا ڪه چنپت هوا

۴ نقل

ايڪڻ عرب بدوي شهر بغداد مين آيا اور گردي نان بائي ڪي دُڪان مين ديهي
 ڪر مضطرب هوا بيجا ره صرف بوسي جيتا تنه جب ڪه روڻي ڪا منهنه ديهي صبر
 ڪا گريبان چاڪ ڪڙڪي نان بائي ڪي پاس ڪيا اور ڪها آي خواجه ميري پيت بهر
 روڻيان ڪهانيڪا ڪيا لوگي اُس ني اُس جوان ڪو اُرون ڪي مانند خيال ڪيا ڪه ڪتنا
 ڪهاڻيگا اکر بهت ٿيو ڪها هو تو دو تين روڻيون سي زياده نه ڪها سڪيگا بولا آي عرب
 آدهي دينار دي اور جڻي چاهي ڪها

عرب بي آڏهي ڏيناري ڏي آڏوڏلي کي ڪناري بيٺا نان ٻائي روڻيان نڪال نڪال
 ڏيئا تنهن ڏي آڏو پاني مين بهگو بهگو ڪر ڪهانا تنهن روڻيان آڏهي ڏيناري کي قيمت سڀ
 گذر ڪر چار دانگ تلک پهنجن بلڪه اسي گذر ڪر ڏيناري کي نوٽ آڏي نان
 ٻائي بي اختيار هو ڪر ٻو آڏي عرب ڪڍي ڪهاڻي اُس تي جواب ڏيا ڪه جي بلڪ
 به پائي بهنگا مين ڪهانا جاوڻا

٥ نعل

نعل هي ايڪ جنگل مين ڪوئي لومڙي ڪهاڻي کي تلش من هر طرف پڙي پڙي
 تنهن ڪه نظر اُس کي ايڪ مرغ خانگي ٻيڙي جو درخت کي نيجي چرنا
 تنهن گهاٽ ڪر ڪي چاهي ڪه اُس جو شڪار ڪري ايڪ ٻيڙي ايڪ نقاري ڪوڪي
 درخت مين لڏا هئا ڏيئا ڪه ڏالين کي لڏي سڀ سڀاڪ آواز اُس تي
 نڪلي هي اُس نقاري کي پڙي هلي ٻيڙي آواز تي اُس ڪو نيم مڙهه سمجه ڪر
 دل مين اڀري مڇي ڪه گوشت وڃي اُس ڪا موافق ڏيل آواز کي هوڳا
 درخت کي طرف مڙهه هئي. توڙي اُس حادثي تي واقف هو ڪر ٻيڙي
 لومڙي به هزار تڪليف درخت کي اوڀر چڙهي ڪوشش ڪري رهي پهان نڪر

ڪَٺَ نڦاري ڪو پهاڙا تو سواي خُشڪَ ڄمڙي آور سَخَت لُڪڙي ڪي ڪڙي چير نه
 پاڻي آتشِ پشيماني سي جي اُس کا جلني لڳا آور آسُو آنڪهون سي جاري ڪرڪر
 ڪهنِي لڳي ڪَ افسوس مَن صَرفِ اس دھوڪي ڪي سب بهتري سي اپني ناز
 رهي سچ هي ڪَ ڏھول همشه شور ڪرتا هي پريفايده اندر اُس کي ڪُچھ نهين

۶ نقل

يُون سَا هِي ڪَ لُڪھوتي ايڪ بستي. هي وهان ڪِسي مُعلم سي ايڪ لڙڪا پڙهئا
 تها آور ميانجي اُس کا اڻيمِي جب اڻيم اُتر جاتي اُسي بيند اتي آور اُونگيني
 لڱتا اُگر اُس حالت مين ڪوئي اُسي ڪُچھ ڪهتا يا شاگرد ڪوئي لفظ سق کا
 پُوڇهتا تو خفا هوڪر شاگرد ڪو خوب مارتا آور ڪهتا ڪَ اي بيوقوف اول مڪتب
 مين ادب سبڪها چاهي ڪَ جس کي باعث مي بهت ڪام نڪلتِي هين
 غرض هر روز شاگرد ڪو ٻيبي تاڪيد ڪيا ڪرتا: تها ڪَ اُگر ٻيهر ڪهيي بغير پُوڇهي سَچھ
 سي ڪُچھ بات ڪي يا سَچھي سوئي سي چڱاڻيا تو ملوئي بهارتي مار ڏالو ڏکا شاگرد
 في توبه ڪي ڪَ ٻيهر هڙڪڙ ايسا ڪام نه ڪرون ڏا ايڪ دن رات ڪو چراغ اچي مائهني
 رکھ ڪوئي شاگرد ڪو به ٻوڙا تها اچي ملن اُسي بيڪت ڪوئي تو سمله اُس
 کا چراغ ڪي ٻيهر پوڙا آور پڙي جلني هئي

گرمي جو اُس ڪو پهچي مڇوڪڻ ڪر شاگرد سي ڪهني لڳا ڪه آي بد ذات تُو
 دٻڪها بها ڪه پگڙي مري جلتِي بهي مڇهي ڪيون نه جڳا ڏيا ٻيه ڪهڪر اُس ڪو
 نهٺ سا مارا اُس ٻي رو روڪر ڪها ڪه آپ هي ٻي مڇهي منع ڪبا تها سوني ڪي
 وقت مڇهي مت جڳا يو آوري پوچهي بزرگون ڪي بات مين نه بوليو ڪه بي ادبي
 هي اس واسطي مين ٻي آپ ڪو نه جڳايا آخوند جي ٻي ڪها ڪه لا حول ولا قوت
 من ٻي اس نات ڪو منع نهين ڪيا تها ڪه ڪسي ڪا نقصان اپني سامهني هو وه اسي
 خبر نه ڪري آور بيٺها ديکها ڪري

۷ نقل

کلياں پور نام ايڪ شهر هي اُس مين ايڪ شخص حاڪم تها نام اُس ڪا پيمان
 اتعاقا ايڪ ڍن سوار هوڪر شڪار ڪي واسطي ڪسو جنگل مين ڪيا جاتي هي وهان
 ايڪ هن خوب صورت ما نظر آيا چيله گهوڙي سي اترڪراس ٻي اسي نير مارا
 وه اُس ڪي هاتھ ڪا تير ڪهاڻي هي تير تهاڪر ڪرا اُس ٻي اُس ڪو اپني ڪانڊهي پر
 اُتھيا آور گهوڙي ڪي طرف چلا وئھين ايڪ ٻيلا سڄوڪ اپني سامهني آئي ديکها
 آهو تو اُس ٻي ماري حرص ڪي ڪانڊهي سي زمين پر رڳھ ڏيا اور نڪ ايڪ
 سامهني سي اُس ڪي ڪتراڪر آور آنڪھ اُس ڪي بجاڪر پڇهي اُس ڪي لڳھ ليا

آخِرش قابو پاڪي اُسي بهي ترسي مارا سوار ڪي جب تير لگا توحهٽ ٻلاڪر اُپني
 دانئون سي اُس ڪو بهي مار رکها آڙ آب بهي وهان مر رها عرض پرماني شڪاري
 هرن آڙ خوک تينون ايڪ هي جگهه پر مر ڪره گئي

گهڙي دو ايڪ ڪي پڇهي اُسي ميدان مين ارڻه لوڻهي نام ايڪ گدڙ وهان آ
 پنهنجا خوشي بهت سي ڪي آڙ خدا ڪا شڪر بجا لايا آڙ ڪها ايسې غذاي لطيف
 مڃهي ڪنهي ميسر نهين هوي تهي جسې آڇ هوي اب جند رور اچي طرح
 فراغت سي ڪها ونگا آڙ ڪمانون ڪي واسطي اچها اچها گوشت سڪها ڪر ڪهونگا خروڙ
 حريص په خيال اُپني دل مين ٻانڌه ڪي پهي ڪمان ڪي چلي ڪو لگا چائي ڪمان
 نوچڙهي هوي تهي جب زه ڪٽ گئي تب ڪها ڪا گوشه ايسا زور سي سيسي
 مين اُس لالچي ڪي لگا ڪه پائي نه مانگا

۸ نقل

نقل هي ڪه ڪسي ٻڙهيا ڪي مهستي نامي ايڪ بيتي تهي نهايت خوبصورت
 آڙ حسين ، قصارا زمانڪي گردش سڀ بيمار هوي آڙ تب ڪي سورش
 سي بيتاب ، ٻڙهيا اُس ڪي گرد پهرتي تهي آڙ دُعا و نياز سي ڪهتي نهي

آي جانِ مادرِ ميري جان مُجھ پر فُربانِ هُوجو مَن اُپني تِن مُجھ پر صدقِ
 كرون هميشه صبحِ كي وقت آه و ناله كُري كُتي يا خُدا اِس نو جوآن كو
 بخش اور اِس نڙها پھوس كي جان جو اُپني زندگي مي سير هي اُسكي ندلي
 لي غرض شفقتِ مادرِ سي بڙها شب و روز بُها و زاري كُري تهي

انفاناً اُسكي ايڪ گائي هارسي آي اور ناور جي خاني مي جاگر شورِي كي نو سي
 سرِ کودِ بچي كي اندر دالِ جو بچي تها بچا گي جب سرِ نڪالني لگي نڪال نه سكي
 بستل هُوي اور لُسي طرح بد بچي سرِ پُري باور جي خاني سي بڪل كر اِس پُري
 سي اُس سڪوتِ پُري تهي ناگاه نڙها كي نظر اُس بھايڪ صورتِ پر پُري تھت
 ٿري اور سڃي ڪه لوڪ ڪُتي تهي ڪه ورشته آڪر جان قُض ڪُرا هي سو
 بيبي هي بي شڪ مُهستي كي جان قُض ڪُرنڪو آيا هي چلاي اور ناله واري
 ڪُري ڪُني لڳي ملڪ اُلوَت مَن مُهستي بهين هُون مَن تو ايڪ محنتي
 بڙها هُون اِگر تو اُسكي رُوح قُض ڪُري آيا هي تو مُهستي گھر كي اندر هي وها
 ها اور اُسكي رُوح قُض ڪر اور مُجھي چھوڙ

۹ نقل

يُون سُنَا هِي كِه اِيڪ مُرد مُلتاني بارار سي بُڙي خبر ڏيکي اُس کي رسي هاڻه
 مڻ پکڙي هُئي اُڀي گهر لڳي آتا نها جب رڍيڪ گاڻن کي پُهڻجا کڻي اِيڪ
 رڍ اِيڪ جڳهه ڪهڙي نهي آپس مڻ صلاح کي كِه اِس آدمي سي کيسي ڇهل دل
 سي بُڙي اُڙايا چاهيبي سڀ ي اِيڪ دل اور اِيڪ ران هوڪر نندش باندهي اور
 نڻ چار جڳهه جُدا جُدا راه من نيڻهي اُنه مين سي پهلِي اِيڪ ي اُس سي
 مُلافات کي اور ڪها كِه اِي بهايي پيه نچس ڪتا توني ڪهان پايا اُڀ جَوَاب ڏيا كِه
 به ڪتا هِي كِه بُڙي مڻن اسي بازار سي مول لڳي آتا هُون ليڪن دل مين ڪُجهه
 شڪ پڙي مڻه پير ڪر بُڙي کي طرف ڏيکها معلوم ڪيا كِه بُڙي هِي تب ڪانڏهي
 پر رڳهه لڳلا نهوڙي دُور پڙها نها كِه دُوسري سي مُلافات هُئي وه بولا اِي مُلتاني
 اِس ڪو ڪانڏهي پر رڳهه ڪر لڳاتا هِي اِگر پيه موتي تو ڪهڙي تری ناپاڪ
 هونگي

مُلتاني اُڀي دل من سوچا كِه آگي اِيڪ ڪتا ڪه جُڪا هِي دُوسرا پهي ناپاڪ
 ڪيتا هِي ڪانڏهي سي اُٺار ڪر پير ڏريا ليا تهوڙي دُور آگي چلا تها كِه اِيڪ سِرورها
 سرخت کي نچي سڀ بول اُٿها كِه اِي مُرد تو ڏيوانه هِي ڪه اُنڪهڙي کي جوت
 هِي ڪهڻي هِي ڪه ڪتا سا ناپاڪ جانور هاڻه مين پکڙي لڳي ڄاڻا هِي پي

سب باتين سُکر تب تو يقين هُوا کِه شايد کُچھ عقل مين يا بينائي مين خلل
 هُوا هي کِه کُتي کو بکري جانکر مول ليجاتا هُون کُچھ انديشه نه کيا بکري کي
 رسي هاتھ سي جهوڙ دي اور آپ کپڙون سميت ندي مين جا کون پڙا نها
 دھو گهر کي راه پکڙي اور بکري اُنھ رندون ني ليجاڪر شوق سي چٽ کي

۱۰ نقل

نقل هي کِه ايڪ باغبان ٿا جو بيوتوني کي ماري کسي ريڇھ سي دوستي
 ڪري هميشه کيا باغ کيا گهيت مين دنون اڪٽهي رهي ريڇھ ني بي محبت
 پاڪر اسي اُفت پيدا کي ٽي پهان تڪ کِه جب باغبان سو جاتا سرهائي بيڇھ
 منھ پر سي اُسکي مڳيان هانکا ڪرڻا

ايڪ دن باغبان سوتا ٿا مڳيان ٻيٽ سي اُسکي منھ پر جمع هون اور
 ريڇھ بدستور آڪر مڳي هانڪني لگا هر چنڊ مڳيون کو اُدھر سي اُڙانا اُدھر سي
 جمع هوتي تھن وھ اس حال سي گھسايو اور ٻڙا سا ايڪ پتھر اُٿاڪر اس
 خيال سي کِه مڳيان دب ڪر مر جائينگن باغبان کي منھ پر دي مارا تو سر
 اُس بچاري کا پس گيا ۽ پھرين سي دريافت ڪجي جو عقلمندون ني ڪها

سب باتين سُکر تب تو يقين هُوا کِه شايد کُچھ عقل مين يا بينائي مين خلل
 هُوا هي کِه کُتي کو بکري جانکر مول ليجاتا هُون کُچھ انديشه نه کيا بکري کي
 رسي هاتھ سي جهوڙ دي اور آپ کپڙون سميت ندي مين جا کون پڙا نها
 دھو گهر کي راه پکڙي اور بکري اُنھ رندون ني ليجاڪر شوق سي چٽ کي

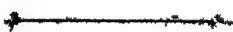
۱۰ نقل

نقل هي کِه ايڪ باغبان ٿا جو بيوتوڻي کي ماري کسي ريڇھ سي دوستي
 ڪري هميشه کيا باغ کيا گهيت مين دنون اڪڙهي رهي ريڇھ ني بي محبت
 پاڪر اسي اُلفت پيدا کي تبي يهان تڪ کِه جب باغبان سو جاتا سرهائي بيڇھ
 منھ پر سي اُسکي مڱيان هانکا ڪرڻا

ايڪ دن باغبان سوتا ٿا مڱيان بهت سي اُسکي منھ پر جمع هوين اور
 ريڇھ بدستور آڪر مڱي هانڪني لگا هر چنڊ مڱيون کو اُدھر سي اُڙانا اُدھر سي
 جمع هوتي تھين وه اس حال سي گھسايو اور ٻڙا سا ايڪ پتھر اُٿاڪر اس
 خيال سي کِه مڱيان دب ڪر مر جائينگين باغبان کي منھ پر دي مارا تو سر
 اُس بيچاري کا پس گيا ۽ پيڻن سي دريافت ڪيجي جو عقلمندون ني ڪها

۱۲ نقل

ایک سپاهی بڑا جُورِي تھا جب جیتتا تب ماری خوشی کی ایسا غافل ہو جاتا کہ کوئی اُس کی پہرے کی کپڑے بھی اُناں لبتا تو بھی اُسی معلوم نہ ہوا اِسی اُمید سی دس پانچ شہدے ہر وقت اُسکی ساتھ لگی رہی اور جد فائو پانی تد اُسکا مال اُڑانی ایک روز وہ کسی عمر محفل میں جُوا کھلے کو گبا اور لگا جیت جیت رہی اپنی آگی سی پیچھی کھسکائی اور اُسکی ساتھ کی لُقدری لگی اُڑانی اس میں مہی فی دیکھ کر ایک سی کہا کہ دیکھو کسی کی کوڑی کوئی اُڑانی دوسری فی جواب دیا کیا تم فی یہ مثل بہین سنی جو تعجب کرتی ہو کہ اندھی پیسی کھا کھائی پانی کا مال اکارتے جانی

۱۳ نقل

کوئی بیان بقیہ بات یہوں کی ایک دن میں جا نکلا وِسی وہاں اور تو کوئی نہ نظر آیا ہر ایک جوگی دیکھائی دیا اس فی اُسی دندوت کر کے پوچھا ناٹھ جی آتی ہو کہاں سی اور جاوگی کہاں جواب دیا بابا ہنگلاج جوالا مٹھی ہر دوار کُرجھتر کر کے نہ آنا ہوں اور کاشی ہو گنگا گوداوری کا مہلا

ڪر سبت ٻڌڻه رامبشور ڪو ڄاؤنگا ٻيئي في ڪها مهاراج ايڪت بات پوڄهون
 جو خفا نهو بولا نانا ايڪت نهين دو ڪها مهاراج هم گرهيستي هين جو ديس
 ديس پهرين تو کجه دوش بهين آپ فغير هو بهتڪت بهتڪت ڪيون بهرم گواتي
 هو ايڪت تهور بيٺه ڪرڪس لئي اٺني بهگوان ڪا دهان نهين ڪرڻ ڪها نانا نوي
 يه ڪهاوت بهن سني

بهتا پاپي بر ملا ننڍا گندهيلا هوي

ساد هو جن روتا بهلا دامت نه لاگي ڪوي

۱۴ نقل

ڪوئي مردي آدمي ڪسي طالبِ آعلم ڪي زباني ايڪ عالم ڪي علم ڪي تعريف
 سکر مشتاق هو اُس ڪي مهر ملاقات ڪوگيا وه اٺني دروازي پر بيٺا ڪتاب مطالعه
 ڪرنا تها يه سلام ڪر ان ڪي سونين مآد بيٺه بولا حضرت سلامت يه ڪوئي
 ڪتاب هي جواب ڏيا توکون هي جو مڃه سي پوڄهتا هي ڪها آپ ڪا خادم
 هون بولا ڄاڻجي اسڪي سمجهي ڪي لياقت نهين اس ڪي ڪها جس معلوم هوا
 ڪه آپ علم غيب ڪي ڪتاب ڏيکئي هين ڪه جي سني بي ملاقات آپ في
 ميري لياقت دريافت ڪي اس بات ڪو سن وه سرمنده هو بولا اخلاق ڪي ڪتاب

ہی تب اس نی ہسکر یہ کہا کہ آپ اسی سی اسی صاحبِ اخلاق ہن
 اور اُپی راہ لی

۱۵ نقل

کسی تاجر کا لڑکا بڑا خانہ جنگ ہو چلا وہ خانہ جنگی کر کے پگڑا جانی
 تب اُسکا باپ رُپی دیکر چہڑا لای ایک روز وُسکی ماپ سی کسی اُسکی
 بھائی بی سمجھا کر کہا کہ جو تم اسی طرح بیٹی کی مامی پی کی نت ڈانڈ
 بھڑکی تو ایک دن سب دولت کھو ہو گئی مروجی اُسنی پوچھا مین کیا کروں
 جواب دیا اب خانہ جنگی کر کے پگڑا پگڑا کر کے آکر اُسکی مامی سے
 جا لگا کہا بہت اچھا غرض وہ خانہ جنگی کر کے مین پگڑا اور اُس نی نہ
 چہڑایا پانچ جاو برس رہیں اُسنی دیا اسمین کسی بھلی آدمی نی آکر اُسنی
 کہا کہ اب تمہاری بیٹی فی خانہ جنگی سی ہاتھ اُٹھایا اور توبہ کی انہوں نی
 اُسکی بات مان اُسی چہڑا مگایا ایک دن وہ باتوں ہن باتوں مین کسی پر
 خفا ہوا تہ اُسکی باپ بی کہا میان یہ وہی مثل ہی رسی جگٹی پر بل نہ گیا

۱۶ نعل

لاڙ ڪپور نام دو ڪلاوٽ اُڪر ڪي پهان نهي اڪثر بادشاهه اُن سي چُهَل کُڙي اس
 سي وي بِيي گُستاخ هورهي بِيي ايڪٽ ڏن بادشاهه بي اُن مڻن سي ڪِسي ڪو ڪها
 گاؤ وُه بولا نهن جهان پناه بيل پهر حضرت بي فرمايا ابي ڪُچھ نول جَوَاب ديا
 مول بس رُپي پهر شاهه ني ڪها ڪيا حرام زاده هي اُس بي ڪها حرام زاده هو نو
 ڪوڙي نه لُون اُتني بات ڪي سُنَتي هي بادشاهه ني خفا هو ڪر اُنهن ڪها ڪه مري
 مُلڪ مين رهي تو بي طرح پيش آوڻگا اور قلعي سڀ نڪلوا ديا يي ماري ٿر ڪي
 ڏن ڪو تو دو ڪوسي چو ڪوسي شهر ڪي باهر گانو مين نڪل جاتي اور رات ڪو آڻي
 اسي بهانٽ نٽ شام ڪو آڻي اور دو گهڙي ڪي ٽوڪي چلي جاتي اِتفاقا ايڪٽ
 رور بي اُنهرسي جاتي تهي اور اُنهر سي شڪار ڪي بادشاهه گهڙي پر سوار چلي
 آڻي تهي يه دور سي ديگهتي هي ايڪٽ اوڻجي ٿر ڪي درخت پر جا جڙهي اور
 اُنهن ني بِيي گهوڙا مار اُسي پٿر ڪي ٻيچي لاکهڙا ڪيا اور اُنهن پنهنجان ڪر ڪها
 ڪيون بي مين ئي جو مُسي ڪها تها ڪه مري مُلڪ مين نرها جواب ديا ليا
 لئون هم سب مُلڪن مين پهر آئي جهان ديگهو تها انپ هي ڪو مُلڪ ديگهو
 يا تين هار مان اب آسمان ڪي راه لئي هي اس لطيفي سي خوش هو بادشاهه ني
 اُنڪي تقصير معاف ڪي اور نوڪري بحال ۱

۱۷ نفل

ایک دن اکر بادشاه فی بیرل سی کڙی بات کڙی اُسکا جواب پوڇها بیرل
 ۛ و جواب دیا کڙ جو بادشاه کي دل مین ٿهرا تها سُکر شاه فی کہا کڙ یھی
 بات میری. یھی جیمین آئی هی بیرل بولا کڙ میر مُرشد یه وھی بات هی
 جو سوسانی ایک مت شاه فی کہا کڙ یه مثل یھی تو مشهور هی جو سر سر
 عقل گر گردیا. پیر بیرل فی عرض کي کڙ جهان پناه مزاج مین آوی تو اس
 بات کو آزما لیجی فرمایا بہت اچھا اٿنی بات کي سُتی هی بیرل فی شہر
 مین سی سو عقلمند بلا بھیجی آردو پھر رات کي وقت بادشاه کي حُصور
 اُھیں ایک خالی حوض بتاکر کہا حُضور کا حُکم ہی کڙ یسی وقت ہر ایک
 آئیسی ایک ایک گھڑا دودھ کا بھرکراس حوض مین لاڌالی

حُکم بادشاھی کو سُتی ہی ہر ایک فی اُپنی جی مین یه بات سبجھی کڙ
 جهان نناوی گھڑی دودھ کي ہونگی تھان میرا ایک گھڑا پانی کا کیا معلوم ہوگا
 پانی ہی لاڌالا بیرل فی شاه کو دیکھایا شاه فی اُن سب سی کہا تُم نی کیا سبجھی
 میری حُکم کو نما سچ کہو نہیں تو بیطرح پیش آونگا وِن مین سی ہر کسی ۛ
 ہاتھ باندھ باندھ کر کہا کڙ جهان پناه خواہ مارئی خواہ چھوڑئی غلام کي جی
 مین یه بات آئی کڙ جهان نناوی گھڑی دودھ کي ہونگی وھان ایک گھڑا پانی کا

ڪيا معلوم هون ڪا ڀيہ بات ست ڪي زباني سُکر بادشاهَ تي بَربل سي ڪها جو ڪانون
سُنَتي تهي سو آنڪھون ديکها ڪہ سو سڀاڻي ايڪ مت

۱۸ نقل

ڪسي مڪان پر ڪوئي مَلا نِيئها لڙڪي پڙهاتا تها ڪہ ايڪ لڙڪي ڪي ناپ تي آڪر
اُسي اُلهڻا ديا ميان صاحب ميري ٻڌي ڪو آپ تي ڪُجهہ نه تَرِيَت ڪيا ديکھو
اُٻتڪ چھوڪرون ڪي ساڻھ وُہ ڪھيَلتا پھڙا هِي آڙ ميرا ڪها نھين ماڻا اُتي نالت
ڪي سُنَتي هِي ميان جي خفا هون ٻولا ڪہ هان صاحب نيڪي بُراد ڪُنھہ لارم
مَين تي ايڪ برس مَحَنَت مَشَقَت ڪر لُڪها پڙها ڪڏهي سي اڏمي بنايا آڙ تُم
تي ڀيہ بات ڪهي اب مَحَمِي تُم سي ڪُجهہ ليني پاني ڪي اُميد باقي نرهي ڀيہ
ياس ڪا ڪَلِمه سُن ڪر لڙڪي ڪا باب تو ميان جي ڪو بُهت مِي تَسَلِي دِي ڪي
چلا ڪيا پر ايڪ دھوني آڙ دھون ٻڙي دَوَلَتَمَنَد چنھون تي ميان جي ڪي زباني
ڀيہ بات رَسَتي مَين ڪھڙي هون ڪي سُنِي تهي ڪہ مَين تي تَمھاري لڙڪي ڪو درس دِن
مَين لُڪها پڙها ڪڏهي سي اڏمي ڪيا وِي دونون جوڙو خُصم آموچُون هُون آڙ
هاتھ جوڙوڙ ٻولي ڪہ ميان جي صاحب چِتَني رُئي چاهِي پُڄِي آڙ ميري
ٻي ڪڏهي ڪو اڏمي بنا دِيچِي ۽

مَلّاي اُن دونون کي نات سُنکي دل مڻ ٻڃارا کي ٻي هِي کي اُنڌهي مت کي
هيني ڳاڻڻه کي پوري ميري قسمت سي آن ملي هين ان سي ربي کيون نهين
لستايه سمجھ ان ئي اُن سي کہا کي هار ربي دواور گڏهي کو نانده جاو ايڪ
برس کي بعد آکر لي جا پواس نات کي سُنتي هي وي جهٽ توڙا دي گڏها
نانده گئي اور ايڪ برس بعد پير آن موجود هوئي اُن کو ديکھتي هي مياڻجي
ني کہا کي دو دن پھلي آني نو اُسي پاني اب تو و جاکي جونپور کا قاضي هوا
اُهيون ني پوچھا کي اب هم اُسي کيونکر پايون مياڻجي ني کہا کي تم اُس کي
ناندههي کي رسي اور دانه کھاني کا ننڍو لڄاکي سوئس کھڙي هو دکھلاو جب
و پھچانکي تھين پاس بلوي تب تم نرالي لڄاکي سب احوال کھيو اپنا
احوال سُنکر و تھين بهتيرا قرارو پکا پرتم نه ڏيکھو اور کھيو کي جو تم هماري بات
نه مانو تو چلکر مياڻجي سي پوچھ لو

عرض وي دونون جونپور گئي اور اُسي طرح کڙي لڳي تب قاضي ني ان دونون کو
پاس بلاکر پوچھا کي تم ٻيه کہا کڙي هو بولي نرالي چلو نواس کا احوال کھين قاضي
اُئين نرالي ليگيا پير اُهيون ني سب احوال کھ سنايا قاضي ني دريافت کيا کي
کسي شخص ني اُئين بهکايا هي اس سي ان کي بات بن قبول کي کسي طرح
ميرا پچھا نه جهوڙينگي پون سمجھ قاضي ني کہا جو تم ني کہا سوسب سچ پر
اب تم هم سي کيا چاهتي هو بي بولي هم بي اولاد هين هماري مال اموال کي

ۛ وارث هوڪي مَرِي سِي مَيِي دِجَوِيهي هم چاهئي هِين آخِر ماري شَرَم کي فاني ۛ
 ۛ بي اُن کي بات قبول کي اِس ليئي کِه کُوي اُور نه سَني ۛ

ۛ ۱۹ نقل ۛ

اَڪر بادشاهه کي رُوپرو ايڪٽ، روزِ ميان، تان سين في، سُوڙداس کا، ٻيه ٻسن
 ۛ پڊ گايا ۛ

ۛ جسودا بار بار ٻيه بهاکهي ۛ

ۛ هي کوڙ برج مين هتو همارو ۛ

ۛ چلت گهاٺه راڻهي “ ۛ

شاهه ني اِس کي معنيٰ پُوڄهي، ميان، في، کها، جسودا گهڙي گهڙي، ٻيه، کهي هي
 هي کُوي برج مين، دوست همارا جو چئي هُوي گوپال کورڻهي ميان توکائي
 سَمَڪهي چلي گئي اِس مين، آئي بيربل حضرت ني اُن سي ٻيئي اُس کا ارته
 پُوڄها، بيربل بولي پيرو مُرشد بار گهتي هِين دروازي کو سو جسودا، دروازه دروازه
 ٻيه گهتي هي کِه هي کُوي برج مين، دوست همارا جو گوپال کو نچاني دي اُتني
 مين راجا ٿوڙل مل آئي، حضرت ني اُن سي ٻيئي معنيٰ پُوڄهي کها حضرت

حفاظت کي لڻي ٻانڌه ڏيا ورتي. اُس کي شڪل شير کي سڀي ڏيکاري ڏيئي لڳي.
 ۱۰ تب وڌي گڏها گهر سڀي نڪل ڪر ڪهيتون مٿي چر چڱت ڪر ڪهاڻي لڳا. ۱۰
 لوگوں تي. جب اُس کي شير کي سڀي صورت ڏيکاري جانا ڪه. ۱۰ بهه شرهي گهر
 جهوڙ جهوڙ پهاڱي لڳي گڏهي ني جو ڪسانون کي ڪهيتون ڪو رڳوالون سڀي سونا
 پايا تو چنڊ روز خوب ما ڪهاڪر موٽا تازو هو اتفاقاً ايڪ روز ڪسي ڪهيت مٿي
 ايڪ هرن چرتا تها اُس ني جانا ڪه ۱۰ بهه شيرهي وڏ پهاڱي لڳا گڏهي ني اُسي
 ڪها تو ڏر مت مٿي شير نهي هون اراده مبرا ۱۰ بهه هي ڪه اُجهه سڀي دوستي ڪرون
 هرن ني ۱۰ بهي ڏريائت. ڪا ڪه واقعي ۱۰ بهه شير بهي گڏها هي خير دونون مٿي
 دوستي هون ايڪ هي جڳه شب دروز رهني لڳي فراغت سڀي بي روڪ ٿوڪ
 لوگوں کي ڪهيتيان ڪهايا ڪرين ڪهلي بندون جهاه چاهين سير ڪيا ڪرين ۱۰ ۱۰
 قصاڪار ايڪ ڏين ڪهين چڙي. چڙي وي دونون اُسي ڪهيت مٿي جا نڪلي ڪه
 وڏ نهايت ترو تازو اور سر هورها تها اور ايڪ ڪسان ۱۰ بهي. اُس کي رڳوالي کي
 واسطي. وهان نيڻها تها اُس ني اُس گڏهي. ڪو شير کي شاهت مٿي ڏيکها تو
 اُس ني. جانا ڪه ۱۰ بهه باڻه هي اُس کي ڏر سڀي ڪهيت کي پيغار مٿي. جا چيڀا
 ۱۰ بهي دونون مخاطر جمع سڀي اُس ڪهيت مٿي چڙي لڳي يڪايڪ گڏها وهان. خوش
 هوڪر رينگي. لڳا هرن ني ۱۰ بهه مڪرو آواز اُس کي سُنڪر اُٻا. چرنا جهوڙ کي. اُدھر

کان رڻها گڏهي بي پوڄها يار نو کس واسطي، چرنا چيو ٽوکر چپکا کپڙا رها، اُس ۾
 خواب دٻا ڪه ٿم مري احوال ڪو ڪا پوڄهتي هو، اپني ڪام من لڳي رهو، گڏهي
 مٺ اپني، سر کي، قسم ڏي ڪه بهائي، سچ ڪهو، مڃهه، سي، ڪون، سي، حرڪت بلجا
 ۽ هڙي ڪه وه نهماري پريشان ڪا موجب هڙي ۽ ۽ ۽ ۽ ۽
 هر ٻو لاي يار تيري خوش الحان ۾ مري دل ڪو مرنڌا ڪرڏالا ايڪ عشق کي
 سي حالت ميري آنهون ڪي آڳي پهرگي ڪيا هي تو اُس وقت خوش الحان
 ۽ سي گايا ڪه بير عشق ڪا ميري جگر مين ترازو هو گيا ۽ ۽ ۽ ۽
 گڏها ٻولا ڪه بهائي مڃي اٺڪ معلوم، به نها ڪه نهن بهي، علم، موسيقي، سي، ڪمال
 بهه هي نهن، نو من نهن، اڪثر سايان ڪرنا، خرجو هو سو هوا، آينده آسا، به
 هوگا من، نهن هر وقت سنڀا ڪرون ڪا ستن هو نار مين دٻا من بهت پيرا هون
 پر اپني اُس، علم ڪا ڪلهڪ ڪي ڪو مين بي ٻايا جو اُس ڪو اپنا هنر ڏنگا ٻن پير
 هر، قسم ديگر پوڄهتي، لڳا ڪه سچ بنا ترا استاد ڪون هي گڏهي بي ڪها ڪه مين
 اوڻل مين اڪثر ايڪ ڏي ڪي ڪناري جايا ڪرنا تها وهان، بهت بهي، ۽ مين ڪن
 راڳ ڪي، چرچي مين رها ڪرتي تهي مين بي به سوز ٻڙي محنت سي سڀها هي
 به نات سڳرو بهت هنسا، اور ڪها ڪيون به هو، جب ٿم آهتي ٻڙ ڪون ڪي خدمت
 من رهي تب آهي صاحب ڪمال هڙي ان شاء الله تعاليٰ بهان سي گهر بهنچڪر

خاطرہ جمع سی مین، سُونگا گدھہ فی گھا، بھائی جو تُم مُتَوَجَّہ ہو کر گھر مین
 سُوگے، نو مین دِل کھول کر گاؤنگا، اور اچھی، اچھی دھرید سُناؤنگا بِالْعِلّٰل اگر
 کہو نو آسنی آسنی، تمہاری سامہی کُچھ گاؤن

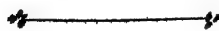
ہرن فی جَوَاب دیا کہ آئی یار! اگر تُو اس موٹ گاوینگام تو اپنی پردہ دری آپ ہی
 کرینگا وہ بولا گانوالی کو نو جان کُندنی ہی، اور سنی والی، کو راحت تُو سُنبا مین
 گاؤنگا اِس مین کبا بُرائی، ہی ہرن فی پیر صریحاً کہا کہ اِس وقت بولنا نبری
 حق مین، خوب بہن اُسی، کُچھ عقل نو نہ بھی کہ اشارہ کنایہ سَمجھی بلکہ
 وہ گدھا، اپنی، حمام، سی بہ، سَمجھا کہ، اگر مین نہ، بولون، نو بہ، جابگا، کہ
 جھوٹا ہی اُسی مَنہ کو کھول کر تیری زور شور سی، رینکنی لگا ہرن اُس کی
 مُصاحبت سی مُستقر، ہو کر بھاگہ کسان، جو چُپکا، خندق، مین چہا، ہوا تھا، اُس کی
 آوار سُنکر، بہایت، خوش ہوا آوز جانا، کہ بہ گدھا، ہی ایک، لٹھ، لبر، دوتا اور
 پیرا پیرا، کر، پانچ چار ہانہ، ایسی ماری کہ اُس کا، سر پھٹ، گیا، آوز، کھوپری
 چور ہو گئی وہ

۲۱ نعل

نعل هِي كه كِسي كِسان كا ايكت پھولا پھلا ناغ تھاء (بیت) گِلستان جَوائی كِي گُلدار
 سا ۛ گل و ستره سراب آور دھڏھا ۛ گوشه چمن مین ایكت جھاڑ گلاب كا نھا
 بہال كامرائي سي تارہ ۛ آور درخت شادمانی سي ہر ايكت شاخ اُسكي زيادہ ۛ ہر
 صبح پھول كھلتي اور باغمان اُپھن ديگھ كر خوش ہوتا ايكت رور پھولون كا تماشا
 ديگھي كو بکلا تھاء ايكت بلبل كو ديگھا ۛ کہ مہہ كو گل كي صفحي پر رگھي
 چاچھي مار رھي تھي اور اُسكي رنگن پتون كو اُسي تيز چونچ سي نوڑي
 تھي باغبان گل كي پریشاني ديگھ بيمبر هوا اور بلبل سي رنجيدہ ۛ ھوكر فريب كا جال
 راہ مین چھاپايدہ اور چلبي ۛ كي داني ڏال ۛ ڪرہ اُسي پڪر پانجري مین بند ڪيا اُس
 بيدل بلبل ۛ ٻي ٻي ٻي ٻي مانند ۛ زبان ڪھولي اور ڪھا آي عرب رُچھ آردہ ۛ خاطر كو
 ڪيون قيد ڪيا ۛ تو ٻي جو ميري خوش آوازي ۛ تجھي اس بات پر لاي تو مبرا
 آشيانه تيري هي باغ مین هي اگر ڪوي اور نات تيري خاطر مین آي ۛ هو اُسي
 مڃھي اطلاع ڪر تو صبر ڪر چپ رھوئي ۛ

ڪسان ٻي ڪھا نھن ۛ چاچھي ۛ هي ڪہ توي ۛ ميرا ڪيا احوال ڪيا اور گلون ڪر جو وسيلہ
 ميري زندگي ۛ ڪا هي ڪيا خرابي لاي اور مڃھي بسبب اُسكي ڪيترا آردہ ڪيا بلبل
 ٻولي اس نات سي در گذر اور سوچ تو سڀي ڪہ مڃھي ايتني قصور سي جو ايڪ

گل کو پریشان کیا پتجری میں بند ہوئی اور نو جو دل کو زنجیدہ کرتا ہے
 نری حالت کا ہوگی اس بات ب اُسکی دل میں اتر گیا نسل کو آزاد کر دیا
 نسل اُسکا شکر ادا کر کے بولی حب تو ب مجھ سے سبکی کی نوالہ میں بھی
 اُسکی بدلی پہلای کروں معلوم کر جس درخت کی بیجی تو کھڑا ہی پہان
 ایک آفتانہ اشرمون سے بھرا ہوا گڑا ہی نکال کی اپنی کام میں لاکسان نی
 جب وہ جگہ کھودی اوو بُلل کی بات میں ہوئی کہا آی نسل صحت ہی
 کہ آفتانہ میں کی بیجی مجھ سے نظر آیا اور دام خاک کی اوپر نو ب نہ دیکھا
 نسل ب جواب دیا نو میں جانتا ہی جب قضا پہنچی نہ دیدہ دانش میں
 روشنی رہی بہ تدبیر عقل کی کچھ فائدہ کری

” ۲۲ نقل ”

کسی شہر میں ایک ٹڑھی اور سنار سی ایسی دوستی تھی کہ جو کوئی اُنہیں
 دیکھتا تھا سو یہی کہتا تھا کہ یہی عاشق و معشوق ہیں اگر یہ ہیں تو
 ماجائی بہائی ہیں اتنا قادی دویوں سفر کو گئی کسی شہر میں مجاہر مقلس
 ہوئی اور آپس میں کہنی لگی کہ اس شہر میں فلاں جگہ بکخانہ ہے کہ اس

میں کئی نِت، سو فی کی، ھین، یدھان سی یدھمنون، کی، صورت، بن کر چلی۔ اور
 عبادت میں، مشغول ہو چکی، کسی وقت، فرصت پا کر، دو چار، بُت مجرائیے اور
 وہ مری سی، اُن کو بیچ کر گڈران کیجی۔

یہ نات تھہرا کر وی دونوں اُس، بُتخانی میں، گئی، اور عبادت کرنی لگی، وہاں کی
 برہمنوں نے جو ان کی عبادت دیکھی، تو سب شرمندہ ہوئی اور ہر روز ایک
 دو برہمن اُس بُتخانی سی، جاتی اور پیر نہ آتی، اگر کوئی پوچھتا کہ تُم نے کیوں
 اُس بُتخانی کو چھوڑا، تو وی یہی کہتی کہ کب دس سی دو برہمن اسی دھرم
 مورت صاحب لاج پوجا کرنی والی آئی ھین کہ ایک دم بھگوان کی دھیان سی
 سر بہین، اُٹھائی اور کسی سی آنکھ نہین، ملاتی اس واسطی ہم چلی آئی ھین
 کیوں کہ اُن کی برابر ہم سیوا اور تپسیا نہین کر سکتی۔

جب اُن دونوں کی سوا اُس بُتخانی میں اور کوئی نہ رہا تب، اُنہوں نے شب
 کو فرصت پا کر کئی، نِت سونی کی، چرا کر اپنی گھر کلہ رستا پڑا، اور وی، نزدیک
 شہر کی پہنچ کر کسی درخت، کی نیچی اُن بتوں، کو گاڑ کر اپنی، اپنی گھر گئی
 بعد آدھی رات، کی سناں اکیلا جاکر، اُن بتوں کو وہاں سی، اُٹھا کر اپنی گھر لی
 آیا اور صبح، کو جاکر اُس نجار سی کہنی، لگا کہ آئی تڑھی بی ایمان، جھوٹی دشا
 باز چوٹی میری، آشنائی کا پاس نہ کیا اور اسی تڑھی دھستی میں، خلل ڈالا کہ

اُن بُتون کو تُو چُرا لایا اِس بی ایمانی سی کي برس جیگا اُور کي دِن گُدران
 ۴ کریگا کیا محبوب اب زماني من دوستي کا بھی اعتبار نہ رہا ۴

وہ اُس کي باتس سُن کر دل مین حیران ہوا کہ یہ کتا ہی آخر لاجپار ہو کر
 کہنی لگا کہ آبی زرگر جو کیا سو کیا اُور جو ہوا سو ہوا جانی دی مین جانتا ہوں
 خدا کی واسطی مجھ پر مت بُھتان باندہ از بس کہ وہ عقلمند تھا اُس سی لڑبا
 اُور قصہ کُرا مناسب نہ جانا چکا ہو رہا بعد کي دِن کي ایک پتلا چوبی
 اُس بڑھی فی اُسی سُنار کي صورت بنایا ویسی رہی کپڑی اُسی پہنائی اُور دو بچی
 خُرس کي کہیں سی لایا اُور اُس پتلی کي آستین اُور دامن مین کُچھ کُچھ اُن
 بچوں کي کھانی کي چیزیں رکھ دین جب اُن کو یوگھ لگتی تو اُس نِت کي
 پاس جاتی اُور جو اُس کي آستین مین یا دامن مین پاتی سو کھانی اُور اپنی
 جی مین جانتی کہ ہمارا باپ یا ماں جو کُچھ کہ ہی سو یہی ہی اُور یہاں
 نکت اُس پتلی سی آشنائی رکھتی تھی کہ ہر روز اُلقت سی اُس کي دامن پر
 ۴ آکر بیٹھتی تھی ۴

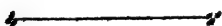
جب خُرس کي بچوں کو اُس صورت سی مہر و مہبت ہوئی تب بڑھی فی
 سُنار کي اُور اُس کي عورتوں کي صیافت کی یلگہ ہمسائی کي عورتوں کو یہی
 بلایا چنانچہ سُنار کي جو رو اپنی دو لڑکوں کو ساتھ لیکر اُس کي گھر گئی نجبا

اڻيئي گهاٽ مين. لڳت رها تها بعد دوگهڙي ڪي. اُس سُنار آور سُنارني ڪو غافل پاڪ
 اُن دونون لڙڪون. ڪو جهپا. رکها آور اُن خرس ڪي بچون ڪو جهوڙ ڪر غل مچائي لڳا
 ڪه هي هي ڪي. لڙڪي سُنار ڪي. خرس ڪي. بچي ڪيون ڪر هوگي ڪي. بات سُنئي
 هي وه سُنار ناهو سي بي. اختيار روتا. هوا آيا آور اُس ڪي ڪمر پڙ ڪر ڪهي. لڳا
 ابي جهوڙ. ڪيون بکنا هي ڪين. اُٺي بهي. جانور هوئي هين به.

آخر به. قصه قاضي ڪي روترو گيا آور قاضي ٻي پوڄها ڪه آي بڙهي. اُٺي ڪي
 لڙڪي. خرس ڪي. بچي ڪيون. ڪر هوئي تب. اُس ني ڪها ڪه. پيرو مرشد وو دونون
 مري. سامهني آپس مين. ڪهيلي. تهئي. آور ڪشني ملڙي. تهئي زمين پر گرتي هي
 خرس ڪي. بچي هوگي قاضي ني ڪها ڪه. ڪي. بافت مين ڪس. طرح سي سچ جانون
 تب. تڄار ڪهي. لڳا ڪه خداوند مين ني ڪتاب مين لکها ديکها هي ڪه ڪسي وقت
 مين ايڪت گروه. انسان ڪا. خدا ڪي. غصب سي. حيوان هوگيا تها ليڪن. عقل اُس
 گروه. ڪي. جون ڪي. تون رهي تهئي آور اُلفت و محبت. بهي ويسِي هي. لارم به
 هي. ڪه اس وقت دربار عام مين. اُن بچون ڪو سب. اهالي موليٰ ڪي. سامهني.
 منگواڪر. اُسڪي. روترو ڪيچي. اکر وي اُس ڪي لڙڪي هوگي. تو اُس سي. اُلفت
 ڪرينگي. اور نهين تو جو جي چاهيگا. سو مڃي. ڪيچيگا.

ڪي. بات اُسڪي قاضي ني پسند. ڪي. آور اُن بچون. ڪو منگواڪر اُس. زرگري آگي

جهڙو ڏيا وي اُس صورت کي سبب رسي آشنا. هو رهي ٻي با وجود اُس بهڙ
 کي بي اختيار ڏوڙ ڪر اُس سي جا لڻي اور اُسکي پاڻن پر منهن ملني لڳي اور
 اُسکي نعلون من سر ڏالني، تب قاضي في مها که مای سار دغا باز يي دونون
 تيري لڙکي هين مجھي بفين. هوا س اب ادھر آ اور ان دونون کو اٿاڪر اپني
 گھر لڃا باحق کيُون شرارت ڪرنا هي اور اس غريب نڄار سي لڙتا هي، تب تو
 و زگر اُس نڄار کي پاڻن پر گر پڙا اور منت ڪرني لڳا مکھ آي يار اکر ٻي حڪمت
 تو ني اپنا حصہ لسي کي واسطي کي هي تو اپنا حصہ لي مار ميري لڙکي مجھي
 دي اُس ني مها که آي سار تو ني پڙا گناه ڪيا هي اور امامت من خباثت کي
 هي اڪراب جهڙو ٻوٽا. جهڙو دي اور دغا باري کي توبه ڪري تو شايد پھر تيري
 بيقي اپني اصلي صورت پر آوين غرض ائين زرگر ني اسکا حصہ ڏيا اور اپني بيقي
 اُس سي لڳي و.

۲۳ نقل :-

کسي شهر مين ايڪ پٺار نهايت مالدار تھا اور ايڪ سپاهي اُس سي به دل
 دوستي رکھتا تھا اُس کي آشنائي کو سچ ڄاڻتا تھا اتفاقاً اُس سپاهي ني ايڪ

بھيلي اشرفيون، سي بهري هُوي، کيسن سي، پاڻي، آور نهايت خوشي، حاصل ڪي
 اور اُس کو کھول کر گنا تو اُڙھائي سو اشرفي، ٿي وڃي سپاهي، بھيلي لئي، هُوي
 خوشي خوشي سُنار کي پاس گيا اور کھني لگا، مري بخت اچي بهي جو بي
 رنج و محنت اس قدر ر راه، سي منن ني پايا حاصل ڪلام، وڃي بھيلي، اُس سُنار
 کو سوئي، اور ٻيہ نات کڻي ڪڍي ٻيہ ميري امانت اپني پاس رھني دي
 ۽ جب چاهونگا، لي لوڻگا ۽

بعد ڪي دن، ڪي اُس بھيلي، کو سپاهي ني سُنار سي، طلب ڪيا تب وڃي کھني
 لگا اي سپاهي تُو ني اسي واسطي مجھ سي آشنائي ڪي ٿي ڪڍي، تھمت لگاوي
 اور مجھي، چور ساوي بھلا ٿي، تُو ني مجھي ڪڍ دي ٿي، تُو جھوڻو ڪھتا هي
 ڪا خوب ابد نو ٻيہان سي، جا اور کسي بڙي مال دار پر تھمت، لگا، جس کي
 سب سي، کجھ مزه اُٿاويگا اور مجھ عريب کي ستاڻي سي ڪيا پايوگا مين مجھي
 اپنا دوست، جانتا تها اور ٻيہ ڪب معلوم تها ڪڍ توه دشمن هوگا، اب جھوڻو سچ
 لگا ڪر مجھ، سي مال ليا، چاهتا هي، مثل مشهور هي، اُٿي چور ڪتوالی ڏانڊي
 ۽ جھوڻي کي آڳي سڄا رومري ۽

آخر ڪار اُس سپاهي ني ٻيہ چاري قاضي کي پاس، جاکر ڦريان ٿي اور ٻيہ حقيقت
 موٽو اُس سي ڪڍي جب، قاضي ني اُس سي، پوڇيا ڪڍ اُن نات ڪا کوڙ گول

هي اُسَ تي ڪها حُصرتِ سلامت سانگهي ڪوي نهن. قاضي تي غل سي معلوم
 ڪا ڪه ٻيه قوم سُنارون ڪي دعا دار هوتي هي ڪجهه تعجبُت نهن اِس سُناري
 خواه خواه دعا داري ڪي هوگي اِس اجتماعِ پَر قاضي تي سار ڪو اور اُس ڪي
 سُناري ڪو لُٺو پھچا اور هر چنڊ دم وڌلا ديگر پوڄيا پَر انهن تي سوا انڪار ڪي
 هرگز اقرار نه ڪيا نَب قاضي تي ڪها مَين خوب جانتا هون مقرر تُو تي اُس ڪي
 تهلي اُڙي هي جب تڪ اُس ڪي تهلي نه ڊيگا تب تڪ تُجھ ڪو نه
 چهوڙوڳا

ٻه ڪنڪر قاضي گهر مين ڳيا اور دو شخصون ڪو ايڪ صندوق مبن بند ڪيا اور اُن
 صندوق ڪو ڪوٽهي مَن دهر ديا پهر ٻاهر نڪر سُنارسي ڪها اکر اُس کا زر دينا نه
 قبول ڪرڻا تو مَين فخر ڪو ٿي

ٻه ڪنڪر اُن دنون ڪو اُس ڪوٽهي مَين قيد ڪيا اور فرمايا ڪه صلح ڪو بعد نمار ڪي
 تُمَين قتل ڪرڻا ٻه ڪنڪر قاضي جي اندر هئي اوروِي دنون اُسي جگه قَيد رهي
 جب آڏهي رات گذري تب اُس ڪي جوڙو تي ڪها اکر تُو تي اُس ڪي تهلي لي هي
 تو مُجھي نٿا دى ڪهان رڳي هي اور نهن نو اُس تهلي ڪي ساڻه هماري ٻي
 جان جاويڳي ٻه قاضي بي تهلي لي هم ڪو هرگز حبتا نه چهوڙيگا تب اُس سُنار
 تي ڪها ڪه ڦلڪ جگه جهان ميري چار پاڙي ٻجھي هي وڻين وه تهلي ٻي ڪري

هَبِي يَه نَات اُن دونون شَخْصُون بِي اِبْنِي كَانُون سِي سُنِي اَتْنِي مِين صُبْح هُونِي
 جَب فَاِضِي فِي اُن چَارُون كو كچھري مِين بُلُوَايا اَوْر اُن دونون شَخْصُون سِي پُوچھا
 كِه سچ كہو رات كو اُن دونون بِي آپس مِين كيا تاتن كِي نِهِن تَب قَسَم كِي رُو
 سِي اُنھون بِي حوسُنَا تہا سو كہہ دِيا قَاِضِي بِي اُس جگہ سِي وَ تَهْلِي اِبْنِي لوگون
 كِي هَاتھ مَنگُو اكر سِپَاھِي كِي حَوَالِي كِي اَوْر سُنار كو سُولِي دِي

۲۴ نقل

نَقْل هِي كِه فَارِس كِي بادشاه كِي يہان اِيكٲ بيٹا پيدا هُوا اُسْكِ شَائِي پَر هَھِيلِي
 كِي دِرا رايكٲ سِاھ داغ نِہا بادشاه اُسي دِيكھكر حيران هُوا اَوْر داناون سِي اُسْكِ
 خَاصِيَت پُوچھي سَبھون فِي جَوَاب دِيا كِه حَكِيمُون فِي يَہ مَقَرَر كِيا هَبِي كِه جِسْكِ
 اِسْطَرَح كا داغ هُو بادشاه هوتا هَبِي پَر اُسْكو بڑي بڑي خَطْري پيش مَاتِي هَس بادشاه
 اِسع بات سِي كُچھ خُوش هُوا اَوْر كُچھ مَغْمُوم پَر هَميشہ اُسْكِ حِفَاظَت
 كَرْتا هِي

جَب وَ چودہ برس كا هُوا شَاهْزَادِي كِي مَحَل كِي نَرِيكٲ اِيكٲ پاچي اَوْر
 بَد خُو مَوْجِي رَھتا تہا بادشاهْزَادَہ هَميشہ اُسْكِ مَھَر پَھچان آگَا جانا اَوْر كھيلَا كَرْتا

پهان تلک کي اُسي بڙي اُلفت هو گئي وزيرني کہا جهان پناه لڙکون کو کمنون
 کي صُعبت مڻ رڳها خراب کرنا هي تهوڙي سي عرصي مڻ اُنکي خو بو لڙکون
 مس اثر کڙي هي کي آدمي کو جسي صُعبت پڙني هي ويسا هي اُسکا مزاج
 هو جاتا هي چاهي کي شاهزاده موجي کي صُعبت سي پرهر کري بادشاه تي
 فرمايا کي وه بچه نادان هي اور موجي سي اُسي اُلفت هو گئي هي اگر اُسکي
 صُعبت سي باز رڳون آرند هگا اور مبادا اس عم سي بمار هو جاري کتنی روز
 صبر کيا چاهي جب ٻڙا هگا نصيحت کرکي اُسکو موجي کي صُعبت سي باز
 رڳيڳي وزير چپ هو رها

بادشاه ني کُش دور کو بلواکر نواشين کڻ اور فرمايا کي تُو ميرا همسايه هي
 اور ميري اڻ نچوڙ گوشي جي جه سي اُلفت بيڊا کي هي چاهي کي اُسکي
 احوال سي بخوبي خبر دار رهي ايسا نهو کي اُسي کوي نرا کام ظاهر هو اُسي
 عرض کي ميرا گيا حوصله کي اُتي اس صُعبت کي هون پر جو جهان پناه نوجه
 فرمائي هين اميد هي کي آپ کي توجه سي جو اُکسڙ کي تانير رهي هي جهان
 تلک هو سگيا اچي حُصنٽ بچا لونگا غرض موجي تي اچي حفاظت
 وخدمت مڻن بهت سي کوشش کي شاهزادي کو اُسي اور اُلفت هوي اتنا
 بادشاه کي گيا اور شهزادي کو اُسکي اعتقاد پر جهوڙا کسي جشن مڻن بادشاه

راڊي ڪو قسمي جواهر پهاڪر باغ ڪي سير ڪو لنگي اُس بد ذات مڇي ٿي
 ديکها ڪه ايڪ تاج مَرصع اُسڪي سر پر هي اور خلعت پرتکلف جواهر بگار گلي
 من، خالصت جيلي اُس بد ذات ڪي حرڪت مين آئي اور دل من سوچا ڪه
 يه تاج و خلعت اور درو جواهر هار سوداگر ڪي پونجي هو سکتي هي اب بو
 بادشاهه سر ڪو گما هي صلاح يه هي ڪه اس لڙڪي ڪو اُٺا ڪسي دور دراز شهر من
 لڄاڪر زيور اسکا ٿي مول ڪو بچون اور پونجي اپني ڪرون آخراُس ڪم تخت ڪميني
 ٿي اس رار ڪو اپني ڪسي مُعتمد علام سي ڪها اور ڪجهه شا بي هوشي ڪا بادشاهه
 زادي ڪو اور اُسڪي غلامون خدمتگارون ڪو جو حاضر تهي اس طرح ڪا پلايا ڪه
 س بي هوش هو گئي تب شاهزادي ڪو ايڪ ٻڙي سي صندوق ڪي اندر
 لٽاڪر ايڪ جلد رَو سائڻي ڪي پيٽه پر باندھ ديا آپ اور ڪي علام سز رفتار گهوڙن
 پر سوار هوي اور دو ڪوئل گهوڙي ساڻه لي ڪي اور راه ڪي ڪهاڻي پيني ڪا سر انجام
 ليڪر باغ سي نڪلي ڏن اور رات چلتي تهي آخر تهڙي ديون مين اُس بادشاهه
 ڪي ممالڪ محروسه سي بگل اور ملڪت عيڻ پهاڄي

پهان بادشاهه زادي ڪي غلام اور خدمتگار دو پٿر ڏن ملڪ بي هوش پوني تهي
 اور ڪسي ڪو اُن ڪي حال پر اطلاع نه تهي آخر باغبان ٿي سڏايو ڪا خد سي
 زياده ديکھ ڪر خبر لي اور احوال سي ٿي ڪي واقف پڙوڻ بادام پُرائي سڙڪي

میں ملاکر ہر ایک کی ناک میں ڈالا اُسکی سنگھاپ ہی ہوش میں آئی جو شاہ
زادی اور موجی کا نشان نہایا ملکہ آفاق سی جاکر عرص کی وہ سوار ہو باغ
میں آئی اور حکم کیا کہ لوگ اُن کا پیچھا کریں اور کوشش بجا لویں موافق
حکم کی لوگوں نے بہتیری جست و جوئی پر کہیں نشان نہ پایا اور ملکہ دن
رات اُنہما کی درد سی روتی اور زمین پر سر پٹکتی تھی یہاں تلک کہ اُسی عم
میں روتی روتی جان سی گذر گئی

جب یہ خبر بادشاہ کو پہنچی شہر میں اُپنی آیا اور ماتم داری کرکے اُسی
صبر اختیار کیا اور دل میں اُپنی کہا جو کوئی عقلمند دولت خواہوں کی بات
نہ سنیگا یہی اُسی درپیش ہوگا

ملک حاتم بی وقوف کہ بخت موجی نے غلامزادی کو شام کی ملکت میں
لیجا کر تیمتی جواہر چھین لی اور اُس کو ایک مسافر سوداگر کی ہاتھ بیچ
ڈالا سوداگر نے غلام کو مول لیکر جس جس تک قریب کی جب اُسی اچھی
آداب سیکھی تب بطور چھٹی کی ظہری کی بادشاہ پاس لے کر چھوڑ اُسکی
بخشش کا سنا تھا لیا شاہزادہ جو چھت پنی میں جدا ہوا تھا بادشاہ نے اُس
کو نہ پہچانا بہت سی روپیہ دیکر اُسے مول لیا اور خاں غلاموں کی زمرے میں
داخل کیا جو آثارِ بولتہندی کی اُس کی چھری اور پیشانی سی ظاہر تھی بادشاہ

اُسَکي نَرِيَتَ مِينَ کوشش کَرنِي لڳا تَهوڙي سي عَرسي مِينَ مُعتمد هُئا اُور حُصوري
 خِجَمَت مَن اُسَني سَرفرازي پاڻي اِس مِين اِيڪَ جَوَهري سي جو هَميشه خِزاني
 مَن رَهتا تها اُور جَواهر خاني کا مُقيم تها دوستي هُوي اُس بد گهر جَوَهري بي
 اُس غلام کَوِگه جِسَني گِمينون کي ساڻه پَرورش پاڻي نهي فَرِيب دِيا اُور کها
 کِه سَوَقِ وَقت بادشاه کي هاڻه سي اَنگُوڻهي نِڪال کَر مُجھي لا دي تو اِيڪَ بَڪَ
 ساعت تيري اَنگِلي مَن پَهنا وُن لِيڪِن اِس شَرطَ سي کِه تُو مُجھي وِزير اَپنا کري
 اُس اَنگُستري مَن اِيڪَ نَش هِي جو کَوي اُسکو اچي ساعت مِين پَهني بادشاه
 هُوي

عَلام ي فَرِيب کها کرات کي وَقت جب بادشاه سو گيا هاڻه اُس کي اَنگُوڻهي
 کي طرف بڙهايا اُور آهسته آهسته اَنگِلي سي نِڪالڻا تها کِه يڪاري کي بادشاه چَوَنکَ
 پڙا اُور عَلام سي کها آي بيوقوف يڊ کيا کلام هِي جو تُو کَرتا هِي غرض عَضي هو کَر
 اُسَکي قَتل کا حُڪم کيا اُسَکي بدن پَر سي کڙي اُتارتي هِي بادشاه کي نطراُس
 داغ سِياه پَر پڙي بيهش هو گيا اُور جَلَد ي اُسَکي قَتل کَرنِي مِين تَوَقّف کيا
 جب بادشاه هوش مِين آيا لڙکي کَو چهاڻي سي لڳايا اُور کها آي نَوَر چشَم مِين
 ني وِزير کي بات نه سُڻي اُور مُجھي کِميني مَوجِي کي صِجَمَت مِين رَکها اِس
 لِي آفتون مِين پڙا اُور ايسي غم وِالَم مِين رَکها لڙکي غَمِجَمَت سِي مَعذرت کي

اُور ڪها جَوهرِي ڪِي دوستِي ڪي سب مُجھ سي ايسا بُرا ڪام هُوا هِي بادشاه بي
 جَوهرِي ڪو سرا دي اُور اُپني رُزِدِ عزيزر ڪو بصيحت ڪي ڪه پهر ڪمبون ڪي
 صُحّت ڪي گُرد نه پهرنا اُور هميشه عالي منش دانا وُن ڪي ساڻه گُدران ڪرنا هه
 اِس قصي ڪا فائده به هِي ڪه ڪم ذاتون ڪي صُحّت آزاد ڪو غلام اُور غلام ڪو
 خراب ڪُرتي هِي

۲۵ نقل

ڪوئي ڪا پيه هميشه اُپني بيتي ڪو سنجڻا اُور به ڪهنا ڪه بابا جان دُنيا بُري جڳهه
 هِي ڪر نو ڪر نو ڪر تو بهي ڪر اُسڪا بيتا سَنگُ رُبه خواجه ديتا لاا جي بُري بُري ڪي
 واسطي هِي ڪر تو ڪر نو نه ڪر غرض جب نه تب اُن دنون مين پهي ڪُنگُو هون
 ايڪ روز اُمتي اُپنا وه ڪهو سوارِي ڪو مَنگوايا ڪه ڪس پهر ڪهني سوار ٺهوا نها اُور
 ڪها پلاڪي خوب تيار ڪيا تها ڪهڙي ڪي آهي هِي باب في بيتي هِي ڪها بابا جان
 اِس پر تم سوار هو هم ديگهين بيتي في پهي ڪها ڪها لِدان تها ڪهني ڪها سني
 ڪي بعد اُسڪا باب هِي سوار هُوا اُور بيتا پيچهي پيچهي ديگهتا چلا
 اِس مين ڪي ايڪ شڪون في ديگه ڪر ڪها ديگهو به ڪيا ڪم بخت هِي ڪه ڪر

مڻ پائو لڻڪا چڪا آڙ نو ٻي اسڳي هوس بهن گئي جواں ستا پڄهي جوڙي
 چڻڪا آنا هي آڙ آب گهوڙي پر چڙها جاتا هي به سُن وَ اُتر پڙا آڙ بيٺي ڪو
 چڙها آب پڄهي پڄهي ديکها چلا پهر کي آڏي ديکهي بولي ڪه ديکهو به
 ڪيا نا لائڻ وا خلف هي جو آب سوار هو باپ ڪو جلو مڻ دواڙا هي به سُن
 آڳي بڙه وي دونون چڙه لئي تب ڪوڙي بول اُٿا ڪه بي ڪيا مسخري هڻ جو
 ايڪ گهوڙي پر دولد لئي هين يورن سُن وي دونون اُتر پڙي آڙ ساڻس بي گهوڙا
 ٿريا لبا بي پڄهي پڄهي ديکهي چلي سب انهن ديکهي ايڪ بي ايڪ سي
 ڪها ڪه بهائي ديکهو حرام ڪا مال مُنت جاتا هي آڙ ڪسي ڪي ڪام
 نهين آيا

اس بات ڪي سُنتي هي ڪايتھ بي ستي سي ڪها ڪيون بابا جان دُسا ڪي زبان سي
 بچني ڪي ڪوڙي آڙ تدبير هو تو ڪرو مڄهي تواب ڪجهه نهين ڏن آڻي لا جواب
 هو بيٺا بولا لاا جي تُم سچ فرمائي ته ڏنيا بري جڳهه هي ڪر تو ڏره ڪر نو
 بهي ڏراس ڪا ڪجهه علاج نهين

۲۶ نقل

دورمبندار اُڻي گاڻو سي کهن ڪو چلي جاتي تهي راه مڻن ايڪ ٻچاس ساڻھ
 سڳهي اچهي رمين کا طعه ديگھ ڪر اُن مين سي ايڪ بي کها کي بهاي به
 جگھ. اگر هماري تمھاري هانھ لگي تو کيا ڪرو بولا مڻن تو اُڻي حصي کي زمين
 مين بھلاري لگا ڏن ڪبو تُم اُڻي جگھ مڻن کبا ڪروگي کها مڻن اُڻي گاڻن بهنسن
 چراوڻگا اس ني کها بھلا مانو يا بُرا مڻن تو اُڻي باعيجي کي پاس نه چرائ
 ڏوڻگا وه بولا تمھارا کچھ اجاره نھين هي مين اُڻي زمين مڻن جو چاهوڻگا سو
 ڪروڻگا غرض اسي طرح هڏا ٻڌي ڪرکي لگي هانها پاڻي ڪرني اس مين ڪي ايڪ
 راه گير جو ان ڪو جهنگڙي ديگھ جمع هوگهي تهي اُنھون ني بيم ٻچا و ڪرکي ان
 سي پوچھا کي تُم ڪيون آپس مڻن لڙتي هو اسکا سب ڪبو اُنھون ني سب ماجرا
 ڪھ سنايا ستن تي هي اُن مين مڻن ايڪ شخص بولا کي تھاي تمھاري وهبي مثل
 هي کي سوت نه ڪپاس ڪولي سي لڻا لڻهي

یہ انتخاب کیا گیا ہے کتابِ آرائشِ محفلِ مین سی کہ حوالہ اکثریہ مشتمل
ہے مضمونِ خلاصہ الہند پر ۔

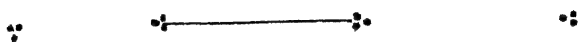
یہ چند سطرین مملکتِ ہندوستان کی تعریف میں
جب سی یہ مرکزِ خاکی حیوانات کی آرامگاہ ہوا سکڑوں ہزاروں لاکھوں شہرِ قصی
سی اور سستی جاتی ہیں کوئی ادنیٰ کوئی اعلیٰ لیکن ہندوستان کی سر زمین
کا عالم سب سی نرالا ہے کوئی ولایت اس کی وسعت کو نہیں پہنچتی اور
کسی مملکت کی آبادی اس کو نہیں لگتی یہاں کی ہر ایک سستی میں
گہماگہم جا بجا ایک نئی طرح کا عالم ہر شہر و قصبہ میں سستی پاکیزہ
پختہ متعدد سرائیں “مسافر کی واسطی ہر موسم کی اوڑھنی چھوٹی اور اقسام
کی غذائیں “اکثر بستروں میں مسجدیں خانقاہیں مدرسے باغات “غریبوں
بیکسوں مسافروں کی لیے متعدد مکانات “قلعی بڑی بڑی مضبوط وسعت
میں ایسی کہ سیکڑوں گاؤں ان میں بسیں “اور رعیت میں اس قدر کہ
بادل ان کی نیچے برسیں “بدی نالی تالاب کوئی لطیف و پاکیزہ ہزارہا “پانی
ان میں میٹھا ٹھنڈا سٹرا بہا ہوا “بڑی بڑی دریاؤں میں کشتیاں نوازی

بجری و غره بی شمار“ شاه راه کی ندی نالون پر بیشتر مقامون من پل
 ندھی هُوی تار“ اکثر رستون من کوسون تلک سایه دار درختون کی درسته
 طار“ ایک ایک کوس کی مسافت پر ایک میار نمودار“ هر ایک چوکی
 پر همه چیر مهتا“ سودی والون کی دکانن جابجا“ مسافر خوش و خرم کھان
 پستی اُتھتی بٹھتی دس بھر چلی جان هین“ اور شام کو منزل پر بھی سب
 طرح کا آرام پائی هین“ (بیٔ) جہاں دیکھی خیر ہی خبر ہی“ سفر پہ
 بہین باغ کی سبر ہی“ سواي اس کی راه میں اگر سونا اُچھالتي چلی جائین
 کہیں خطرہ نہین اور جنگل میں رات کو جہاں چاہیں سو رہیں کچھ پروا
 بہیں چُناچھ ہمیشہ سونا اگر بآجاری مال متاع علہ دور دور سی بھر لائی هیں
 اور منزل مقصود پر سلامت جون کا تون بیٹھ جاتی هیں مشرق کی طرف اس
 مملکت کی نکالا ہی اور جنوب کی سمت دکن مغرب کی جانب ٹھٹھ
 وہاں سی شور دریا نزدیک ہی اور شمال کی طرف ایک بڑا پہاڑ ہی کہ
 اُسکی انتہا کو کوئی نہین پہنچا هر چند اس سرزمین میں الماس یا قوت
 سونی روپی تانسی لوهی سُر و غیرہ کی کھانین موجود هیں اور انکا حاصل بھی
 بہت سا ہی لیکن بیشتر آمدنی یہاں بدولت علی کی ہی اور وہ انواع و

اَسام کا هوتا هَي اُنکا تفَصَل وار لکھنا دِقت سي خالِي بَسن پر بهان کا اکثر
 اناج نا مزه و خوش ذائِقه هوتا هَي خُصُوصاً سَکَکَداَس کي چانَوَل بِهايت
 لَطيف لَدید خوشبو هوق هَن پادشاه وزير امير بلکَہ ساري دَوْلَتَمَد جَنکو خُدا
 نِي ذائِقَه دِيا هَي هر روز پَکواني هَن اور چاه کر کھان هَن سچ تو بَہ هَي کَہ
 اگر بي بِهشت مَن هونِي تو حَصرت آدم عَلَہِ اَسَلام گِیہون کا دھيان بکُري
 بوژنا کھانا تو معلوم غرض عَلي کي بِهتايت زِراعت کي کثرت بر مَوْفوق هَي
 اور اُسکا مدار بارش پر هر چند نَعصِي بَعصِي مقامون مِین کِستِيان حِمل
 تالاب اور کُوي کي پاي سي بَهي هوتِين هِین خُصُوصاً پَهاڑ کي نِراي مَن کَہ
 وَهان نَدِي نالي سَشتَر بَہتِي هَن قَطعي وَهان کي زِمَن کي سا اَوَقات نِماک
 رَہتی هَين وَہ چندان مِینَہ کي مُحتاج بَہن پر وَہ کِتي اور کاسا رَکھتي هَي
 کَہ غلَہ اُسکا وفا کري اور ايک خَلق خُدا کا پِيت بَہري اَلْعَرَض اکثر زِمَنين
 بَہان کي جو قابِل جَوَوتِي بوني کي هَن اُنکي زِراعت مَوْفوق بارش پر هَي
 سَناچنا وَهان مُتَعَدِر اور لا حاصِل کِيونکَہ وي اِس قَدَر هِین کَہ شُمار بَهي اُنکا
 دُشوار هَي پَہر کِسانون کا کِيا مَقْدُور جو اُنکي عَشَرِ عَشير کو بَهي پاي دي سَکن
 سِيراَت کُنا تو در کِذار پَہ قانِدِر لا يِراَل نِي اَبَر هَي کو قَدَرَت بَخشي هَي کَہ ايک
 پل مِین جَل تَہل بَہر دِيتا هَي حاصِل پَہ هَي کَہ غلِي کي فِراواي اور اناج کي

اَرِاني ڪا سب مُسَبِّ، اَلْاَسْبَابُ، ۽ اَرِانِ رَحْمَتِ هِيءُ ڪو ناياب هِيءُ سَنَاجِي
 سَچائي سِي ٻيہ نائت ڪهان اَوَر نَعَصِي سِير حَاصِلِ ڪِه وَہ سال مَن دو نار مَرُوع
 هُونِي هِيءُ، لَکِه نِن بَار سُبْحَانِ اللہ ۽ ڪا صَايَعِ هِيءُ ڪِه هُولا نو عَنَاصِرِ ڪا اَبَڪُ
 ڪا پهر اَبَڪُ ڪِيءُ، اِيڪُ ڪو صَدَّ ساياہ اَوَر تَاثِرَاتِ مُخْلِفَہ، اُن سِي ظَاہِرِ ڪِن لَکِه
 هر هر وَاَحِدِ ڪو بِيہي، مَخَوَاصِ وَ اَوْصَافِ اِيڪُ، مَی نَدِي جُنَاڇَہ ڪِيءُ، مَلِڪُ ڪِي
 هُوا، ڪُچَہ هِيءُ اَوَر ڪِيءُ شَہَرِ ڪِي ڪُچَہ، عَلِيءُ هَذَا اَلْعِاسِ پَاڻِي مَن بِيہي، ڪَبِيعَتِ
 اِيَسِي هِيءُ ڪُچَہ دَبُڪِيءُ، جَاڻِي هِيءُ هر چَنَدِ ڪِه جِنْسِ، مِيَن، اِتِّحَادِ رَکَہتا، هُو اب
 گَگا جَمُنَا مَن ڪِس قَدَر فُرَّتِ هِيءُ سَاٺَہ اِسڪِي پَانِي ڪِي، نَاثِرِ لَکِه رَنگِ
 بِيءِ جُدي هِيءُ پهر جِن دَرِياوَن، مَن ڪِه ڪَالِي ڪو سُون ڪا تَفَاوُتِ هِيءُ اُنڪِي پَانِي
 ڪِي مَخَاصِصَتِ، ڪا فِرَقِ لَکَہنا، زِيَادَہ هِيءُ، اَوَر ڪُوِي نو سَاٺَہ اِس بات، ڪِيءُ ڪِه ڪِه
 ڪهاري ڪِه ڪِه مِيٺِي هُوتِي هِيءُ يهان نو رات دِس ڪا تَفَاوُتِ هِيءُ لَکَہنا اُسکا مَحْصِ
 لَعو زِمِن ڪِيءُ بِيءِ مَاهِيَتِ، اِيَسِي هِيءُ ڪُچَہ هِيءُ ڪِيءُ جَاگَہ تو اَبَڪُ، سال
 مَن دو دَوَتِيَن تِيَن مَرْنِي، اِنَاج پَندا هُوتا هِيءُ ڪِه ڪِه اِيڪُ مَرْنِي ڪِيءُ، مقام
 مَن مُطْلَقِ نِهِن گو ڪِه مَبْنَہ، سَب ڪَگَہ، مُساوِي، بَرِي سِوَايِ اِسڪِي ڪِه ڪِه ڪا
 چَانُولِ مَحْرُوبِ هُوتا، هِيءُ ڪِيءُ، جَگَہ ڪا گَہوَر، ڪِيءُ طرف ڪا چَنَا، مَعْبَدَا ڪَمِي
 زِيَادِيءِ بِيءِ هر اِنَاج ڪِيءُ، جَا جَا دِيکَہني مِيَن اَنِي هِيءُ وَجَہ اِسڪِي، ڪا حَقَّہ هُم

پر نہیں کھلی مگر آگ کی خاصیت و کیفیت سے، فرق معلوم نہیں ہونا شائد
اسکا سبب یہ ہو کہ وہ دُور لکڑی کو بلی، وغیرہ کی علیحدہ موجود نہیں
ہوئی یا کچھ اور ہو کہ اُسے ہم نہیں جانتی، اَلْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ۛ

❖ چند سطرین موسمِ بہار و برسات کی تعریف سے ❖

اگرچہ فصلِ ربیع سے یہی اس ملک کی سب سے پہل پہنابت سی، انواع
و اقسام کی پھولتی پھلتی ہیں، آم، موراف، سن، بلکہ گلاب بھی باغوں کی سب سے
بیشتر اسی فصل سے پھولتا ہے اور جنگلوں میں تیسو سوسوں اس کثرت سے
کہ نگاہ کام نہیں کرتی اور، آنکھ نہیں فہم رتی رنگت، اُسکی عاشقوں کی چہرے
کی زردی زیادہ چمکاتی ہے اور، ہوا آتشِ عشق کو دونا پھڑکاتی ہے (انبات) ❖
جنگلوں و گلخان ہی انکو بہاتی ہے بہار، ہم سے مسخوروں کو لیکن کب
خوس آتی ہے بہار، دید گل کبا کیجی پڑھتی ہے، دُور بکلی، خارِ ہجران
اور بھی، دل، مین، چہاتی ہے بہار، فی الحقیقت، رات دن، اسکا خالی
کیفیت سے، نہیں کیونکہ دھوپ، ہی، حدت، اور چاندنی ہی، کدورت، ان دنوں
رہنی ہے، اور نا، بھی، عطربت، و اعتدال، کی ہاتھ، ہتی، ہے، چنانچہ، اُسکی

جھوڪي ۽ ڪي، لپٽ دِماعون ڪو مَهڪايَ ٻِي، اَور رُطوبت، اَڃسام ڪِي، نارِڪي، بَڙهائي
 هِي، مِرزاڻاڻا، هِنْدَ، اِس مَوسِم ڪو فِصلِ، بهار يا مَوسِمِ بهار ڪَپَنتي، هِن پَر اڪثر، خاص
 و عام گُلاڻي، ڄاڙا اِنْدَ اِس رُت ڪي مِسن ڪي سَڪرات، هِي پُعني، آفَناپ ڪا آنا
 نَرَجِ، حُوت مِسن، اَور اِنْتِها مَکَھ ڪا، آخِر پُعني نَرَجِ حَمَل ڪا تَسْوَان، درجہ اَور
 پَنجَمِسن، سَنَت، جو هولي ڪي پَهلي هُوي، هِي وَه اِيڪ پُيوهار هِي ڪَھ، جِهان
 مِسن، رَاجِج، هو گما، و اَلا هولي مَواتي اِس حِساب ڪي، اِس، رُت سِي، مُقَدَّم، هِي
 ڪُونِڪَ دَهلِيَندي، جَيت، ڪي، پَهلي ڪو، هُونِي هِي، لِيڪِن، نَو رور ڪَھ وَه عِبارَتِ
 تَحْوِيلِ، آفَناپ در نَرَجِ حَمَل هِي هولي ڪي آگِي پِيچِي، هُوتا، هِي، پَر تَهوڙِي
 دِنون ڪي، فِرَق سِي اَور بَعْدَ سالَهاي سال، ڪي اِتقايَ، اَسا، هُوتا هِي ڪَھ هولي اَور
 نَو روز اِيڪ دِن جَمع هو، جاتِي هِن لِيڪِن اِس مُلڪ مِسن، بَرسات، ڪا، مَوسِم
 بَهايت، لُطَف دِڪِھاتا هِي، آسَمَان پَر رَنگ برَنگ ڪِي گَھڻا، چارون طرف، خُوش
 آبد، هُوا، زمين يڪ لَمخت سَره زار، هَر اِيڪ، پهاڙ، مِثِل گُلارار اَور گُلارار
 سراپا بهار، پَهول طَرَح بطَرَح ڪي چَمَنون مِسن ڪَپلي هُوي، درخت هري هري
 گَنجَان آپس مِسن مِلي هُوي، نَهرون ڪي لَبرِي ڪا طَور هِي جُدا، سَري ڪِي
 نَو خَري، ڪا، عَالَم هِن عَلِيحدَه، هَر اِيڪ بَدِي، بالا دَرِيا، وچَڙها هُوا، دَترا
 دَھرا تالاب، پاڻي سِي بهرا هُوا، سَري، ڪي لَهڪ بَر بَپَشي ڪِي دَھڪ بَچَلِي

کي چمڪ. بادل کي کڙڪ. ايڪ عالم ڏکائي هي. ٻڌلن کي ڌار منهن کي
 پهاري. مورو کي چنگهار پيهيون کي پڪار ڏلوڻو ٺهائي هي تنهن جا بچا گري
 هوي. جهولي پڙي. هوي هنڌولي، ڪهڙي هوي ان من رنگ رنگ کي
 پوشاڪن بهي هوي. سيڪڙون پري پيڪرن. جهولڻان. هين کوي پينگ چڙها
 رهي هي کوي. هنڌولا گا. رهي هي کوي پاڻون. جوڙ ڪر ڪسيڪي. ساڻه. جهولڻي
 هي کوي ڪسي کا دل لڪر ٺهولي هي (آڻاٽ) هر ايڪ ڪام. مين. اپني
 مشغول هي، ادا اُسڪي جو هي سو مڦول هي، چڙهي هي سڻهن کو جواڻي
 کي مي، جسي ڏيکيئي مست هي مست هي، عجب طرح کي رت هي
 نرساٽ کي، ڪه شڪل اور ٻڌلي هي دن رات کي، گهڻا کي به ڪثرت هي
 شام وسحر، بس اب ايڪ صورت هي شام وسحر، هر ايڪ طرف هي
 بادلون کا هڪوم، ٻه ڪجهه منهن کي هي زماني مين دھوم، هميشه ٻنڌها
 ميٽه کا تار هي، نرساٽ پڙا موٽلا دهار هي، عيان هي هر ايڪ چشمه با
 آب و تاب، پريڪ هي نهان چشمه آفتاب، زماني مين دور مي، تاب
 هي، بسا هر طرف عالم آب هي، نه دن کي خبر هي نه اب رات کي، اکر
 ڪجهه خبر هي تو نرساٽ کي، شروع اس رت کي، سنڪرات کڙڪ کي يعني
 آنا سورج کا سرطان. مبن. اور. تمامي. اُسڪي. سنڱه. کا آخر مراد. اسي. تسولي

درجہ اسد کا۔ ہی۔ پس۔ اس۔ حساب۔ سی۔ ساون۔ بہادون۔ ہین۔ اس رت مہن۔
داخل۔ ہین۔ اور۔ اسازہ۔ کوآر۔ خارج۔ لیکن۔ خاص۔ و عام۔ مین۔ چارون۔ ہین۔ موافق
اسکی۔ پہلا۔ اسازہ۔ ہی۔ اس مین۔ اکثر۔ اتر غار۔ آلود۔ بلکہ۔ گاہی۔ آندھی۔ کی۔ ساتھ
آتا۔ ہی۔ اور۔ مینہ۔ زور۔ شور۔ سی۔ برس۔ کر کھل۔ جاتا۔ ہی۔ دوسرا۔ ساون۔ اس مین
سشن۔ سہاوی۔ سہاوی۔ گھٹائین۔ ٹھنڈی۔ ٹھنڈی۔ ہوائیں۔ نارش۔ بھی۔ اکثر۔ مہانہ۔ و
معتدل۔ لیکن۔ کئی۔ کئی۔ دن۔ اتر گہرا۔ رہتا۔ ہی۔ اور۔ آفتاب۔ چہا۔ رہتا۔ ہی۔ نیرا
بہادون۔ بجلی۔ اس مین۔ اکثر۔ کڑکٹی۔ چمکتی۔ ہی۔ اور۔ مسہ۔ دڑیڑی۔ سی۔ برستا
ہی۔ پر۔ بستر۔ جلد۔ کھل۔ جانا۔ ہی۔ اور۔ اسکی۔ آخر۔ مہن۔ یوں۔ بھی۔ ہوتا۔ ہی۔ کہ
ایک۔ طرف۔ مینہ۔ ایک۔ طرف۔ دھوپ۔ بلکہ۔ سالہ۔ بیان۔ تلک۔ کئی۔ ہین۔ کہ
بہادون۔ کا۔ مینہ۔ اچنہی۔ کا۔ ہی۔ کہ۔ بیل۔ کا۔ ایک۔ سیبک۔ گملا۔ اور۔ ایک۔ سوکھی
کا۔ سوکھا۔ رہا۔ نابار۔ اسی۔ کی۔ اسازہ۔ کی۔ دوتکڑی۔ ساون۔ کی۔ جھڑیان۔ بہادون۔ کی
دڑیڑی۔ مشہور۔ ہین۔ چوتھا۔ کوآر۔ پر۔ وہ۔ جاڑی۔ کا۔ دوار۔ ہی۔ منہ۔ اس۔ مین۔ بھی
برستی۔ ہین۔ بلکہ۔ کئی۔ کئی۔ دن۔ کی۔ جھڑیان۔ لگ۔ جاتیں۔ ہین۔ لیکن۔ کوئی۔ خاص
طور۔ اسکی۔ نارش۔ کا۔ نہ۔ تھا۔ اس۔ واسطی۔ لکھنی۔ مہن۔ نہ۔ آیا

چند سطرین میوون کی وصف من ۛۛ

مبوی بھی رنگت رنگت کی اس سرزمین کی بیج اپنی اپنی رت من ہون
 ہن ہر ایک گرد و نواح من جہان تہاں تر نور خروزی سی فالرین معمور؟
 اور سبب انار شفتالو انحر انگور و غیرہ کا باغون میں بہایت وفور لیکن
 نہ ولایت کی سی حق تو یوں ہی کہ اں من اُن میں فقط نام کی شراکت
 ہی اور ذاتہ صفات من اُس سری کا تفاوت پر ہند کی بعضی خاص میوی
 کو کہ وہاں کی میوون پر ترجیح دیتی ہن وہ آم ہی لیکن سبج نو پہہ ہی کہ
 کھائی بیسی کی چیزون میں عادت اور رعیت کو دخل بہتہ سانہی بہین
 کی ناشندی بعضی تو ایک مبوی کو چاہ کر کھائی ہین اور کتنی اُس کی نو
 سی بھاگ جاتی ہن چنانچہ کتھل کی ناس سی رام ہن سرار ہی حال
 آنکہ ایک عالم اُسکا خبردار ہی قصہ مختصر یہاں کا خاص مبوہ ایک انتاس
 ہی جسکا وہ روشناس ہوا اور جسکی ٹٹ منہ لگا پھر نہ چھٹا باس اُسکی
 دماغ کا آرام شبرہ اُسکا شبرہ جان کا فوام حلوت اُسکی ناشپانی کو
 پھسکا کری رنگت پر اُسکی بیہی پتکت پڑی اور شریفہ سب سی شریف
 تر ہی وضع و شریف اُسکو چاہ کر منگوائی ہین بلکہ اکثر صاحبہ نا پتہ
 سراہ کر کھائی ہین کتھل پتھل بھی اپنی اپنی مزی میں ہی بدل ہین لیکن

اُسکی۔ ایک ہی کوئی سی جی پھر جانا ہی ۛ اور پہہ اکثر کھاں من آبا
ہی ۛ اور کلا تو سب۔ مہوون پر ہاری ہی اُسی۔ اکیلی ہی کھایا۔ چاہی
کوبکہ حلوہ۔ بی دود ہی۔ خصوصاً۔ امِرت نان۔ کہ عطربت۔ ملائمت حلوت
سنون اُس۔ مین بخوبی موجود۔ ہن۔ اگرچہ۔ چنپا کلا بھی۔ نہایت لطف
ایدید۔ خوبصورت خوش ذائقہ۔ ہی پر وپسا۔ کہان اب۔ اور سمن۔ کا نان لا
حاصل ہی ہر چند۔ کہ بعضا اور بھی۔ ایک طور کا۔ مرا رکھتا ہی۔ اور ہند کی
س۔ ملکون مین ہوا ہی۔ لیکن نگالی۔ برابر کہن۔ نہن چنانچہ۔ وہ دونون
فسم خاص اسی ملک من ہن کولا سنگرا بھی عجیب۔ تر مہوہ۔ ہی۔ رنگت
مین نوگل سا ۛ اور رس اُسکا مل سا ۛ باغ کی۔ بہار دونی کر دیکھائی۔ اور گھر
کو باع بنائی مزی من بی۔ بدل صفائی مزاج۔ کی لئی امِرت پھل ہرچند
ریانہ اُسکی۔ دانست کہتی کرتی ہی پر زبان چٹکاری ہی بھرتی ہی۔ محمد شاہ
فردوس آرام گاہ فی نام فسم ثانی۔ کا رنگترا رکھا ہی اس لئی کہ۔ اسم نا مستمل
ہو اور پہہ خاص شاہجہان۔ آباد مین بہایت پاکبرہ خوش ذائقہ۔ رسلا بڑا ہوا
ہی۔ اور۔ لکھنؤ وغیرہ مین بھی بھلا چنگا پر فسم اول اس ملکون۔ مین بہت بڑا
بہت۔ رسلا نکثرت دیکھنی مین۔ آیا ہی مزی مین بھی اِس۔ کہ برعت کھائی
لیکن سلہٹ اور نقول۔ کا کولا ہر طرح سی۔ اولاً ہی اُسکی۔ ہوتی۔ کوئی انہن

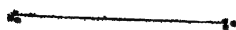
دستوري. من بهي بلي بلڪه اندرابن ڪا. پهل ڄاڻي ڪوئڪه. سدانه انگور بهي
اُسڪي. آڳي بهن پهلنا اور ڪسي شر ڪا. جي. اُس پر بهن چلنا جهان تلت
مُساله اُسڪي. حلاوت و عطر بت پر ڪيجي بجا هي بلڪه. قسم ڪهائي بهي اس
بر روا هي. اور جنگل بهي پهانڪي ٿمر بخش هن. سشتر گهساري لڙهاري
وهان سي. بعضي بعضي پهل توڙ لائي هين. اور عوام. آلتاس. ان کو مول ليڪر
ڪهائي هن. خصوصاً جهڙنري ڪا. بر ڪه. سبڪڙون. لڙڪا. لڙڪي. ٿوڪري پر نوت
پڙي هين. بلڪه بعضي بعضي رنڊياڻ بهي. چاه ڪر ڪهاتين هين ليڪن مرا اُسڪا في
آلحيفيت. مسافرون. سي. پوڄهي. ڪه هر هر قدم. پر جهاز ان ڪا دامن پگڙي
هين اور ڪاڻي سر سر پاڻون پڙي هين عرض ڪهائي بن نهن چهوڙي بصه کوتاه
نچوڙ هند ڪي سوون ڪا آم پر هي في. الواجه. عجب پهل هي. ڪچا نو ماده
ڪهاوي اور پکا. نر رنگت من ڪهو پلا ڪهي. هرا مري مين ڪسي. وقت ڪهتا
ڪسي وقت مڻها مڻهي ڪي مڻها سيب ٿمرند کو حلاوت بخشي. اور ڪهت
مڻهي ڪي چاشني. انار رماي ڪي. دانٽ ڪهتي ڪري درخت. اُسڪا باغ ڪي
آرابش اور مور ڪي بو باس دماغ ڪي آسائش سايه اُسڪا مسافرون ڪي آرام. گاه
هر ايڪ تهکا ماندا دهوب ڪا جلا اُسڪا هوا خواه (آبيات) ڪون نه درختون مين
وَه هو سر بلند؟ اُسڪا هي پهل شاه وگدا ڪي پسند؟ هند ڪي سب سيوون ڪا

سردار هي ۽ روتق هر کوجھ و بازار هي ۽ جو صفهان اسي ايک نار کهاي ۽
 مڙهي صفهان کي سڀي بهول جائي ۽ اُسکي مڙهي کا ڪرون کما نٻان ۽
 هڪا هر ابک کي وڻ رٻان پر عان ۽ چوسي تو لب کهل نه سکن نار
 نار ۽ کاڻي اگر نند چهي کي هو دهار ۽ اور مڙهي جو کهو ابک ذري ۽
 کهاي ايک نار تو بهر جائي جي ۽ آم من هي يک حلاوت عجب ۽ رهتي
 هي اُسکي نو هميشه طلب ۽ پت بهري جي نه پر اُس سي بهري ۽ آڏهي
 پير کهاي نه نو کا ڪري ۽ هوا هي شيرين تو بهت پال کا ۽ لکت هي
 ٿڌڪا بهي طرفه ورا ۽ منوون من هي قوت اُسکي تن ۽ ناغ من پير
 کيون نهو بالا بيشن ۽ بس ڪه سراپا هي بهرا اُس من رس ۽ کيون نه هرايک
 مڙهي سي هوڙي مرض ۽ شوخ بهه سيندوري کا رنگ هي ۽ سب ٺهرقند بهي
 پهان دنگ هي ۽ هيگا فواڪه مين وڻ هر دل عزيز ۽ سب علام اُسکا بهي هي
 ڪنيز ۽ بعد اُسکي نشکر مڙهي اُسکي خدا داد هي ۽ اور بهي مڙهيون
 کي ننياد ۽ آڏه لکهنو و عيره کي گتوار زميندار اوڻه ڪهتي هبن اور دلي کي
 قرب جوار کي ۽ اِيکھ افسام اُس کي بهت هبن اور هر قسم کا ايک نام عليحدہ
 ليکن صاحبان اردو کي زبان پر سواي گني ڪناري پوئڙي کي اور قسمون کا نام
 جاري نهين پڻا تو اُس جنس سا هي ڪه هر قسم ڪو ڪه سڳي پر دوسرا تبسرا

خاص خاص قِسْمَ کا نائون هي چُٽاڇھ ڪنارا ڪرارا پٽلا هوتا هي. لَسائي من تو پوئڙي سي. ڪُچھ برابر برابر ليڪن بھت سخت. اور ڪم رس ڪهانڌ مصري وعبره اُسي سي بنڌي هي پوئڙا بهي دو طرح کا هوتا هي بعِي سياه و سفيد اگرچہ سياه ڪو اڪثر گئون پر بعضي وصفون من سرسائي هي پر اُسڪي مٿيائي قدرِي تلخي لِي هون هي اور بعضي ڪي شوريت ڪي ساڻه نا وجود اُسڪي حلوت سي خالي بهين هر چنڊ سختي اُسڪي دندان و زباں ڪو اديت ديتي هي. بهر صورت سفيد سب طرح سي بهتر هي. پور پور من. اُسڪي. مرا گنڊري اُسڪي. خوش دايه اور گانڻه هريڪ اُسڪي رس. ڪي گانڻه ساڻه اُسڪي نرم. ايسي ڪه پويلا بي اديت ڪهاڻي بلڪه دونه. ڪا بچا. بهي. لاسافي. چوسي رس اُسکا شيره. جان ڪو بڙهاوي مٿياس اُسڪي. ڪام و دهن ڪو. حلوت بخشي. (آبات) هڪيون. بهو سون من بلند. اُسڪي شان. ڪهت اُسي. ڪا. هي مٿيائي ڪي ڪهان. ساڻه طراوت ڪي. هي اُس ڪي مٿياس. ڪهاڻي جو پياسا. توڙجي اُس ڪي پياس. فصل. من. گنتي ڪي سحر جو ڪري. پيت و رستي. هي. مين. رس سي بهري. جتني مسافر هون. و جهڪ. جاين. ڪل. باندھ دي و پل مين مٿيائي ڪي پل. حلوت مضمون سي. سياهي في. خاصيت شهد ڪي پڙهي. قلم ڪي زبان مد هوگي راقم لکڻي سي باز رها والا ڪتاب. ڪو شڪرستان بتا ديتا هر چنڊ ساڻ پات. اس

سرِ مَسْنِ، مَسْنِ بھائٽ، بھائٽ، کي، ھوٽي، ھَسَنَ، مَڪَتَنِي، بَئُوِي سِي، اَوَرِ پَئِنِي بَعَرِ بُوِي
 اَصْلُ يُونِ ھِي، بَٽا جَب، بَلڪُ دَرخَتِ مَسْنِ لڳا رَھِي ٿَھَڙھا، رَھِي مَگر پان طُرْفَ
 بَرگَ ھِي کَہ ٿوٽَ کَرِ رِبادَہ تارِگِي پَکُڙِي بَلڪَہ جُونِ جُونِ پُرانا ھوتا جاي طراوتِ
 اَوَرِ پَدا کَري ھر اِيڪَہ اِمِسرِ مِسرَ کِي طَع، کا مالُوفِ ھِي اَوَرِ مُداراتِ شاہ و گدا
 کِي بيشتر اُسي، پَر مَوُوفَہ خَواہ اُس کَو، سوڻِي رُوپِي کِي بَھالِي مِين، اُسکِي، آڱِي
 رَکھِن خَواہ سِعالِي مَعْنُ (مِصرَعُہ) بَرگَ سَرِ اسْتِ تَحْفَہٗ دُرُويشِ سَرِ سَرِ ھر
 اِٻڪَ، بَرگَ، پَر، کُؤن، بَھو کَہ، لالَہ، رُخُونِ کِي، مَکَھڙِي، کِي، بَھارَ دُؤي کَرِ دِيا، ھِي،
 اَگر اُس کا لاڳا، ھوٽ پَر، بَھو نو، رِڏي کا بنا، و پَھکا ھِي، ھر چنڊ کَہ ٺِھڪِن ھو
 مِسي، کِي، ڊَھڙِي، بَعَرِ، اُسکِي، رَوِي، نَہ پَکُڙِي، اَگر چَہ، وَہ کَسي، ھِي رَنگِي ھو
 اقسام، اُس کِي، اڪثر ھَنَ بَرِ دَلِي، آڱري مَسْنِ کُپُورِي، اَوَرِ پَڙِي کِي، بَھتِ بَکَري
 ھِي، کِيونَ کَہ اُن مِين لطافتِ اَوَرِ بَرَاکتِ بيشتر ھِي خُصُوصًا پَڙِي مَسْنِ نو اِيسي
 کَہ، اَحسانا جو ھائِہ سِي چَھتَہ پَڙِي نو ٿَکُڙِي ھو، جاي اَوَدَہ لَکھَنو سِي لَکَرِ
 سَگالي، تَلڪَ بَگَلِي اَوَرِ دِساوَرِي کِي بَرِ حَقِ نو يُونِ ھِي کَہ مَکَھِي بَھائِيتِ نَفِيسِ
 و لطيفِ و خُوشِ نو ھوتا ھِي، اَگر اِيڪَہ گِلُورِي، کُوي، اُسکِي کَھائي، نو سارا گَھرِ
 خُوشِ، بو سِي بَھو جاي ھر چنڊ کَہ پان، کا لَازِمَ ڪَئَھ، جُونِا، سَپاري ھِي پَر رَنگَ
 ٿَھَڙگَ مَسْنِ، اُسي، کا نام، رِبان، پَر، جاري، ھِي (اَبائِيتِ) سائِھُونِ بِنِ گو نَھِن

کُرْبا وَهْ کام ۛ؛ لَنا هِي هَر اِيک پَر اُسکا هِي نام ۛ؛ دَم مَن وَهْ سَدِبل کَرِي
 ذابَعَه ۛ؛ تَلْخِي وَ تَرِي مَن هِي اُسکِي مَرَه ۛ؛ آئِه پَهَر پاي مَن رَهتا هِي
 نَرَه ۛ؛ اُسکِي جَرارت نَهَن گَهْتِي هِي پَرَه ۛ؛ نِت هِي اُسِي کَهائِي نَعَد ار
 طَعام ۛ؛ هاصِمَه کا هِي وَهْ مَعِن لا کلام ۛ؛ کُون بَهو هَر اِيک کو اُسکِي طَلَب ۛ؛ دِي
 وَهِي. آرايش بَر طَرَب ۛ؛ اِس لِي هِي، شَمع رُخون کِي پَسَد ۛ؛ حُسن کا شَعْلَه
 وَه کَرِي هِي نَلَد ۛ؛ جَو کَرِي خُوبان، مَن اُسي مَنَه لگائي ۛ؛ اُسکِي وَه مُکْجِي
 کو بَهجُوکا، سائي ۛ؛ کُون نَه سِگارُون، مَن هو اُسکا وَارَه ۛ؛ گُلْدون کِي هِي وَه
 مَنَه کا، سِگارَه ۛ؛ گورا، هو يا ساَنولا، جَو اُسکو کَهائِي ۛ؛ عَنجَه لاله وَه دَهَن کو
 سائي ۛ؛ بَهاو مَن کَم هِي پَه، بَهت دِي هِي سَوَد ۛ؛ خُوبي، لَب کِي هِي اُسِي
 سِي نَمُود ۛ؛ کَهائِن نَه کِيُونکَر اُسي اِنسان کُل ۛ؛ لَب کو بنا دَبوي هِي وَه رَنگ
 گُل ۛ؛ اِس لِي مَعشُوقُون کِي هِي مَنَه جَڙها ۛ؛ رَنگ سِي دِي عاشِقُون
 کو خُون دِها ۛ؛ کِبا کَهُون اُس رَنگ کِي مَن تَهنگ کو ۛ؛ کُرْبا هِي خُونَن
 لَب گُلرَنگ کو ۛ؛ رِياَدَه نَه لِکَه وَصَفُون کا اُسکِي بَيان ۛ؛ هو نَه، کِهين لال
 ۛ؛ فِلم کِي زَبان ۛ؛

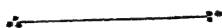

ۛ یی چنڊ سَطَرِس پھولون کي تَعْرِيف مَن ۛ

پھول پھي بهان۔ ساري دٻڳھڻي۔ اور سوڳھڻي کي اپني۔ اپني بهار مَن سَمُمار
 هوف هَن رَنگ تَهڱ مَن پھي۔ کُچھ اِيران نوران و غَره کي پھولون سي کم
 بهن۔ چُناچُھ عباسي۔ کُي رَنگ کي بهت۔ دَهڱھي اور کُل مِهڱدي۔ بهانت
 پانت۔ کي نِپٽ۔ جُھڙي گلاب و باسَمِن۔ و سوسن۔ کاه و فُورِي۔ رُگِس و سَرِين
 و سُنرن سي چمن کي چمن مَعْمُورِي زُس و بنفشه، جِدهر تَدھر ۛ صَدبُرگ
 و ناچ خروس چَبي چَبي پر ۛ چمن کي چمن رِيحان و ارَعوان کي ۛ تَحْتِي
 کي تَحْتِي لاله و دافرماس کي ۛ رُعا و زيبا جهاں نهاں داوڊي و صَدبُرگ کي
 هراون کماريان۔ اور وي۔ پھول جو خُصُوصَت اِس سر مَن سي رَهڱي هَن
 هراون هين هَن اگر اُن سب کي فقط نام لکھون تو پھ۔ فصل برابر گِلستان کي
 هو جائی۔ اور نهوڙي سي۔ فابڊي۔ کي۔ لُي کلام مَن طُول۔ بهت سا لازم آي
 لکِن۔ مَشهُور و مَعْرُوف خَلق مَن سَمِشتر اِنِي هين سَوَف سَکھ دَرَسن سورج
 مَکُئي۔ چنبا۔ چنْبيلي۔ چانڊني۔ جاھي۔ جُوھي۔ جَعْفري۔ موگرا۔ موٽيا۔ مدن۔ بان
 مَوَلَسري کرنا کَپُور بيل کَمَل کَبُڙا کَبني گُرھل هارَسنگار بواڙي بيلا کُٽھ سلا
 رَن۔ مانجري۔ راڻي بل رتن۔ مالا دُپھريا (اُساتي) هِي اِس مَمْلَکَت کي عجب
 گِل زمَن ۛ کُهِن پھول۔ پھانکي سي هوف نهن ۛ دِل سَتَه دِيکھ اُنکو هو باغ

کونکر بهو؟ جدا۔ سب سی دوپہریا کا۔ ہی رُوب؟ کہان اُسکی رنگت کو
 لگی۔ ہی دھوپ؟ گُلون سی برالا ہی گُل چاندنی؟ چمن کا اُجالا ہی گُل
 چاندنی؟ بہ چنپا کی پھولون من ہگی مہک؟ بہت اُنکی جائی ہی گردون
 نلک؟ مَن رنگت من نَشہ دُون اُس سی کما؟ کہ مَن ناس جوہر ہی
 پُکھراج کا؟ ہر ایک گُل کا ہی رنگت و عالم جدا؟ بہن لُطف سی کوئی
 خالی ذرا؟ جسی دیکھی ہر طرح خوب ہی؟ طبعیت کا ہر ایک کی
 مَرعوب ہی؟ بہ گو ہر طرف سستی بکتی پھریں؟ پہ خوبان جہان دیکھس
 سر پر دھریں؟ ہوئی سستی یوں تا کہ پھنی منگا؟ زن بسوا و زن بادشاہ“ جو
 عالم دیکھائی ہین دُتری کی پھول؟ وہ ہر گز بہو موبوں سی حُصول؟ پھنی
 کا اُنکی بہو کیونکہ چاؤ؟ کہ ہونا ہی بہان کوڑیوں من نناؤ؟ کیسے خوب
 کی دِل مہن کھتی نہ آن“ نہ ہوق جہان من اگر پھول پان؟ الفصہ کوئی
 پھول چمن دَہر من رنگت و نو سی خالی بہن (مصرعہ) شہر گلی را رنگت و
 نُوئی دیگر است؟ لیکن موبیا چنبیلی۔ بعضی۔ بعضی۔ وصفون۔ مہن۔ سب سی
 ربادہ ہن تہل عطر اُنہین کا بکلتا ہی اور ہر ایک۔ صاحب طبع اُسکو چاہ کر
 ملتا ہی۔ خصوصاً وی۔ عورتین کہ جیکی مزاج مین سُستہائی سُکھڑائی بیشتر ہی
 وہ ہمیشہ۔ بدن کو لگائی اور بالوں کو اُس مہن سائی ہی رکھتی ہن نا چاہنی

والی کی خواہش زیادہ بڑھی اور چاہ کی آنکھ اکثر پڑی (بست) اگر تمل
 اور عطر ہون نہ یہاں ہے تو روس پگڑا نہ حُسنِ بٹان ہے بڑھائی انہوں نے
 بہہ اُنکی قدر ہے عجب چیرہسنگی عرض تمل و عطر ہے اور کستکی کٹوڑی کی
 و ناس صورت شکل کیسی پھول سی نہیں۔ مِلتی اُنکا عالم ہیں۔ جُدا ہی۔ اگر
 ہرار پھول خُوس ہو دھری ہوں۔ اور کٹوڑی کا ایک پھول بھی۔ آئی تو اُنکی
 مہکت اُسکی لپٹ من چھپ۔ جانی گلاب و سد مُشک اُسکی عرق سی
 خجالت کھیچتی عطر کو اُسکی کوئی عطر لگ سکتی (بست) حو ایک پھول ہو
 کٹوڑی کا دھرا ہے تو روشن بیکجی۔ کہیں لُحلُحا

چند سطرین اُسب کی تعریف میں۔

گھوڑی بھی، نَعَصی، نَعَصی اِس مملکت کی زمیںوں، من بیت اُسلوب دار اور
 جالاک، رَہوار پیدا ہوئی ہیں۔ حُصُومًا مجنک۔ کا گھوڑا بہایت، اصل، شایستہ
 جانناز ہوتا ہے۔ اور دُکھن کی بھی نَعَصی مقاموں کا، علیٰ ہذا اَلْفِئاس، حُصُومًا
 گھوڑی، نہت جالاک ہوتی ہے پر ولایت کی گھوڑی کی قوت، و جالاک، سی
 لگا ہی، نہیں کہانی کیونکہ، جب ہمارا گیا اور اُسکا لشکر تباہ ہوا تب ابک

سردار بھل گھوڑا، بچکر بھاگ نکلا، جو نہیں، ایک دُرّائی نی اُسی دیکھا ووہیں
 پیچھی، لگا عرض، جب یہ اُسکی، وریب پہنچتا مرھٹا، سرپٹ پھنک جانا
 دو تن، کوس پر دم لتا بعد ابک گھڑی، کی، جو مڑکر دیکھتا نو ووہی مغل
 گھوڑا ماری، خنجر خنجر کرنا مجلا آنا ہی، تب پھر وہ گھوڑی کو بدستور بھاگ جانا
 آخر تنس یا چالیں کوس چلکر گھوڑی تھک کر کھڑی ہو رہی اور دُرّائی آن
 پہنچا مرھٹا ناچار منہ دیکھنی، لگا کونکہ نہ گھوڑی مہن، سکت نہ اُس مہن
 طاقت بدان دُرّائی نی ایک، سرہ مارا اور یہ اُسکی ضرب کھاتی رہی گھوڑی سی
 جدا ہوکر گر پراسانس، اُلتی، لنی لگا تب، مغل اُسکی ہتھار ہمایا اشرافوں
 کی نقری رین کی کاٹھی معہ، ساز لکر اپنی لشکر کو روانہ ہوا اور گھوڑی کو
 ناکارہ سمجھکر وہیں چھوڑا بعضی اس واردات کو پٹیل مہاجی سیندھیا سی
 منسوب کرتے ہن اور بعضی کسی اور سردار سی واللہ اعلم بالصواب

تعریفِ فیل

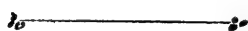
لیکن یہاں، کی چرواہوں، میں ہاتھی عجیب، خلقت ہی، صورت سیرت میں
 سب سی جدا قد و قامت من، بہایت، اونچا، جسامت، مہن کوہ پیکر، اور

فوت من، اکثر حوانوں سي، بالابر رنگت من، بشنر سياه، خال خال بهورا
 بهي ديگهني من آيا هي سواي اسكي نزا، چهوئا بهي ليکي چهوئي، کو بُمسَندها
 اور پڙي، کو کُجَل کھتي هن ناڪ کي، جاگه اُس کي ابڪ، لئي سوئڌ اڙدهي
 مَکي ماسد جس چنر کو، چاهي اُس سي، اُٿا لي اور کا ايسي جوڙي که چهاچ
 کي برابر جب انهن، جهڙ جهڙاي ايڪ قرانا، ناو کا آئي دو دانت اُسکي طول
 من ايڪ گرس، کُجه کم و زياده عار دهن سي لگي هوئي ايڪ بهسوئڌي
 کي اڏهر اور ايڪ، اڏهر سفيد اسعدر که، شمع کاوڙي کو بي نور کر دن اور
 سخت، اس مرته که پهڙ کو چکاچور کر، دبن طره به هي که تمام اعضا
 اُس کي، موافق ڏيل کي هنن ليکن آنکهن، چهوئي وجه اسکي خالق کو بهتر
 معلوم هي، مخلوق کا جاني پر انا خبال مين، آتا هي که صابح بي اُس کي
 آنکهن کو، شابد اسواسطي نزا، بکا که خود سن هو، جانا بلکه خاکساري کي
 خصلت، عطا کي چنانچه تھان پر کهڙا اڪثر خاڪ سر مين سوئڌ سي ڏالا کرتا
 هي پر جسوقت، هتھائي پر، آوي شير خشمناڪ کي کيا تاب که اُس کي منہ
 چڙھ سڪي ايڪ چنگھاڙ من، زھر آت هو جاني حملي کي بوبت بهي نه
 پھنجي چنانچه آزموده کار ايڪ فيل، جنگي کو لڙاي کي وقت برابر هوار
 سوار جرار کي جاني هن واقعي که وہ بهادر بهي ايسا هي هوتا هي که توپ

نندوق کو پھنچھڑی سی زیادہ نہیں سمجھنا (فطعہ) چرخی کما چرھی لاری
 وہ جسی خاطر میں ہے بان بچلی کی کڑک کا کھو پھنچي اُس نکت ہے چابی
 وہ بوڑکی۔ جون نیشکر اُس کی۔ چہر کو پاون کھجلا لگی سوئد مہن لکر
 پولک ہے اٹھا سوئد اپنی کو چنگھاڑ مار ہے حو حملہ کری فوج ہر ایکار ہے
 سواروں کا۔ ستھرا وہ ابک فلم ہے پادون کی پھر خاک تھہرین قدم ہے کوئی
 آہ پاوی نہ۔ جاتی گربز ہے اُکھڑ جاتی ہر ایک کا پائی گریز ہے فی انواع فتح
 شان اسی سی نمودار ہی اور وہی۔ دل کا سنگار سواروں کی پری کی اسی سی
 رینت ہے لشکر من اُسکی یمن قدم۔ سی درکت ہے سوار اُسکا سب سی بُلد
 والا ہے سمت میں بھی وہ اکثر گھوڑوں۔ سی اعلیٰ ہے کونکہ گھوڑا بچاس رہی
 کا بھی بوکر لی سکی ہے پر یہہ طالع مند ہی کی دروازی پر نندھی ہے سواروں
 کی تگڑی۔ ابک۔ رسالہ۔ دار کی ساتھ بھی۔ نکلتی ہی ہے۔ پر اُسکی فور بادشاہ
 وربر ہی کی۔ بیچھی چلتی ہی گھوڑا کسا ہی۔ چالاکت ہو چالس پستالس
 کوس سی۔ آگی نہ۔ چل سکی اور بہہ اسی بچاسی۔ کوس۔ جاتی۔ اور نہ نہکی
 اس دیل پرہ سُبک رو ایسا کہ۔ سوار کی۔ پیٹ کا پانی۔ نہ ہلے اور۔ آہت پاون
 کی کسی۔ کو معلوم نہووی۔ رحم دل اس مرثہ کہ۔ چھوٹا لڑکا۔ راہ۔ من جو پڑا
 دیکھی۔ تو اُس کو سوئد سی۔ اٹھا کر اس۔ طرح۔ الگ رکھ دی کہ ایک ذرہ صدمہ

نہ پہنچی حیا دار اسقدر کہ سواي اپنی جس کی مادہ کی کسی مادین پر
 رست بہن کرنا معہذا آدمی کی رو ترو آتی یہی بہن لگتا اور اُس کا بچہ
 یہی بشتر جنگل من پیدا ہوتا ہے احسانا اگر ہتھنی گاہن آتی اور سستی
 من جی نو حاکم کو نا مارت ہے اور عمر طبعی اُسکی مانند انسان کی
 ابک سو بس برس حوائی ساٹھ برس کی بعد اور سستی ہشیاری کی ساتھ
 کونکہ اُسی عالم میں ابک کا ایک ساٹھ کرنا ہے اور ایک دوسری سی کس
 کس گہات سی لڑتا ہے کہو تو یہ اُسکو دور ملک ریل لی جانا ہے کہی
 وہ اُسکو اُس طرح پل ملتا ہے عرص سوئٹون کی بیچ اور مستکون کی رگڑی اور
 دانتوں کی صدمی اُنہیں کا جگر ہے کہ آپس میں اُٹھاتے ہن اور ناب لاف
 ہن گویا پہاڑ سی پہاڑ ٹکراتا ہے اور دنو سی دیو جت رہا ہے بشر کی کا
 طافت کہ اُسوقت اُنکی پاس آسکی آلا بہالی بردار اور بوڑی بردار بہالی لہی
 اور چرخبان داغی لگی ہے جاف ہین اور مہاوت اُن سی یہی زیادہ کام
 کرتی ہین اگر ایک مارا گیا تو دوسرا وونہن اُس پر فائیم ہوا آفرین ہے اُن
 کی پھرتی اور جابباری کو کہ ایک دیو کی تین اس حالت میں آنکس اور
 آسن کی زور سی زیر کرتی ہین (انیات) یہ حق نی آدمی کو زور بخشا
 ۶: ”ہو تابع ہر ایک حیوان اُسکا“ کوئی عہدہ برا اُس سی ہوا ہے ۶: مسان

یہ، کلسرا۔ اکت۔ مد۔ لاء۔ ہی،، اَلَصَّہ رافِع بَی اِسی، سرِّمِن سی جو ہائِی کو
 بَسْت دِی سو سائر کثرت کی ہِی کُوبِکَہ بہاں بَہنَابَت کی ساٹھ ہوا ہِی
 اُور بَرَجِیج بَی اُسکِی نَعَصِی اَوْصاف و فِصمت مَن مَطْلُوق اُسپ پَر مَنطُور نِہِن
 بَلْکَہ خاص اِس مَمْلُکَت کی گھوڑون پَر ہِی اِس لِی کہ ہائِی اِگر کَسا ہِی
 خُوصُورَت پائِل نِجھول جالاکت ہو پانچ چھ ہرار رُبی سی زیادہ نِہِن آتا اُور
 گھوڑا عَرَبِی عِرَاقِی وِلایتِی پچیس پچیس ہرار رُبی بَلْکَہ زیادہ کو بَکُتا ہِی

و گسٹدی کی صفت ۷

گسٹدا، بَی اِیک، جانور بڑا، قَوِی، ہِکَل، عِجِب، خِلْمَت، ہِی، پاؤن اُور پچھلا دھڑ
 اُسکا ہائِی، کا سا گردن اُسکِی لَنی گٹھِی ہوئی، شَر کی سی اُور، آنکھن کان
 مَنہ نَل کی مانند سُبْحان اَللّٰہ صایع کی کا صَنعَت ہِی کہ اِیک، حَوان کی
 جِسْم مَن اِجرا تِن حَوان کی اَعصاب کی صُورَت ہِن اُور بدن، اُسکا لوہی
 سی سَخْت بَر، کہ تِیر گولِی بَلْکَہ کوئی ہتھار اُس پَر کارگر ہِین، ہوتا اُور اُسکی
 مائِی کا، کھاگت بہ سَخْت مو قَوِی، کہ سِگ اُسکی، اِگی حُکَم پاؤر کا رگھتا ہِی
 اُور فُولد، خُشک پَتِی، کا پُور حَوان کا، جِسْم تو کیا جِسر ہِی، عِص کا ہِی

اگر ھاڻي ڪي دس مڻ وٺو ۽ عار ڏاڻي آور شر ڪو مار ڏاڻي عرض ٻيو ۽ حٿوان ڪا
 ر ڪا ماده ساري حٿوانن پر غالب هي اُسڪي جنگل مڻن شر ھاڻي ۽ اُڻا
 ڪوئي بهن آتا رھڻي ڪا تو ڪا ڏيکَر هي (بيٺ) جھان وٺو هو ھاڻي ڪا ڪب
 هو گذار ۽ ڪري شر سايي سي اُسڪي وِزار ۽ عصب سي ۽ اگر ماري وٺو ۽ اُڻا
 ڪھاڱ ۽ جو هو ڪو ڪي پاڻ تو جاني بھاڱ ۽ پدايش بهي اُسڪي جنگل
 هي مڻ هون هي

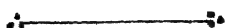

• اُڻي بهنسي ڪي اوصاف مڻ •

اُڻا بهنسا بهي ٿڙا رور آور ۽ آهني پڪر هونا ۽ هي سنگ ۽ اُسڪي ايڪ گرس
 ڪجهه ٻڙي ۽ پٽ ٺڪيلي ۽ اور رنگ ايسا سياه ۽ چڪا گويآ تيل ۽ ڏهڻا هي ۽ دلر
 اسفندر ڪه شير ۽ سي نهڻ ڏرتا ھاڻي سي بهي ۽ خطره بهن ۽ ڪرتا اگر دوارون
 مڻن ايڪ شبر آ جانا ۽ هي تو اُسڪو گيند با ڏاڻي هيڻ ۽ ايڪ سنگون ۽ پر اُڻا
 ڏوسري ڪي ۽ طرف پھنڪ ۽ ديتا هي ڏوسرا اُسي ۽ طرح اُسڪي طرف اُجهال ديتا
 هي عرض جب ۽ تلڪ اُسڪا دم ۽ بهن ۽ نڪلتا دم ۽ بهن ۽ ليني ۽ ديتي ڪيو ڪهو
 شهرن مڻن بهي اُسي ۽ لراي بادشاه وزير ڪي حضور هون هي آور دٻڪهي

والون کي نعتب سڀ هوس ڪهڻي هي. سواي اسڪي ٻه حوان صورت دبو
 سرت آپس من ٻي آيسی لڙڻ هبن ڪه بدن سبنگون سي چين جان هس
 اور ساری اعضا عبال بن جان هس آبي آبي. اوچترين باهم چلتان هس
 ڪه دبکني والون کي ماري هپت ڪي جانن نکلتن هبن اور بعضا آبا
 جوت هونا هي. ڪه اڪلاهني پر نوڙ پڙا هي چنانچه تواب آصف آلدوله
 مرحوم جاڙي کي موسم مين ايڪ دن ٺهري کي جهيل کي جنگل مين شڪار
 ڪهڻي ٻي ڪه کي اڙي نکل آي سدوقين ان پر چلني لڳن ڪه ايڪ ان
 من سي جهڙجلاڪر تواب حسن رضا خان مرحوم کي هڻي کي طرف توڙا
 اور پچھلي دهر کو اسڪي سبنگون پر اٿا ڪر آيسا ريل ڪه گر پڙي سسھل سڪي
 عرض تواب مرحوم کي تو خير گذري پر هڻي زخمي هوئي اور اڙا گوليون
 سي بدن مارا گما اور شهري هينسا تو فط لڙهاري. بنجاري هي کي ڪام ڪا
 هي ڪه وي لڙيان يا گونبن اس پر لادين اور همراہ اپني لپي پهرين مگر اسڪي
 ماده ڪا دونه بهت ميٿيا گاڙها سفيد چڪنا هوتا هي اگر تازه دوها هوا لاهر پي
 بوڙه هوئي اور ضعيف توانا اسي سب اڪثر پهلواني زور اور مداومت اسڪي
 ڪڙي هس اور هر روز بعد ورزش کي پيتي هين ليڪن اڙي ڪا دونه شهري
 بهنس سي مقدم نه هي رنگ اسکا خال خال پورا ٻي هوتا هي ليڪن اڪثر

سِيَاهِ هِي دِيكُهي مَن آبا هِي (قُطْعَه) هُوَا هِي جِسْمِ يُون اُسْكَا سِيَه نام“
 كِه شِر اُسْكَا هِي مِثْلِ آبِ حَنَوَا“ نِه پِوي كِطْرَح هر اِيك اِسْكَو“
 •• بَرَهانا هِي سدا وَه شِيرَه جان“

گجراتي نل گاڙي و عسره کي نکان من ••

اَور اِس سرزمين کي نلون من گجراتي نيل سب طرح سي اچيا هِي هر
 چنڊه کِه ناگورا بهي اَور نلون سي بمرنه بهتر هِي ليکن اُسکو نهين لڳتا صورت
 شڪل اُس کي بهائيت خوب ڏبل ڏول پيٽ خوش اسلوب فد و فامت من
 بهي نلند بادشاه وزير و قس هر کسي کي پسند قدم ايسا چلي کِه رهوار نر کي
 نه پهنج سڪي دوڙي اتما کِه چالاڪ تازي پيڄهي ره جاتي يون سوا هِي کِه
 سابق عصي اشرار عيار احمد اَناد گجرات من وهان کي ببلون ڪو گاڙيون من
 جوت سوار هور هني ڪو جنگل مين آني تهِي اَور مال متاع مسافرون سون گرون
 ڪا لوٽ ليجاني تهِي هر چنڊ سوار گهوڙي اُن کي پيڄهي ڏالتي ليکن اُن کي
 گرد بهي بپاتي اَور به بهي مشهور هِي کِه گاڙي خاص اختراع اهل هند ڪا هِي
 نيٽهني والي اُس کي گرمي سڙي انڌهي مينه مين نهايت آرام سي رهتي

ھن رُويي کي سڱوڻياں آور ساوڱيون من. ٿالين جھانجھ جوڻ من رنگ
 لڱو سڱو رڱو سوار ھوڪر نري ٿئي. سي مٺي ٿئي من پھرتاں ھن با
 ناعون کي سڀرين. ڪرڻان ھن. واعي اُنکي آمد سي. تماشاڻيون. کي ھوڻ و
 حواس جاتي ھن گويا. جھن. جھن ڪرڻ ھوئي پريون. کي تخت چلي آي ھن
 (پست) جھان ھوئا ھي بون اُنکا گذارا. ڪسي رھتي ھي وھان باب. نظارا
 ڪھاں ھوئا ھي. حاصل. لطف. پديدار. ھراڪٽ بن جاتي ھي بس نقش دٻار.
 جواس من اُنھ ڳا پڙه ھوئا سي. ڄھمڪڙا اڪٽ نظر آبا ادا سي. جو و
 بجلي. کي پھي بون سامني آئي. پڙيھ ڪر اُنکي آڱي لوٽ ھي جاتي.
 آور صاحب. عصمت. سڀيون. کي. رنھون. پر گھڻا ٽوپ. پڙي. ھوئي. چاندياں
 ڪسن. ھوڻن ڪا دڙل ڪه اڪٽ مو برار اُن من رخنه يا سوراخ ھوئي چانچھ
 نواب خاندوران. و. مقرر خان مرحوم. کي. ناموس. کي. رنھون پر سشن موني
 مٺي. چاندياں ھوئين نھن. علل ھذا آلماس ميانن پر پھي نا وجود اُسکي
 ڪه. اڪٽ پھي سڀر بخشى. نيا آور دوسرا ھفت ھاري. ٻي انواع نفاضا عورت ڪا
 پوي. ھي ڪيونڪه. جس ڪا. ميانه رڻه اڪٽ. ڄھمڪڙي کي. ساڻه. يڪلي مقرر
 تماشاڻيون. نازاريون. کي جي. من. آوي ڪه اس. مٺي. ڪوئي. چمڪ. چاندي
 رشڪ پري جلوه. گر ھوئي. پس زباني سوار. کي رڻه. يا مياي ڪا پڙ. تڪلف ھوئا

بعضي نَعَصِي وَتَقَه اَمِروں کي بَرْدِيڪٽ بهي. سَخْت مَعُوَب هي اصل به هي ڪه سَوَارِي اُسَڪِي فِي اَلْحَفِيفَت. اچهي هي طَوَر طَرَر اِيئي اِيئي پَسَنَد پَر مَوُوف هي پَر هِڪَڪُولِي بَهت بُرِي. اَوَر سَوَاي اِس کي بهي بهي. سَڪَه پاڻ هِن فَرَاعَت سي چار. آدَمِي. مَکَپ شَپ. کُرنِي هُوِي نَڪَهي چَلِي. جَاڻ هِن اَوَر سَمِرمِن كَمِيت. حَصَر ڪِي اُتَهاڻ هِن لَڪِن. اُس کي پَهِي. دُو هَوِي هِن. چَهِتَرِي دَار هو يا مَئِدي اِگر تَهاڻچا اُس ڪا. کُچَهِ چَهِتاپِي. ڪي ساڻه هَلڪا هو. بو مَڪَچُولِي ڪَهلايَگِي. اَوَر بَهت چَهِوٽا اَوَر سَڪَت هُوگا نَوَگِسي. اُس کي نَل بهي. جَد چَهِوَنِي هَوِي. هِن اُنَهِن گَنِي ڪَهي هِن سَم هِن اُنَڪِي. عَلَيَاچِدَه هي اَوَر چار پَهِيون ڪِي. رَتَه وَه اِس سي ڪَهِن بَهتر هي نه نِست اُسَڪي اُوچِي بِيچِي. مِي ڪَم گَرِي هي. هِڪَڪُولِي بهي اُس. مِين بَهوڙا لَکَنا هي. اَمِرا مَرا ڪِي سَوَارِي ڪِي. قَالِل هُونِي هي ڀِي. اَلَوَانَع بَعْصِي نَو اِيَسِي هي. خُوش دَوَل سُبُڪ. مَقَاشِي. دَار هَوِي هي ڪه دِيکَهي. والِي نَفَس دِيوار بن جاني. هِن اَوَر ساز بهي. اُس پَر ناناڻِي سادِي يا ڪارچُوِي. وَ سَرَه نِپَت صَعَاي اَوَر چَمڪَت ڪي ساڻه اِگر. سَوَرَج اُسُوَت زَمِن پَر هَوِي بو اِيئي رَتَه سي. اُنَر اُس مَن آ نِپَهي. اَوَر راجَه اِنْدَر بهي. دِيکَهي بو اِيئي. تَخَت پَر پَر پاوَن. بَرگَهي پَر ساڻه اِن. خُوَبِيون ڪي بهي اُمرا اُس. مِين بَراي نَفَن طَبَع ڪَپُو ڪَپُو سَوَار هَوِي هِن. اَوَر بَعْصِي بَرِي آدَمِي. مِسرَا مَنِش هَرچَنَد

ڪه چڙهڻي ڪم هس ليڪن هر موسم ڪا ساز اُنڪي سَوارِي ڪي رهڻ بهر هوتا هي
 چُناڇه گريميون من خس ڪا آور بڙسات مين موم جامڪا جاڙون من ناباتي
 پر اڪثر اُس من مهاجن صَراف جَوهرِي مُصَدِي سَوار هوتي هس يا عورات
 هِنْدُو مُسلمان ڪي آور نَعِي آوَناش بيگمين يا نانڪي ڪُسان اُپني رهون پر
 بهايَت جهڻجهماني مار سَمُحا بيلون ڪي گلون مين گهنگهرو سِگون پر سوي ڪي
 سِنگوتَن هَڇند ڪه آور سَوارِيان بهي صاحب سَلِقه لوگون في آور ڪاريگرون
 بي نواين آور بناين چُناڇه مُلوڪ و سلاطين ڪي واسطي تخت و والڪي
 امِرون ڪي لِي جِهاردار پالڪي آور شِهادتون وربر رادبون و امِر زاديون ڪي
 واسطي مهاتول چوڻدول سَڪهپال مِياني آور عريمون ڪي عوربون ڪي لِي ڏولي نا
 ڪوئي نَجس زادي اشراف زادي پياده پا نه بکلي آور اُس ڪي قد و قامت
 ڪو ڪوئي ماحرم نه ڏيکهي

گهڙيال و عيره ڪي ڏکڻ مين

آور بهانڪي هُنومندون ڪاريگرون ڪا ايڪ مُختَرع گهڙيال هي ڪه اُسي سي دن
 رات ڪي گهڙيان سامعين دريافت هون هين شڪل اُسڪي ڪول گُڏه دل اُنڪل

بهر سي کُچه زياده خواہ چھوٽا خواہ بڙا لکين اڙدھات کا ننڍا هي اور طريقي
 گهڙي ساعت کي جائسي کا يون هي که کسي مڪان من اُس کو لٽاکر ابڪ
 طاس پر آب من ايسي تائي کي کٽوري که ٿلندي و پنهائي اُسکي باره انگل
 کي هو اور ايڪ سورخ اُسکي پنڊي مس اتنا جس مين پانچ انگل کي سلاي
 ابڪ ماضي سوي يا روپي کي آوي جوي ڏال دسي هن پاي اُس من
 آهسته آهسته آي لگتا هي آخر ايڪ گهڙي کي عرصي من وه بکر ڏوب جاتي
 هي تب اُس پر موگري ابڪ نار مارتې هن وٽس آوار ابڪ تپناڪ سي
 نڪلي هي اور دور لڪ جاتي هي سني والي معلوم ڪرتي هن که ايڪ گهڙي
 گذري غرض رات دن کي چار چار حصي کي هن اور هر ايڪ پاڻو کا نام پهر
 رکيا هي لکين گهڻا ٻڌنا اس کا رات دن کي کمي ربادتي پر هي اور وه نو
 گهڙي سي رباده اور چه گهڙي سي کم پسن هوا خلاصه به هي که جب ابڪ
 گهڙي تمام هوتي هي تب اُسي ايڪ نار بجاتي هن اور دوسري کي بعد دو نار
 بهان نڪت که پهر پورا هو بعد اس کي ار سر نو موافق پهر کي گهڙيون کي
 متصل بجاتي هن اور دو پهر کي وقت دونا اُسي شام و صبح کو چوڻا اور اُسکا
 ناڻن گجر هي سواي اُسکي شيشه ساعت بهي اُسي ڪام کا هي ليڪن جس
 جلسي من وه هو وهن کي لوڪ اُسکي سبب گهڙي سادمت کي احوال سي

واقف هون هُن صورت اُس کی ڀه هي ڪه ايڪ شيشي مين ريت ٻهڪر
 اُس کا مننه دوسري کي مننه سي ملاڪر خوب مصوط باندھتي هُن ليڪن ريت
 دوسري شيشي منن آڻي لڳتي هي جب ڪه تمام آڇڪتي هي معلوم هوتا هي
 ڪه ايڪ گهري گدري عرض اسي طور سي دن رات کي گهري ساعت کو
 معلوم ڪرڻ هين رانم ي ان صنعتون کو کچھ فخر ڀه سمجھڪر بهين لکها فقط
 خلاصه التواريخ کي مصف کي بيعت کي هي ڪيونڪه ان امور من مصنوعات
 اهل فرنگ کي اسي اسي اڻي ديگھني مين آي هُن ڪه هند کي اگلي
 چڙھلي ڪاريگرون ٻي ڪهو خواب مين بهي نه ديگھي هوگي بانا نو در ڪارهان
 بعض کي نات برالي هي پر خدا حق والي هي

ڀه چنڊ سڀرين علم اهل هند کي بيان من
 علم بهي هندوون کي بيان اڻي هُن ڪه ان کا بيان وار لکھنا نيٺ ڪڏهن هي
 ڪه اُس درياو کا اور چهور ڪسي پراڪ في نهين پايا اور اُس کا ڪارا ڪسي
 بهتي ڏوٽي کي هانھ بهين آيا اسي مين سي ايڪ بد هي ڪه ساري گونگي
 بهيد اسي سي ڪهلتې هُن اور دهرم ديا کي رستي وڻهين سي ملتي هين هر

بڏيا ڪي وڃي بڻياد هي اور تپشون ڪي نگرِي اُسي سي آباد “ ڪهي هس ڪه اس
 جهان من پهلِي جڏهر تڏهر پاني هين موجود بها سواي اُسڪي هر مخلوق
 معدوم و معقود مگرشن اڪهي بڙ ڪي ايڪ پتي پر اُسڪي سطح ڪي اوڀر
 اڻڳوڻهي رارقد سي سوتا تها ڪه خالو مطلق ني اُسڪي ناف من ايڪ ڪول
 ڪا پهل پيدا ڪيا اور اُسڪي اندر برهما چار سر اور چار هانڻ سمست آدمي ڪي
 شڪل خلق هوا وڃي اس وڙي ڪي نڙيڪ واسطه پيدائش ڪا ٿهرا اور سد
 آسماني الهام راني سي اُسي ڪي زباني سنا ڳيا چنانچه اب تلڪ ڪه هرارون
 برس گذري هين ساري جهوڙي بڙي هندو اُسڪي حڪمون ڪو مائي هين بلڪه
 اُبي دهرم ڪي نناد اُسي ڪو ڄاڻي هس پهر برهما ڪي پوت مئو ني اُپ شد
 ڪو نڙيس ديا ايڪ انگ اُسي ببد ڪا هي اور اُس مين بيان وحدانيت
 ڪرڊگار ڪا اور طريقه معرفت پروڊگار ڪا تفصيل وار لکها هي بعد اُسڪي اُسڪي
 بيتون پوتون ني ڪهت شاستريعي چه ڪتابين اُسي سد سي اخذ ڪڙڪي. ساين
 اور اُنڪي ٻيچ ماهيت و شناخت مين معبود مطلق ڪي بهت سي دليلين
 ثابت ڪين ليڪن ٻه علم الهي و طبعي و رياضي و منطق و منطري پر موقوف
 هي اوري جهون آپس مين بعضي مقدمات ڪي ٻيچ موافق هين اور بعضون
 من مختلف سواي اُسڪي اڪثر مباحثي مناشي ڪي روپي ڪه هرايڪ دانا و

فہم ہی بعد اُنہی دانی و طمع کی رسائی کی بددائی ہس اُنہیں کیاہوں
 کی سر کی نیجی ہس ۛ پہلا سای شاستر مصتف اُس کا گوہم نہایت
 حاصل اُس کی مضمون کا بہ ہی کہ کارج کارن کرتا بعی فعل وسب و
 واعل نعر کوئی حیر موجود بہن ہوئی اس لئی واعل حقیقی ہی حہت
 کوئی فعل بہن کرتا لیکن مختار ہی تدی کی کما طافت کہ اُس مس دم مار
 سکی نا اول و اوسط و آخر مس دخل کری جسی کھنار مٹی کی و سلی سی
 ہاندی موائق اپنی مرضی کی ساتا ہی اور حس کام من چاہا ہی ترنا
 ہی اُن دونوں کی محال بہن کہ کہس ابسی سا و بسی نہ سا نا یوں کروون
 کر ایسی طرح مخلوق اپنی خلقت من خالی کی ارادی کی آگی ہی مقدور
 ہی اور محمور ۛ دوسرا و ششک شاستر سانی والا اُسکا سوامی کتراد اُس سی
 بہ ظاہر ہوا ہی کہ مدار کار وقت پر ہی جو کام عمر وقت کیا جائگا سوا
 حسرت کچھ ہانہ نہ آئگا چنانچہ اگر کسان ہی موسم کچھ نوونگا اپنی بیہ
 بی کھوونگا گو مسہ نہی نا ساجی پر کھتی من ابک دانہ نہ اُگگا اور
 اُسکو سوا میمر باس کی کچھ پھل نہ ملگا پس جو کچھ ہی سو زما نا اُسی
 کی پرسس کیا جاہی بدوں اُسکی تاتر فعل کی محال ہی اور معدوم کا
 موحود ہوا اشکال ۛ ترسا سائک شاستر جمع کرنی والا اُسکا سوامی کیل اُسکا

مَادِرِ حَقِّ وَ بَاطِلِ كُو جُدا كَر سَگَما هَي كَهَنِي هَمَن كِه جَو شَي كِه چِپَرَنِي حِپُونِ
 دَنگَهَنِي مَن آوِي وَه اَن آتَمَا هَي اَوَر وَاي اَوَر جَو اَسِي بَهو وَه آتَمَا هَي اَوَر
 بَاقِ عَرَضِ حِسَمِ كُو مَما هَي اَوَر رُوحِ كُو نَعا پَس اَدَمِي كُو چَاهِي يِهانِ بَكتِ
 سَعِي كَرِي كِه اَن آتَمَا سِي آتَمَا كُو جَب چَاهِي جُدا كَر دِي اَوَر پَرَمِ آتَمَا نَعِي
 بَسِطِ مَحْصِ سِي مِلِي ۞ چَوَنُها پَانَجَلِ جَامِعِ اُسْكَا سَوَامِي اَسْتِ حَسِ دَمِ كَا
 طَرِبَه اَنُپَس سِي يَكَلَا هَي اُس كِي مَشَاقِ كَا آيَه' بَاطِنِ اَيَسِي حِلَا پانا هَي كِه
 هَر اِيكَتِ كِي دِلِ كَا بَهْدِ اُسِ پَر كُهَلِ جانا هَي حَالِ مَن اَكَلَا پَچَهَلَا اَحْوالِ جَسْكَا
 چَاهِي كِه دِي اَوَر اُسِ مَن مَوِ رَاوَر رُوقِ نَه پَزِي جِسَمِ طَاهِرِي بِي اُسْكَا اِنَا
 سُكْتِ هُو جانا هَي كِه جِس وَتِ اِرَادَه كَرِي نَاوِ مَن اُرِي اَوَر پايِ پَر بَهري ۞
 پَانَجَوَانِ وَبَدَائِتِ شَاسَنرِ مَوْلَتِ اُسْكَا ساسِ دَبوِ عَالِمِ اُسْكَا صَاحِبِ تَوَحُّدِ هوتا هَي
 وَحْدَتِ اُسْكَي اَنگَهُونِ مَن اَيَسِي سَمَائِ هَي كِه دُوِي بطرونِ سِي گِرِهي جايِ
 هَي كَثَرَتِ كُو وَهَمِي سَمَحْها هَي اَوَر وَحْدَتِ كُو يَقِينِي عِقْدَه اُسْكَا بَه هَي كِه هَر
 چَنَدِ كَا يَناتِ اُسِي سِي هَي پَر جَو كُچَه هَي سَوِهي هَي عَرَضِ جَو مَيِّي كُو كُوري
 سِي اَوَر لَهَرِ كُو پايِ سِي چَمَكِ كُو سَوَرَجِ سِي بَسْبَتِ هَي وَهي مَوْجُوداتِ كُو
 اُسْكَي ذاتِ سِي ۞ چِپَهْها مِمَاسَا شَاسَنرِ بَرَبِيبِ دِي سِي والا اُسْكَا سَوَامِي جَمِ
 جانا اُسْكَا سَب شَاسَنرونِ پَر مُقَدَّمِ كِيونَكِه صَاحِبِ تَعَلُّقِ كَا عَمَلِ اُسِي پَر هَي

ڪهڻي هن جو ڪجهه هي سو عمل هي هي سواي اُسکي هيج جب تلک ڪهت
 والا نه جوتي نويگا ڪهيت سي ڪا خاڪ ليويگا جسِي جو بريا وهي اُتھيا حاصل
 پھ هي ڪه مفلِسې دولت سِکي بدي بهشت و دوزخ نتيجه عمل ڪا هي اور
 سواي اِن ڇھ ڪي ۽ دهرم شاستر برهما هي ڪي فرزندون ي بد سي نڪالا هي
 ڪام ڪاڇ ڪسب چلن ڪه برهمڻ جهڙي بس سُندر ڪي گذران ڪي هين اُسکي
 وهي بُباد هي اور چار آسرم يعني چار طريقي برمه چرچ گرھست نان پرست
 ستاس و غير رِياستن عبادتين خير خيرات دان پڻ برت جس وضع سي ڪه
 چاهي اور هر ايڪ گناه ڪا ڪفاره لعرشون ڪا چاره انواع واتسام ڪي جهڙي قصي
 ڪا قبضه عدالت ڪا رويه اُسي سي ماخوذ هي اس علم ڪو فارسي عربي زبان مين
 فقه ڪهڻي هن ۽ بياڪر ايڪ علم هي ڪه سنسڪرت ڪي زبان ڪي مُرد
 مُرتڪ ڪلمون ڪي بناون ڪا جاننا اور ايڪ حال سي اُنکو بحال ڊيگر گردانا
 پونييون ڪي عمارت ڪا ٽھپڪ پڙها اسي پر مؤوف هي جب تلک اس علم
 من مهارت پيدا ڪريگا اُنڪي عمارت دُرست نه پڙه سگيگا جا بجا ٿيوڪرين
 ڪهاڻيگا آخر ڪريگا اگر ڪوئي چاهي ڪه بدون نحو صرف ڪي مشق ڪي عربي
 عمارت صحيح پڙه سڪي يا اُس زبان ڪي ڪتابون ڪي مطلب جون ڪي تون
 ڪه سڪي ڪا محال ويسې هي بدون اِسڪي مشاق ڪي سنسڪرت ڪي ڪتابون

پر رَوائی اَمَرُ مَحَال کُہتی هُن ششِ باگِ کِہ حَامِلِ زَمَن اُنکي عِنْدِ بِي مَن
 هِي اُسَنِي اُسکي شَرَح کي هِي سِوَايِ اِسکي اَوَرِ بِي کِشِي دَانَاوَن بِي اِس فَن
 مَن مَاعِدِي قَانُونِ اِيسِي اِيسِي سَائِي کِہ مُتَدِيُون پَر مُشْکِلِ مُشْکِلِ مَسْئَلِي
 آسَاں هُو گِي ۞ هَزْدَه پُرَانِ يَعْني عِلْمِ تَوَارِيخِ جُو کُوِي نَفُوسِ قَدِسَه کا حَال
 اَوَرِ عَالَمِ مُلْکُوتِ کا اَحْوَالِ خِلْفَتِ کي پيدا هُونِي کي تَقْصِيلِ وَ حَقِيقَتِ تِيَامِبِ
 صُغْرَا وَ کُورَا کي کَمَفِيتِ راجاؤَن کي اَفْساوِي تِپِشُون کي يَصِي دَرِ بَاثَتِ کِيا
 چاهي وَهُ اُسکو پڙهي ۞ کَرَمِ بَاکِ کِيا نادرِ کِتَابِ هِي مَاهِرِ اُسکا کُوڙهي کلَنکِي
 گُونگِي بَهري اَندَهي کابي لُولِي لَکَڙِي لُتْجِي کُو سِوَايِ اُنکي جُو آرايِي کِہ هَمِيشَه
 نَبِ مِينِ جِلْتَا هِي اَوَرِ جِسکا مَدَا پِيٲ جِلْتَا هِي جَب چاهي بِنَا دِي کِہ
 مَلَايِي عَمَلِ کا بِه نَتِيجَه هِي کِہ تُو نِي اَکْلي جَنَمِ مَبِنِ کِيا تِپَا اَوَرِ اُس سِي
 چَهْٲکارا اِس دَانِ پُن سِي يَا اِس بَرَتِ رِياصَتِ سِي پاويگا اِگر اُس شَخْصِ نِي
 اُسکي کُہنِي پَرِ عَمَلِ کِيا خُدا کي فَضْلِ سِي تَرْتِ چَنگا هُو ۞ لِبالَوَتِي اِيکِ
 کِتَابِ عِلْمِ حِسَابِ مَن هِي اُسکي مِهَارَتِ سِي مُشْکِلِ مُشْکِلِ مَسْئَلِي حِسَابِ
 کي اَوَرِ دُشْوارِ دُشْوارِ عَقْدِي دَقِيفِي هِنْدِسي کي حَلِ کَر سَکْتا هِي ۞ بَبَدِکِ
 بَدِيَا عِلْمِ طِبْتِ هِي مَشَاقِ اُسکا اِنْسَانِ کي دَسِ کِي مَاهِيتِ مِرِسي پاؤ تَلْکِ
 جِس طَرِجِ سِي کِہ چاهِي جَانِتا هِي اَوَرِ اَعْصَا کي جُوڙ تُوڙ رِطْ وَضَعِ هِيٲ

نفسِ کي کيفيتِ مزاج کي حقيقت بخوبي ٻڌجائتا هئ بلڪه تشخيص هر ابڪت
سماري کي اور تدبير هر ابڪت آرائي کي اس سي هو سکئي هي اڪثر اوقات
بگري هئي مرض کي دوا اسي سي بن پرتي هي ناپي اس علم کا اگرچه لباس
ديو هي ليڪن اور بهي دانائون ف اس من سُخمي معقول معقول تصنيف
کي هنن اور جا بجا رواجِ دُئي هين ۽ جوتڪ بڏيا علمِ نجوم هي خوانده
اُسکا ستارون کي در آمد بر آمد کا وقت هر ايڪ رُچ من بنا سکتا هي اور
اسان کي طالعون کي سعادت نحوست بلڪه رفعِ نحوست کي تدبيرن چاند
گهن سورج گهن کي ساعين اور تائرين جتا سکتا هي اهلِ عجم و عرب اس
علم کو اسلا کرام سي بست ديتي هين لکن هندو اس کي ظهور کا سبب
آفتاب کو جائتي هين اور ايڪ آد ان مبن سي بد کو بهي اس کا مأخذ
کہتا هي ۽ ساندِرت بڏيا خواننده اس کا آئمي کي هاتھ کي لکيرون اور
ماڻھي کي چينون کي ملاحظي سي چال ڏھال کي طريقي سي اور بعضي
اعصا کي خال و خط سي نرا بهلا احوال آينده بنا ديتا هي ۽ شڪن بڏيا داننده
اس کا انسان حيوان چرندي پرندي کي آوار سي شڪن ليڪر حقيقت حال
سي اور اسکي مال سي اطلاع بخشنا هي اور بهان کي لوگون من وي شڪني
مشهور هين ۽ سر بڏيا جائتي والي اسکي داھي باين ٽھني کي سانس سي ڪه

هر روز ايک وقتِ مَعينَ پر آتي جاتي هِي سائلِ کونيکي بدي سي خردار
 کَرَنَ هينَ ۞ آگم بَدبا اُسکي پڙهني والي کو طرح بطرح کي پڙهنئين يادِ سحر و
 جادو کي چلن مين اُستادِ حسِ ناولتاس کو اراده کري ايک آن مين بَدهَوائي
 عالمِ جَناتِ اُسکي سامهني سر جهکائي کُتھن کُتھن بيماريون کي دوا کري
 نري نري آرابيون کو چنگا کري دولت و منفعت جتي چاهي پدا کر لي
 ٿوتا گهاٽا کُهو بدي دوستون کو اپني بهال کري اور دُشمنون کو پايمال ۞ گاڏرو
 بَدبا اُسکا عالمِ سانپ بچهو وغيره کي منترن کا حاکم هوتا هِي اُنکي کاڻي
 کي چڙهي هوي لهر چاهي تو اُتار لي اور اُري کو چڙهاي سوي اُسکي منتر
 کي زور سي حُڪو اُن مين سي چاهي حاصر کري بلڪه حسبِ سببِ بيبي
 هرايک سانپ کا که سُناوي ۞ دهڪت بديا آگاه اُسکا کُرتب تير انداري کا
 جسا چاهي جاتا هِي اور کامل اُس فن کا قوتِ طبيعت سي وقت پر ايک
 تر سي کُتھي هين تيرِ بکا لکر دُشمن کي سيسي کو جهاننا هِي ۞ رتن برچها
 اس هنر کا جانني والا لعل موتي هيرا پتا پرکھ لئا هِي بلڪه هرايک جواهر
 کا عصب هنر بنا ديتا هِي کوي سنگريه بهين که اُس کي خلوصيت و پيدايش
 کا حال اُس پر ظاهر بهين اور کوي نڱينه بهين که اُسکي ماهيت سي وه ماهر
 بهين ۞ باسڪت بديا يعني معماري اُسکي مشاقي سي سَم قسم کي عمارنين

طرح کی پهلواران حوض بهرین باین شایسته ما سکتا هي اور هرايک
 مکان خاص کي خواص مُعقل بنا سکتا هي ۽ رساين بديا به علم اگر سيکھی
 بوسونا روبا تانا پاره و عمره بخوبي مار ليوي بلکہ راکھ سي روبا سونا باکر
 دیکھا ديوي اسي صنعت کو مہوسي کيميا گري کھتي هن ۽ اندر حال ابک علم
 هي عالم اسکا انواع و اقسام کي طلسم ساتا هي اور عمل نسخير کي باعث
 سي ابک عالم کي دليون کو لٹانا هي جب چاهي حان کو اپني سن سي
 بکالي اور دوسري کي بدن مين ڈالي سواي اسکي آسي آسي اچرچ اچسي
 دیکھاي کي ساري خلقت بپچک ره جاي ۽ گاندهرب بدبا يعني علم موسقي
 اسکي عالم پر چپه راگ تيس راگني کي ماهيت تين گرام کي جمعيت سات
 سُر کي نسبت کھل جاي هي “ نکت دهرند گيت سگيت کي ريت اسي
 سي سن آتي هي ” جس راگ کو چاهي نجه تجه سي گاي “ اور جس
 سار پر اراده کري بخوبي بجاي “ ناچا تو آسي گني کي آگي نات هي “
 کيونکہ لي تال کي مپت کھپت اسکي هاتھ هي ۽ نت بدبا اسکي دريافت
 کا فائده ناري گھ چالاک دسني بتي باري و عمره هي اس فن کي مشاق آسي
 آسي کرتب کسب دیکھاتي هين خصوصاً رنڊيان انکي بلاي بي درمان جوان کو
 نوڑھا کربن اور بوڑھي کو جوان نانس پر گود مبن لڑکا لي چٲه جائين رتي پر

دَوَرَنِي چَلِي آينَ هونَتهونَ کي سهارِي سي مَوَقِ پَرُوڻن پُڙِي پُڙِي نَکَتهونَ کي
 گنا اِکَ آ مِين کَهوڻن عَرَص اُنَکي چالاکان بي پاڪاں دَهاڻ مَن بَهيَن آسَن
 پَهرِزبانَ کَونَکر کَهي اَوَر فِلم کِس طَرَح لَکَهي نَعِصِي تَو اُن مَن بَشانَ کَهاڻي هَسنَ
 اَوَر نَعِصِي پَهاڻ مَتانَ ۽ رِڪَٽ بَدَبا اِکَ عِلمَ هِي اُسَکي جاني سي سِسمَ سِسمَ
 کي مَرَدونَ کي اَحْوال اَوَر طَرَح طَرَح کي رَنڊِيونَ کي اَطوار دَرِيائَت هُو جاني
 هَسنَ اَوَر اُن کي عِشَق و مَحَبَّت کي رَوِي طَرِيقِي بَخُونِي سَمجَهي مِين آڻي هَسنَ
 ۽ گَچ شاسِتر ماهر اُسَکا هاتَهي کي نِکِي بَدِي عُمَر بَلِکَ هَر اِکَ اُسَکا عَـ
 وَهَنر بَخُونِي پُڄائِتا هِي سِواي اِس کي هَر اِکَ بيماري کي عِلاج کي سَلِيقَهِ اَوَر
 اُسَکي تَندُوسَتي کي حِصَطا کي طَرِيقَهِ جِس طَرَح سي کَهِ چاهِي جاتَا هِي ۽ سالوَر
 بَدَبا اُسَکي داسِست کي بَتيجَهِ بَهِ هِي کَهِ گَهوڙِي کي عَـ سَـ هَر رَنگَ ڏَهِگَ و
 عَـرَـه بي تَـمَـل پُڄانَ لي بَلِکَ جَو عَـ بَچَهرَا آيَدَهِ نِکالِگا اُسَ کَوي اَلْهال
 بَـتَـلا دِي اَوَر اُسَکي هَر اِکَ بيماري کي دَوَا مَوافِق قاعِدِي کي کَري اَعلِي هِي
 کَهِ اِس نات مِين نَچو کي

چنڊ سَڙِين سِرَت مَن هِنْدُونَن کي فِرون کي اَوَر بَن مَن اُن کي
گُروهن کي

پَهلي گُروه سَاسُون کي طَريقه اُنکا خَوَاشِ نَفسِ وَلَدَتِ جِسماني کا چِهوڙا اَوَر
رِباصَتِ شافه مِين تَکَلِيفِ ما لَا يُطَاق سِي مُنْه نَمُوڙا بدن کو بهان تَلَتِ مِثِي
لِگائي رَهَتي هَن کِه تَهِي حَم جاتِين هَن اَوَر نالون کو اسَقْدَر اُتَجهاي رَهَتي
هَن کِه لَشَن نَنده جاتِين هِين دَس رات دهيان مَعُود سِي لِگائي اَوَر اُس کي
نَندي مِين يَسَر جُهڪائي رَهَتي هَن به کِسي سِي علاقه به کِسي چير کي تَمَاسِ
سِي پاُون تَلَتِ سَکي تَهَيوت سراسر ملي نَنگ و نامُوس کو تَجِي رَاهِ مَولا
مِين کما کيا صُعوَتِين سَهِي هَن اَگرچِه ظاهِر اُنکا خراب حال هِي لِيکِن باطن
داتا کي قِيض سِي مالامال هُرچنڊ اُنهون في يَساي جِسماني بُراد کي بِر عِمارتِ
رُوحاني آناڊ کي اِيکثِ فِرَقه اُن مَن سِي چُپ ساڏهي اُپني نَفس سِي مَاحِثِي
مُاطَرِي کر رَها هِي کِسي في اُپني تَن بدن سِي دَسَت بُردار هو آسمان کي
طَرَف هانِپ بُلَنڊ کر دامن مَطْلُوب کا پَنڙا هِي کُوي دَرخِست مَن اُلُتَا لُتَک کر
نَفسِ اِمَارَه کو بَشا کي آهَت مِين جَلاتا هِي بَعْضا اُپني عِبادت کي مَقام مِين
صَبَح و شام رام سِي کو لِگائي کَهڙا هِي کُوي اِس جِهان کي دِيڊ چِهوڙ سَورج
سِي تَنگِي باندَه اُس عالم کو دِيڊه دِل سِي دِيکُه رَها هِي عَرص يِي لَوگ

اَوَوات اِپني جب تب هي من گُدارڻ هيَن اُور هر آن من اِپني نَفَس کو
 مارڻ هِن اِنکي عبادتون کي چلن کڻهن هيَن دُوسري کي کا طامت کِه اُنکو
 ادا کر سگي بلکِه اُن ڀر دهيان بهي دهر سگي مثلِ مشهور هي جا کا کام نا
 هي کو چهاجي اگر اِس گروه کي هر ايک قوم کا ناؤن اُور راه ورسم کا بَنان
 عبادتون کا تمام عنوان لکهنِي من آنا تو قصه بهت بڙه جاتا ه دُوسري هوگيون
 کي بي بهي اِپني خدا کي ياد دِن رات کي هين اُور حَس دَم کي کثرت
 سي سيکڙون برس جا کڙن هِن نا وُجود نارِ رياست اِنکا جامه خاڪي ايسا هلکا
 هي کِه هوا من اُڙي هِن اُور پاڻي ڀر پڙي هِن عمل کي زور سي جب چاهين
 اِپني رُوح کو نکالين اُور دُوسري کي جِسَم من ڏالبن حَس کي شڪل چاهن دن
 جائين غمب کي خسر بن کِه سائين راکه سي نانبي کو سوا کر دين جادو کي
 زور سي ايک عالم کو موه لين برون سي ان کو صُحمت بستانون ڀرائي حُکومت
 مڙي هُوي آراي بات مين چڱي کرين پراي من کي تڙت نوجھ لن بي
 پروا بي نا آشا بي اِنکي ريت سچ هي کِه جوگي کس کي مِبت هرچند کِه
 منتر جتر مَهو سي کِمبا گري مبن ستاسيون کو بهي سکت هي ڀر جوگيون کي ان
 کامون مين شهرت بهت هي ه نِيسري نيراگيون کي سچ سچ پِه تو بيراگ مين
 بهري اُور جوگ مين مھري هِن اَوَوات اِنکي بهي مري سي گڻتي هي دن رات

اُڀي اُڀي ٿو رکي نيشا من لڳي رهڻي هنن اور رام کي نيه من پڳي خلعت
 سي وارسته خالي کي آڳي دست بسته هر ايک اپني اپني مرشدون کي راه پر
 چلتا هي اُسکي پڳ ڏنڌي سي باهر نيهن بکلا اڪثر اهلِ مذاق اُن من
 استتن اپني خدا کي وحدت و معرفت مين سا با صبح و شام گانن هنن اور
 رنگ رنگ کي سار بجائي هنن اُن کي عقدي مين خاص عبادت معبود کي
 اور راه کُشود کي پي پي هي کنتي حالت وجد من آکري ساخته ناچي لڳي
 هنن بلڪه چرچ ماري پهرني هنن اُنکي ردِ پڳ خلاصه عبادت کا اور طريقه
 هدايت کا پي پي هي پهان تڪ که اس کفيت من جس ٿي ايک قدم پي
 دهر اپني اعفاف مين ايک درجه مزل مقصود کا طي ڪيا بعصي اسکا نام
 زبان هنن سي سوني هنن اور اُسکي ياد کي سمرنين پهرني هنن کنتي مرامه
 کي خاص خاص صورتکا دهبان ناندھي بتهي هنن بهنري سداوت شاستر
 کي مطالعي مين لڳي هنن که واحد مطلق کي وحدت کي اسرار و معرفت کي
 آثار در بافت گرکي اپني تحاه دل کو پر نور کرين اور اُسکي تاريخاں دور
 کرين ان مين پي به سي فرق هنن هر ايک اپني اپني پشوا کي نام
 سي پکارا جانا هي جو پي ناک پنهون کي اداسي پي هي کهلایي
 هنن سرگروه انکا نانا ناک پي پي اپني پشواون کي ارشاد کي موجب خدا

کي حمد و ثنا من رهندي هن پر اُنکي عبادت کا خلاصہ بہ ہی کہ مُرشدوں
 کی سائی هُوِي دوهري چهند کيت گا گا کر سِي والون کو محطوط کرس اور
 کسي چبر پر دهان نه دهرن ۛ پانچون جتنون سوڙون کي یی بهي کڙي
 کڙي رِياصتن ڀڙي ڀڙي مَحنتن کڙي هن چالس چالس دِن ڀڙي رهنی هن
 بهوڳه پاس کي دُکھ مدتوں سهتي هن اُپني جسم کو بڄوري بهن پالتي کهاي
 پسي کا نام بهي اڪثر زان سي بهن بکالتي نرسات بهر چلتي پورتي نهين بلڪه
 پاڻ بهي نهين پسارڻي که مَداڻا کسي کيڙي مڪڙي کو صدمه پهنجي اُنکي
 نڙي تپشا جاندرون کي رکها هي اسي واسطي آگ بهن حلاي کهاڻا نهين
 پکاتي عمارت کا بانا چراغ کا جلاڻا کون کا کهڏانا بلڪه اُن سي ڀڙي بهي بکالا
 نڙا حاشي هن که شايد کسي جانور کي اذيت کا سب هو علاوه اُنکي برڪاربان
 سر سوي مطلق بهن کهاڻ کونکي اُنکي ڀڙبک اسي چيرن جاندرون کي
 ماسد هوتي هن اگر بهت بهوڳي پاسي هوتي هين تو موافق حاجت کي
 اُپني مريدون کي گهرون سي مانگ تانگ کرکها پي لتي هين اور کپڙا لتا بهي
 صروي هي اُپني پاس رکھتي هن خالتي حيفي کي قابل نهين کونکي اُنکي
 مُرشدون کا فرموده به هي که جسي گهاڻ آپ سي آپ اُگهي هي اور نوي
 والا اُسکا کوڙي بهن ويسی هي اِنسان و حوانات و غيرہ کي پيدايش بهي بلڪه

فَدِہِم سِي بُوہِن چِلِي آئی هِي اُور عذابِ آخِرَت کو بِي نِهِن مَانِتي کُھتي
 هِن کِه اِساں کا جِسَم مَجْمُوعَه چار عُنُصَر کا هِي جَب وَه پاش پاش هُوا هَر
 عُنُصَر اِئني اَصْل سِي مِل جَا بگا پِهر عذاب کِس پَر اُور کِسکِي واسطِي چُنا چِه
 اِسي باعِث آگت پايِ مُردُون کو دِيا جِس طرح کِه سَب هِنْدُوُون کِي مَذْهَب
 مَس رَوَا هِي اُنکِي رَدِ بَکْت بيجا کُھتي هِن اِگر بَجْهِي چِراغ مَن نِيل دَالا کِبا
 پايدِه لُطَف بِه هِي کِه مَنه سِر کِي بالُون کو فَانْجِي يا اُسْتَرَه غَبَر کِي هَانِه سِي
 لَگُوا نَدَعَت جَانِتي هِن اُور اِپْني هَانِه سِي اُکھاڑا عِبادت خَاص رِياست
 اُنکِي دِستُون نَکْرا مَنه نه دِهوا نا پاکت رَها نه نِهاا اِگر گُوَه مُوت سِي هَانِه
 پِهر جَاي نه دِهوئن ناپاکت نِجاسن اِسي لِي تَمَام هُود کِه صابِع مُطْلَن کو
 بَر حَق اُور تَوَاب عذاب عاقِبَت کا بيشکْت جَانِتي هِن اِس فِرْقِي سِي بَرار
 هِن اُور اِس سِي هَم صُحْت هونا بَلْکِه بولْنا بِي رَوَا نِهِن رَکْھتي اُور يُون کُھتي
 هِن اِگر اِيکْ طَرَف سِي مَسْت هَانِپِي مَرکْھنا زَنْجِمر نَزاي هُوِي آتا هُو اُور
 اِپْکْ طَرَف سِي سَوْڑا هَانِپِي کِي طَرَف جَايِي اُور اُسکِي طَرَف مَنه بِي
 بَکِجِي ۞ تَرَهْمَن بِي مَذْهَب فِدِہِم کو جَو بَد کِي مَوافِق شُرُوع اَفْرِيش سِي
 رَايْچ هُوا هِي مُسَلَّم حَانِتي هِن اُور اُس طَرِين کو کِه کِسي فِرْقِي نِي اِپْني آپ
 هِدَايَت کِي لِي اِخْتِراع کِا هِي بِهِن مَانِتي سِواي اِسکِي کِسي مُخَالِف مَشْرَب

کو اپنی مذہب من بہن لابی ہرچند وہ مانت کری اور جو کوئی انکی طریقہ سے برگشتہ ہو کر دوسرا مذہب اختیار کری پھر اگر انکی دین کا طالب ہو اُسکو بھی اپنی دھرم من بہن ملالی اگرچہ دُسرے سماجیت کری اور اُس مذہب من چار آسرم یعنی چار آئین ہس ☞ پہلا برہمنہ چرچ وہ عبارت اس سے ہی کہ بیاہ نہ کری اور علمِ طاہری باطنی کی تحصیل و تکمیل من لگی ☞ دوسرا گرہست یعنی شادی کرکے خانداری کی کاموں من مشغول ہووی ☞ تیسرا نان پرست اور وہ یہ ہی کہ جب ادھڑ ہو اور بیتا صاحب اولاد تب گھرنار چہوڑ کر حورو سمب جنگل من جاوی تپشا مین دھیان لگاوی اور پہلوں کی سواي کچھ نہکھای ☞ چوتھا سسّاس یعنی سب علاقوں سے بالکل ہائے اُتھا کر سخت سخت رباصنن مشکل مشکل عبادتن بجا لاوی ☞ اور چار بن یعنی چار فرقہ ہبن ☞ پہلا برہمن کا آئین اُس کا بد خوائی اور علومِ حقیعی مبن اوقات سر لیجائی ☞ دوسرا چھتری کا کام اُس کا حکومت عدالت سپہ گری ☞ تیسرا نَس کا چلن اُسکا سوداگری سود نہ لسا دبا سواي انکی اور بھی کسب کرت کرتی ☞ چوتھا سودر کا اُس کا شہوہ سہوا کرتی ان بیسوں فرقوں کی ☞ اَلِصّہ ہندوستانی کہا ہندو کہا مسلمان اکثر خوش پوشاک خوش خوراک ہس مکھ بیگ سرت ملن ساروفادار چلن کی اچھی آشنائی کی پکی

بات کی سچي خلیق شفیق رحم دل قابلِ فایمِ میراجِ صاحبِ انصاف سبرچشم
 آشنا دُرست عالیِ همتِ صاحبِ دیانتِ همتی هُن چاڻچھ مہاجنِ ایسی
 امین اگر کوئی شخص ہزاروں ربی اپنی مخفی کیسی صراف کی پاس بطریقِ
 امانتِ بدونِ شہادتِ رکھوای پھر جسوقت مانگی وہ بی عذرِ بلا توفیقِ اُسی
 وقت حوالی کری اور جو کوئی خوفِ راہ کی سب یا کسی اور ناعثِ اس
 فرار پر اپنی ربی اُس کو سوچي کہ مَن ملای شہرِ مَن لونگا یا مری عمال
 وہاں هُن اُن کو پہنچین سب بھی وہ ابکِ لیلِ نفعی پر اُن کو لکرا بک
 کاغذ کی ٹکری پر ہدیٰ خط سی بدونِ لغافہ و مہر اپنی اُس گماشتی کی نام
 پر جس کی دکان اُس مُلک مَن ہی کچھ لکھ دیتا ہی جب وہ شخص
 اُس پاس پہنچتا ہی وہ خوشِ معاملہ موافق اُس کی لکھی کی بلا حجت
 ربی اُس کی ہاتھ دیتا ہی نا وہ جانی کہ راستِ بازوں کی لسن دبن کا چلن
 کس قدر راستی دُرستی کی ساتھ ہی اسطرح کی نوشتی کو درسی ہندی کہتی
 هُن اور اُسکی نفعی کو ہنداون اور اگر وہ شخص کسی کی نام پر بھجواي
 نو اُس پُری کو معہ اُسکی خط وہ صراف اپنی گماشتی کی پاس پہنچوا دیتا
 ہی اور اُسکی رسد اُسکو منگوا دبتا ہی ہرچند راہ کتنی ہی دور ہو اس
 طرح کی نوشتی کو فلفظِ ہندی کہتی هُن عجب نر اس می بہہ ہی اگر

دِرْسَنِي هُنْدِي والا سِوَايِ مَڪاں مِٺُوڊِ كِسي اَور شَهر مَن اُس كاعَد كِي تُكُري
 كُو كِسي صَرافِ كِي هاڻِه بِيئَچِي نو وِوَنِبَن لِي لُوي اَور رِي اُسَڪِي حَوالِي كَردي
 اِس سِي بِي اِڪَ اچَنهي كِي نَات هِي اِگر كُوِي سَوداگر رَاهِ كِي ڏَر سِي
 اِڻا مال مِثاع مِهاجَنوَن كِي حَوالِي كَري تُو بِي سَڪ طِنت اِڻِي اُجَرَت لَڪر
 اِس كُو حَهاں مالِڪَ كَهي حِط و اِماں سِي بَچَس پُڻچُوا دِيوِيَن اَور نُقْصاں
 اِڻِي دِمي لِيوِيَن اِسي مُعاملي كا ناوَن سِماں هِي (سَت) حِسي هِيَن داشُدَه
 هِنْدُوسْتان “ فَايل و دانا و رِسا رَتَه داں “ جو كَهيَن مُنَه سِي وَه رِعِست
 كَريَن “ داد و سِتد مَن نه تِفاوَتُ كَريَن “ حِلْم و حَما شَرَم و وفا اُن مَن
 هِي “ لُطَف و كَرم حُود و عَطا اُن مِين هِي “ عَالِمِ اُلْفَت مِين يَه هِي اُنكا
 جال “ جاں بَلُڪ دِيتي هَن كَما چِير مال “ س يَري رِگَهي هَن صِفاتِ
 بَشر “ اِڪَ مَن مَوْجُود هَن جَگَ كِي هَر

چَنڊ سَطَرِيَن سِپاهِ كِي كَفيَت مِين

اَور سِپاهِ اِس دِيارِ كِي بيشَتر وِعادار جاں بَثار نِمَڪ حِلال خاوَندَ كِي كام پَر
 جاں سِي دِرگُذَرِي رِفاقت نِچَهوڙِي مَر مِڻِي پِڻه نَدِي بَشَتر يَهاں كِي مَنجَلُون

جائاروئکا فاعده بہ ہی جب نر گولی و عمرہ سی بوت گذر جائی ہی اور
 منہ بہتر کی ساعت آبی ہی تب گھوڑی چھوڑ دیتی ہن اور نلوارن
 سوٹ کر اُباری ہو جانی ہن اس واسطی کہ اگر طرفن سی ایکٹ دوسری
 پر غالب آئی ہو اُس وقت اُسا ہو کہ کُچھ اور مت پھر جائی اور بہ
 جی من سمای کہ سوار تو ہن ہین آو اب گھوڑوں کو بھگابی اور جابن
 سلام لجاجتی کونکہ جان عجب چر ہی اور بہایت عرب مثل مشہور
 ہی جی سربکھا پاہا ملی نہ دوجی بار اس سی پہلی ہی پائی گریہ کو
 کات ڈالئی تا کہت ہانہ سی نہ چھٹی گو سرکٹی نو کٹی (اُبات) ہادر جو
 نامی ہن وٹ سنبز“ بدن مبن بہین رکھنی پائی گریہ“ فدم اُنکی
 ہرگر نہ پیچھی پڑن“ ہم کت مرین آخر ایسی لرین“ پڑی اُن منن
 چل ک وہ بہ ہن اچل“ نہ ہرگر نلین گو رمین جائی ٹل“ اور نصی
 زمندار بھی یہاں کی جو کسی سب حاکم سی پھر جاب ہن ہو لڑائی کی
 وٹ کتنی بھائی سد اپنی معتمد عورات پر نعبن کربی ہین جس وٹ انہوں
 ی دیکھا کہ حاکم عالی آیا اور انہوں ی زندگانی سی ہانہ اٹھایا اُس وقت
 وی ماری عرت کی سگدلی اختیار کرکی یکٹ لخت عورنوں کو قتل کر
 ڈالئی ہن پھر آپ بھی ماری جانی ہن اسی فعل کا نام جوہر ہی پر بہ

حرکت کُچھ رمیڈارون ھن سی خُصُوصِیت نہن رُکھتی لُکھ نُعی نُجا
 عَیرت مَند بھي جس وُقت دُبُکھتی ھین کِہ آرو من بقا لُگتا ھي بو
 بادشاھون سی بَگڑ نِیٹھتی ھبن جان سی گُذر جاتی ھین پر آں ناں سی ھاڻہ
 نہن اُتھاتی چُناڻچھ رافم فی اِپنی والدِ مَرُحُوم سی بہہ نقل سُنِی ھي کِہ مُحمّد
 شاھ فِرْدُوس آرام گاہ کی عہد من پش از بادشاھی ھماری دِلّی مُشَقّون
 من حسن ذِکی خان نام ایک سِد بہراچ کی رھي والی بواب عُمْدَہ
 اَملُک امیرخان بہادر مَرُحُوم کی رِفَق بھي بہایت نامرُوت صَاحِب ھَمّت
 اَشنا پُرسِت درماھہ اُنکا تین سَو رُپی تپا لَکِن بَس دِن سی رِیادہ وفا نکرنا
 اِس واسطی کِہ اُنکی گھر مین دِیشتر دوستون کا مَجمَع رھتا ھا جِسنی جو چیر
 چاہی ووڻہن مَوْجُود ھوئی عِرض مِیر مَوْصُوف کی یہاں ھر مہِمنی دس دِن
 عُسرت رھتی تھي اور بَس دِن فراغت اُپنی ذات کا خرُچ بہہ تپا کِہ کھانا
 تو دو چار آشاوَن کی ساڻہ پھنی کا ایک جوڑا سَواری کا ایک گھوڑا لیکن
 حدّ چالاک بیشِ یمت رِن لُگام بھي بہایت پُر تَکَلُف سُبھری ھَٹھار
 مُلُزِم دو خِدْمَتگار دو چیلی ایک نعر اور کاربَاری اُنھن مین سی ایک جِلا
 چُناڻچھ اُسکو ھمیشہ بَہی تَقید ھا کِہ گھوڑی کی آگي گھاس اور چُوڻھي مین
 دھوئی ھمیشہ رھي نا کوئی نِجائی کِہ حسن ذِکی کی یہاں فائز ھي اَلْقَصَہ

شاهجهان آباد من ايڪ دن ڪسي پنهان ڪي هاتھ سي ايڪ گھسار يا
 داسٽه مارا گما اُسي جو مفرڪين بپايا اُس بزرگت ڪي خدمت من آيا اور
 يون اظهار ڪيا ڪه جس بستني ڪي نم سيد هو من وهن کا پنهان هو من مري
 هاتھ سي بي قصد ايڪ خون هو گبا هي تمھاري اُمتد پر آيا هو من اگر مجھي
 چھپاو اور مري جان بچاو تو عني جوان مردي و مردانگي هي اُس جوان
 مردي بي نا مل ڪھا ڪه بسم الله نبھه ترا گھر هي ڪجهه انديشه ڪر ٻه خمر
 سُنني هي جتنی آشا ڪه پاس آشا ٻي اور شه مردي رڳھي ته ڪر انڪي
 شريڪ هوني غرض سو سي ڪجهه زباده بهلي آدمي مرڻ پر مستعد هر سڳھي
 کوٽوال کا هو او نه پتر سکا ڪه اُنھر کا اراده ڪري ڪوئڪه سرگداروئڪا ساما اُس
 سي هوي جو پھلي اپني جان سي درگذري آخر ٻه ماجرا حضور اعليٰ مين
 من و عن عرض هوا وونين عمدہ آملڪت کو ووما بهيجا ڪه حسن ذڪي خان
 تمھارا ريتن هي اُسي سڳھاو ڪه اُس خوني سي دست بردار هو اور بلا مھلت
 ننگدان حضور ڪي سپرن ڪري تا وه اپني ڪي ڪي سزا پاوي اور ايسي جرأت
 کوي اور پھر بکر بڻهي نواب مرحوم في حڪم حضور ڪي موافق عمل ڪيا پر
 اُس عربري في نمايا بلڪه روزگار سي دست بردار هوا تب نواب في نادر شاه سي
 عرض ڪر بهيجا ڪه مير ذڪي في اپني جان اور روزگار سي هاتھ اُٿايا هرچند

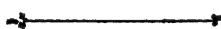
ڪه اُسڪي نافرمانِي خانه زاد ڪو بهي حد ناگوار هي ليڪن اِس ڪا تدارڪ هو
 نهين سگهتا ناچار هي آگي جو حضور کي مَرُعي ليڪن گستاخي مُعاف هي
 جس خُون کي اِنتِعام کي ناعث هار خُون هونوين اُسکا مُعاف هي ڪرنا بهتر
 هي ڪه شرِ فليل خيرِ ڪشر کي لشي جابر هي آخر حضور اعليل سي خُون
 مُعاف هوا پر اُس مَرْد ب توابِ مرحوم ڪا پير رورگار بکا اور ميلان عاقل
 ڪنل پوشون کي سَردار کي وساطت سي تواب صمصام آلڏوله خان دوراں بهادر
 کي سرڪار من توڪر هوا پير ائين کي ساڻه بدير شاه کي لڙاي مين ڪام آبا پر
 لاش اُس جَوَانمَرْد کي عاقل بيگ کي لاش سي بيس قدم آگي تهي (بيٽ)
 جو اُسي ڪبا تها وه مَرْدون ڪا ڪام “رهگا قدامت تلک اُس ڪا نام” ناهي
 سُخن جاں جوکھون اُٿائي “رهي بات باقي جو سرِ جائي جائي” نه اب
 وي سپاهي نه وي قدردان “رهي ڪهني سُني ڪوايڪ داستان”

عورتون کي اوصاف مهن

عورات اِس مُلڪ کي يعني بعضي هندياں چڱو اڻڻي خاوندون سي آيسي
 تعشق کي حالت هي ڪه سوزِ فراق کي جلن سهه هي نهين سگهين اور اُن

سی جدا یکت دم رہی نہیں سکتیں وی بعد اُنکی مرنی کی لباس دُلہنوں کا
 پہن باؤ سِگار کر بن ٹھن ارگجا۔ سوئدھا لگا اُس کی لاس کی ساتھ اگر موجود
 ہو بہن نو اُس کا کپڑا ہاتھ من لی۔ آگت من جل جانی ہبن۔ اور اپنی
 سوئی سی بدن کو راکھ بناتی ہبن نا دُبا من نام اُن کا روشن رہی۔ اور عسلی
 من بہت سا سگھ ملی (رباعی) بہت نہ سنی سی دوپٹنگی۔ کٹن؟ اُس
 من اور اس من ہی علائہ بھی کہن؟ وہ آگت میں جل مرنی ہی مرنی
 کی۔ لپی؟ بہ گرد بچھی۔ شمع کی پھریا۔ بھی۔ بہن؟ اور عصا اُن من
 گو بہن۔ جلیں۔ پروفا۔ و حسا کی۔ باعث۔ اچھا پھتا۔ اچھا کھانا سوای اس کی
 جو زیب۔ وزینت کی۔ چیرین ہبن بعد اپنی۔ خصم کی نرکت کرنی ہبن رات
 دن تپشا۔ میں کائتی ہبن۔ اور دُکھ پھرتی ہبن اگرچہ نو۔ جواسن کوں بہن
 بلکہ ایک رات۔ کی ساہی بھی اسی۔ طریق پر چلنی ہی اور تمام عمر آگت
 نعر جلی ہی عرض دوسرا گھر کرنا اُن کی، مذہب من عافیت کا گھر کھونا
 اور دُتیا۔ میں ساری کٹم کا ناؤں ڈبوا ہی اگرچہ۔ مسلمانوں کی دین میں
 اس کا کچھ گماہ نہیں لیکن اکثر یہاں کی ناشندوں کی۔ خاندان میں بھی یہی
 رسم جاری ہی خصوصاً قصات میں نو یہاں تلک ہی۔ اگر فقط سگنی ہوئی
 ہو اور اُس کا سگیتر مر جانی تو اُس کو رنڈسالہ ہساکر سُسرال میں بھیج

دبتي هيٺن يا... ميڪي هي ميان رکڻي. هن. حاصل ٿيو. هي. ڪه. وه. اڻي زندگاني
 عبادت و قرآن. خوابن ميان. بطور نوان کي. سرگري هي. جب تلک جيتي
 هي ڏکڻ. بهرتي هي هرچند ڪه اس کا ولي. عالم فاصل. ڪيون نهو پر اس
 نات ميان. جاهل من. جانا هي اور شرع کي طريقي سي. هاتڻ اڻها هي (نيت)
 ستي. هوي. ميان س. ايڪ نام هگا؟ ولي ٻن آمت. جلنا ڪام هيگا “ وه
 جهٽ. جابي هي ڏکڻ. ايڪ آن بهرڪر؟ به اڻي رڍگي ٻائي هي مرمر “ وه
 مر مٿي. هي يارو. ايڪاري؟ اسي رهي هي دائيم دم شماري “ ڪهان آنا
 فنا تن. جلانا “ ڪهان ڏس رات ره من جلانا؟ غرض عورت وهي هي
 خوبصورت؟ جو پئي هي سدا ملوس عصمت؟ هي عصمت نيڪبختي
 ڪي نشاني؟ بهو تو خاڪ. هي بهر زندگاني “

بيانِ كيفيتِ بلادِ هند کا

القصه اس مملڪت کي تعريف اور بيان کي رهندي والون کي توصيف جهان
 تڪ ڪيچي بجا هي ڪيونڪ هر ايڪ جهوٽا ٻڙا آيا گيا دانا سنا اس سرزمين
 ڪو سرائتا هي بلڪه اڻي بود و باش بهي پوين چاهتا هي چنانچه اڪثر بلاد کي

ناسنڌي آنڪر سڀيٰ اور اڻڻي وطنن کو بهول گئيٰ فير سيٰ امير هُويٰ اور
 محتاج سيٰ عنيٰ (بنت) لوگون سيٰ معمور هيٰ سارا جهان “ لکٽ عجب
 ملڪ هيٰ هندوستان “ آيا سحر کو جو يهان ابڪٽ فير “ شام سيٰ پهلي
 اُسي ديکها امير “ هو گنا ابڪٽ آن من پياده سوار “ آيا تنها نا کام هوا کام
 گار “ في آلوايح اورنگ ربب کيٰ وقت نلڪٽ بلا شهنه يهيٰ صورت نهيٰ اور
 آبادي کيٰ بهنايت پر فرخ سبر کيٰ عهد سيٰ سلطنت مبن يگاڙ پڙا اور محمد
 شاه بسبب عياشي کيٰ سنڀال سکا هرچند کيٰ اُس کيٰ وقت تلڪٽ يهيٰ
 اُڻهيٰ پسنهه کا سا عالم رها پر احمد شاه کيٰ عصر من تو نيبڙا هيٰ هو گنا
 کڻيٰ امير نفعه خاڻه ييشن هُويٰ اور نصيٰ نجيب غبرت مند ماري اِلاسل
 کيٰ دروازي بند کرکيٰ مرگيٰ اڪثر ترنر تين تيره هوکر جهان بهان جا سيٰ
 خوشا حال صوبه ننگ کيٰ ناسنڌون کا کيٰ صاحبان عالیشان کيٰ يهان رياست
 هُويٰ اِسي مس سيٰ آج نلڪٽ ييه کونا آباد هيٰ والا هر طرف داد و سداد
 هيٰ العرض تمام هندوستان صوبه ننگ و دکن و قندهار سميت بس صوبي
 ايڪ سو توِي سُرکار چار هزار دو محال کو شامل هيٰ اور آمدني اُسکيٰ آڻه
 ارب آڻه ڪروڙ آڻه لاکھ اسي هزار پانسو پراسي دام هيٰ

بہ ہی ترجمہ گیارھویں فصل دوسری کتاب وکراف وکفاد کی قصی کا *

جب کہ مین فی اس طرح نصیحت کی اور لوگ رخصت ہوئی تب سدی
خانی کی ناروغہ فی آن کی عرض کی کہ تلام اپنی عہدی کی اتمام من مَحْمُور
ہی کوئیکہ مَحْمُورِ اسطرح حُکم ہوا ہی کہ آپ کی بیٹی کو ایک تارپک
کوٹہری من بد کروں مگر مَحْمُورِ ہی بہ خدمت اللہ ہو سکیگی کہ ہر روز صبح
کی وقت آپکی سنی کو آپکی ملاقات کی واسطی آئی دوس عرض سدی خانی
کی چوکدار کی اس تقریر سی من نہایت مَمْنُون ہوا اور نَمَقَضای لا جاری
اپنی بیٹی کو گلی لگا کر رخصت کیا اور اُسکی کان من سَجَّابا کہ سرسی
ساری مُشکلن حل ہوئی ہن

بعد اُسکی من اپنی بچھوئی پر جا لیٹا اور مبرا چھوٹا سٹا سرری بیٹی کی پاس
نٹھ کر سق پڑھی لگا کہ اُتھی مین مَن جِیکس فی آنکی مَحْمُورِ خمر

* A free translation of the eleventh chapter of the second book of Goldsmith's *Vicar of Wakefield* (or the thirtieth chapter of the whole work) and, it will serve as a specimen of the manner in which English may be conveyed into so different a dialect as the Hindūstānī. The translation was made by Mir Hasan Ali; whose residence in England had given him an opportunity of acquiring a considerable acquaintance with the language of the original.

دی کہ من نب تمہاری بیٹی کی خسر کہ جو کھوئی گئی تھی سہی ہی کہ لوگوں
 ی اُسکو ایک مرد آدمی کی ساٹھ دیکھا ہی کہ راہ من وی کچھ ناشتا کر رہی
 بھی اور اُنکا اس شہر کی آئی کا ارادہ ہی انہی ہم اس گفتگو من تھی کہ
 اُتھی من خوشی خوشی سی وہاں کی جو کیدار نی آنکی مچھسی کہا کہ تمہاری
 بیٹی جو کھوئی گئی بھی سو پھر ملی ہی اُتھی من مہان موسیٰ بی دوڑ کر خسر
 دی کہ صوفی خانم شیخ برچل کی ساٹھ نیچی کی، دالان من آئی ہی اور
 آپکی ملاقات کو آئی ہی

اس عرصی من دبکھتا کیا ہون کہ میری جان صوفی خانم ماری خوشی کی
 دیوانی دوڑ کر مبری گلی آن لگی اور اُسکی مان بھی بی اختیار خوشی سی
 آسو دُڈنا لای تب وہ نازن پکاری کہ باوا جان اس جوان بہادر کی سبب
 سی میری نجات ہوئی اور اُسکی شجاعت فی مری عصمت اور جاں بچائی
 اور شیخ برچل کو دیکھا تو وہ بھی نہایت خوشحال نظر آئی بسبب اُسکی کہ
 اُسی ایسی نازن کی خدمت ہو سکی

تب مین ی اُنکو دیکھ کر کہا کہ شیخ برچل تم اب ہمکو یہاں اس خرابی سی
 دیکھتی ہو اور اب ہماری اس حالت من اور اُسوقت مین کہ تم ہماری گھر
 مین آتی تھی تڑا فرق ہی اور بعد مدت کی ہمکو اپنی عطی معلوم ہوئی

اور ہماری بس کو جو شکتمہاری طرف سی بھاؤہ بالکل اُٹھ گما اور ہم فی جوہمہاری قدرانی بکی اسی ہم بہت پشیمان ہیں اور جو گستاخی کہ ہمہاری خدمت من مجھسی ہوئی ماری خجالت کی میری چار آنکھیں تمہی بہن ہو سکتیں مگر اب بہ امید ہی کہ تم مجھکو معاف کروگی کیونکہ من نی دھوکھا کھایا نہ سب اُس نا لائق کی کہ جسی دوستی کی پردی میں مجھکو عارت کر دیا

تب شیخ برجل بولی کہ تمہی میری کچھ نقصر بہن کی سو میں تمکو کما معاف کروں اور من تم سی کبھی ناخوش نہ تھا اور وہ جو قبل ارین آپ سی اور مجھ سی گفتگو ہوئی بھی میرا مقصود اسی فقط معلطی کا اظہار تھا مگر چونکہ آپ بی قول فرمایا تو من اسی لچار ہو رہا اور سوای افسوس کی مجھکو کچھ چارہ باقی نہ رہا

تب میں نی جواب دیا کہ جو کچھ آپ بی فرمایا تھا سو بجا بھا کیونکر کہ اب مجھی اُسکا تحریرہ حاصل ہوا ہی مگر صوفی جان اُس کا احوال تو کہو کہ کیونکر تم پر یہ حلیہ واقع ہوا اور وہ کون ایسا فضاکت تھا کہ تمکو لی بھاگا

تب وہ بولی کہ بابا جان جب میں اما جان کی ساتھ رہا میں بھی جانی

نبيٰ كه اُٺي من ايڪ شخص فِ اُنڪي مُجھو پڙڪر گاڙي مين ڏال دبا اور
 آب بهي اُس من سوار هو ليا اور گاڙي بان سڀ ڪها ڪه جلد بهان سي گاڙي
 ڏوڙا اگرچہ من ني رسي من لوگوں ڪو دٻڻڪر فریاد ڪي ڪه مُجھو بچاو مگر
 مري فریاد ڪُجھ مفید بهوي اور اُس فصاحت مي بهي مُجھو دلما ديا شروع.
 ڪها اور ڏرايا ڪه اگر تُو عل مچاويگي نو مُجھو سزا ڏونگا (په سُنڪر من چڻڪي
 هو رهي) مگر مين بي بهي گاڙي ڪي ٻڙون من جهند ڪها اور (اُسڪي راه سي
 عالم ايشار مين رستي ڪي سر ڪڙي هوي چلي جاتي تهي ڪه اُٺي من)
 ڪا دٻڻڪي هون ڪه شيخ برچل جلدي جلدي قدم اُٺائي هوي لڻه ڪاندهي
 پر دهری هوي ڪه جس رفتار پر اڪثر هم بهئي مارا ڪڙي تهي چلي آي هن
 (ان ڪي ديکهي سي ميري جان مين جان آگهي) اوله جب بي گاڙي ڪي
 برديڪ پهاجي سب من اُنکا نام لبر پڪاري اور اُنڪي حمايت درخواست ڪي
 انهن بي جب مرا عل سا نو گاڙي بان سي پڪار ڪها ڪه گاڙي ڪهڙي ڪر مگر
 اُٺي ڪُجھ خيال ڪيا نور بلڪه جلدي هانگنا شروع ڪيا تب مين اُٺي جي من
 ماڻوس هوي ڪه اب شيخ برچل مُجھ تڪ نه پهاجيگي ڪه اُٺي مين ڪها
 ديکهي هون ڪه شيخ جي ڏوڙي آب هن اور پاس پهاجي هي گاڙي بان ڪو
 لپسا ايڪ لڻه مارا ڪه زمين پر فرش هو گيا جب گاڙي وان گر پڙا س گهڙي

ٻي خود بخود ڪهڙي هو گئي اور اُس قصاڪَ تي نڪل ڪر تلوار ڪهاڻي اور شيخ
 جي سي ڪهني لڳا ڪه يهاڻ سي جانا ره مگر شيخ جي تي ايڪ آسا لئه مارا
 ڪه اُسڪي تلوار دو ٽڪڙي هو گئي س توو بهگورڙا بهاگا اور شيخ جي تي ايڪ
 گولي ڪي ٿي نڪ اُسکا پڇها ڪيا مگر وه اُنڪي هاڻه سي به ٻيڪلا اس عرصي مين
 من ٻي گاڙي سي کوڍ پڙي تا ڪه اُٻي حمايتي ڪي ڪجه مدد ڪرون اُٻي من
 بي ٻي ميري پاس جلد پهي اور گاڙي وان جب هوس من آيا بو اُٻي وهاڻ
 سي بهاڻي ڪا قصد ڪيا مگر شيخ جي تي اُٻي ڪها ڪه سرا بچا و اُٻي من هي
 ڪه گاڙي ڪو شهر ڪي طرف پهري لي چل گاڙي نان تي ٻي سوچا ڪه سو اُٻي
 اُسڪي مڃي ٻي کوي اور چاره بهين هي سو گاڙي ڪو شهر ڪي طرف هاڻڪ
 لي چلا اور رستي من گاڙي هاڻڪا جانا تها اور ڪرڻا جانا نها اس سي معلوم
 هوتا هي ڪه اُسڪي بدن مين ٻي چوٽ آي ٻي اور من تي ديکها ڪه آخر
 آلامر شيخ نرڇل ڪو ٻي اُس پر رحم آيا ڪه جب هم سرائي مين پهتجي اور
 ڪجه ناشتي ڪي واسطي اُٻي بو اُٻون تي ميري عرض منکر اُس گاڙي بيان
 ڪو وهاڻ جهوڙا اور دوسرا گاڙي وان وهاڻ سي تيدا ڪري اڏهر روانه هوي

جب مين بي اُسڪي ربي ٻه ماجرا سنا تومين بي بي اختيار هوندي هئي
 لڳا ليا اور شيخ صاحب ڪا نهايت منهن هيا اُن اُن ڪها ڪري اس قد

خاب مين ميرا ڪجهه دست رس بهن چلڻا مگر دل سي مڙهڪو خوشي حاصل
 هئي هِي شيخ صاحب آڻي ميري بيتي کي جان اور عرت بچائي هِي اور
 اگر اب به تهماري لائق هِي تو نم اسکو قبول ڪرو اور اگر نمکو گواره هو ڪه
 مڃهه سي تاه حال کي گهر من شادي ڪرو نو به تهماري هِي اور اب اس
 ميري مٿي سي اقرار شادي کا لڳجي جسا ڪه آپ پهلِي اسکا دل لي چڪي
 هين مگر ايڪ حرف به هِي ڪه آپ اڻسي جي من ۾ نه سمجهڻا ڪه مڃن
 ني آپکو ڪجهه بهن دنا هِي اگر ڪه اس نازين کا حسن و جمال مشهور هِي مگر
 سواي اسڪي اسکا هنر اور ڪمال آپ کي واسطي ٻڌي دولت هِي

ب شيخ برجل نولي ڪه آپ کو ميري ناداري کا احوال خوب معلوم هِي ڪه
 مڃهه مين اسقدر مقدور بهن هِي ڪه اس نازين کي خدمت جسطرح سي ڪه
 چاهي هِي مڃهه سي هوسکي

مين ني جواب ديا ڪه اگر تمهارا فقر اور احتياج اس امر سي مانع هِي نو خبر

* چونڪه شيخ برجل مدت سي لمن لڙڪي پر عاشق ٿي اس سبب سي
 لڙڪي کي باپ بي شيخ صاحب کي محبت اور خدمت گذاري ديگهڪر چاها
 اور راضي هوا ڪه شيخ جي اس لڙڪي سي شادي ڪرين

مقام صر کا ھی مگر مری بردبک اس ترکی کی خاوند هوی کی قابل سواۓ
 تمھاری دوسرا شخص بہن ھی اور اگر میری پاس لاکھون کی دولت هوی کہ
 اس کی دھر مبن دن اور لاکھون آدمی هومن کہ اس کی بیاہ کی واسطی
 تحویر کروں نو اُس سھون من سی سواۓ تمھاری اور کسی شخص کو نہ اخینار
 کرونگا

جب شیخ نرجل بی مری ربائی پہ سب سنا تو چپکی هورھی اور کچھ
 جواب دیا اور اُس خاموشی سی معلوم هوا کہ شاید اُنکو نمہد ساء پسند نہ
 آتی سو اُنھوں بی اس بات کو ٹالکر مھسی کہا کہ اگر آپکو منظور هو نو کھانا
 نان پانی کی یہاں سی آپکی ناشنی کی واسطی منگواؤن مین بی اس بات
 کو قبول کیا تب اُنھوں بی حکم کیا کہ حو کچھ اچھا کھانا شرمال اور کباب کی
 قسم سی تیار هوی لاوین اور اُس کی ساتھ دو چار چو پھلین چونکی شراب
 کی حاضر کرین اور مسکرا کر کھنی لگی کہ اب ہم بھی اپنی گانٹھ کھولنگی اور
 دل چلا کر اس بندبختی من جشن کریگی اور اگرچہ بندبختی مین اس
 طرح کا اتفاق هوا ھی مگر اپنی جشن کی کبھی خواہش نہی جیسی کہ اب
 مجھ کو هوس هوی ھی انی من خدمت گار دکان سی پھرا اور اسات
 کھانی کا چٹی لگا اور بندبختی کا چوکی دار کہ جو اب نہایت متوجہ اور سر

گرم خدمت کا تھا اُسی بھئی ہماری واسطی ایک مزر عاریت لا حاصر کی
جب خدمتگار شراب اور طُروف کھائی کی مزر پر چُن چکا نب دو معقول
مُشَقاسن مطعوماتِ بعس سی بھری ہوئیں لا حاصر کیں

مگر میری بیٹی کو اپنی بھائی کی حادثی کی کچھ خبر نہی اور ہم سب کو
بھی منظور نہ ہوا کہ اُس حادثی کا اُسی ذکر کریں نا کہ شاید اُسکا دل اس
خوشی من بچہ نجائی لیکن مَحْکُو اِیسی بیجینی تھی کہ اپنی خوشوقتی
طاہر کرنا ابک اُمیر لہو بہا آخر کو مَحْکُو سی رہا گیا کہ ہم سب ملکی کھائیں
بسن اور خوشان کریں اور وہ بیچارہ قد من گِرْفَنار رہی لاچار من بی اُسکا
ذکر چھیڑا اور تمام قصہ بیان کیا اور درخواست کی کہ کبا خوب ہو کہ اگر
اُسکو بھی اجازت ہوئی کہ وہ بھی آنکی ہماری ساتھ شریک ہو جب کہ
میری مہمانوں کو اس احوال کی عم سی تخفیف ہوئی نب مبن بی مسان
جینگنس کی بھی درخواست کی کہ کبا خوب ہو کہ وہ بھی آنکی اس دعوت
مبن شریک ہوئیں (جب میری عرض قبول ہوئی) اور میری بیٹی کی آمدنی
سی بیڑیوں کی جھنگار اُس کی بہن کی کان پڑی جلدی سفرار ہو اُٹھ کر دوڑی
اور اُس اثنا من شیخ نرجل مجھ سی پوچھئی لگی کہ کبا نُمہاری بیٹی کا
نام جارچ ہی نب مبن نی کہا کہ ہان صاحب نب شیخ نرجل یہ سُنکر

جُپ هو رهي جب ميرا سڻا اُس جڳهه مَسَ ڪَهِ هَم سَنَهَتِي بهي داخِل هُئا
 بو مَن ڪَما ديکَھَڻا هُون ڪَهِ وَه شَيخ نَرچَل ڪِي ديکَھَڻي سِي حَران هِي س
 مَن ي پُڪار ڪَرا ڪَهِ سَڻا اگَرچَهِ هَماري نُرِي بَصُون ٻِي هَمڪو نِهائِيَت زَرْدَسَٽ
 ڪَما هِي لَڪِن خُدا ي هَماري واسِطِي آخِران مُصِستون سِي نِجات بَدِي هِي
 ديکَھ ڪَهِ سَري سَين ڪو خُدا ي هَمسي پَهر لا مِلَبا اُور اِس جَوان ي اِس ڪو بچايا
 هِي اُور اِنڪي وِسلِي سِي هَماري سَڻي هَمڪو بَهر مِلِي هِي سو تُو تَرهڪر اُنڪي
 هاڻِه چُوم ڪُونَڪَهِ اِنڪا هَم پَر بَزا حَقّ هِي

با وُجود اِسڪي ڪَهِ مَبري سَڻي ي بَهِ سَ سَڻا مَگر حَيَرائِي سِي مُادَب شَيخ
 نَرچَل ڪِي سَامَنِي دُور ڪَھڙا تَها تَب اُسڪي سَين بُولِي ڪَهِ بَھبا جان تُم مَري
 بچايي والي سِي ڪُون نَھن جاکي مُصافَحَہ ڪَرنِي هُو بَھادر هَمسَھ بَھادُرون سِي
 مُحَمّت ڪَرنِي هَين

نا وُجود اِس سَ سَ گُفَت و شُود ڪِي مَرا سَڻا حَران سَڪَتِي ڪِي عَالَم مَن شَيخ
 نَرچَل ڪو ديکَھَڻا تَها ڪَهِ اِنسي مَن هَماري مَھماَن نِي دَرِباَنَت ڪِيا ڪَهِ اُنڪا بَهد
 کَھل ڪَيا اُور بَڙي اِيڪَ جَلال اُور عُرُور سِي ڪَهِ ڪُسي هَم بي اُس شَخْص مَين بَهِ
 شان نَھ ديکَھِي تَھي مَري سَڻي ڪو ڪَها ڪَهِ پاس آوي (هَر چَند ڪَهِ ڪِسي بَڙي
 فَلَسيَفِي بي يُون ڪَها هِي ڪَهِ بي گُناہ ڪِي گِرَفَتاري اِيڪَ بَلا مَين باعِث تَعجِب

اُور تَوَجَّهٍ خَاطِرِ خَاصِّ وِ عَامِّ کَا هَوِیَ هِي مَگر مَری رَدِیْکَ عِجِبَ سَربِه هِي کِه
 کَوِي اِچھا شَخْصِ اَنکِي اُس کُو اُس بِلَا مَن سِي نِجَاتِ دِي غَرَضِ کِه شَیخِ
 صَاحِبِ بِي مَری سَتِي کِي طَرَفِ بَگَاہِ نُنْدِ سِي دِيکھِ کَر کھا کِه اِي بِي وُفُو
 بِہ سَری دُوسَرِي سُو فُو فُو هِي اِنہِي کُچھِ اُور نِکھَنِي پَائِي بِہِي کِه اِنہِي مَن
 نَدِيخَانِي کِي چَوکِي دَارِي اَنکِي شَیخِ صَاحِبِ سِي عَرَضِ کِي کِه کَوِي اَمِيرِ
 زَادَہ باہر کھڑَا هِي کِه اِنہِي اِنہِي حِلَوْدَارُوں سَمبِتِ اِس گَانُو مَن دَاخِلِ هُوَا
 هِي اُور اب آپ کِي مُلَاقاتِ کِي واسطِي بھاں آبا هِي اُور آپ کِي خِدْمَتِ
 مَن نُنْدِگِي عَرَضِ کَرکِي کھٹَا هِي کِه اِگر آپ کُو فُرُصَتِ هُو بُو وُه آپ کِي
 مُلَاقاتِ کَا مُسْتَفَا هِي بِہ سُنکِي شَیخِ بَرَجِلِ بِي کھا کِه اِچھا اُنکو کھو کِه تَوَفِّقِ
 کَرِنِ جَب تَک کِه مَچھِ کُو اُنکِي مُلَاقاتِ کِي وَاِسْطِي فُرُصَتِ هُو بَعْدِ اِسکِي
 مِيرِي بَثِي کِي طَرَفِ مَتَوَجَّهٍ هُو کَر کھَنِي لَکِي کِه کَبُوں اب تُم ي پُور وُہِي کَامِ
 کِیا کِه حَسکِي سَب سِي مَن تُم سِي پَهْلِي ناخُوشِ هُوَا بھا اُور اب اِسکِي
 تُم کُو از رَاہِ عَدَالَتِ سَرا مِلَا چَاھَتِي هِي شَايَدِ کِه تُمَنِي بِہ خَيَالِ کِیا هِي کِه
 جَب تُمَنِي اِنہِي جَان کُو ناچِرِ جانا تُو نَمُھارِي وَاِسْطِي دُرُسَتِ هِي کِه دُوسَرِي
 کِي جَان مارو مَگر تُم اِنہِي بِہ بَہِنِ سَنجھِي هُو کِه کَا مَرَقِ هِي اُس خَانہِ جَنگِ
 مَن کِه جُو اِنہِي جَان کِي بِي مَدَرِي سِي جَان بَارِي کَرْنَا هِي اُور کِسِي اُور

پس آمد کُرتی تھی اور اُنکی خُروسوں سی مَن اِسا مَحْطُوظ ھوا ھوں کہ کسی
 مَحْلیس بادشاہی مَن بھی مَن نِ بیہ لَدَت کُسی بیہی واہ واہ کما بی
 ساخُنِگِیاں آپس مَن کُرتی نہی جِیکہ آگِ تاپنی کو ناہم ھوکر ہم سب نَسْھَی
 بی مبری بھتیجی کو درِ پائنت ھوا کہ مرا بیہان آبی کا قُصد تھا اِس لِی وہ
 بہاں آیا ہی اور بہہ بہت بی جا ہی کہ نُمکو یا اُسکو بدُون مُقابلِی کی بَقِصر
 وار تھہرائی اور اُسکا کُچھ مُصابقہ ہِمن کہ ہر دُرُ کِی ایک عِلاج بھی ہی اور
 مَن بدُون حُود سِتائی کی بہہ کہہ سکتا ھوں کہ آج نِک کسی فی سرا نام
 ہِمن سَا ہی کہ ٹائیل خان ی کُسی بی اِصافی کی ھو

سُبْحانَ اَللّٰہ اب ھمّی اُنکو پایا ہی آگی ہم کما دھوکھی مین بھی کہ اُنکو ہم
 سب غریب موڈ ھو سَجّھتی تھی نا وُجُود اِسکی کہ بہہ خانِ مشہور اور معروف
 ھیں اور اُنکی خُوسیاں اور سِک دانی اور نام تمام جہان پر روشن ہی اور
 نِمام وزیر اور بادشاہ اُنکی نات سُنّی ھن اور سب لوگ اُنکی نات کی فائِل
 ھن اور یہ وہ شَخْص ہی جو اپنی مُلک کی بچھ کُرتا ہی اور اپنی بادشاہ کو
 دِل سی چاہتا ہی مبری جو رُوی جواب اُنکا نام سَا ہو اُسکی کان کھڑی
 ھوئی اور اُسکو اپنی فدِیم گُستاخِیاں یاد آئیں اور ماری دُر کی اُسکا رنگِ رُرد
 ھو گیا اور مبری بیٹی صوفی جان کہ جِحتی شَیخ برِجِل کو اپنا عاشق سَجّھا بہا

جب اُن ني سڙا ڪه ٻي خاڻ ٽُرڙ ڪُٽ هُن ٻو اُڀني جي مِين ٻيہ سوچي ڪه اِس شخص مَن اور مَڪَہ مَن تہُت ٽرا مَن هِي ٻيہ اَمِر هِي اور مَن فَعِير شايد ٻيہ مَڪَہ سي مَل ٺڪري ٻيہ سوچڪر آنڪُون مَن آنسو ٻهر لاي

اور مَري جو وِو عِريبي سي پُڪار اُٿي ڪه خاڻ صاحب مَجي ٻيہ ڏر هِي ڪه آپ مَري نَقِصِر نه مُعاف ڪرينگي پَڇَلي دُفعه ڪه آپ هماري گهر مَن آڻي تهي اور همڪو اُڀني مُلعات سي سَرفراز ڪيا تها اور اُسوقت جو مَڪَہ سي گُستاخيان هُون اور مَن ني آپ ٻر رَمَر مَن چهاڻن تهن شايد ڪه اب اُن نَقِصِرُون ڪو نه بَخِشِگي

ناب خان صاحب ني مُسڪراڪر جَوَاب ڏيا ڪه آي بيبي صاحب ٻيہ ڪون سي نات هِي اگَر نَمَنِي رَمَر مَن چهاڻن نهن تو مَن ني ٻيہ تَمڪو اُنکا جَوَاب ڏبا نها اور اُسوقت جو وهان تهي اُن سي پُوڇَهو ڪه مَري جَوَاب ٻيہ ايسي لَطِيف تهي جَسي ڪه تَهاري ڪَائي سَچ ٻيہ هِي ڪه اِسوقت مِين ڪِسي سي خفا نهن هُون مگر اُس مَلْعُون سي ڪه جو اِس نارن مَن ڪو لي بهاگا تها مَڪَهي اُسوقت اِڻني فُرُصَت نهوِي ڪه اُسکي صُورت ڪو مِين خيال ڪرڻا تا ڪه اُسکي نَقِشي ڪا بيان اِخبار ڪي ڪاعد مَن چهاڻا ڪه اِس باعِث سي اُسي ڪَري ٺڪوي پَڳر لاتا صوفي خاڻ اگَر تَم اُسکو ڏيکيو تو ٻيهر پُڇان سَگَتي هو

خان صاحب مَیں کُچھ بہن کہہ سکتی ہوں مگر کما خُوب اب مَحْکُو یاد آبا
ہی کہ اُسکی بہن پر ایکٹِ شان نہا اس عرصے مَن مَن جِنکِنس بول
اُنھی کہ سگم صاحب بی ادبی مُعاف ہو نو مَرا سَوال بہہ ہی کہ آیا اُس
شخص کی سِر کی نال سُرُخ رنگ نہی نہ صوے خاتم بی جَوَاب دیا کہ ہاں
سُرُج بھی نہ بعد اُسکی مَہان جِنکِنس تائہل خاں کی طرف مُخاطب ہوکر
کہی لگی کہ آپنی اُسکی سَکریون کی طرف بھی لِحاظ کیا نہا کہ وی نہت
لُئی بہن نہ خان صاحب بی جَوَاب دیا کہ مَن اُنکی لُبان کا تو کُچھ ذِکر
بہن کر سکتا ہوں مگر اُنکی چالاکی مُجھ پر تَابِت ہوئی ہی کُوبکہ وہ مُجھ
سی بھاگتِ بَکلا ہرچند کہ مری ذہن مَیں بہہ ہی کہ ایسی نہت کم لوگ
ہوئگی کہ مُجھ کو دَوڑنی مَیں مات کر سکن نہ مَن جِنکِنس بولی کہ
مَن اُس شخص کو جانتا ہوں سچ ہی کہ اُسکی برابر کوئی اور دَوڑنی والا نہن
ہی اُسی نُوکاسل کی پُور کو مات کیا ہی اور اُسکا نام تِمَشی نَکُستَر ہی مَن
اُسکو خُوب جانتا ہوں اور اُسکی رَہنی کا ٹھکانا یہی مُجھ معلوم ہی اگر آپ
حُکم کریں کہ ہندیخانی کا داروغہ مری ساتھ دو آدمی کردی تو ابھی ایک
دو گھڑی کی عرصی مَن اُسکو لا حاصر کرتا ہوں خان صاحب بی یہہ سَکر
داروغہ کی لُابی کا حُکم کیا جب داروغہ آیا تب خان صاحب بی پُوچھا کہ

تُم مُّحَہ کو جانتی هو تَب اُنئي عَرَضِ کي کِه هان خُداوَنَد کَوَن اِيسا شَخْص هَي
 کِه اُس پَر نائِل خاں کي خُورِيان نِه مَعلوم هوئِيَنگي اَوَر جو شَخْص کِه اِيک
 مَرَبَہ آپ کو جانتا هَي تو پَر هَميشه چاهتا هَي کِه آپ کو جاني بَهت اچيا
 مَري غرض بَه هَي کِه مَن اِس شَخْص کو اِيک کام پَر پيچتا هُون سو تُم اِيني
 دو نوکر اُنکي ساَنه کَر و اَوَر تُم جانتی هو کِه مَن عدالت کا مُتَعَلِق هُون سو تُم
 خاِطِر جَمع رکھو کِه تُم پَر کُچھ بات نِه آئِيگي آپ کا حُکم بس هَي نوکر حاصِر
 هَن جِهان چاهي اُنکو وُهان بهيچ دِيجِي

اَلْفَصَہ مِيان حِنکُنِس بَنَدِيخاِي کي دو پيادون کو ساَنه ليکَر تَمِيشِي نَکُستَر کي
 نَلش کو چلي اِئي مِين مِبرا جِهوئا بَشا لِ آيا اَوَر نائِل خاں کو قَدِيم آشنا
 شَبَح بَرَجَل سَمجَہ کَر اُنکي کاندَهي پَر جا چُڑھا تا کِه اُنھون کي گلي لگائي
 اِئني مَن اُسکي مان في اُسکو دِپَشا اَوَر مارَن کو اُٹھي مَگر وَه خَلِيق اِس کا مابِع
 هُو اَوَر لُڑکي کو کاندَهي پَر سي نِه اُتارا اَوَر لُڑکي سي کُها کِه کِيُون جِي اِبْتَلاک
 تُم اِيني پُراني دوست بَرَجَل کو بَين بُولي هو مِيان نِک بَهي ميري بَري سِپاهِي
 تُم بَهي يهان مَوْجُود هو دِيکھو کِه مِين تُمکو نَپَين بُولا هُون يَه کُهر اُن دُوبُون
 لُڑکون کو حَلُوا سَوَن دِيا وي بِيچارِي کِه صُبَح سي کُچھ کُھائي کو نَد مَکُستَر هُوا تها
 کمال رَعَبَت سي کُھائي لگي

اب ہم بس کھانہ پر کھہ جو قریب، تھنڈا ہو گیا تھا جا بٹھی میری بائہ *
 میں، اب نکتہ نہایت درد تھا ناٹھل خان فیہ، چونکہ کتب طہ کا اکثر مطالعہ
 کیا تھا اور اس سبب سے من طاعت من معقول، مہارت بہم پہنچائی تھی
 جلد ایک، لیب، کا نسخہ میری واسطی لکھ کر عطار کی یہاں کھہ جو قریب اس
 کوچی کی، نہا، بیچا، جلد دوا تیار کر کر لای اور اُسکی استعمال سی معاً مجھکو
 آرام حاصل ہوا، اب، یہاں ہندوستانی کا داروغہ خود ہماری خدمت کی واسطی
 حاضر تھا اور ہماری مہمان، کی، خدمت، کو باعث اپنی افتخار کا سمجھتا تھا
 ہنوز ہم ہی کھانہ سی فراغت نہ پائی تھی کہ ناٹھل خان کی بھیجی فی اپنی
 حاضر ناشی کا پیغام بھیجا نا کہ اپنی چچا کی ہاں آکر اپنی راست باری طاہر
 کری اور اپنی بی گناہی ثابت کر دے، امی کی درخواست ہی، خان صاحب فی
 اپنی حضور من اُسکی آتی کی اجازت دی :-

* جب، وکرائیہ، وکھینڈ، کی، گھر، میں، آگ، لگی، تھی، اُس حادثی، میں، اُنکی :-
 ناٹھ، میں، چوٹ، آئی، تھی، کہ، جسکا، احوال، قصہ، سابق، میں، مذکور، ہی، اور،
 اب تک اُسی ضرب کا درد بائہ ہی

था 'उस' की 'जड़' पर 'दौना' रख 'सरोवर' में 'मुंह' हाथ 'धोने' गया 'उस' वृक्ष 'की' जड़ 'से' एक 'काला' नाग 'निकल' उस 'दौने' में 'मुंह' 'उल' चला 'गया' और 'बुह' 'दौना' तमाम 'ज़ह' से 'भर' गया 'कि' इस में 'यिह' भी 'हाथ' मुंह 'धोकर' आया 'पर' उसे 'यिह' अहूवाल 'मज़लूम' न 'था' और 'भूख' भी 'निहायत' लगी थी 'आतेही' खीर खाई और 'वोही' उसे 'विष' चढ़ा ॥

फिर 'इन्ने' उस 'ब्राह्मण' से 'जाकर' कहा 'कि' तैं 'ने' मेरे 'तई' विष 'दिया' और 'मैं' अब 'इस' से 'मरूंगा' इत्ना 'कह' घूमकर 'गिरा' और 'मर' गया 'फिर' उस 'ब्राह्मण' ने 'इसे' मूआ 'देख' अप्पी 'स्वकीया' त्नी 'को' घर 'से' 'निकाल' दिया और 'कहा' ब्रह्म 'हत्यारी' तू 'यहां' से 'जा' ॥

" इत्नी बात सुना बैताल बोला कि हे राजा इन में से ब्रह्म हत्या का पाप किसे हुआ राजा ने कहा सांप के मुंह में तो विष होता है इस से उसे पाप नहीं और ब्राह्मण ने भूखा जान्के भिक्षा दी थी उसे भी पाप नहीं और उस ब्राह्मणी ने स्वामी की आज्ञा से भूख दी थी उसे भी पाप नहीं और उस ने भी अनजाने खीर खाई तिस से उसे भी पाप नहीं ॥ "

गरज़ जब कुछ बस न चल सका तो आखिर लाचार हो अफ़सोस कर्ती हुआ घर को आया और वहां उसे फिर दुबारा भी ढूंढा और न पाया जब उस बिन घर सूना नज़र आया तब निहायत बेचैनी और बेकली से बेइख़्ति यार हो हाय प्राण प्यारी हाय प्राण प्यारी कर्के पुकारें लगा फिर उसके वियोग से अति व्याकुल हो गहस्ती* छोड़ बैराग ले लंगोटी बांध भभूत मल माला पहन नगर तज तीर्थ यात्रा को निक्ला नगर नगर गांव गांव तीर्थ कर्ती हुआ एक नगर में दो पहर के समें जा पहुंचा जब भूख से निपट लाचार हुआ तो ढाक के पत्तों का दौना बना हाथ में ले एक ब्राह्मण के घर जा उस से कहा कि मुझे भोजन भिक्षा दो॥

गरज़ जब प्रीति के बस आग्नी होता है तब उसे धर्म जात और खाने पीने का कुछ बिचार नहीं रहता और निरादर हो जहां पाता है तहां खाता है॥

जब उस ब्राह्मण से इन्ने भीख मांगी तब उस ने इस से दौना ले घर में जा खीर से भर ला दिया यह उस दौने को लिये तालाब कनारे आया वहां एक बड़ का दरख़्त

* House-keeping, the life of a householder.

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है बैताल पचीसी में से ॥

बैताल बोला ऐ राजा बीर बिक्रमाजीत चूड़ापुर नाम एक नगर है वहां का चूड़ामण नाम राजा था जिस के गुरु का नाम देवस्वामी और उस के बेटे का नाम हरिस्वामी वह कामदेव के समान सुन्दर और शास्त्र में बृहस्पति की बराबर और धन उस के कुवेर का सा वह एक ब्राह्मण की बेटा कि नाम उस का लावन्यवती था व्याह लाया उन दोनों में बहुत सी प्रीति हुई ॥

गरज एक दिन गर्मी के मौसिम में रात के वक्त चौबारे की छत पर दोनों ग़ाफ़िल पड़े सोते थे इन्तिफ़ाक़न स्त्री के मुंह पर से ओढ़नी सरक गई और गंधर्व विमान पर बैठा हवा में उड़ा हुआ कहीं जाता था अचानक उस की नज़र इस पर पड़ी कि वह विमान को नीचे लाया और उस सोती को विमान पर रखकर ले उड़ा किन्ती देर के पीछे ब्राह्मण भी सोते से उठा तो देखता क्या है कि स्त्री नहीं तब घबराया और वहां से उतर्कर तमाम घर को दूँढा जब इसे वहां भी न मिली तो सारी नगरी की गली गली कूचः कूचः दूँढता फिरा लेकिन कहीं उसे न पाया फिर अपने जी में कहने लगा कौन उसे ले गया और कहाँ गई ॥

हूं मेरे बल का दूसा नहीं और सुंदरताई मेरी आप के आगे है तीसरे ने कहा मैं ऐसा शास्त्र समझता हूं कि मेरे समान दूसा नहीं और खूबसूरती मेरी तुम्हारे रूवरू है चौथे ने कहा मैं शास्त्र विद्या में एक ही हूं दूसा मुझ सा नहीं शब्द बेधी तीर भाती हूं और मेरा हुस्न जग में रोशन है आप भी देखते ही हैं ॥

यिह चारों की बात सुन राजा अप्पे जी में चिन्ता कर्ने लगा कि चारों गुण में बराबर हैं किसे कन्या दूं यिह सोच कर उस ने बेटी के पास जा चारों का गुण बयान किया और कहा मैं तुझे किसे दूं यिह सुनके वुह लाज की मारी नीची गर्दन कर चुप हो रही और कुछ जवाब न दिया ॥

इत्नी बात कह बैताल कोला है राजा विक्रम यिह स्त्री किस के जोग है राजा ने कहा जो कपड़ा बनाकर बेचता है सो ज्ञात का शूद्र है और जो भाषा जानता है वुह ज्ञात का बैस है जो शास्त्र पढ़ा है सो ब्राह्मण है और शब्द बेधी उस का सजाती* है यिह स्त्री उस के लाइक है ॥

* Sanskrit सजाति or सजातीय, of the same tribe, race, or cast.

गई कि राजा चंपकेश्वर के घर में ऐसी कन्या पैदा हुई है कि जिस के रूप को देखते ही सुर नर मुन मोहित हो रहते हैं फिर मुल्क मुल्क के राजाओं ने अप्नी अप्नी भूरतें लिख्वा लिख्वा ब्राह्मणों के हाथ राजा चंपकेश्वर के यहां भेजियां राजा ने ले अप्नी बेटी को सब राजाओं की तम्बीरें दिखाई पर उस के मन में कोई न समाई तब तो राजा ने कहा तू स्वयम्बर कर वुह बात भी उन्ने न मानी और अप्ने बाप से कहा रूप बल ज्ञान जिस में ये तीनों गुण होंगे पिता उसे मुझे देना ॥

गरज जब कित्ते एक दिन बीते तो चारों देश से चार बर आये फिर उन से राजा ने कहा अप्ना अप्ना गुण बिद्या मेरे आगे ज़ाहिर कर कहो उन में से एक बोला मुझ में यह बिद्या है कि एक कपड़ा में बनाकर पांच लज़ल को बेचता हूं जब उस का मोल मेरे हाथ आता है तब उस में से एक लज़ल ब्राह्मण को देता हूं दूसरा देवता को चढ़ाता हूं तीसरा अप्ने अंग लगाता हूं चौथा स्त्री के वास्ते रखता हूं पांचवें को बेचकर रुपै ले नित भोजन कर्ता हूं यह बिद्या दूसरा कोई नहीं जान्ता और मेरा जो रूप है सो ज़ाहिर है ॥

दूसरा बोला मैं जल थल के पशु पंखी की भाषा जान्ता

इत्नी कथा कह बैताल बोला कि ऐ राजा बीर बिक्रमा जीत इन दोनों में वुह स्त्री किस की हुई राजा ने कहा सुन शास्त्र में इस का प्रमाण लिखता है कि नदियों में गंगा उत्तम है और पर्वतों में सुमेरु पर्वत श्रेष्ठ है और वृक्षों में कल्पवृक्ष अंगों में मस्तक उत्तम है इस न्याय से जिस का उत्तम अंग है उसी की स्त्री हुई ॥

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है बैताल पचीसी में से ॥

फिर बैताल बोला कि ऐ राजा चंपापुर नाम एक नगर है वहां का राजा चंपकेश्वर और रानी का नाम सुलोचना और बेटी का नाम त्रिभुवन सुन्दरी सो अति सुन्दरी है जिस का मुख चंद्रमा सा बाल घटा से आंखें मृग की सी भवें धनुक की सी नाक कीर की सी गला कपोत का सा दान्त अनार के से दाने होंठों की लाली कंदूरी की सी कमर चीते की सी हाथ पांव कोमल कंवल से रंग चंपे का सा गरज उस के जोवन की जोत दिन ब दिन बढ़ती थी ॥

जब वुह बालिगः हुई तो राजा रानी अप्ने चित्त में चिंता करने लगे और देश देश के राजाओं को यिह खबर

यिह कह तालाब में नहा देवी के साम्हने आ हाथ जोड़ प्रणाम कर खांडा उठा गले में मारा कि रूंड से मुंड जुदा हो गया और यिह यहां अकेली खड़ी खड़ी उक्ताकर राह देख देख निरास हो दूंदती हुई देवी के मंदिर में गई वहां जाके देखती क्या है कि दोनों मूए पड़े हैं फिर इन दोनों को मूआ देख उन्ने अप्पे जी में बिचारा लोग तो यिह न जानेंगे कि आप से देवी को ये बल चढ़े हैं सब कहेंगे कि रांड फाजिरः थी बद कारी करने के लिये दोनों को मार आई है इस बद नामी से मनी उचित है ॥

यिह सोचकर सरोवर में गीतः मार देवी के संमुख आ सिर निवा दंडवत कर तलवार उठा चाहे गर्दन में मारे कि देवी ने सिंहासन से उतर उस का हाथ आन्के पकड़ा और कहा पुत्री बर मांग मैं तुझ से प्रसन्न हुई तब उन्ने कहा माता जो तू मुझ से खुश हुई है तो इन दोनों को जी दान दे फिर देवी कहा इन के धड़ों से सिर लगा दे इन्ने मारे खुशी के घब्राहट से सिर बदल्के लगा दिये और देवी ने अमृत ला छिड़क दिया ये दोनों जीकर उठ खड़े हुए और आपस में झगड़ने लगे यिह कहे स्त्री मेरी और वुह कहे स्त्री मेरी ॥

तो देवी का मंदिर नज़र आया तो उसे वुह बात याद आई तब उन्ने अप्पे जी में बिचार कर कहा कि मैं बड़ा असत्यबादी अधर्मी हूं कि देवी से भी झूठ बोला ॥

इत्नी बात अप्पे मन में कह उस दोस्त से कहा तुम यहां खड़े रहो मैं देवी का दर्शन कर आऊं और स्त्री को कहा तू भी यहां ठहर यह कह मंदिर के पास पहुंच कुंड में स्नान कर देवी के संमुख जा कर जोड़ नमस्कार कर खड़ा उठा गर्दन पर मारा कि सिर तन से जुदा हो भूईं में गिरा गरज़ कित्री देर पीछे उसके मित्र ने बिचारा कि इसे गये बड़ी देर हुई है अब तक फिरा नहीं चल्कर देखा चाहिये और उस की स्त्री को कहा तू यहां खड़ी रह मैं उसे शिताबी से ढूँढ़ के ले आता हूं यह कहकर देवी के मंदिर में गया देखता क्या है कि धड़ से उस का सिर जुदा पड़ा है यह हालत वहां की देख अप्पे मन में कहने लगा कि संसार बहुत कठिन जागह है कोई यह न समझेगा कि इन्ने अप्पे हाथ से सीस देवी को चढ़ाया है बल्कि यह कहेंगे कि इस की नारी जो अति सुंदरी थी उसके लेने के लिये मार्कर यह भ्रम करती है इस से यहां मनी उचित है पर संसार में बद नामी लेनी खूब नहीं ॥

देख ऐसा मज़लूम होता है जो उस कन्या से इस की सगाई न होगी तो यह अप्पा प्राण त्याग करेगा इस से बिहतर यह है कि उस लड़की से इस का ब्याह कर दीजिये कि जिस से यह बचे ॥

इत्ता बिचार कर पुत्र के मित्र को साथ ले उस गांव में पहुंच उस लड़की के पिता से जाकर कहा मैं तेरे पास कुछ जाचने आया हूं जो तू देवे तो मैं कहूं उन्ने कहा मेरे पास वह पदार्थ होगा तो मैं दूंगा तू कह इस तरह से बचन बन्द कर कहा तू अप्पी लड़की मेरे पुत्र को दे यह सुन्के उन्ने भी उस की बात प्रमाण कर ब्राह्मण को बुल्वा दिन लग्न महरत ठहाकर कहा तुम लड़के को ले आओ मैं भी अप्पी लड़की के हाथ पीले कर दूंगा ॥

यह सुन वह वहां से उठ अप्पे घर आ सब सामान शादी का तैयार कर ब्याहने को गया और वहां जा विवाह कर बटे बहू को ले फिर अप्पे घर आया और दूल्हा दुल्हन आपस में आनन्द से रहने लगे फिर कित्ते दिनों के बअद उस लड़की के पिता के यहां कुछ शुभ कर्म था सो वहां से नोता इन की भी आया ये स्त्री पुरुष तैयार हो अप्पे मित्र को साथ ले उस नगर की चले जब नगर के निकट पहुंचे

चंदन अक्षत फूल धूप दीप नैवेद्य देकर पूजा की और इसी तरह से हर रोज़ पूजा करती था ॥

गरज़ कित्ते दिनों के पीछे राजा के एक लड़का पैदा हुआ राजा ने बाजे गाजे से कुटुंब समेत जाकर देवी की पूजा की इस अर्से में एक दिन का इतिफ़ाक़ है कि किसी नगर से एक धोबी अपने दोस्त को साथ लिये इस शहर की तरफ़ आता था कि देवी का मंदिर उसे नज़र आया उस ने दंडवत करने का इरादः किया इस में एक धोबी की लड़की अति सुंदरी आती साम्हने से इस ने देखी उसे देख मोहित हुआ और देवी के दर्शन को गया दंडवत कर हाथ जोड़ उसने अपने मन में कहा हे देवी जो इस सुंदरी से मेरा विवाह तेरी कृपा से हो तो मैं अपना सिर तुझे चढ़ाऊं यह मन्त्र मान दंडवत कर दोस्त को साथ ले अपने नगर को गया जब वहां पहुंचा तो उस के बिरह ने यह सताया कि नीन्द भूख प्यास सब बिसर गई ॥

आठ पहर उसी के ध्यान में रहने लगा यह बुरी हालत उस के दोस्त ने देख उस के बाप से जा सब व्यौरे वार कहा उस का पिता भी यह सुन्कर भैचक हो रहा और अपने जी में चिन्ता कर कहने लगा कि इस की दशा

उस ने एक दिन राजा से कहा महाराज एक मंदिर बना उस में देवी को बिठा नित पूजा कीजिये कि इस का शास्त्र में बड़ा पुण्य लिखता है तब राजा एक मंदिर बनवा देवी पधराय शास्त्र की बिधि से पूजा करने लगा और बिन पूजा किये जल भी न पीता था इस तरह से जब किन्नी एक मुद्दत गुज़री तो एक रोज़ दीवान ने कहा महाराज मसल मशहूर है कि निपूते का धर सूना मूरख का हृदय सूना और दलिद्री का सब कुछ सूना है ॥

यिह बात सुन राजा देवीके मंदिर में जा हाथ जोड़ स्तुति करने लगा कि हे देवी तुझे ब्रह्मा विष्णु रुद्र इन्द्र आठ पहर सेवते हैं और तू ने महिषासुर चंडमुंड रक्तबीज ले दैत्यों को मार पृथ्वी का भार उतारा और जहां जहां तेरे भक्त को बिपत पड़ी तहां तहां जा तू सहाय हुई और यही आस तक मैं तेरे द्वारे पर आया हूं अब मेरे भी मन की इच्छा पूरी कर इत्नी स्तुति जब राजा कर चुका तब देवी के मंदिर से आवाज़ आई कि राजा मैं तुझ से खुश हुई बर मांग जो तेरे मन में है राजा बोला हे माता जो तू मुझ से खुश हुई तो मुझ को पुत्र दे देवी ने कहा राजा तेरे पुत्र होगा महा बली और बड़ा प्रतापी तब तो राजा ने

तुम्हारी लड़की को राक्षस ने पर्वत में लेजाके रखा है इस में दून्ना बोला कि राक्षस को मार के मैं उसे ले आऊंगा फिर तीन्ना बोला हमारे रथ पर सवार हो जाओ और उसे ले आओ यह सुन्तेही वह झट से उस के रथ पर सवार हो वहां पहुंच उस देव को मार तुरंत उसे ले आया और तीनों आपस में झगड़ने लगे तब उस के बाप ने मन में चिन्ता कर्के कहा कि सबों ने इहसान किया है किसे दूं किसे नदूं इत्नी कथा कह बैताल बोला ऐ राजा बिक्रम उन तीनों में से वह कन्या किस की स्त्री हुई राजा बोला वह जोरू उस की हुई जो राक्षस को मार कर लाया बैताल ने कहा सब का गुण बराबर है किस तरह से वह उस की जोरू हुई राजा ने कहा उन दोनों ने इहसान किया इस से उन को सवाब हुआ और यह लड़कर उसे मारके लाया है इस वास्ते वह इस की जोरू हुई ॥

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है बैताल पचीसी में से ॥

फिर बैताल बोला ऐ राजा धर्मपुर नाम एक नगर है वहां का राजा धर्मशील और उस के मंत्री का नाम अंधक

उस लड़की की मा से कहा था कि तू अप्पी बेटा हमें दे उस ने भी उसे यही जवाब दिया था कि जो सब बिद्या जान्ता होगा उसी को अप्पी लड़की दूंगी उस ब्राह्मण के लड़के ने भी कहा था कि मैं संपूर्ण शास्त्र बिद्या जान्ता हूं और शब्द बेधी तीर मारती हूं यह सुन्के उन्ने भी कहा था कि मैं ने कबूल किया तुझे ही दूंगी ॥

गरज इसी तरह से तीनों बर आन्के इकठे हुए हरि दास अप्ने मन में चिन्ता करने लगा कि एक कन्या और तीन बर किसे दूं किसे न दूं इसी फ़िक्र में था कि रात को एक राक्षस आन्के उस कन्या को उठाके बिंध्याचल पर्वत के उपर ले गया कहा है कि बहुतायत किसी चीज़ की अच्छी नहीं अति रूपवतो सीता थी रावण ने हरी राजा बलि ने अति दान दिया सो दलिद्री हुआ रावण ने अति गर्व कर्के अप्ण कुल की शै को ॥

गरज जब भोर हुई और सब घर के लोगों ने कन्या को न देखा तब अनेक अनेक प्रकार की चिन्ता करने लगे और यह बात वे तीनों बर भी सुन्के वहां आये उन में एक ज्ञानी था उस से हरिदास ने पूछा ऐ ज्ञानी तू बता कि वह कन्या कहाँ गई उन ने घड़ी एक में बिचार कर्के कहा

महल में गया और यह अप्पे स्थान पर आन्के बैठा कि इन्ने में एक बलनेटा उस के पास आ कहने लगा कि मैं तुझ से कुछ मांगने आया हूं यह मुन्के उन्ने कहा मांग क्या मांगता है उन्ने कहा कि अप्पी बेटी मुझ को दे हरिदास बोला कि जिस में सब गुण होंगे उस को दूंगा यह मुन्के वह बोला कि मैं सब बिद्या जान्ता हूं फिर उस ने कहा कुछ अप्पी बिद्या मुझे दिखूला तो मैं जानूं कि तुझे बिद्या आती है तब उस बलनेटे ने कहा मैं ने एक रथ बनाया है उस में यह सामर्थ है कि जहां जाने का इरादः करो तहां वह एक क्षिन में ले पहुंचावे तब हरिदास ने कहा उस रथ को फ़ज़र के वक्त मेरे पास ले आइयो ॥

गरज़ वह भोर को रथ ले हरिदास पास आया फिर ये दोनों रथ पर सवार हो उज्जैन नगरो में आन पहुंचे पर यहां इत्तिफ़ाक़न उस के आने से पहले किसी और ब्राह्मण के लड़के ने उसके बड़े बेटे से आकर कहा था कि तू अप्पी बहिन मुझे दे और उस ने भी यही कहा था कि जो सब बिद्या जान्ता होगा उस को दूंगा और उस ब्राह्मण के पुत्र ने भी कहा था कि मैं सब ज्ञान बिद्या जान्ता हूं यह मुन के उस ने कहा था कि तुझे ही देंगे एक और ब्राह्मण के पुत्र ने

के साथ कर दूंगा फिर एक दिन उस राजा ने हरिदास को बुलाकर कहा कि दक्षन दिशा में हरिचंद नाम राजा है उस के पास तुम जाकर मेरी तरफ़ से क्षेम कुशल पूछो और उन की क्षेम कुशल के समाचार ले आओ यह राजा की आज्ञा पाय बिदा हो उस राजा के पास कितने एक दिनों में पहुँचा और उस से अपने राजा का सब संदेशा कहा और हमेशा उस राजा के निकट रहने लगा ॥

गरज़ एक दिन की बात है कि उस राजा ने इस से पूछा ऐ हरिदास अभी कल जुग का आरंभ हुआ कि नहीं तब उन्ने हाथ जोड़ कर कहा महाराज कलिकाल वर्तमान है क्यों कि संसार में झूठ बढ़ा है और सत घट गया लोग मुंह पर बात मीठी कहते हैं और पेट में कपट रखते हैं धर्म जाता रहा पाप बढ़ा पृथ्वी फल कम देने लगी राजा उांड लेने लगे ब्राह्मण लालची हुए स्त्रीयों ने लाज छोड़ दी बेटा बाप की आज्ञा नहीं मानता भाई भाई का इज़्तिबार नहीं कर्ती मित्रों से मित्राई जाती रही खाविन्दों से वफ़ा उद्धू गई सेवकों ने सेवा छोड़ दी और जितनी नालाइक बातें थीं वे सब नज़र आती हैं ॥

जब राजा से यह सब कह चुका तब राजा उठकर

और आप ने यहां खड़े होकर हमारे लिये दुख पाया पर हमारा मता बन न आया ॥

यिह सुन राजा ने कहा कि महाराज तुम अप्ने चित में निरास होकर उदास नहो चारों लज़ल तुम अप्ने घर ले जाओ मैं तुम्हें देता हूं क्यूं कि जिस में तुम्हारा कुदुम्ब भी प्रसन्न हो और तुम भी हमारा इसी में कल्याण है निदान राजा ने चारों लज़ल खुश होके ब्राह्मण के हाथ दिये ब्राह्मण लेकर असीस दे अप्ने धाम को गया ॥

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है बैताल पच्चीसी में से ॥

बैताल बोला हे राजा उज्जैन नाम एक नगरी है और वहां का राजा महाबल और उस का हरिदास नाम एक दूत था उस दूत की बेटी का नाम महादेवी वह अति सुंदर थी जब वह बर जोग हुई तो उस के पिता को चिन्ता हुई कि इस का बर दूढ़ बिवाह कर दिया चाहिये ॥

गरज एक दिन उस लड़की ने अप्ने बाप से कहा कि पिता जो सब गुण जान्ता हो मुझे इसे दीजो तब उस ने कहा कि जो सब इल्म से वरविक्र होगा तेरी शादी में उस

पड़े तो बेंच बेंच बहुत सा धन ले और जित्ना मांगोगे उतना उस से पाओगे और कित्ना बिलाओगे पुरुष हमारा बावला है और सास बुद्धि हीन है इस से ससुर तुम सज्जानी हो और तुम से मैं कहती हूं वही लज़ह ले आओ जो मैं ने तुम से कहा है उस से तुम सब कुछ पाओगे ॥

यिह मुन्कर ब्राह्मण बोला कि तुम तीनों बौराये हो और मेरी इच्छा सिवाय धर्म के और किसी पर नहीं क्युं कि धर्म से संसार में आग्री राज पाता है और धर्म से सब काम सिद्ध होते हैं और धर्म से जग में जस होता है और धर्म कर्ने से देखो कि राजा बलि ने पाताल का राज पाया और धर्म से राजा इंद्र ने स्वर्ग में जा इंद्रासन पाया और धर्म से यिह काया अमर हो जाती है गर्भ बास छुट जाता है उस से तुम मेरा धर्म मत डुलाओ और मैं भी अप्पा सत न छोड़ूंगा इस में जो हो सो हो ॥

इसी तरह चारों ने चार मत की बातें कहीं एक की. एक ने न मानी तब वुह ब्राह्मण फिर कर राजा के निकट आया और आकर सब अहवाल सुनाया कहा कि महाराज मैं घर तो गया पर बात वुह बन न आई अप्पी अप्पी सब कोई कहता है और हम चारों की चार मत हैं

कहा कि पहले अप्पे घर को आउं तब तुम से कहूं यह कह कर ब्राह्मण अप्पे घर को गया और राजा वहां खड़ा रहा वह घर में जाकर अप्पी स्त्री पुत्र और पुत्र की बहू से कहने लगा कि उन चारों लड़कों का यह व्योरा है उन्हें तीनों में से उस की ब्राह्मणी बोली कि स्वामी तुम वह लड़क लो जो लक्ष्मी दे है लो और खियाल मन से उठा दो क्यों कि लक्ष्मी से मिले हैं सहाय और लक्ष्मी से होते हैं सब उपाय धर्म कर्म ज्ञान नेम पुण्य दान यह सब लक्ष्मी से होता है इस से तुम और तरफ़ चित्त मत डुलाओ जाकर लक्ष्मी ले आओ ॥

फिर उस का पुत्र बोला कि लक्ष्मी किस काम की है जो साथ सामान न हो और जो सामान हो तो राजा कहावे और सब कोई सिर निवावे सरनूजाम हो तो दुर्जन उरें और संसार में शोभा पाए जो लक्ष्मी हई और जग में शोभा नपाई तो उस पुरुष का जन्म लेना निर्फल है तुम वह लड़क लो जो संसार में शोभा दे ॥

इत्रे में उसके बेटे की बहू बोली कि तुम वह लड़क लो आभूषण दे कि गहने के पहन्ने से स्त्री अप्सरा मज़लूम हो जो रांड भी पहने तो अति सुंदरी दिखाई दे और बिपत

तुम मांगोगे उन्नी इस से पाओगे और तीन्हे लज्जलका यहि गुण है कि जिन्नी लक्ष्मी जाचोगे उन्नी यहि देगा और चौथे रत्नका यहि प्रभाव है हरिभजन और सत्करम करने की जिन्नी इच्छा रखोगे उन्नी यहि पूरी करेगा ॥

इस तरह चारों लज्जलोंके गुण राजा से समझा कर कहे और बिदा किया राजा हाथ जोड़ कर खड़ा हो कहने लगा महाराज मैं आप के गुण की उपमान हीं दे सकता पर आप मुझे दास समझ कर कृपा रखिये ॥

यिह कह कर राजा वहां से स्खसत हुआ और बैतालों को बुला सवार हो अप्ने नगरको आया जब कोस एक नगर रह गया तब बैतालोंको छोड़ आप राजा पांजों पांजों शहरको चला देखता क्या है कि एक दुर्बल भूखा ब्राह्मण चला आता है जब वह पास आया यहि उस ने कहा कि मैं भूखा हूं कुछ मुझे भिखा दे जो मैं जाकर कुटुम्ब को पालूं ॥

सुन्तेही चिंता कर अप्ने मन में कहने लगा इस ब्राह्मणको इस में से एक लज्जल दूं यहि बिचार कर ब्राह्मण से कहा कि देवता मेरे पास चार रत्न हैं और चारोंकेये गुण हैं जो तू प्रसन्न करे इन में से मैं वह तुझे दूं तब ब्राह्मण ने

विक्रम का नाम सुन्तेही शेषनाग मिला और हाथ पकड़ अप्पे भकान में ले गया अच्छी जगह बैठा क्षेम कुशल पूछी राजाने कहा महाराज के दर्शन से सब आनंद हैं फिर कहा तुम किस कारण यहां आये हो और आते हूँ पंथ में तुमने बहुत कष्ट पाया होगा विक्रम बोला कि फणनाथ मैंने जो कष्ट पाया सो सब तुम्हारे दर्शन किये से बिसा फिर राजा को रहने के लिये एक अच्छा स्थान दिया और बहुत से लोग टहल करने को और उन्हें लोगों से कह दिया कि मेरी सेवा से भी तुम अधिक राजा की सेवा जान्ना इस तरह से पांच सात दिन राजा विक्रमाजीत वहां रहा ॥

बअद उस के एक दिन हाथ जोड़ कर कहा कि पृथी नाथ मुझे बिदा कीजिये तो मैं अप्पे नगर में जाऊं और वहां बैठ आप का गुण गाऊं तब शेषने हंस कर कहा कि अब राजा तुम्हें घर जाने की इच्छा हुई है भला कुछ प्रसाद हम देते हैं तुम लेते जाओ यह कह चार लज्जल भंग्वा राजा को दिये और उन का गुण कहने लगा एक रत्न का यह सुभाव है कि जित्ना गहना चाहोगे सो यह तुम्हें देगा और छिन भर देते बिलंब नकरेगा और दूसरे नग का यह सुभाव है कि हाथी घोड़े पाल्कियां जिन्नी

धन्यभाग हैं मेरे कि मैं यहां तक आन पहुंचा हूं और चारों तरफ़ से राम कृष्ण राम कृष्ण की आवाज़ आती थी और राजा के मंदिर से वेद की धुन कान पड़ती थी जब दर्बान राजा के संमुख जा प्रणाम कर हाथ जोड़ खड़ा हुआ राजा ने उस की ओर दृष्ट की ॥

उन्ने कहा महाराज एक मनुष्य द्वारे पर खड़ा है और कहता है कि मर्त्य लोक से आया हूं द्वारे को हजारों दंडवतें कर्ती है बल्कि जिस को देखता है उस को भी आपके दर्शन की अभिलाषा है जिससे निहायत बे चैन है यह बात सुनतेही शेषनाग उठ के द्वारे पर आया ॥

राजा ने देखतेही अष्टांग प्रणाम किया और उसने हंस कर आसीस दी और पूछा कि तुम्हारा नाम क्या है और कौन्सा देश है राजा ने हाथ जोड़ कर कहा कि स्वामी बिक्रम भूपाल मेरा नाम है और मर्त्य लोक का राजा हूं आपके चरण दर्शन की मुझे इच्छा थी सो मेरे मन की इच्छा पूरी हुई आज मुझे कड़ोड़ यज्ञ का फल हुआ और कड़ोड़ों दान किये का पुण्य और धन्यभाग मेरे जो आपके चरण कंवल के दर्शन हुए बल्कि चौंसठ तीर्थ अश्वनाम का मुझे फल हुआ ॥

रानी उसके यहां है और कभी सोग संताप उसे नहीं व्याप्ता आनंद से अचल राज वहांका वह कती है और जैसा वह राजा सुखी है संसार में कोई नहीं ॥

यिह सुन कर राजा को उसके मिलने की इच्छा हुई बैतालों को बुलाकर कहा कि मेरे तई पाताल को लेचलो मैं शेषनाग के दर्शन को जाउंगा ॥

बैताल उठाकर पाताल को लेगये और शेषनाग का दूर से मंदिर दिखा दिया राजा ने दूर से देख बैतालों को बिदा किया और आप मंदिर को चला जब जाकर उसके पास पहुंचा देखे तो वह कंचनका मंदिर रत्न जड़े हुये जग्मगा रहा है और ऐसी जोत है उसकी कि जिस में रोशनीके सिवा रात दिन कुछ नहीं मज़लूम होता दर दर पर कंवलके फूलोंकी बंदनवारें बंधी हुई हैं और घर घर आनंद हो रहे हैं ॥

राजा कुछ उती उती कुछ खुशी खुशी द्वारे जा खड़ा हुआ और वहांके द्वापीलों से दंडवत कर कहा महाराज को हमारा समाचार पहुंचाओ कही कि मर्त्य लोक से एक राजा आपके दर्शन को आया है दर्बान राजा को खबर देने गया और यिह द्वार पर खड़ा हुआ कहता था

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है सिंहासन बत्तीसी में से

एक दिन राजा बीर बिक्रमाजीत सभा में इंद्र समान बैठा था और गंधर्व मधुर मधुर सुरों से गा रहे थे पातुर नृत्य कर भाव बता रहीं थीं कहीं भाट खड़े हुए जस वर्णन कर रहे थे किसी तरफ़ ब्राह्मण बेद पाठ कर रहे थे किसी तरफ़ भक्त आपस में युद्ध कर रहे थे और किसी तरफ़ चीते कुत्ते सियाहगोश हरन मेंढे मीर्शिकार लिये खड़े थे किसी तरफ़ अतदीन पान्दान चगेरें गुलाबपाशें लिये खवास खड़े थे और जिन्नी तैयारी राजाओंकी चाहिये सब थी ॥

सभा में एक से एक पंडित चतुर और बीर बैठा था उन्ह में राजा इंद्रकी तरह बैठा था और सब सामान इंद्रके अखाड़ेका सा था इस में राजा ने अपने चित्त में बिचार कर पंडितों से कहा कि तुम एक बात मेरी सुनो कि स्वर्ग में राजा इंद्र जो है सो मर्त्य लोकका सब मर्म जान्ता है कहो कि पातालका राजा कौन है और किस जगह वह रहता है ॥

तब उन्ह में से एक पंडित बोला कि महाराज पातालका राजा शेषनाग है जिसके हजार फण हैं और पद्मिनी

ने उस से कहा कि विद्या तुझे न आई फिर इन ने कहा हां महाराज न आई ॥

इत्ना किस्सः कह बैताल बोला कि ऐ राजा कहो किस कारण उसे विद्या न आई राजा बोला कि वह साधक दुचिता हुआ इस लिये न आई और ऐसे कहा है कि एक चित होने से मंत्र सिद्धि होता है और दुचित होने से नहीं होता और ऐसे भी कहा है कि जो दान के हीन हैं तिन की कीर्ति नहीं होती और जो सत से हीन हैं उन्हें लाज नहीं जो न्याय से हीन हैं तिन्हें लक्ष्मी नहीं मिली और जो ध्यान के हीन हैं उन्हें भगवान नहीं मिली ॥

यिह सुन बैताल ने कहा कि जो साधक मंत्र सिद्धि कर्णों के लिये आग में बैठे वह किस तरह दुचिता हुआ राजा ने कहा कि मंत्र साधने की बिरियां जब वह अपने कुटुम्ब से मिलने गया उस समें जोगी ने क्रोध कर अपने मन में कहा कि ऐसे दुदिले साधक को मैं ने विद्या क्यों सिखाई इस लिये उसे विद्या न आई ॥

बना हुआ है सो कीड़ोंकी खान है और सुभाव इसका यह है कि एक रोज़ इसकी खबर न लीजे तो दुर्गंध आती है जो ऐसे शरीर से प्रीति कर्ते हैं सो मूरख हैं और जो इस से हित नहीं कर्ते वे पंडित हैं और इस शरीर का यही धर्म है कि बार बार जन्म लेता है और मिटता है ऐसे शरीर का क्या भरोसा कीजे इसे बहुतेरा पबित्र कीजे पर यह पबित्र नहीं होता जैसे मल का भरा घड़ा उपरके धोने से पाक नहीं होता और कोयले को कोई बहुतेरा धोवे पर वह धोला नहीं होता और जिस शरीर में मलके सोत सदा बहा करें वह किस तरह से शुद्ध हो ॥

इत्ता कह फिर बोला कि किसकी मा किसका बाप किसकी जोरू किसका भाई इस संसारकी यही रीत है कि कित्ते आते हैं और कित्ते जाते हैं जो यज्ञ और होम के कर्णवाले हैं सो अग्नि को ईश्वर जानते हैं और जो कम अक्ल हैं सो प्रतिमा कर भगवान को मानते हैं और जोगी लोग अप्ने घट में ही हरि जानते हैं ऐसे गृहस्ती धर्म को मैं न बख्शा बल्कि जोगाभ्यास करूंमा इत्ता कह उस ने घर से बिदा ले जोगी के पास आ अग्नि में बैठ मंत्र साधा पर यक्षनी न आई तब जोगी के पास गया और जोगी

अनेक तरह के भय नज़र आते पर यह किसू से न उर्ती जब कि वह मुदत हो चुकी तो इस ने जोगी से आकर कहा कि महाराज जित्ने दिन आप ने कहे थे मैं साध आया उस ने कहा कि इत्ने दिन अब आग में बैठ कर साध इस ने कहा महाराज एक बेर अप्ने कुटुम्ब से मिल आउं फिर आके साधूंगा ॥

यिह जोगी से कह बिदा हो अप्ने घर को गया और कुम्बे के लोगों ने इसे जो देखा तो गले लगा लगा रोने लगे और इसके बाप ने कहा ऐ गुणाकर इत्ने दिनों तू कहां था और किस वास्ते घरको बिसारा ऐ पुत्र ऐसे कहा है जो पतिव्रता स्त्री को छोड़के जुदा रहता है और जवान नारी को पीठ देता है या जो जिसे चाहता है वह उसे नहीं चाहता वह चंडाल के समान होता है और ऐसे कहा है गृहस्ती धर्म बराबर कोई धर्म नहीं और घरवालीकी बराबर कोई संसार में सुख देनेवाली नहीं और जो माता पिता की निंदा कर्ते हैं सो अधम नर हैं और उनकी गति मुक्ति कभी नहीं होती ऐसा ब्रह्मा ने कहा है ॥

तब गुणाकर बोला कि यह शरीर रक्त और मांसका

उस में सब सुख के सामान रखके इसे यहां से अप्ने साथ ले गई और एक चौकी पर बैठा भांति भांति के बिंजन और पक्वान्न थाल भर भर उस के रूबरू रखे ॥

उस ने मन मान्ता जो भाया सो खाया और इसके बज़द पान्दान उस के संमुख रख दिया और केसर चंदन गुलाब में घिस्कर उस के बदन में लगाया फिर अच्छे वस्त्र सुगंधों से बास्कर पहना फूलों की माला गले में डाल वहां से पलंग पर ला बिठाया कि इत्ने में सांझ हुई और यह भी अप्नी तैयारी कर सेज पर जा बैठी और उस ब्राह्मण ने सारी रैन सुख चैन से काटी ॥

जब भोर हुई वह यक्षनी अप्ने स्थान पर गई और इस ने जोगी के पास आन्कर कहा कि स्वामी वह तो चली गई अब मैं क्या करूं जोगी बोला वह विद्या के बल से आई थी और जिसे विद्या जाती है उस के पास रहती है इस ने कहा महाराज यह विद्या मुझे दो तो मैं साधूं तब जोगी ने एक मंत्र उस को दिया और कहा कि इस मंत्र को बालीस दिन आधी रात के समें जल में बैठ एक चित होके साध ॥

इसी तरह से यह साधे को जाया कती और अनेक

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है बैताल पचीसी में से

बैताल बोला हे राजा उज्जैन नगरी का महासैन नाम राजा था और वहां का बासी देवशर्मा ब्राह्मण जिस के बेटे का नाम गुणाकर वह बड़ा ज्वारी हुआ यहां तलक कि जो कुछ उस ब्राह्मण का धन था सो जूए में हार दिया तब सारे कुम्बे के लोगों ने गुणाकर को घर से निकाल दिया और उस से कुछ बन न आया लाचार होकर वहां से चला तो कितने दिनों में एक शहर में आया कहां देखता क्या है कि एक जोगी धूनी लगाये हुए बैठा है उसे दंडवत कर यिह भी वहां बैठ गया ॥

जोगी ने इस से पूछा तू कुछ खायगा इसने कहा महाराज दोगे तो क्यूं न खाउंगा जोगी ने एक आग्री की खोप्री में खाना भर के इसे ला दिया इस ने देख कर कहा इस कपील का अन्न मैं न खाउंगा जब इस ने भोजन न किया तब जोगी ने ऐसा मंत्र पढ़ा कि एक यक्षनी हाथ जोड़ आन्के हाज़िर हुई और बोली महाराज जो आज्ञा हो सो करूं जोगी ने कहा इस ब्राह्मण को इच्छा भोजन दे इत्ना मुन्के उस ने एक अच्छा सा मंदिर बना

यिह राजा का हुक्म पाकर सब रड़ेयत ने दौलत अप्ने घर में भरी ॥

ये बातें कहकर पुतली राजा भोज से कहने लगी सुन राजा बिक्रम के गुण वुह ऐसा राजा था और प्रजा का हितकारी तू किस तरह उस के सिंहाम्न पर बैदता है तेरी क्या जान है यिह सुन्कर बात पुतली की राजा अज्ञान हुआ और वररुच पुरोहित भी शर्मन्दः वुह साजत भी गुज़र गई ॥

मे कहा जो उस मकान में लागत लगी है सो हिसाब कर्के इस ब्राह्मण को दो राजा की आज्ञा पाय-दीवान ने हिसाब कर तोड़े रुप्यों के लड़ाकर ब्राह्मण के साथ कर दिये और वुह अप्ने घर को गया ॥

उस दिन साजत देख उस हवेली में राजा जा रहा और बैदकर कुछ बिचार कर्ने लगा इस में हाथ बान्धकर लक्ष्मी आन खड़ी रही बोली धन्य राजा बिक्रम तेरे धर्म को इत्ता कह लक्ष्मी उस वक्त तो चली गई राजा ने वहां आराम किया जब चौथा पहर रात का हुआ तब लक्ष्मी फिर आई और कहने लगी राजा में कहां गिरूं ॥

राजा ने कहा जो तू पड़ा चाहती है तो पलंग छोड़कर जहां तेरी इच्छा होवे तहां गिर इत्ते में खूब तरह से सोने का मेंह तमाम नगर में बसी सुबह हुई राजा उठा देखकर यह कहने लगा हमारी रक्षेयत पर बहुत सख्ती थी लेकिन अब कोई दिन निचिन्त हो आराम से रहेगी ॥

इत्ते में दीवान आया और खबर दी महाराज तमाम नगर में कान्चन बसी है अब जो हुक्म दो सो हम करें तब राजा ने कहा शहर में ढोल बजवा दो जिस की हद्द में जो दौलत है सो ले और कोई किसी को मन्य न करे

संपूर्ण भरूं खौफ़ से उस ने कुछ जवाब न दिया तब वुह दो पहर रात को फिर आई और कहा कि ऐ ब्राह्मण अज्ञानी मुझे आज्ञा दे ॥ ७

उन्ने चिन्ता कर्को रात गंवाई और सुबह हूए राजा के पास आया मन मलीन और रात के अहवाल से उरा हुआ रंग ज़र्द चिह्रे का और उर से कुम्हलाया हुआ राजा इस शक्ल से देख उसे हंसने लगा फिर कहा कि कल की सी खुशी हम ने आज न देखी ऐ ब्राह्मण यह अचम्भे की बात है तब ब्राह्मण बोला सुन स्वामी मेरा दुख और तुम दाता हो प्रजा के मुख देनेवाले और तुम साके बन्ध नरेस हो जैसे राजा कर्ण और राजा इंद्र अप्ने वक्त्र में दानी थे ऐसे इस समें में तुम हो आप ने जो मंदिर मेरे तई दिया है उस की हकीकत मैं कूहा हूं ॥

मज़लूम नहीं कि उस में भूत है या पिशाच है मेरे तई उस ने सारी रात सोने नहीं दिया आप के प्रताप से या लड़कों के भाग से जीता बच्चे में यहां आया हूं इस से भीख मांग खाना मुझे बिहतर है पर उस महल में न रहूंगा ॥

यिह बात सुन राजा ने प्रधान को बुलाया और उस

दर्वीज़ों और सात खंड उस में रखे जगह जमह जवाहिर
अन्मोल उस में जड़े और दर्वीज़े पर दो नीलम के बड़े
मगीने लगाये कि किसी की नज़र न लगे वुह जड़ाउ महल
कित्ते बर्रों में ऐसा तैयार हुआ कि दुन्या के पर्दे पर किसी
ने दूस्त्रा न आंखों देखा न कानों सुना ॥

तब दीवान ने जाकर राजा को ख़बर दी महाराज
वुह मंदिर अब तैयार हुआ आप चल्कर उसे देखिये और
जो कोई उस महल को देखता था मोहित हो रहता था
राजा वहां से मकान देखने को गये एक ब्राह्मण भी साथ
गया महल को जब राजा ने मुलाहज़ः किया तब ब्राह्मण
देखकर और हंस्कर कहने लगा हे राजा ऐसा घर जो मैं
पाउं तो बैठ यहां पातुर नचाउं ॥

यिह बात सुन्कर राजा ने कुछ मन में सोच न किया
गंगा जल और तुलशी का पत्रा लेकर घर उस ब्राह्मण को
संकल्य कर दिया वुह घर पाकर ब्राह्मण को ऐसा हुआ
आनन्द जैसे चकोर रात को पावे है चन्द तुर्त अप्पे वुह
कुम्बे को ले आया और वहां आकर रहा रात को खुशी
सै पलंग पर सोता था कि पहर रात गये लक्ष्मी आई और
कहने लगी कि बेटा हुक्म दे तो मैं गिरूं और घर बाहर

दर्वीज़ों और सात खंड उस में रखे जगह जमह जवाहिर
अन्मोल उस में जड़े और दर्वीज़े पर दो नीलम के बड़े
मगीने लगाये कि किसी की नज़र न लगे वुह जड़ाउ महल
कित्ते बर्रों में ऐसा तैयार हुआ कि दुन्या के पर्दे पर किसी
ने दूस्त्रा न आंखों देखा न कानों सुना ॥

तब दीवान ने जाकर राजा को ख़बर दी महाराज
वुह मंदिर अब तैयार हुआ आप चल्कर उसे देखिये और
जो कोई उस महल को देखता था मोहित हो रहता था
राजा वहां से मकान देखने को गये एक ब्राह्मण भी साथ
गया महल को जब राजा ने मुलाहज़ः किया तब ब्राह्मण
देखकर और हंस्कर कहने लगा हे राजा ऐसा घर जो मैं
पाउं तो बैठ यहां पातुर नचाउं ॥

यिह बात सुन्कर राजा ने कुछ मन में सोच न किया
गंगा जल और तुलशी का पत्रा लेकर घर उस ब्राह्मण को
संकल्य कर दिया वुह घर पाकर ब्राह्मण को ऐसा हुआ
आनन्द जैसे चकोर रात को पावे है चन्द तुर्त अप्पे वुह
कुम्बे को ले आया और वहां आकर रहा रात को खुशी
सै पलंग पर सोता था कि पहर रात गये लक्ष्मी आई और
कहने लगी कि बेटा हुक्म दे तो मैं गिरूं और घर बाहर

दिया तब वह विदेशी राजा को पांवों पर गिर पड़ा कि महाराज तुम ने हम तीनों को जी दान दिया तुम्हीं हमारे भगवान हो क्यों कि जी दान तुम से पाया ॥

राजा हाथ पकड़कर उन्हें तीनों को रंग महल में ले आया और बिठाकर कहा तुम्हें जो चाहिये सो हम से मांग लो तब वह बोला महाराज हमें हुक्म दीजिये तो हम घर को जायें और जब तलक जियेंगे आप को असीस दिया करेंगे ऐसा कुछ तुम ने हमें दिया है तब राजा ने अपनी तरफ से लाख रुपये देकर उन्हें को घर भिजवा दिया ॥

इतनी बात कह पुतली फिर बोली राजा इतने लाइक तुम हो तो इस सिंहासन पर बैठो और यों बैठोगे तो तमाम लोग हंसेंगे वह भी महारत राजा का टल गया दूसरे दिन फिर राजा दिल में सोच कर्ता हुआ सिंहासन पर बैठने को आया तब

चन्द्रकला चौथी पुतली बोली

सुनो राजा तुम मन मलीन क्यों हो बैठो हमारे पास और सुनो जो मैं कथा कहूँ एक रोज़ एक पंडित कही राजा बिक्रमाजीत पास आया था और उस ने आकर

तरह बे अजल मर जाता है और गिर्वे बहुत पछताता उस की आवाज़ राजा ने सुन्नेही लोगों से पूछा यह कौन दुखी पुकारती है तब हकीरों ने खबर दी कि महाराज एक मर्द और रंडी लड़के समेत डूबते हैं उन्हें में से वह मर्द चित्ता रहा है कोई ऐसा पर उपकारी हो कि हम डूबतों को निकाले ॥

यिह वह हकीरः कहता ही था कि वह फिर पुकारा हम तीन जी डूबते हैं कोई हमें भगवान का बन्दः पार लावे यह सुन्कर राजा वहां से धाया और आकर उस दर्या में कूद पड़ा जाकर एक हाथ में रंडी और दूसरे हाथ में लड़के को पकड़ लिया वह मर्द भी राजा से लिपट गया तब राजा घब्रौया और आप भी डूबे लगा अप्पे ईश्वर को याद किया और कहा कि हे नाथ मैं धर्म काज के वास्ते आया था और इस में मेरा जी ही जाता है धर्म कर्ते नुक़सान होवे ॥

राजा यह कहकर बहुत ज़ोर कर्ने लगा और ज़ोर उस का कुछ काम न आता था तब उस ने आगिया और कौयला दोनों बीरों को याद किया याद कर्ते ही वे बीर आकर हाज़िर हुए और चारों को उठा कनारे पर रख

गये हैं इत्नी बात जब पुत्ली ने कही राजा की वुह भी साज़त टल गई तब दून्ने दिन सुबह को राजा ने फिर पाट बैदने की नैयारी की और जोंहों चाहा कि सिंहासन पर पांव धरे कि

रतिबामा तीत्ती पुत्ली

बोली तुम्हारा यह काम नहीं जो इस पर बैठो और मुझ से एक कथा नई सुन लो एक दिन राजा बीर विक्रमाजीत दर्या कनारे एक महल में खलवत कर्के बैठे थे राग हो रहा था और हर एक रंग की चुहल मच रही थी कि दिल फ़रेफ़तः होजावे और एक से एक सहेली ख़ूब सूरत पास बैठी थी ॥

राजा का दिल वहां बे इख़्तियार लग रहा था कि एक पंथी त्रिया संग लिये हूए और उस त्रिया की गोद में एक बालक घर से ख़फ़ा होकर निकले थे दर्या के कनारे पास उसी महल के आकर गुस्से के मारे कूद पड़े मर्द के एक हाथ में हाथ रंडी का और एक हाथ में लड़के का हाथ यों तीनों डूबे लगे तब पुकारे ऐसा धर्मीत्मा कौन है जो इन तीनों आत्रियों की जाने बचावे उन में से वुह मर्द हाथ कर्के पुकारा जो कोई गुस्सः मार न सके तो इसी

कामना हो सो हम से कहो हम तुर्त पूरी कर दें सब जगह के जाने की हम कुद्रत रखते हैं जल थल मही आकाश में पवन के रूप होकर जहां कहो हम चले जायें जैसे हनुमान तुर्त लंका जा पहुंचा वैसे ही हम भी जा सक्ते हैं ॥

यिह सुन खुश हो राजा ने कहा मुझे तो कुछ काम नहीं है अगर मेरे तई बचन दो तो मैं देवी से तुम्हें मांग लूं लेकिन ऐ बीरो जो तुम से बचन देकर निर्बाह किया जाय तो बचन दो उन बैतालों ने कहा कि अच्छा तब राजा ने उन्ह को बचन बन्द कर मांग लिया और कहा जिस जगह में याद करूं तुम उस जगह मेरे पास पहुंचना तब बीर बोले कि राजा तू जिस जगह हमें याद करेगा वहां हम पवन रूप होकर पहुंचेंगे यिह बात उन्ह से कर्कें राजा घर को गया ये बातें चित्ररेखा पुतली ने राजा से कहीं कि राजा बिक्रम के ये काम थे इत्ने जोग तो तू नहीं है ॥

फिर वे बीर राजा के ताबिज़ हूए और आगे बहुत से काम किये जहां बिक्रम को गाढ़ पड़ी वे दोनों आकर हाज़िर हूए जो कोई ऐसे काम करे तो सिद्ध हो राजा तू अपने ज़ोर पर गुरुर मत कर तुझ जैसे पृथ्वी में कड़ोड़ी हो

तुम्हारा नौता है तब राजा ने कहा हम आवेंगे तुम अप्पे मन में चिन्ता मत करो सांझ हूँ पहुँचेंगे ॥

जोगी यह सुन्तेही ठिकाना बता अप्पी मंडी को गया जब शाम हुई राजा भी खांडा फरी ले तैयार हुआ और किसी से न कहा अकेला चला गया तुर्त जोगी के पास पहुँचा और आदेश कहा जोगी बोला कि देवी के आगे जाकर दंडवत कर जो देवी तुम से खुश हो राजा बोला स्वामी मैं दंडवत नहीं जान्ता कि किस तरह कर्ते हैं जो मुझे बताओ तो मैं करूँ जोगी बताने लगा और जोंही सिर झुकाया राजा ने देव की नमस्कार याद कर्के एक खांडा ऐसा मारा कि सिर धड़ से जुदा होगया और उसे मारते खत्रः न किया और उस दरखूत से उस तेली को भी उतार दोनों को जल्ले कड़ाह में डाल दिया ॥

तब देवी बोली धन्य है बिक्रम तेरी हिम्मत को मैं तुझ पर बहुत मिह्रबान हुई तू मुझ से बर मांग और धन्य है तेरे माता पिता को कि जिन के घर में तू ने औतार लिया देवी जब यह कह चुकी तब वे बीर आकर हाज़िर हुए राजा से कहने लगे कि हम आगिया और कोयला दो बीर तुम्हारी खिन्नत को आये हैं जो तुम्हारी

तेली एक सिरिस के दरख्त पर रहता है अब बुढ़ जोगी तुझ को नौता देने आवेगा छल कर्के तुझे लेजायगा तू नौता लेकर वहां जाइयो जब बुढ़ कहे कि तू दंडवत कर तब तू कहियो मैं दंडवत कर्नी नहीं जान्ता मेरे तई एक जहान दंडवत कर्नी है जो तुम गुरु हो और मैं चेला तो मुझे दंडवत कर्नी बताओ उसी तरह मैं दंडवत करूं जब बुढ़ सिर निहुड़ावे तब तू खांडा मानी कि उस का सिर जुदा होजावे और वहां कड़ाह जो देवी के आगे तेल का खौल्ला होगा उस में उस को और दरख्त से तेली को उतार के दोनों को उसी कड़ाह में डाल देना यह मेरी बात तू गांठ में बान्ध रख इसे हर्गिज कभी न भूलना यह बात कहकर बुढ़ देव चला गया और राजा अप्ने महल में आया भोर हुए सारे नगर में खबर हुई कि राजा विक्रमाजीत आये दीवान मुतसद्दी और सब अह्मिकार नज़रें लाये तमाम शहर में आनन्द होगया घर घर मंगलाचार होने लगे यहां तो खुशी के नक़ारे बज रहे थे इत्ने में एक जोगी आया और राजा को आदेश सुनाया एक फल उस के हाथ दिया उन ने हंस्कर बुढ़ फल हाथ में लिया जोगी ने कहा राजा हमारे यहां यज्ञ होता है एक दिन का

झाती पर चढ़ बैठा तब वुह बोला राजा तू मुझे से बर मांग मैं तुझे जी दान हूं ॥

यिह बात उस की सुनकर राजा हंस्कर बोला मैं ने तुझे पछाड़ा है और चाहूं तो मार डालूं तू मुझे जी दान क्या देगा तब वुह बोला राजा तू मुझे छोड़ दे मैं तेरे आगे इस का सब ब्योरा कहता हूं ॥

तेरे राज की धूम सब देस में है और सब राजा तुझ से उर्ते हैं पर मैं जो बात कहूं सो तू कान देके सुन तेरे शहर में एक तेली है और एक कुम्हार सो तेरे मारने की फिरा में हैं पर तुम तीनों में से जो दो को मारेगा वही अचल राज करेगा तेली तो पाताल का राज कर्ता है और वुह कुम्हार जोगी बना हुआ जंगल में तपस्या कर्ता हुआ अग्ने दिल में कहता है कि राजा को मार्के तेली को तेल के जले कड़ाह में डालूं और दैवी को बल देकर मैं निचिन्त राज करूं और तेली कहा है राजा और जोगी को मार्के त्रिलोक का राज मैं करूं और तू इस बात को न जान्ता था मैं ने इस वास्ते तुझे खबदीर किया तू उन्हें से बचता रहना और आगे जो मैं कहता हूं सो तू सुन ॥

जोगी ने उस तेली को मार्कीर अग्ने बस किया है सो

का जोग पूरा हुआ वह अपने मन में मन्सूब: कर्ता था कि मैं छोटे भाई को राज दे आया हूँ चल्कर देखूँ कि वह किस तरह राज कर्ता है यह अपने दिल में कहके चला और रात को अपने नगर के पास आन पहुँचा देव ने उसे आते देखा तब वह पुकारा तू कौन है जो इस वक्क शहर में जाता है या तू अप्पा नाम बता नहीं तो तुझे मैं मार डालूँ हूँ तब उन ने कहा मैं राजा बिक्रम हूँ तू कौन है कि मुझे टोक्ता है ॥

देव बोला मेरे तई देवतों ने भरथरी के राज की रखवाली को भेजा है राजा ने पूछा भरथरी क्या हुआ उन ने जवाब दिया भरथरी को कोई यहां से छल्कर ले गया यह बात सुन्कर राजा हंसा और उसे कहा वह तो मेरा छोटा भाई है फिर दैयत बोला मैं नहीं जान्ता कि तुम कौन हो और जो तुम बिक्रम इस देस के राजा हो तो मुझ से लड़ो और मुझे मार्कीर जाओ बिना लड़े मैं तुम्हें शहर में नहीं पैदने दूंगा ॥

यिह सुन राजा बिगड़के बोला तू मेरे तई क्या उराता है और जो लड़ा चाहे तो तैयार हो इस तरह दोनों बल्लें कर तैयार हो लड़ने लगे और राजा उस देव को पछाड़कर

यूं बिचार कती हुआ रानी के पास गया और उस से पूछा तू ने वह फल क्या किया तब वह बोली महाराज मैं ने खाया मुन्कर राजा ने वही फल रानी को दिखाया वह देखकर ज़र्द हो गई तब राजा उस को लेकर बाहर आया धोकर खाया तिस पीछे सोच उस को हुआ निदान बन के जानने का सामान किया राजा पाट धन दौलत और रानी को महबूत तज्कर चला न किसी से पूछा न किसी को साथ लिया ऐसा निर्भीही होकर निकुा कि किसी का ध्यान न किया ॥

देस देस और नगर नगर में चर्चा पड़ा कि राजा भरथरी राज तज्कर जोगी हुआ और यह बात उड़ती उड़ती राजा इंद्र के अखाड़े में पहुंची कि वह तो देस छोड़के गया और उस के देस में बड़ा हुंखंड हुआ तब यह बात मुन्कर सब देवतों ने मिलकर यह बिचार किया कि एक देव को रखवाली के वास्ते राजा भरथरी के देस में भेज दो कि कोई बिदज्ञत रहेयत पर न करे देव को बुलाकर वहां भेज दिया और कहा वहां की निगहबानी कर ॥

यहां तो वह रखवाली कतीथा और वहां राजा विक्रम

मे फ़क़त़ यह कहा कि मुझे कोत्वाल ने दिया है वह मुन्कर यह समझा कि रानी ने बुरा काम किया ॥

उमे कुछ रूपे देकर बिदा किया और आप भैचक रह गया फिर समझकर कहने लगा मैं ने तो मन अप्पा रानी को दिया और उस ने अप्पा दिल कोत्वाल को मन का भेदी कोई न मिला ऐसे जीने को और मेरी बुध को धिक्कीर है जो मैं फिर राज करूं और फिट उस रानी के तई और लज़नत उस कोत्वाल को और उस बेस्वा को और धिक्कीर है कामदेव को जो यह मत संसार की कर्ती है कि जिस से संसार अहमक हो जाता है बअद उस के फल लिये हूए मइल में गया ॥

अप्रे चित में कहने लगा यह तन मन और जी और धन सब चंचल हैं और यह संसार जान्हार है इन्हों में से कोई काइम न रहेगा जब ही पैदा हुआ तब ही काल ने खाया और जब मर्ती है तो कुछ साथ नहीं ले जाता और मेरा मेरा कर्के जन्म गंवाता है सुख के सब साथी हैं और दुख कोई नहीं बंटाता यह संसार जो है समुद्र है और माथा उस का जल है हौवा मछी है ऐसा बधिक कोई न मिला जो उस को मार के खाय ॥

लिया और कहा महाराज मैं इसे खाऊंगा राजा फल देकर बाहर गया और रानी का जो एक मित्र कोत्वाल था रानी ने उसे बुलाकर वुह फल दिया और कहा यह हमें राजा ने देकर कहा है जो इसे खावेगा सो अमर होग्र तुम मेरे प्यारे हो इसे खाओ और अमर हो तो मुझे बड़ी खुशी हो मुन्ते ही कोत्वाल ने खुश होकर फल हाथ से ले लिया और अप्ने भक्तान्न को गया ॥

एक कस्बी उस की आशना थी उसे फल देकर कहा यह अमर फल मैं तेरे वास्ते लाया हूं तू इसे खा यह मुन्कर उन्ने हाथ से ले लिया और उसे बिदा किया फिर अप्ने जीमें बिचारा एक तो मैं कस्बी हूं और अमर हूंगी तो कित्ते पाप मैं कमाऊंगी इस से बिहर यह है कि यह फल राजा को जाकर दीजिये जो राजा जियेमा तो मुझे याद करेगा और पुण्य होवेगा पाप सभी कोटेंगे ॥

यिह सोचकर राजा के दरबार में गई वुह फल राजा के हाथ दिया राजा फल को देखकर बेसुध हुआ अप्ने दिल में कहने लगा कि फल तो मैं ने रानी को दिया था जी में यह बिचारा और हंस्कर उसे पूछने लगा यह फल तुझे कित्ने दिया वुह बेस्वा सब बातें जान्ती थी पर राजा

ब्राह्मण ने राजा को आकर आंसीस दी कि धर्म लाभ हो और वह फल राजा के हाथ दिया राजा ने उस को हाथ में लेकर पूछा इस का वृत्तान्त कहो तब ब्राह्मण कहने लगा स्वामी मैं ने जो तपस्या की थी सो देवतों ने उस का वर अमर फल दिया मैं अमर होकर क्या करूंगा इस फल को तुम खाओ और अमर हो इस वास्ते कि तुम से लाखों जी पत्ने हैं ॥

यिह सुन्कर राजा हंसा उसे लाख रूपै दिये और गांव वृत्ति कर्के बिदा किया फिर जी में बिचार करने लगा मैं तो पुरुष हूं कम ज़ोर न हूंगा यिह फल रानी को दिया चाहिये वह मेरे प्राण का अधार है वह जीती रहेगी तो मैं सुख भोग करूंगा ॥

यिह दिल में ठान्कर राजा महल में दाखिल हुआ फल रानी को दिखाया रानी हंस्कर पूछने लगी महाराज यिह क्या चीज़ है जिसे बड़े जतन से लिये हुए तुम आये हो इस का ब्योरा कहो तब राजा ने कहा सुन सुन्दरी तू जो इस फल को खायगी सदा जीवन्वती रहेगी दिन दिन रूप बढ़ेगी और अमर होगी ॥

रानी ने यिह अहवाल सुन्कर फल राजा के हाथ से ले

फल मुझे देकर कहा जो इसे खावेगा अमर होवेगा यह बात सुनकर ब्राह्मणी व्याकुल हो रौने लगी फिर बोली यह अब दुख और पाप हम किस तरह कोटेंगे और हमेशा भीख क्योंकर मांगेंगे खाल मांस सब हाड़ में मिल जायगा ऐसे जीने से मर जाना बिह्वर है मर जानेवाले को इतना दुख नहीं होता ॥

इस फल को वह खावेगा जो हमेशा दुख उठावेगा इस से जोग यह है कि तुम यह फल ले जाकर राजा को दो और उस से कुछ धन लो यह सुनकर ब्राह्मण अप्पे जी में समझा यह सच है इस संसार में इतना जंजाल कौन सहे इसी तरह आपस में बातें सलाह की कर्के ब्राह्मण वहां से राजा के पास चला जब राजा के द्वारे पर पहुंचा द्वारपाल से कहा राजा को खबर दो ब्राह्मण आप के लिये एक फल लाया है ॥

दर्बान ने राजा से जाकर अर्ज की महाराज एक ब्राह्मण फल आप की खातिर लाया है और दर्वाजे पर हाज़िर है जो कुछ हुक्म हो राजा ने उसी वक्क हुक्म किया उसे अभी लाओ अह्मि कारों ने वोंही हाज़िर किया ॥

राजा बोला विक्रम में क्या गुण थे सो मुझ से कह तब
वुह बोली ॥

एक दिन राजा विक्रम कैलास को गया और वहां
एक जती से मुलाकात हुई उस ने राजा को जोग की रीत
सब बताई राजा ने अप्ने जी में इरादः किया कि जोग
कमावें जोग करने को तैयार हुआ राज तिलक भरथरी
को दिया राज पाट पर उसे बिठा आप राज काज धन
दौलत छोड़ कन्था पहन भसम लगा सन्यासी बन्कर जंगल
को निकल गया और उत्तर खंड में जाकर जोग साधे
लगा ॥

उस शहर के जंगल में एक ब्राह्मण भी तपस्या कर्ता था
धूआं पीके रहता था और भूख प्यास के दुख सहता था ब्राह्मण
की तपस्या देखके देवने खुश हुए बर उसे देने लगे और
उसने न लिया तब आकाश बाणी हुई कि हम अमृत भेजते
हैं सो तू ले ॥

एक आग्नी की सूरत में आकर देवता उसे फल दे यह
कह गया जो इस को तू खावेगा चिरंजी होगा फल लेकर
वुह तुरन्त चला खुशी खुशी अप्ने घर को आया ब्राह्मणी के
हाथ में वुह फल दिया और कहा आज देवतों ने अमृत

यिह सब अहूवाल रत्नमंजरी ने सुनाया और राजा विक्रमाजीत का जस गाया और कहा राजा भोज जो तुम इत्ने हो तो इस सिंहासन पर बैठो सुन्के राजा ने कहा सच है जो कुछ तू ने कहा यिह बात मेरी भी पसन्द आई इत्ना कहकर राजा अप्नी सभा में बैठा दीवान मुतसद्दियों को बुलाया कि तुम सब तैयारी सम्बत बान्धे की करो उस दिन की वुह साजत यूँ टल गई राजा ने दूस्त्रे दिन फिर सिंहासन पर बैठने की तैयारी फ़र्माई दीवान को बुलाकर कहा तुम सब इस की तुर्न तैयारी करो देर नहो ॥

यिह बात सुन्कर बररूच पुरोहित बोला राजा अभी व्यूँ घब्राते हो यिह एक एक पुतली तुम से बात करेगी उन्ह की बातें सुन्कर जो कुछ कर्नी होगा सो कीजियो यिह सुन्कर राजा ने चाहा सिंहासन पर पाँव बढ़ाकर रखे कि

दूस्त्री पुतली चित्ररेखा बोली

राजा तेरे जोग यिह आसन नहीं है और ऐसी अनीति कोई कर्ती नहीं जैसे तू कर्ने पर तैयार हुआ है इस सिंहासन पर बैठे वुह जो विक्रम सा राजा हो तब

लाइक हूं कि नहीं तुम शास्त्र देखकर मुझ से विचार कहो तब सब पंडितों ने विचार कर्के राजा से कहा महाराज अब जो तुम्हारा प्रताप है सो तीनों भवन में छा रहा है अब जो कुछ तुम्हें कर्ना हो सो कीजिये दुश्मन तुम्हारा कोई नहीं ॥

राजा ने यह सुनकर पंडितों से कहा कि अब तुम बताओ कि किस विधि से सम्बत बाधें जो कुछ शास्त्र की रीत से मुनासिब हो तिस तरह से हमें कहो तब पंडितों ने कहा पढ़े तो अजीत माला पहनो फिर उस के बग़द देस देस के ब्राह्मण और ज़मीन्दार राजे और अप्पे सब कुम्बे के लोग बुलाओ सवा लाख कन्या दान और गौदान सवा लाख ब्राह्मणों को करो और जित्ने ब्राह्मण तुम्हारे मुल्क के हैं उन की वृत्ति कर दो एक बरस का खज़ानः ज़मीन्दारों को मुआफ़ करो और जो भूखा कंगाल इस बरस में आवे उस की वृत्ति का हुक्म करो ॥

इसी तौर से राजा ने सब काम किया और सिवा उस के जो जो दान पुण्य किया उस का बयान किस से हो एक बरस तक राजा अप्पे घर में बैठा पुराण सुन्ता रहा और इस तरह से सम्बत बान्धा कि तमाम दुनिया के लोग धन्य धन्य कर्ते थे ॥

किया राजा वहां से अप्पे घर को आया और अप्पे जी में बहुत सा खुश हुआ और जित्ते उस राजा के दुश्मन थे उन्होंने के जी में उर हुआ राजा के देश के लोगों ने बहुत खुशी की और दीप दीप के राजा खिन्नत के वास्ते आये और जो राजा गुरुर कर्ती था उस का वुह राज जाकर छीन लेता और अप्पा राज कर्ती ॥

गरज शर्क से गर्ब तक खूब उस ने अप्पा राज किया सब रहेयत आनन्द से उस के राज में बस्ती थी और जो सत्री थे उस से उर्ते थे और जो कोई देश ब देश जाता था वहां बिक्रम का धर्म सुन्ता था सब मुल्क आबाद देखता था कहीं दुखी उसे नज़र न आता था उांड और बान्ध उस के राज भर किसी ने कान से न सुना बल्कि घर घर आवाज़ बेद और पुराण की आती और जित्ते लोग थे अशूनान ध्यान कर्के तीनों वक्क अप्पे भगवान की याद में रहते थे अप्पे अप्पे घर में सब राजा की सी सभा कर्के खुश रहते थे राजा राज और प्रजा सुखी ॥

इस में एक दिन राजा बिक्रमाजीत ने सभा की और सब पंडित बुलाये पंडितों से राजा ने पूछा मेरे जी में है अब मैं सम्बत बान्धूं सो तुम से पूछता हूं कि मैं इस बात के

जवाहिर उस में जड़ा है और बत्तीस पुत्रलियां भी कि अमृत देकर उन को सांचे में ढाला है लगी हैं तुम रखसत होते हूँ वुह सिंहासन राजा से मांगो कि उस पर बैद कर आनन्द से राज करोगे ॥

यिह राजा को दीवान ने सलाह दी और सुबह को राजा के दरबार में दीवान गया खबर दी महाराज बिक्रम रखसत होता है बाहर खड़ा है ॥

यिह सुन्कर राजा फ़िल्फ़ौर दरवाज़े पर आया और बिक्रम ने देखकर अप्पा माथा निवाया राजा ने बिक्रम से कहा जो तुम्हारे जी में आवे सो मांगो मैं खुश होकर वोही दूंगा बिक्रम बोला महाराज जो आप ने मुझ पर दया की है तो वही सिंहासन मुझे बख़्शो ॥

यिह बात सुन्कर राजा बोला अच्छा सिंहासन तो हम ने तुम्हें दिया पर यिह काम मंत्री का है इसे तुम नहीं जानते थे यिह कहकर सिंहासन मंगाया और पान तिलक देकर उस पर बिठाया कि तुम अब अजीत हूँ किसी बात की जी में चिन्ता न कर्नी गन्धर्वसैन मेरा बड़ा दोस्त था और तू उस के खानदान में बड़ा नाम्वर हुआ ॥

इस तरह से राजा बिक्रम को दुआ देकर रखसत

महाराज गन्धर्वसैन का बेटा बिक्रम आप के दर्शन के लिये आया है यह बात राजा ने सुनकर तुरन्त बुलाया तब वह दीवान राजा को ले गया और अपने राजा से मिलाया राजा उससे उठ कर मिला और आदर कर्के आधे आसन पर बिठाया क्षेम कुशल पूछी बड़ा उस के रहने के लिये मकान बताया राजा उठ कर उस मकान में आया वहां रहने लगा जब दस पांच दिन बीत गये दीवान से राजा बिक्रम ने कहा हमें तुम बिदा कवी दो जो हम अपने स्थान को जायें॥

तब मंत्री कहने लगा हमारे राजा का यह सुभाव है जो उन से मिलने को आता है उसे आप से रखसंत नहीं कर्ते तुम रखसंत मांगो और जिस बात की ख्वाहिश हो सो मुझे कहो अपने जो में कुछ शर्म न करो तब राजा बोला मुझे कुछ नहीं चाहिये जो कोई जो बर चाहे मुझी से ले तब दीवान बोला राजा यह हमारी बात सुनो इस राजा के घर में एक सिंहासन है सो वह सिंहासन पृष्ठे महादेव ने राजा इंद्र को दिया था और उस राजा ने इस को दिया उस सिंहासन में यह गुण है जो उस पर बैठे सात दीप और नौ खंड पृथ्वी का अजीत राज करे और बहुत सा

जब तलक राजा बाहु तुझे राज तिलक न देगा तब तलक तेरा राज अचल न होगा और वुह जो ख़बर पावेगा वोंहीं चढ दौड़ेगा और तुझे आकर एक घड़ी में खाक के बराबर कर देगा तुझे जो मैं मसुहृत दूं उसे मान और किसी तरह से उस राजा के पास जा राजा को महबूत दिलाकर तिलक उस से ले जिस से अचल राज तू करे ॥

राजा बिक्रम बड़ा अकु मन्द था इस बात पर काइम रहा ऐसी सख़्त सख़्त बातें लूतबरन से सुन्कर कुछ दिल में न लाया हंस्कर कान देकर सब सुनीं फिर लूतबरन ने कहा जो तुम्हें चलना है तो हमारे ही साथ चलो और पंडितों से अच्छी साज़त दिखाकर चलने की तैयारी करो ॥

दून्ने दिन सुबह के वक्क़ राजा लूतबरन मंत्री के साथ होकर चला और राजा बाहुबल के नगर में पहुंचा तब उस दीवान ने राजा से कहा यहां तुम बैठो और मैं अप्पे राजा को तुम्हारे आने की ख़बर दूं यह बात राजा से कहकर अप्पे राजा के मंदिर में गया उस को सलाम किया और सब समाचार और अप्पी हकीकत समेत राजा का अहवाल कहने लगा ॥

इन सब को बन्द में दिया जब लूतबरन ने यह बात पृछी तब राजा कहने लगा मैं एक दिन शिकार को गया था इतिफाकन जंगल में राह भूल गया तब एक पेड़ पर चढ़ कर चारों तरफ देखे लगा कि एक कौवे ने मुझ पर बीट कर दी इस लिये मैं ने सब कौवों को बन्द किया जब तक कि उन्हें में से कोई सच न कहेगा एक कौवा इन में से न छोड़ूंगा बल्कि जान से सब को मारूंगा ॥

फिर लूतबरन बोला महाराज यह काम मेरा है जब तुम्हें मैं ने मगूरर देखा तब मुझे गुस्सः आया अक़ मेरी उस वक्ल जाती रही यह सुन्कर राजा हंसा और बिगड़ कर कहने लगा मुझे गुरूर क्यूं नहो राजा मैं हूं दाना मैं हूं सिपाही मैं हूं और कौन सी बात मुझ में नहीं तुम कहो तब वह बोला जो नगर तुम ने नज़र भर देखा उस का मैं सब बयान कती हूं ॥

राजा बाहुबल वहां का कदीम राजा है और गन्धर्वसैन बाप तुम्हारा उस का दीवान था राजा को उस की तरफ से कुछ बे इअतिबारी हुई तब उसे हुड़ा दिया वह नगर अंबावती में आया और उस जगह का राजा हुआ उस का बेटा तू बिक्रम है तुझे जग में कौन नहीं जान्ता पर

होशियार पंडित है वह कौवे के भेस में रहता है यह काम उस का हो तो हो क्यों कि कौवे की सूरत एक वह बच रहा है तब राजा ने कहा वह किस तरह आवे उस का कुछ समझ कर इलाज बताओ कोई तुम्हारे यहां से वकील जाय और उस को लेआय तुम अप्ने यहां से दो कौवों को भेज दो वे जाकर ले आवें ॥

उन्होंने में से दो कौवे वहीं गये उन्हें की लूतबरन ने बहुत सी आवभगत की और कहा तुम यहां किस लिये आये हो तब वे बोले महाराज तुम्हारे बगैर हम सब कौवे मारे जाते हैं जो तुम राजा बिक्रमाजीत पास चलो तो सभी की जानें बचें तब लूतबरन बोला धन्य भाग जो तुम मेरे पास अप्ना मतलब समझ कर आये हो जो कुछ काम मुझ से होगा मैं कमी न करूंगा ॥

यिह कह कर अप्ने राजा पास आया और राजा से हुक्म लेकर उनके साथ गया जब सब कौवों ने उस दीवान को देखा तब राजा से कहने लगे जिस का हम नाम लेते थे वह यही है राजा ने देखकर उसे आदर कर्वी आधी गद्दी पर बिठाया और क्षेम कुशल पूछी वह दुआ देकर बोला किस लिये आप्ने मुझे याद किया और किस वास्ते

का दीवान जिस का नाम लूतबरन था वुह कौवे के भेस में रहता था उस तरफ़ से उड़ा हुआ जाता था उस ने यह राजा के मुंह से बात सुनी बहुत दिल में ख़फ़ा हुआ गुस्से से उस के मुंह में बीट कर दी ॥

राजा ग़ज़ब में आया इत्ते में लोग कुछ उस के वहां आन पहुंचे उन के साथ होकर अप्पे शहर में दाख़िल हो दीवान को हुक्म किया जहान में जहां तलक कौवे हैं पकड़ लावें यह सुन्तेही चारों तरफ़ बहलिये दौड़े और कौवे पकड़ पकड़ लाये और पिंजरों में बंद किये ॥

राजा ने जाकर उन्हे कौवों से कहा ऐ चंडालो वुह कौन सा कौवा था जिस ने हमारे मुंह पर बीट की तुम सच कहोगे तो हम छोड़ देंगे नहीं तो सब को मार डालेंगे यह सुन्कर सब बोले महाराज हम में कोई कौवा नहीं रहा जो पकड़ा नहीं आया और वुह काम हम से नहीं हुआ तब राजा ज़ियादः ख़फ़ा हुआ कि तुम सब के सिवा वुह कौन कौवा है कि जिस ने यह काम किया ॥

तब उन्हीं ने कहा महाराज सच पूछते हो तो हम कहते हैं बाहुबल एक राजा है मश्रिक से मयिब तलक उस का राज है और उस का दीवान लूतबरन बड़ा दाना बहुत

दबीर में हाज़िर रहने लगे इसी तरह से राजा राज कर्ने लगा ॥

कित्ते दिनों के बअद एक दिन राजा शिकार को चला कुत्ते बाज़ बही और जित्ते शिकारी जानवर थे साथ लिये और जित्ते साथ में अच्छे अच्छे गुल्चले और तीर अन्दाज़ थे साथ लिये जाकर एक जंगल में पहुंचे हिरन के पीछे राजा ने घोड़ा डाला ॥

राजा आगे बढ़ गया साथ कोई न पहुंचा एक बड़े जंगल में राजा जा निक्का और वहां जाकर सोच कर्ने लगा कि मैं कहां आया राह भी भूल और साथ भी गंवाया इत्ने में झा-तियाह की एक बड़ा दरखत देखा उस दरखत की फुवंग पर चढ़ गया और वहां से देखे लगा जंगल ही जंगल नज़र आता था मगर एक तरफ जो देखा एक शहर नज़र आया उस को देख कर राजा को एक डाइस सी बानी ॥

वहनगर जो देखा निहायत आबाद है कबूतर वहां उड़ रहे हैं चीलें मंडल रही हैं सूरज की अलक से हवेलियों के चमक रहे हैं अप्ने जी में कहने लगा यह नया शहर मैंने देखा काल इसे खीन लूंगा और उस नगर के सजा

राजा ने बिक्रमाजीत को बुलाया कहा हम तुम बैठ कर एक जागह खीरा खावें वुह राजा जोगी था और सब इल्म जान्ता था उन्ह लकीरों से बच कर सिंहासन के पास जा खड़ा रहा खीरा और कुरी उस के हाथ से ले ली दाहिने हाथ में कुरी रखी और बांये हाथ में खीरा लिया राजा संख गाफिल था फुर्ती कर्के उसे कुरी मारी राजा का काम तमाम किया ॥

यिह बात रत्नमंजरी ने ज़ाहिर की राजा भोज तू इस बात को सुन खुदा जो रहम करे तो तिन्के से पहाड़ करे और ग़ज़ब करे तो पहाड़ से तिन्का किताब में जो लिखा है वुह झूठ नहीं होता जब मा के पेट में इन्सान आता है चार बातें साथ लाता है नफ़्ज़ नुक़सान दुख सुख तीन लोक और चौदः तबक़ में फिरे लेकिन किस्मत का लिखा नहीं मिदता ॥

भाई को मारा दिल में खुश हुआ उस के लहू का माथे पर तीका दिया उदकर सिंहासन पर बैठा और चंवर झल्लाया उस राजा की रानी उस के साथ सती हुई यिह राजनीति से न्याव करने लगा और जित्ते राजा उस के राज के थे सब सुन्कर खुश हुए मुजरे को आये दोनों वक्क

या मिट्टी को तब ब्राह्मणों ने कहा राजा कुछ हम अच्छा नहीं देखते क्यों कि तुम्हारी मत कुमत होगई जब मर्ने के दिन आग्नी के नज़्दोके आते हैं तो उस को मत भारी जाती है ॥

तब राजा बोला तुम दीवाने हो और मुझे भी बावला बनाते हो जो खुदा ने लिखा है वही होवेगा उसे कोई मिटा नहीं सकता सब पंडित आपस में कहने लगे इस राजा ने क्या अप्पा अकाज किया तब राजा संख ने बिक्रम के मर्ने की यह फ़िक्क की सात लकीरें कोयले से जादू की काढ़ी और उस पर भुस फैला दिया जो उसे मज़लूम नहो और उन्ह लकीरों का यह गुण था जो उस पर पांव धरे बावला हो जाय और एक खीरा मंगाकर जादू किया और एक कुरी पढ़ कर हाथ में रखी ॥

उस कुरी खीरे का यह असर था जो उस कुरी से बुह खीरा काटे उस का सिर कट जाय पंडितों से कहा उसे बुलाएं उन्ह लकीरों पर पांव धर के जो आवेगा दीवानः हो जायगा बावला होकर यह खीरा जो हाथ में लेकर काटेगा तो सिर उस का कट जायगा जित्ने शत्रु राजा के साथ थे अप्ने दिल में फ़िक्रमंद हुए कि इस राजा से दगा यहां की यह क्षत्रियों का धर्म नहीं ॥

वहां जाकर क्या देखता है कि एक तालाब पर राजा विक्रम तपस्या करती है मिट्टी का एक महादेव बनाकर पूजता है और दंडयत कर रहा है ॥

यिह देख कर पंडित उल्टा फिर आया सब पंडितों को लेकर राजा के पास गया राजा से कहने लगा तुम हमारे शास्त्र को झूठ जानते थे और अब हम देख आये फलाने जंगल में राजा विक्रमाजीत आन पहुंचा राजा संख उस रोज़ सुन कर चुप रहा उस की मुस्कह को उठा और उस बन में जातेही छिप कर देखने लगा कि वह क्या करती है ॥

जहां राजा विक्रमाजीत बैठा था वहां से वह उठा और तालाब में नहाकर फिर अपने आसन पर बैठा और उसी तरह से महादेव की पूजा करने लगा और यिह राजा भी निकल कर वहां खड़ा हुआ जब वह महादेव की पूजा कर चुका तब उसी महादेव पर इस ने पेशाब किया ॥

जितने राजा के साथ लोभ थे कहते लगे इस की अकृ मारी गई है कि पूजे हुए देवता पर इस ने मूता एक पंडित उन्हे में से बोला उह्य महाराज यिह तुम ने क्या किया तब वह बोला हम ज्ञान के ब्राह्मण हैं देवता को पूजे

भैचक रह गया ब्राह्मण कहने लगे हम सब ने शास्त्र देखा है उस से यही अहवाल निकला है जो हम ने तुम से कहा मगर एक बात और है कि हम उसे मुंह से निकाल नहीं सके तब राजा ने कहा खैर जो तुम ने वुह बात कही यह भी कहो तब उन्होंने ने कहा ॥

हमारे बिचार में यह आता है कि संख को मार कर बिक्रम राज करे यह बात सुन कर राजा हंसा और कहने लगा ये पंडित बावले हैं इन्हें कुछ ज्ञान नहीं इस लिये ऐसी बात कहते हैं यह बात सुनी अन सुनी कर राजा चुप रहा पंडित अप्पे दिल में शर्मिन्दः हुए कि हमारे शास्त्र को इन्ने झूठ जाना और हमें दीवानः ठहराया ॥

जब कित्ते एक दिन इस पर गुज़रे पंडित अप्पे मकानों में बैठ कर नुजूम देखने लगे उन्हीं में से एक पंडित बोला मेरे बिचार में यह आता है कि राजा बिक्रम कहीं नज़्ददीक आन पहुंचा है तब दूस्त्रा उनमें से बोला यहां के किसी जंगल में है और एक उन्ह में से कहने लगा उस जंगल में एक तालाब भी है वही अखाड़ा कर्के रहा है तब एक ब्राह्मण उन्ह में से उठ खड़ा हुआ और जंगल को चला ॥

कहते थे और बैसनी से बेटा जो हुआ उस का नाम चंद्र रखा वह बड़ा सखी और रत्न दिल था सूदनी से जो बेटा हुआ उस का नाम धन्वंतर बैदों में वह बड़ा बैद था छः बेटे राजा के हुए एक से एक अच्छा ॥

गरज अमरसिंह के घराने में सब के सब खूब हुए और वह जो ब्राह्मणी से हुआ था वही राजा की दीवानी कर्ता था उस से जब कोई तकसीर हुई तब राजा ने खिन्नत ले ली वह लड़का वहां से निकल कर धारापुर में आया ॥

ए राजा वहां सब तुम्हारे बुजुर्ग थे उसे उन्ह सभी ने माना बड़ी आवभगत की वहां का राजा तुम्हारा बाप था किन्ती मुद्दत के बाद उस ने दगा कर्के उस राजा को मार डाला वहां का राज लेकर उज्जैन नगरी में आया और यहां आकर मर गया ॥

संख जो राजा का बड़ा बेटा क्षत्रनी के पेट का था वह आन कर वहां का राजा हुआ राज कर्ने लगा और आगे यह अहवाल है ॥

एक रोज पंडितों ने आकर राजा संख से कहा कि तेरा दुश्मन दुन्या में पैदा हुआ है यह बात सुन कर वह

कहते थे और बैसनी से बेटा जो हुआ उस का नाम चंद्र रखा वह बड़ा सखी और रत्न दिल था सूदनी से जो बेटा हुआ उस का नाम धन्वंतर बैदों में वह बड़ा बैद था छः बेटे राजा के हुए एक से एक अच्छा ॥

गरज अमरसिंह के घराने में सब के सब खूब हुए और वह जो ब्राह्मणी से हुआ था वही राजा की दीवानी कर्ता था उस से जब कोई तकसीर हुई तब राजा ने खिन्नत ले ली वह लड़का वहां से निकल कर धारापुर में आया ॥

ए राजा वहां सब तुम्हारे बुजुर्ग थे उसे उन्ह सभी ने माना बड़ी आवभगत की वहां का राजा तुम्हारा बाप था किन्ती मुद्दत के बाद उस ने दगा कर्के उस राजा को मार डाला वहां का राज लेकर उज्जैन नगरी में आया और यहां आकर मर गया ॥

संख जो राजा का बड़ा बेटा क्षत्रनी के पेट का था वह आन कर वहां का राजा हुआ राज कर्ने लगा और आगे यह अहवाल है ॥

एक रोज पंडितों ने आकर राजा संख से कहा कि तेरा दुश्मन दुन्या में पैदा हुआ है यह बात सुन कर वह

कोस पर आबि इयात का चश्मः पर तुम कम बख्त हो
तुम ने नहीं पहचाना अप्ने दिल में क्या समझे हो ॥

तुम जैसे इस दुनिया में कड़ो इहा पड़े हैं तुम ने इत्ने ही में
मग़ूर होकर अप्ने तई भुला दिया और यह जिस का
सिंहासन है उस राजा के यहां तुम जैसा एक एक अद्रा
नौकर था ॥

यह सुन कर राजा को गुस्सा आया और कहने लगा
इस सिंहासन को अभी मैं तोड़ डाला हूं इत्ने में बररूच
पुरोहित राजा का बोला राजा यह इन्साफ से दूर है
पुतली की बात कान से सुन लो और जो कुछ कनी हो फिर
कर लीजो राजा ने कहा तू इस का अइवाल कह तब
पुतली बोली ॥

मैं क्या माजरा कहूं इत्ना ही सुन तुम जल कर खाक हो
गये और जब तमाम हकीकत उस राजा की सुनोगे तो
और शर्मिन्द होंगे अप्ने दिनों को रोओगे लोगों के आगे
भी हल्के होंगे इस कहवाने से न कहवाना भला है हम तो
उसी रोज मर चुकी थी और सिंहासन फट चुका था जिस
रोज से कि हम राजा बिक्रमाजीत से बिछड़ी थी अब
हमें क्या उर है ॥

पुतलियां 'जान्दार' क्यूं 'कर' हूइयां तैश 'खाकर' गज़ब भें
आकर पांव उधर से खेंच लिया और पुतलियों से कहने
लगा ॥

क्या 'देखा' और क्यूं हंसियां मुझ से 'बयान' करो 'क्या' मैं
बली 'या' राजा 'का' बेटा 'या' सखी 'नहीं' 'या' 'क्षत्रियों' में 'का' इर
हूं 'या' ना 'मर्द' हूं 'या' बेरल्ल 'हूं' 'या' और 'राजा' मेरे 'हू' कम भें
नहीं 'या' मैं पंडित नहीं 'या' मेरे 'यहां' पद्मिनी 'रानी' नहीं
या मैं 'राज' नीति नहीं 'जान्ता' या मैं 'किसी' की 'मज्जिस' में
नीचे होकर बैठा फिर किस बात में नालाइक हूं मेरे दिल
में शक्क पड़ा है सो मुझे बताओ ये बातें 'राजा' की सुनकर
उन्हें भें से

पह्ली पुतली रत्नमंजरी बोली

राजा 'दिल' लगाकर 'मैरी' बात 'सुनो' और 'यिह' किस्म
में 'तुम' से 'बयान' कर्ती हूं 'तुम' गुण गाहक और 'कद्रदान' हो
जो 'तुम' ने 'बातें' कहीं 'सब' 'दुरुस्त' हैं 'सूरज' से भी 'तुम्हारे'
गज़ब की 'आग' का 'शुअल्ल' बुलन्द है 'पर' इत्ता 'दिमाग' मत
करो 'पुराणी' 'कथा' सुनो 'इस' दुन्या 'का' 'अन्त' नहीं 'खुदा' ने
इसमें 'किस्म' 'किस्म' और 'रंग' 'रंग' के 'जवाहिर' पैदा 'किये'
हैं 'एक' 'एक' 'कदम' पर 'दौलत' का 'गंज' है और 'एक' 'एक'

राजा ने बैदने की तैयारी की जित्ने राजा उस के राज के थे और पंडित और करावती दूर और नज़दीक के उन्हें न्योता भेज कर बुलाया और आप अश्लील कर्के अच्छे कपड़े पहने पंडित बेद पढ़ने लगे और गंधर्व गीत गाने लगे भाट जस बयान करने लगे और तरह तरह के बाजे बजने लगे हर हर महल में शादियां नाच राग रंग मचे जित्ने लोग आये थे उन सब की ज़ियाफत की ब्राह्मणों को वृत्ति गांव भूखों को खाना और रूपए मंगों को कपड़ा और माल अस्बाब रहेयत को बख्शिश और इन्जाम तमाम शहर में खैर खैरात फौज को खिलौत और इज़ाफे हमनिशानों पर तरह तरह की मिहबानियां नवाज़िशें और जित्ने लोग उस सभा में इकठे हुए थे जैजैकार करते थे और खुदा का नाम लेते थे।

बीच में सिंहासन धरा था राजा खुशी खुशी गणेश को मनाता हुआ सिंहासन के पास जाकर खड़ा हुआ दाहिना पांव बढ़ाकर "चाहूँ कि ऊँच पर रखे बेइखतियार पुतलियां खिलखिला कर हंसियां और सब ने यह देखा राजा अपने दिल में कंटा संकर निहायत शर्मिंदः हो कुछ दहशत खाई कुछ उसे अचम्भा हुआ कि ये बैजाने

लो जहां जहां का जवाहिर जाता रहा है अड़ कर जल्दी तैयार करो ॥

यिह कह कर राजा महल में दाखिल हुए सिंहासन बने लगा पांच महीने में सब तैयार हुआ और पुत्रलियां ऐसी बन कर खड़ी हुईयां गोया अभी बोलती हैं और चलती हैं गरज सिर से पांच तलक खूबियों में भरी हुई आंखें हिरन की सी कमर चीते की सी पांच का यिह अंदाज़ जैसी हंस की चाल जिन्होंने ने सूरत उन की देखी अपनी आंखों की पुत्रलियों में जगह दी ॥

तब पंडित राजा से सिंहासन की हकीकत कहने लगे राजा सुन मनी जीना दुख्खतियार खुदा के है पर इन्सान को चाहिये जीते जी सब ज़िन्दगी का ऐश कर ले यिह राजा सुन कर बहुत खुश हुआ और कहने लगा शायद ये पुत्रलियां खुदा ने अप्ने हाथ से बनाइयां हैं या इंद्र के यहां की परिबां हैं ॥

यिह कह कर पंडितों को हुक्म किया नेक साज़त अच्छी लंन बिचारो जो मैं उस साज़त सिंहासन पर बैदूं मुन्तेही पंडितों ने बिचार किया कातिक महीने में एक दिन शुभ लग्न ठहराई सब जोग उस के अच्छे थे कहा कि उस साज़त तुम बैठो ॥

लाख' मज्झर' उठाते थे 'और' ज़ोर 'कर्ते' थे 'ज़रा' भी
 वह 'जगह' से न 'हिल्ला' था 'तब' उन 'में' से एक 'पंडित' ने अर्ज़
 की 'महाराज' 'यिह' सिंहासन 'देवताओं' का 'या' 'दानाओं' का
 बनाया 'हूँ' है 'यिह' 'जगह' से न 'हिलेगा' और न 'उठेगा'
 बल 'लेगा' इस 'को' बल 'दीजिये' ॥

तब 'राजा' ने 'कड़ोड़' भेंसे 'ओर' बक्रे 'वाँही' बल 'दिये'
 चारों 'तरफ़' बाजे बज्ने लगे और 'जैजैकार' होने 'लगे' तब
 बल लेकर 'हाथ' लगाते ही 'वह' सिंहासन 'उपर' को उठ 'आया'
 झाड़ 'बुहार' कर एक 'ज़मीनि' पाकीज़ः 'पर' रख 'दिया'
 राजा 'सिंहासन' देख 'कर' बहुत 'खुश' हुआ 'जब' 'उस' की
 मिट्टी 'छुड़ाकर' गर्द 'ओ' गुबार 'दूर' कर 'धोया' और 'पोंछा'
 ऐसा 'चमक्रे' लगा 'कि' आंख 'किसी' की 'उस' पर 'न' ठहरी 'थी'
 जिस ने 'उस' जड़ा 'सिंहासन' को देखा 'उसे' खुदा की 'कुंदत'
 का 'तमाशा' नज़र 'आया' कारीगरों ने ऐसा 'बनाया' था 'कि'
 किस्म 'ने' न 'देखा' न 'सुना' ॥

आठ 'आठ' पुतलियां 'चारों' तरफ़ 'बनी' हुई 'थीं' और
 एक 'एक' फूल कंवल का 'हर' एक के 'हाथ' में था 'अगर' सुर
 या 'मुन' उसे 'देखें' भेचक 'हो' जावें 'राजा' ने 'तमाम' कारीगरों
 को 'बुलाकर' फ़र्माया 'जित्ने' रूप 'खर्च' हों 'ख़ज़ाने' से 'ले'

सुन्तेही राजा को खौफ आया हकीरों को साथ लेकर घर को फिर आया रात को फिर के मारे नींद न आई सात पांच कर के जो तों वुह रात गंवाई सुबह होनेही अष्टान कर के दर्बार किया पंडितों को और नुजूमियों को बुलाया और रात का सब अफ़सान ज़बान पर लाया ॥

नुजूमियों ने घड़ी सांजते और वुह दिन बिचार कर के कहा राजा हमारे बिचार में कुछ वहां लक्ष्मी का लक्षण नज़र आता है और पंडितों ने कहा इस मकान में बहुत दौलत है ॥

सुन्तेही राजा ने तमाम उस शहर के बेलदारों को हुक्म किया कि लाख बेलदार वहां जाओ और उस मकाम की तमाम ज़मीन खोदो वे बमूजिब हुक्म के रवाना हुए बजद उन के सब अप्ने मुसाहिबों को भेजा और आप भी सवार होकर वहां आया ॥

बेलदारों ने जब चारों तरफ़ से खोदा और वहां की मिट्टी दूर की एक पाया नज़र आया तब राजा ने फ़र्माया अब खबदीरी से खोदो दूट न जाय जब खोदते खोदते चारों पाँह सिंहासन के नज़र आये राजा ने कहा अब इसे बाहर निकालो ॥

में आता है बक्का है चौथे ने कहा फिर समझा जायगा अब जाने दो देर होगी ॥

आपस में यह बात कह कर राजा के पास गये पहले मुजरा किया और जहां भेजा था वहां का अहवाल अर्ज किया राजा ने सुन कर पूछा हमारे राज में सब लोग खुश रहते हैं और अप्ने अप्ने घर में बैठ कर हमारे हक में क्या कहते हैं तब उन्होंने ने हर एक का अहवाल कह कर वह किस राह का जो सुना था बयान किया और कहा कि अब असर उस भवान का है कि जब वह उस भवान पर चढ़ता है एक रुड़नत उस पर चढ़ जाती है और जब वह वहां से उतती है निशः सा उतर जाता है फिर अप्नी हालति असली में आता है ॥

राजा ने कहा तुम मुझे वहां ले चलो और उसे दिखाओ कि वह जगह कौन सी है तब राजा खुशी खुशी उठ हकीरों को लेकर उस भकाम पर गया वहां छिपकर चुपके कहीं बैठ रहा दूजे में क्या सुन्ता है कि वह भवान पर पांव रखे ही कहने लगा लोग जलूदी जाएं और राजा भोज को गढ़ से पकड़ लावे मारे उस से जलूदी मेरा राज ले दे इस में उस और धर्म दोनों उन्हें होगा ॥

थे उन्होंने कहा तूने ऐसी बात मुंह से निकाली अगर राजा सुने कभी तुझे तोप के मुंह पर रखकर उड़ा दे सुन्तेही वह गिड़गिड़ाने लगा रहे सहे होश औ हवास और भी जाते रहे जान के डर से घबरा दम उस का होंठों पर आ रहा मिन्नत और ज़ारी से बारी बूट गया ॥

राजा के उस फिड़ीने वहां से घर की राह ली पर वह जब उस मंचान पर चढ़ता तो ऐसी बक्वास किये बिन न उतर्ती एक दिन चार हकीरे राजा ने एक काम को किसी तरफ भेजे थे वे रात को उधर से फिरे हुए चले आते थे और वह मंचान पर चढ़ा हुआ बक रहा था कि बुलाओ हमारे दीवान और ~~बुल~~ हलिकारों को कि इस जगह खासे खासे भहल और एक गढ़ बनावे सब सरंजाम लड़ाई का उस में जमड़ा करे कि मैं राजा भोज से लड़ूं और मासुं जो मेरी सात पुस्त का राज यह राजा कर्ती है ॥

यह सुन्तेही उन चारों हकीरों को अचम्भा हुआ और एक एक को उन में से गुस्सा आया एक ने गज़ब से कहा इसे जान से मारो दूसरे ने कहा इसे तंबीह कर्के भुषे के बांध राजा ही वे पास ले चलो वह इस के हक में जो ब्राह्मे सो करे तीसरे ने कहा इस ने शराब पी है भत्वाला है जो भुंदा

ने खीरे बोए थे जब वे उगे बेलें तमाम खेत में फैल गई
और खूब हरीवल हुआ ज़र्द ज़र्द फूलों ने और ही बहार
दी ॥

जब वह खेत फला और तैयारी पर आया तब उस
खेत वाले ने रखवाली को एक मकान तज़वीज़ किया
देखा दर्मियान उस खेत के एक चौका ज़मीन का खाली
रह गया है कि न कुछ जमा है न उपजा है रखवाली
कर्ने को गिर्द इस्तादे लगाकर उपर एक मचान सा बांधा
उस पर चढ़ कर चारों तरफ़ निगाह कर्ते ही कहने लगा
कोई है इसी बक्क भोज को गढ़ से पकड़ लावे और सड़ा
को पहुंचावे ॥

राजा के नौकरों में से एक ने इस बात को सुन्ते ही टांग
पकड़ कर उसे नीचे गिरा दिया और मुंह हीं मुंह थपेड़े
मार मार सारा मुंह सुजा दिया कान पकड़ कर उठाया
और बिठाया गुर्रर का निश जित्ना उसे चढ़ा था सब
उतर गया तब धाड़ कर्के पांओं पड़ा और कहने लगा
मैं ने क्या ऐसी तक़सीर की जो मुझ पर यह मार पीट
हई ॥

इधर उधर की राह बाट के लोग जो वहां इकठे हुए

फौवारे • कूदते • हूए • चादरों • से • पानी • बहता • हुआ • आब
 जोएं • चारों • तरफ़ • जारी • सर्व • खड़े हूए • और • छोटे • छोटे
 दरख्त • लगे • हूए • रविशें • पट्टियां • सब • दुरुस्त • फूल • हजारों
 रंग • के • क्यारियों में • फूले • हूए • हर • हर • महल में • एक • एक
 रानी • ऐश • ओ • काम्रानी से • राजा • का • दिल हाथों में लिये
 रहती थी नाच • रंग रंग रात • दिन होता था • और • वुह आप
 यह • सुघड़ था • ओ • बात • बात • में • मोती • घिरोता • और • नौ
 किस्म • के • साहिब • कमाल • जैसे • नौ रत्न • उस • की • मज्जिस • में
 हाज़िर • रहते थे ॥

राजा • इंद्र • उस • की • सभा • को • देख • कर • रश्क • की • आग • से
 जल्ला • था • और • उस • का • अखाड़ा • हस्त • छे मारे • हाथ • मल्ला था
 रंडी • मर्द • उस • की • सूरत • पर • दीवाने थे • जिस • ने • एक • बार
 उसे • देखा • आप • में • न रहा • जिस • ने • उस • की • खूब • सूरती • का
 बयान • सुना • बे • चैन • हुआ • जोबन • के • मद • में • सशरीर • मोहन • का
 औतार • नौ • जवान • चातुर • साहिब • तंदबीर ॥

उस • नगरी • में • वुह • राजा • यों • राज • कर्ता • था • उस • की • सैर
 ओर • तमाशे • को • शहर • के • किनारे • बाग़बानों • ने • कोसों • तक
 क्यारियां • बनाई • थी • और • हर • रंग • के • फूलों • की • बहारें
 दिखाई थी • और • उन • के • बराबर • एक • खेत • में • किसी • भुराई

किस्स हो रहा मअशूक बाज़ार में सैर कर्ते हए आशिक
पीछे पीछे फिर्ते हए दिन रात यह समान वहां रहता था
बाग बागचे सैर ओ तम्राशे को बने हए दरखत मेवों से
झूमते हए और फूल क्यारियों में खिले हए ॥

तालाबों में कंवल फूले हए बावलियों में पानी बलक्का
हूआ हर एका कूए पर रहटा चला हूआ मन्धट लगा हूआ
और राज के चौरासी कास महल चुंचे चुंचे दबीजे खुश
किताब चार दीवारियां सीधी खिंची हईयां चारों तरफ
उन के बाहर अन्दर मकान अनूठे अनूठे बने हए ॥

कौदरियां दालान दर दालान बर हईदरियां बालाखाने
चौमहल्ले पंचमहल्ले रंगमहल्ले ऐशमहल्ले अटारियां बंगले
नैयार चिल्वनें पदे हर हर दर पर लगे हए फरीचान्दनी
सोज़नी कालीनी का जाबजा बिछा हूआ मसहल्ले लगे
हूए शहनिशीनों में दंगल और कुर्सियां सेने रूपे की
जड़ां बिछी हई ताकों पर शीशे बेद मुश्क गुलाब के चुने
हूए सायबान ताश बादले को खिंचे हए नमगीरे बअज़ी
बअज़ी जगह अप्पे अप्पे मौकज पर खड़े हए ॥

सह्न में क्यारियां बनी हई चौपड़ की नहरे पानी से
भरी हई लहरे लेती हई हौज़ बेद मुश्क गुलाब से भरे हए

जौहरी बाज़ार में जवाहिर से किशितयां भरी हुई मोती मूंगां जुमुरूद लाल याकूत नीलम पुखराज जौहरी देखते भाले और खरीदारों से बाज़ार का बाज़ार भरा हुआ और उस के बराबर दूकानों में मेवः फ़रोश विलायती अनार सेब बिही नाशपाती अंगूर से फिटारे पिटारियां भर कर लगाये हुए और ढेर बुहारे पिस्ते बादलों के किये हुए बेंच रहे फूलवाले फूल गूंध रहे ॥

तंबोली बीड़े बांध रहे गंधियों की दूकानें तेल फूलेल अन्न अर्गजे की लपटों से महक रहीं और सुपारी वाले दूकानों में पुड़े बुन धनिये सुपारी के बांध कर लगाये हुए डिब्बे मखन जूनो के आगे धरे सुपारियां क़तर रहे बिसाती हर रंग की जिन्स दूकानों में हुने हुए मोल गाहकों से कर रहे ॥

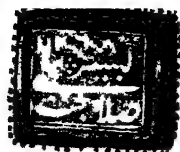
चौक चौकोर बना हुआ मीना बाज़ार लगा हुआ तीव्र पहर को गुज़री लगी हुई अस्वाब तरल तरल का नया पुराना बेचने वाले बेच रहे और लेने वाले मोल ले रहे गर्म बाज़ारी हर एक चीज़ की हो रही कटोरे हर तरफ बाज़ार रहे ॥

कहीं नाच कहीं राग कहीं भगत कहीं नकु कहीं

यिह कहानी इन्तिखाब की गई है सिंहासन बत्तीसो भेंसे ॥ ४
 " राजाओं भें एक राजा भोज उज्जैन नगरी का राजा
 था बड़ा बली और बड़ा धनी उस धर्म उस भें सब था
 जित्ने लोग उस के राज भें बस्ते थे सब चैन कर्ते थे राजा
 राज प्रजा सुखी किसी को कोई दुख नहीं दे सका था यिह
 न्याय उस के था जो बाघ बत्ती एक घाट पर पानी पीते
 थे और संब उस के आत्मे से जीते थे खुदा ने जब से उसे
 दुन्या के पदे पर उतारा सब बेसहारों का किया सहारा
 और हुम्न उस का देख कर चौधवीं रात के चान्द को
 चकाचौंध आती थी बड़ा चतुरा सुघड़ गुणी था अच्छी
 अच्छी जित्नी बातें थीं सब उस में समाई थीं भलाई उस
 की सब जग में भगहर थी और नगरी उस की यिह बस्ती
 थी जो चप्पा रखने को जगह नहीं मिली थी ॥

वुह भरा भरा नगर शादियां घर घर नये नये तौर के
 अच्छे अच्छे मकान बने हुए चौपड़ का बाजार दर्मियान
 नह बहती हुई दुकानों में एक एक उन में दुकान
 दार सर्राफ बज्जाज सौदागर कारीगर सुनार लुहार सादः
 कार कसेरा पटुआ कित्तारी बाफ कोफ्तगर जिलाकार
 आईन सज्ज अप्पे अप्पे काम भें सर गर्म था ॥ ४

	واعظم منبر
	فوق منبر
	مقابل منبر

بہہ انتخاب کیا گیا ہی کتابِ آرائشِ محفل میں سی کہ جو اکثریتِ مشتعل
ہی مصمونِ خلاصۃ التواریخ پر

۱۰ صوبہ دارِ اَلْخِلَافۃ شاہ جہان آباد ۱۰ ہندی فارسی کی تاریخوں سی بون معلوم :-
ہوتا ہی کہ شہرِ ہستناپُر گنگا کی کنار پر اگلی زمائی میں تختگاہِ ہندوستان
کی بادشاہوں کی تھا وسعت و رونق بھی اُسکی اُس عصر میں حد سی دھر
تھی زبان اُسکی بیان سی قاصر ہی اگرچہ اب بھی نہایت آباد ہی لیکن
جس پانڈوؤں اور کوروؤں کی وقت میں بسا تھا سو کہاں جب کہ دونوں
فرقوں میں بھراٹھیری ہوئی اور پھوٹ پڑی تب پانڈوؤں نی اس ملکہ کو
چھوڑا اور شہرِ انھریستہ کے جہاں کی کنار پر بھا اُس میں آئی بلکہ اپنا
دارُ السُلطنت بھی اُسی کو ٹھہرایا بعد ایک مدت کی راجا اتکپال تونوڑ نی
پیرِ بکرماجیت کی ایک ہزار کچھ اوپر دو سو سن میں ایک قلعہ و شہر
اپنی نام کا بنایا چنانچہ سُلطان قُطُب الدین ایبک و سُلطان شمس الدین
التمش نی بعد اُسکی اپنا رہا اُس میں مُقرر کیا مگر سُلطان غیاث الدین

دلس في ايك اور ولعه مچھ سو ساٿھ ھجري ۶۶۱ ھ ۱۲۶۱ ع ۱۸۴۵ ع ۱۸۴۵ ع ۱۸۴۵ ع
 رکھا پھر سلطان معز الدين ڪيماڊ في سن ڇھ سو چيالي ميں ڄمنا ڪي
 ڪاري ايك اور شهر پُرسا و. عمارات اُسڪي دلگشا آباد ڪيا نام اُسڪا ڪيلوگري
 رکھا اُسڪي امر خسرو في قران السعدين من تعريف جي هي بعد از ان
 سلطان حلال الدين خلجي في شهر گوشت لعل اور سلطان علاء الدين في
 گوشت سبر ساگر اپنا اپنا هر ايك کو دار السلطنت ڪيا پھر سلطان غياث
 الدين تلي شاه في سن سات سو چيس ھجري ميں شهر تغل آباد ڪي تعبير
 ڪي پھر اُسڪي بيبي سلطان محمد نحر الدين جونان في ايك اور ملڪ ڪي
 بنياد ڏالي. اور هزار سئون کا ايك قصر بنايا سواي اُسڪي اور بهي مڪانات
 سنگ رخام ڪي پاڪره پُرسا بناي پھر سلطان ميرور شاه في سن سات سو
 چيس ھجري ميں شهر فيروز آباد نهايت و معيت و عظمت ڪي ساٿھ بسايا
 اور ڄمنا کو ڪاٽ ڪر اُسڪي بيبي لايا ساٿھ اُسڪي تين کوس ڪي فاصلي پر
 ايك اور محل مع مناره جهان نما بنايا جيا ڇھ ۽ ۶ مناره ايتڪ واپس هي
 عوام آلتاس اُسڪو فيروز شاه ڪي لاک ڪٽي هيں بعد اُسڪي سلطان مبارڪ شاه
 في مبارڪ آباد آباد ڪيا اور نو سي اٺنيس ھجري ميں همايون بادشاه في ولعه
 اندر پرست ڪي مرمت و تعبير ڪري دين پناه نام رکھا اور اپني تخت گاه

مقرر ڪيا پير شير شاهه پٺيان ئي ڪوٽڪ سڙ ڪو اُچار ڪر ايڪ اور شهر بسايا اور
اُسکي بيٺي سليم شاهه ئي سليم ڪوٽ بنايا اُنلڪ بيٺي وه شاهجهان آباد مين
جهنا ڪي اندر قلعه ارڪ ڪي سامهني موجود هي اکرچهر هر ايڪ ئي اُن
بادشاهون مين سي ايڪ ايڪ شهر بساڪر اپنا دارُ السلطنت مقرر ڪيا ليڪن
هندوستان ڪي بادشاهون ڪي تخت گاه ملڪ ملڪ دلي هي مشهور هي پير
سن ايڪ هزار اتهائيس هجري مين مطابق بارهويں برس جلوسي ڪي شاهجهان
صاحب فران ثاني ٻي دلي ڪي قريب ايڪ شهر سَنا ڪيا اور شاهجهان آباد
اُسکا نام رکيا اُسکي خوش بتي سي اُس ملڪ ٻي پير روت اور آبادي پکڙي
ڪه جتي ملڪ اگلي بادشاهون ڪي لکهي مين آئي تهي گم نام هوگي فقط
اُسکا نام ره گها جيسي سمندر من بهيري ٿي پري درياو ملي هن پر نام
اُسکا هي ناجتا هي ولد بهي اُسکا سنگ سرخ کا اس مصبوطي وحوش اسلوبي
ڪي ساڻي بنا هي ڪه معيار قصا و قدر ڪي زان اُسکي اوصاف مين لال هي
پير ساخت ر اُنکي مي امر محال علاه اُسکي مکانات قسم قسم ڪي متعدد
پاکيزه خاصي ” آر داغ بهي اُسکي گلشن جهان ڪي خلاص ” نهرين جاري
جا بجا ” مرض هر ايڪ مکان مين ڪٿورا سا بيرا هوا ” جهر دپکهي ڪيفيت
تي نظر آئي ” اور جس طرف بگا پري وٺين ره جاني ” اگر رضوان وهان

ڪي بهار ديگهتا تو روضه روضان ڪي دريائي سي هاته اُتھانا (بيت) چنان ڪا
 هر مڪان اُسڪا ممونا " خوش اُسلوي من بلڪه اُسي دونا " پھلين پھرين هميشه
 وهان ڪي گلزار " خزان اُن نڪت بهن پاتي ڪمبو بار " نرالي جگت سي رنگ
 و بو گلوني " حلاوت آور هي ڪجهه هي پهلوني " وهان ڪي طايتون ڪا رنگ
 هي آور " هي اُنڪي زمزمون ڪا ڏهننگ هي آور " مين هر پڪت شي ڪو دن
 شبيه ڪسي " ڪه وه ملتني بهن اُسي آور اُسي " گرد اُس فلعه مبارڪ ڪي
 ايڪت ڪهاڻي نهايت چوڙي جڪلي گهري بهي ايسي ڪه عمق زمين اُنڪي وري
 آور وه اُسي ڪمين پري " پاني اُسڪا ايسا لطيف و شفاف اڪر ايڪت خشخشا ڪا دانه
 بهي اُنڪي تهاه من هو تواندھري رات مين صاف نظر آي " آور جو اُنڏها
 بهي اُس مين غوطه لگا سڪي تو بلا شهبه ڪال لوتي " (بيت) نظر آي هي
 اُنڪي، ته مين راي " ڪهان يه آب گوهر من صفائي " اڪر پڙ جائي اُنڪي
 بيج ايڪت بال " تو يون آوي نظر موني ڪا جون بال " جمن بهي اُس فلي
 ڪي تشنه ديدار هوڪر جانپ شرقي سي آهي آور اُنڪي تلي نهايت آب و
 ناب سي بهني لڳي پور تواب علي مردان خان مرحوم دريائي مذڪور ڪو ڪاڪ
 ڪر شاه بهر سرور بهاڙ ڪي اوڀر سي لاپا ڪوچه و بازي ڪي رونن زياده بڙهي " آور
 شهر ڪي آڀرو دوني هوني " اڪثر لوگون ڪي حويليون مين بندي ٿهندي پاني سي

معمور رهي لڳي اور حوض و تالاب بهي نولتخانه والا کي بهر پور باغون ۾ ۽
 وهان کي شادي اڪثر رهي لڳي اور چمنون مين طراوت بيشتري حقاً ڪه وه
 بزرگ بهشتي تها ڪه اُسکي ڪمائي سي شاه و گدا کو فيض هوا (بيت) رهي
 حشر مين اُسکي حق آبرو ڪه فيض اُسکا جاري هوا کو بکو ”شهر پناه اُسکي
 سنگي نهايت پختي و مضبوط عرض و طول و بلندي و خوش اسلوب اُسکي عقل
 احاطه نهين ڪر سگهي بلڪه ايڪ جهت کي پيمائش کا نهبان نهين بهر
 سگهي اندر باهر اُسکي ستي حد سي باهر“ چٽي چٽي پر آبادي جڏهر
 تڏهر ”عمارتن انواع و اقسام کي خوبصورت ڪثرت سي“ حويليان طرح طرح
 کي خوش اسلوب بهتايت سي. ”باغون کي بهار بي خزان“ چمنون مين
 دائيم طلسمات کا سا سمان ”هر ايڪ محله اُسکا اقليم سي زياده پُر فضا“
 جهوڻي سي جهوڻا ڪوچه اُسکا شهر سي بڙا ”هجوم خلائي هر سر راه“ هر ايڪ
 مقام ايڪ تماشا گاه ۽ شهر شهر گاون گاڻن کي باشندن تي اُڀي بهندي
 اور آسائش جو دٻڪي ٿو و باش و نهين اختيار کي غرض هر صف کي اشخاص
 و هر ملڪ کي اشيا جب چاهو ڪثرت سي دٻڪي لو ”کسي چيز کي ڪٿي
 کسي وقت ممڪن نهين ڪه هو“ اگرچه بازار سارا هي اُسکا اُپني عالم
 اعليٰ هي پر ڄاڻندي ڇوڪ تمام شهر کا اُجلا هي ۽ هر ٺوڪان اُسکي بي

ماند “ جس جس کو ديگهو بادشاه پسند ” سخن ٻيو ڪشاده ڪه دل ڪهل
 جائي “ صاف ايسا ڪه آدمي جانول ٺڪير ڪر ڪهاڻي “ دلال اُس بازار ڪا
 سونڊاگرون ڪو آڻڻ ڪه اُٺاڪر نهن ڏيڻ ڪها “ بساڻي وهان ڪا جوهرين ڪو خاطر مهن
 بهين لانا “ ڏوڪان ايڪ بزاز ڪي اسطنبول ڪي بزازي برابر “ ڪوٺي ايڪ
 صراف ڪي تمام پلڙان ڪي صرافي برابر “ (نيت) رُئي هر ايڪ ڏڪان مين هن
 ڪهڻ ڪي “ ڪتوري رات بهر هسڳي جهڻ ڪي “ لڳي هين هر طرف پهلون ڪي
 اُٺار “ گيلي ڪوچ هر اٻڪ هي رهڪ گُزار “ فواڪه ڪا وفور اس درجه
 هبگا “ ملي هي تازه ميوه اسفهان ڪا “ طعام انسام ڪا جو ڪوي سڱواڻي “ بقدر
 يڪ فوج ڪي بازار سي آڻي “ جو ٿاڻ ايڪ سلطنت ڪا هوي هڪار “ تو
 حاضر ڪري ورتنهن اٻڪ ڏڪاندار “ اگراسياب چاهي ايڪ لشڪر “ تر هاتھ
 آ جائي بس ايڪ دن ڪي اندر “ نهن هي اهل حرفه ڪوي بيڪار “ هي نيت
 بيع و شرا ڪا گرم بازار “ جو اڏيل وهان هي ڏوڪان جواهر “ وهي هي ڊيگمان
 کان جواهر “ گر ايڪه اٺليم ڪا آ جائي وهان مال “ تو لي لي ايڪ مهاجن
 اُٺي في اُٺال “ ڪوي سڀاري هو ڪاهيڪو فڪري “ ڪه وهان هر شي ڪي ب
 رهڻ هي ڪري “ في اُٺال اُٺ مقام فرحت انجم ڪو جتنا سراهي بجاء هي
 ليڪن اُڏوي معولي ڪا عالم هين جدا هي فضا اُٺي نهايت پاڪيزه و وسيع “

عمارات وهانگي بمرتمه اُسْلُوئدار ورفيع “ صحن اُسکا رشڪ صحن گُزار “ دُڪان
 هرابڪ نارار کي بهار “ اهلِ حِرْمه سب کي سب مَرْمه احوال “ کوڙهي اُنکي
 نقد و جس و جواهر سي مالامال “ نه کسي چمر کي وهان کمي “ نه کوڙي
 بشر اُس آبادي من عتي (بيت) هي دروازه اُسکا گُلستان کا باب “ بَاض
 جهان کا هيچ وه انتخاب “ فضا اُسکي ديکهي اگر ايڪ نظر “ تو دل ننگ
 هوڙي نه پهر عمر نهر “ بهلاني هي ايڪ لحت عم اُسکي سير “ خوش آتي
 هي بس دمدم اُسکي سر “ سماں وهان کا ديکهي اگر ابڪ ذرا “ تو ماني نه
 لي نام ارڙنگ کا “ بهت مين ي يون اُسکي تعريف کي “ هي اُردو کي
 بولي کا ماخذ وهي “ اور تحاس کي نارار هي طرز هي جدي “ فضا اُسکي
 فضا عالم سي بهي نري * صحن اُسکا اقسام هي چار پاڻون سي مالامال “ زمين
 اُسکي بهايَت صاف بتاڏهال “ هر ايڪ طرف خلق کا ايڪ دنگل “ جا بجا
 چهل پهل “ چابڪ سوار سَم نِسَم کي گهوڙون کو پهير رهي هين “ خريدار
 دالون کو گهير رهي هين * سودا وهان کا دست بدست * هر ايڪ دلال کوڙ بالا
 مال مست * کوڙي گهوڙي کي مول تول کي لي هانڻه لاتا هي “ کوڙي ڪهڙا
 ٿڌو هي چڪانا هي * ايڪ طرف سپاهي پشه بهلي آڻي چوڙون پر اڀي
 اڀي نرين پوش مڇهاڙ حقي لڳائي بيٺي هين * کسي طرف بانگي

بڙهي اڀري مجلس جمائي بيٺي هين ” ايڪ طرف ڪي شهيدي
 شڪستي سُلفي کي دم ماري هين ” ڪهن دو چار لڻجي پڇي زباده گو اڀري
 اڙهي چانول حدي هي لڳهارڻ هين ” غرض ملي ڪي سي دھوم آور
 چهڙيون کا سا هُجوم هر روز سواي جمعي کي دو ٻهر ڏهلي تلڪ رها هي
 (بيت) خلقي کا رها هي زيس اڻحام ” رهي هي بت ميلر ڪي سي
 دھوم دھام ” جنس هر ايڪ قسم کي وهان خوار هي ” گهوڙون ڪي ٻه گرمي
 بارار هي ” اسڀ هرايڪ ملڪ کي هين ڀي شمار ” مانگو اگر ايڪ تو لا
 دين هار ” گوکه ٻه ڪثرت هي ٻه قيمت گران ” سستا اگر چاهو تو پاڻو
 ڪهان ” بسڪه وهان رهي هي نت لاو لاو ” بڙهتا هي جانا هي سدا اٽکا
 پهاو ” گهوڙيکا مت پوچهي ڪجهه مول نول ” نتو هي ڪنڪائي کا ٽرڪي کي
 مول ” گهوڙا هر ايڪ شخص کو ڏرڪار هي ” پير و جوان جو هي خريدار
 هي ” بلڪه ٻه احوال هي هر طفل کا ” دائي سي ڪهتا هي ڪه گهوڙا هي
 لا ” ڪوئي ڪهلو اسي ڪيسا هي دي ” گهوڙي سوا ٻه ٻين ممڪن ڪه لي ” ديگها
 ڪمهرون ني جو ٻه ڪجهه سڻهاو ” مٿي کي گهوڙي ڪي نفري کي پهاو ” الغرض
 اس ملڪ مبارڪ بُنّاد کا هر ايڪ محله خوش سواد ” آور هر مقام آباد ”
 بنابر اسڪي مسعدين خانفاهين مدرسي پاكير و دلچسپ ڪثرت سي هين ” آور
 خانه باغ ٻي بهتايَت سي ” ليڪن سن ايڪ هزار ساڻه هجري مٿان

چَوِيسُون سالِ شاهجهاني کي نافِ شهرِ من اِيک جامع مسجد سنگِ سرخ
 کي ايسي بي کي اٿلن في نه ويسي ديکهي نه پڇهلون في سني “ نمو اُسکي
 تا به سمک “ مناري اُسکي سر بفلک “ گنبد چرخِ بلا گردان اُسکي
 گنبدونکا “ عالمِ بالا تلک جلو اُسکي برجيونکا “ زين اُسکي منبر کا پايد
 عرش سي اونچا “ ستون کيکشان اُسکي ستون در سي لپچا “ محراب اُس
 کي محلِ اجابت دعا “ نمازي وهانکا مقبول درگاهِ کريا “ ديوارين سد
 سکندر سي بلندتر “ صحن اُسکا صحنِ فردوس کي برار (بيت) حوض هي
 اِيک صحن مين اُسکي لطيف “ پاتي هين فيض اسي وصيع و شريف “ سنگ
 هرايک اُسکا به از پشم هي “ چشمه حيوان کا وه هم چشم هي “ جو کي
 نمازي کري اسي وضو “ حشر مين محشور هو با آبرو “ اِيک بهي بوند اُسکي
 اگر حسني بي “ اُسکو هوا تصفه باطي “ اسي طهارت هي سراپا نجات “ هي
 وه گهنگارون کو آب حيات “ جو کوڙي اِيک قطر بهي اُسکا پي “ پياس
 نهو حشر مين بهي گر جيئي “ غسل جو اِيک بار بهي اُس مين کري سائي
 سي پهر اُسکي جهنم ڌري “ هر چند مسجد و باع آور متاور خاني کي بنا
 سي فايده لا کلام هي کيونکه بناي والي کا دنيا مين نام آور خلق کو بلا شهبه
 آرام هي ليکن حمام کي تعمير هر پير و جوان کي راحت کا موجب هوندي

هِي اَوَر هر شخص کي دِل کي کُلعت کھوٽي هِي چُناڻجھ بادشاهي حمام سي
 اِس شهر مڻن ايڪَ فيضِ عام هِي کوري بشر محروم بهن ساحت مين وُه
 فِلاطون کي حمام سي خُونتر “ در و ديوار اُسکي خوش اُسلوب سراسر “ سطح
 اُسکي گُبد کي کُوه نارسِي ملي هُوي “ اور ديوارون کي نو مرکز زمين سي
 لڳي هُوي “ جامه خانه اُسکا بهترين مکانات “ حوض وهان کا خشک مزاجون
 کي لڳي آب حات “ مطبخ اُسکا مھرن آتش سوزان کا “ ماه آينه اُسکي
 تابدان کا “ حرارت اُسکي حرارتِ عري کي کو بهزکائي “ اور رُطوبت اُسکي
 رُطوبتِ اصلي کو بڙھائي “ (آبيات) پاڻي هين پھان چين سببي خاص و
 عام “ بس پيوي حمام هِي خير المَقام “ نيل ملي اُس مين گر ايڪَ ٻار
 جو “ اُس کو پوست کا مرض پھر نهو “ ميل جو کوري چاهي کِه دِل کي
 چھڙائي “ حوض مين بس اُسکي وُه غوطه لڳائي “ اُس مين نہاري جو کوري
 ايڪَ دم “ قلب پر اُسکي رهي گرد غم “ وصف کري اُسکا سُڪندان اگر “ پھر
 نکهي شعر بجز شعر تر “ اُسکي جو تعريف مين کھولي نهين “ گرم رهي اُسکا
 هميشه سُخن “ اَلْمَقِيه اُس شهر کا هن مکاني لاڻائي “ هاتھ اُسکي عمارات کي
 فراواني “ پرستي کي اندر جيسي مکانات کي کثرت هِي “ ويسِي هِي باهر
 قبرون کي بهتاپت “ اکثر بادشاهون وزيرون اميرن کي مغربي اطراف مين

ھن پر مشہور نر مقبرہ ھمايون بادشاہ کا کعبادہ کي کيلو گڙھي مين جمنا کي
 کناري پر هي سواي اسکي وه علما فضلا فقرا که اپي عهد من مشهور آفان
 نهی انکي مزار بهي اس کثرت سي هن که ايک شهر خموشون سنا هي *
 سرکار نارول ايک قديم قصبه هي دهلي سي پچاس کوس کي فاصلي پر آب
 و هوا وهانکي بهائ خوب سواد اسکا هر ايک صاحب طبع کا مرغوب
 عمارتين اس مين اکثر بخته و سنگين مهندي وهانکي بٲ رنگين کهيت
 اسکي نستي کي قريب اکثر اوقات لڙکي وهانکي ناشدودن کي کهيٲي کهيٲي
 کهيتون پر جا بکٲي هٲ اور گهر کو آتي هوي مهندي کي پٲي اپي جونيون
 مين بهر ليتي هين غرض گهر پهٲٲي پهٲٲي پاون انکي لال عناي هو جاتي
 هين شکار بهي هر قسم کا بهتائ سي چنانچه چڙمار پيسي کي چار چار
 بٲرينچ جاتي هين بهر گوشت اور ترکاري کس کو عرض هي که سگواي اور
 کهاي مگر بضرورت يا بسبب عادت سواي اسکي پٲون پهل هر ايک موسم
 کي خوش بو خوش ذايقه باطراط مسٲر آتي هين اور خواهش مندودن کي دل
 و دماغ کو راحت و آرام پهٲٲاتي هين متوطن وهانکي نجبا شرفا هر قوم کي
 پر شيخ سيد اکثر بلکه فضلا علما بهي محمد شاه فودوس آرامگاه کي وقت بلک
 شهر مذکور خوب آباد تها اور عالم فاضل بهه غالب تهي که ماه رمضان مين

مُذْکُور نہ نہا کہ دو پہر ڏهلي تلک نان بائي يا پيٽهارا تنور گرم ڪري يا
 ٻيڙهونجا ٻياڙ جهونڪي يا کوئي بازار مين ڏن ڏي حقا پي احبانا اگر ڪسي
 سي آيسي جرکت هو جاتي “ تو محتسب کي هاتھ سي اُسکي آڻڻو جاتي ” شهر
 کي اندر ٻاهر درگاهين اڪثر ڪيون ڪه هزارون نرنگ صاحب ڪمال اُس سرزمين
 مين آسوده هين ليکن صاحب ولايت سيد محمد ترڪت مرار اُس نرنگ کا
 بستي کي اندر هي سالهي سال گذري ڪه ڪٿار کي هاتھ سي وه نرنگوار شهيد
 هوا عجيب و غريب حكايات و خرق عادات اُسکي مرار سي وهانکي ناشدي
 منسوب ڪڙي هين اور اپي مرادونکي لپي جُميرات کو جاکر وهان چوڪيان
 ٻيڙي هين ليکن بڻخانه ڏيهر اُس وقت تلک قصه مذکور کي اطراف مين
 کوئي هندو بنا سکا تها چانچھ ايڪ اتيت في تواب مظفر خان خاندوران
 کي بهائي کو بهت سي ربي نذرانه ديگر چاهتا ڪه ايڪ بڻخانه وهان بناي
 اور بنياد ڪڙي فائيم ڪري اتعاقا اُس وقت تواب مرحوم کا قصه مذکور سي
 سات کوس کي فاصلي پر ڏيهر تها علاوه اسکي سرڪار مذکور اُسکي جاگير بهي
 بهي غرض اُس اتيت في آبادي کي قريب بڻخاني کي نيو ڏالي بلڪه تھوڙي
 سي ڏيوار بهي اُٿائي ڪه شاه عبد الباقي پيرزادي کو به خبر پهتجي ستي هي
 سوار هوا اور سيڪڙون اشخاص خواص و عوام سي اُسکي سانھ هو لي آخر آنڪر

ديهري کي نُبَاد ٿهائي اور اُتيت کو خوب سزا دي اُسي جاکر نواب سي
 مرياد کي نهايت عضي هوا اور کي سردارون کو معه فوج بهيجا که پر زادي کي
 حويلي ٿها دين اور گهر لوٽ لن ليکن شيخ اپي مکان من باستقلال ياد الهي
 من ببتها رها مطلق ٿهرا يهل تلک که وهان کي لوگون کو منع کيا که کوئي
 ميري مدد کو نه آئي اور اپي تيئن اس بلا مين نه پهسائي که سواي قادر لا
 يزال اس وقت کسي سي باري و مددگاري منظور بهن کيونکه جنگ و جدل
 نفيرونکا دستور بهن القصه وي لوگ جو باراده پرخاش آئي تهي يهه سوچي
 که دنيا کي واسطي ايمان کهوا اور عاقبت سي هاتھ دھوا عبث هي چار و
 ناچار هرايک شيخ سي نارادت پيش آيا اور نقد ايمان اپا دنيا کي لالچ پر
 کسي في نه گنوايا نواب بي بهي اس ماجري کو مُنکر انفعال کهيجا اور اس
 کار نا شائسته سي هاتھ اُٿايا جب احمد شاه کي بادشاهت هوي مُلک و
 معاش وهانکي نجبا کي گھٽي لڳي جهلمت مين اُنکي تفرقي في راه پائي
 جسي سبتا اپنا جڏهر ديکھا اُڏهر کي راه لي آخر شهر مذکور هويانه بن گيا اور
 جسي چاها وهان عمل کر ليا اب تلک نو پري حالت هي آگي ديهري کيا
 هو العيب عند الله اور شاهجهان آباد سي تيس کوس کي مسافت پر * پائي
 بت ايک قديم قصبه هي شيخ شرف بو علي ملنڊر وهين پيدا هوا اور چالس

برس کا ہوئی دلی مس آيا پھر خواجہ فُطْبُ الدِّين کی خدمت میں مُشرِف
 ہوا لیکن برسِ تِلْکِ عُلُومِ ظاہری کی تحصیل میں رہا جب نورِ ربانی
 کی تجلّی اُسکی آئینہ باطن میں ہوئی ساری کتابیں جمناء میں ڈبو دیں اور
 مسافرتِ اختیار کی جس وقت روم میں پہنچا شمس تبریز و مولوی روم سی
 استعاذہ اُٹھایا۔ سوای انکی بھی وہاں کی اکثر اولیا سی بہت سا فائدہ پایا بدان
 اُپی وطن کو پورا جب کہ وہاں پہنچا کُج عِزّت میں بیٹھا یہاں تِلْکِ کہ جہان
 سی اُٹھ گیا اُسکی بھی کشف و کرامات کا ایک عالم گواہ ہی “ اور مزار ایک
 جہان کی زیارت گاہ “ سرھند قدیم شہر ہی سامانی کی مُتعلقات سی
 فیروز شاہ فی اُپی سُلطنت میں سن سات سو ساٹھ ہجری کی بیج اُسی جدا
 کرکی ایک علیحدہ پرگنہ مقرر کیا آبادی و رونق اُسکی پھر دن بدن بڑھتی
 گئی سرھند سی برسِ کوس کے فرق پر بھوانا گھاٹ ایک معبد ہی بیشتر لوگ
 اُسکو مہادیو کہتی ہن، ہندوؤں کی قدیم پرستش گاہ ہی لیکن فدائی خان کوکہ
 کہ اُمراي عظام سی تھا اُسنی عالم گیر کی سن چار جلوسی میں وھیں رہا
 اختیار کیا نام اُسکا بجنور رکھا وہاں کی راجا کو کہ کئی بشت سی راج کرنا تھا
 حَسْبُ، اَلْحُکْم بادشاہ کی کال دیا اور ایک ناغ نہایت مطبوع خوش قطع
 پانچ درجی کا بنایا عمارتیں اُسکی بہت اونٹنی، اور بیٹھکین بہایت لگوئیں

جي اکر کيسا هي اداس هو تو وهان لڳ جايُ لڳه دل پر اداسي پهر ڪهيو نه
آئي سواي مڪانات کي صنعت کي به عجب ڪام ڪيا ڪه دامن ڪوه کي آڄو
کو اُس باغ ميان اس حڪمت سي لاپا ڪه وهان جتي حوضون اور نهرون ميان
فوري تهئي اُسکي پاڻي سي جهونئي لڳي محتاج خرابي برهي اور گلاب بهي
اس ڪثرت سي اُس ميان پهولتا هي ڪه موسم ميان هر روز انگنت پهول خوش
رنگ و پاڪيزه اُترئي هين چنانچه خلاصه التواريخ کا راتم لکها هي ڪه ميان
موسم بهار ميان جس دن اُس گلزار سرايا بهار کي سير ڪوگيا ته اُس دن چاليس
من گلاب کي پهول اُس باغ سي اُتر ڪر گلاب خاني ميان گهي تهئي (بيت) روش
پر بهي اُسکي تهئي پهولون کي ڏهير نهوتي تهئي پر سير سي اُسکي سير
عرض سال بسال پهولون کي وهان ترقي اور بهار کي زيادتي تهئي * تهايسر
ايڪ پراف نستي هي سرهند سي تين ڪوس پر جنوب رو قريب اُسکي ڪور
ڪهيت نام ايڪ بڙا تالاب هي هندي ڪتابن ميان اُسکو ناف زمين لکها هي
اور پيدائش کي ايندا بهي هندوون کي نريڪت اُسي مڪان ميان هوي هي
حاصل به هي ڪه اُسکو بڙا تيرتھ جاتي هين اور بهاما اُس ميان ثواب عظيم
خصوصاً سورج گهڻ مهن ڪيونڪه اُس روز نور نور سي گرور گرو رندي مرد عالم
خاص بلڪه سڀ جهوڻي پڙي آنڪر وهان جمع هوني هين اور نقد و جنس

انواع و اقسام کي ظاهر و محفي خبرات کڙي هين هرچند ڪه اُن مٻن کڙي
 کيسا هي: بخبل يا مٺلس هو پر اُڀي قدر و طافت سي زياده دان پڻ کڙا هي
 بلڪه سِوای نالاب مدکور کي اڻهٽاليس کوس، تلڪ جڻي، جهيلين تالاب حوض
 کڙي اطراف شهر کي، اور وي مکانات جڻي برديڪ سرستي ندي بهتي هي
 بلڪه، وي بيٽهڪين بهي ڪه، اڱلي منون کي نام سي، مشهور هين اور فديم
 ڪتابون مٿن مسطور اُن سبب کو ترتره جاتي هين اسي، سبب پائڻو اور
 کورو ڪه پيشوا هندوونڪي نهي آپس مٿن لڙڪو وهين ماري گئي اور جاليس کوس
 دلي سي پري شمال رو سنهڻ ايڪ قديم شهر اُس مٿن هرمنڊر ايڪ پُراڻي
 پرستشگاه هوند کي هي ڪهتي هين ڪه، دور آخري مٿن ايڪ آوار وهين سي
 نڪلڻا قريب اُسکي نانڪ مٿا بابا نانڪ کي چلي اور سيوڪ وهان اڪثر
 جمع هون هين اور جپ تپ مٿن مشغول رهي هين اتر طرف اُسکي
 ڪماون ڪا پهاڙ سوني روڻي تابي شيشي لوهي گندڪ سهاگي کي ڪهان اُس مٿن
 هي سِوای اُسکي باز و شاهن اور چنگل گير پرندي وهين سي آتي هين بلڪه
 سرد گادي مُشڪ کي هرن ريشم کي ڪپڙي پهاڙي ٿانگن اڪثر وهين هون هين
 اور سَعبد شهيد بهي بهتايت سي وهين ملتا هي از بسڪه بستي اُسکي محفوظ اور
 ڇڏي لڳا و هي بسبب اُسکي اُڙتلي کي رهنمادار وهان کي بادشاهون سي نهين

دٽي هميشه بغي رهي هين راقم ايڪ مرتبي همراہ نواب آصف آلدوله مرحوم
 کي حسن رضا خان بهادر معفور کي رفاقت من نانڪ مٿي، بلڪ گما هي
 ليڪن پهاري کي گهاٽي مين اتعاف جاني کا بهين هوا بلڪه کوري شخص لشڪر کا
 وهان بهين جا سکا في اتواع راه اُس پهاري کي بهايٽ، سحت اور کڏهب
 هي ليڪن، پهاري وهان کي جنس منوه اڪثر لاکر لشڪر مين بئچ جاني تهي خصوصاً
 اخروٽ بهتايٽ سي، اور بهايٽ سستي اعرض اس صوب مين دو دريا نري
 هين ايڪ جمنا که سرچشمه اسکا معلوم بهين اڪثر سياح جهان گرد خصوصاً وي
 که چين سي پهاريون کي راه آبي جاني هين ان کي زباني يون سنا هي که يته
 دريا چين، من سي هوکر پهاريون کو کاٿا هوا بشهر مين پهتجا هي کٽي هين
 که اُس ملڪ مين سونا بهت هوتا هي وجه اس کي يه هي که اڪثر سنگ ريزي
 وهان کي تاثير پارس کي رکٽي هين لوها تابا، انکو لگ کر سونا هو جاتا هي
 ليڪن پهچائي نهين جاني اس واسطي وهان کي باشندي گهوڙي ٿڌو بيل کي پاڻون
 مين نعل باندھ کر چڙهي کو وهان کي پهاري پر چيوڙ ڏيئي هين بسا اوقات ان کي
 نعل سوئي کي بن جاني هين اور اُس ملڪ، کي حاڪم کي يهان نقاري بهي
 سوئي کي هين پهر اور اشيا اور ظروف، کا نو کيا شمار هي القصه دريائي مذکور
 اس ديار مين سي هوکر سرمور مين آيا هي چنانچه وهان کي عميدآر سلاطين

هند ڪو بلڪه وهان کي وُزرا اُمرآ تلڪ دريا کي۔ راه سي برف ڪشون ڀر
 بهنجي تهي اسي سبب عوام آلاس وهان کي راجا ڪو نري راجا ڪهتي تهي
 پهر وهان سي پهڙ پر۔ هوڪر اُس زمين مسطح پر پهتجا۔ هي ڪه شاه جهان ڀي
 وهين اُسکي ڪناري پر۔ ايڪ فصير عالشان بيا هي بلڪه هر ايڪ امير صاحب
 منزلت ڀي سواي اُن کي بعصي بعصي۔ اور بادشاهي بندون ڀي بھي موافق
 انهي قدر و حوصلې۔ کي عمارتن ستهري ستهري دل چسپ بيا ڀي هين اسي
 جيت سي وهان ايڪ معموره مختصر سا لگونها بن ڳيا اور مخلص پور اُس
 ڪا نام هوا چنانچه بادشاه اڪثر اوقات وهان سڀر ڪو جاتي تهي اور ايڪ حظ
 اُتھاتي تهي اسي مقام سي شاه نهر ڪه۔ آدھي جمن برابر هي شاهجهان آباد
 مين ڪاٺ ڪر ليکي هين اور درياي مذکور پهڙ سي اتر ڪر اڪثر محال کي تاري
 ڪا باعث هوا هي۔ چنانچه قلعه۔ اڙت اور ڪنهي مڪان بادشاهي۔ اميرون کي اسي
 کي ڪاري هين پهر وهان سي متهرا۔ اور گوگل اور بندران مبن پهتجا ڀي دار
 الخلافه سي پنڌر فرسج ڪا عرصه رهندي هين پهر۔ اڪبر آباد کي۔ تلي ڳيا چنانچه
 وهان بھي اڪثر۔ عمارت بادشاهي اور اميرون کي حويليان لب دريا هين بعد
 اُسکي اُتاي کي شهر و قلعي کي ڀڄي جا نڪلا پهر۔ ڪالڀي کي متصل ڳيا اُسکي
 بعد اڪبر پور مين چنانچه عمارتن راجا بيرل کي اسي کي ڪناري پر هين اور

راجا مڌڪور شهرِ مسطور هي مين پيدا هوا اور اُسي شهر کي تلي درياي چنڊل
 اور نيوه اور استان سِواي اِئڪي اور ٻي درياو گوندواي کي طرف سي جُدي
 جُدي آکر- اُس من ملي هين پهر جمنا ملڪوسى مين هوکر اِله آناک کي قلعي
 کي بچي گنگا سي آ ملي اور دوسرا دريلو گنگا اُسکي ٻي سرچشمي سي کومي
 ولقب بهين ليکن هندوون کي عهدي من يُون هي که گنگا سڪنڻه سي اُترِي
 شرح اِسکي هُنود کي قديم ڪتابون مين هي اور گيلس پُربت پر هو چين کي
 متصل جا بکلي چنانچه هرئوسي کي شاهنامي مين هي که پتھر کي عمارات
 مياوش اِن شاه ڪڪاوس کي لب گنگا هين پهر وهان سي ڪوهستان بدري من
 آتي وِهن اِڪ احاطه بُرف گاهي که هماچل اُس ڪو ڪنهي هين هندو اِني
 گايا کو اُسي من گلانا ناعث آخرت کي نجات کا جائتي هين چنانچه پانڊوون
 کي جاگر اِني بدن اُس من گلاي ليکن ڪناري اُس دريا کي اُس بهار مين
 اِس قدر بلند هين که پاڻي بدقت ڏيکائي ديتا هي ٿا و پر آدمي ٻار بهين جا
 سڻي اِس واسطي گدازي کي جاگه ٻڙي ٻڙي موٽي رسي نونو ڪارون کي
 درختون سي مضبوط باندھتي هين اور چھسڪون پر اُن کي سناري هي ٻار اُترِي
 هين غرض بدري ناتھ کي پرستش ڪو خلافت شهر شهر سي آتي هي ليکن اُس
 طرح کا طور گذاريکا جو کسي آدمي کي من ڏيکها نسب اِسکي آتي جاتي

اُس پر بہابت ڈرنی هُن بعد اُسکی درباري منگور ندری ماڻھ کي۔ پهاڙ سي
 ٻهٽا هوا سري نگر تلي آيا اور وهان سي رڳهي کدش من۔ حاڪر هر دوار کي
 پهاڙ مين جا نڪلا هي اگرچہ گنگا سرنا سر هندوون کي۔ مذهب مين پوجني
 کي قابل هي علو الخصوص اُس مقام کي سچ چنانچہ هر سال سسائي کي
 بهان کو هر طرف سي۔ ايڪ خلت آکر وهان جمع هوي هي پر جس سال
 کي مشتري دلو مين آئي هي زبان هندي من اُسي گنه کهي هين اُس برس
 نور دور کي لوگ کثرت سي۔ آتي هين اور وهان نهاي هين حاصل يه هي کي
 وهانکا نهانا دان پُن اور ناخن ليا سر منبه کي نال مندانان بڑا تواب جاتي
 هين بلکہ مردن کي هنديون کو بهي اُس جگه۔ گنگا مين ڏالنا وسيله نجات کا
 سمجھتي هين اور پاڻي وهان کا بطور تحفي کي بهنگيون من ملڪ بمالڪ
 پهچائي هين لطف يه هي کي مدتون پاڻي اُس بديا کا اگر ناسنون مين بهي
 مطلق بهين بگڑتا کيڙا اُن من کبهو بهين پڙتا ساڻه اس کي مينها اور هلکا
 ساري نريئون کي پاڻي سي هي اس پر خوي يه کي هر ايڪ کي مزاج کو راس
 آتا هي۔ بهان تلک کي عصي بيمارون کو شفا لکي کڻي مرمن بيماريون کو
 فايده دوا کا بخشتا هي با وجود اسکي۔ تندرستون کو توانائي دار کي معدي کو
 صفاي قوت هاضمه کو ترقي ديتا هي سواي ان باتين کي رطوبت عزيزي کو

پوهانا هي پوهنجه زباده لگاتا هي رنگ لال ڪرنا هي اور مزاج بحال اسي واسطي
 هندوستان کي بادشاه اور اڪثر امرا ڪرپس هون پر اسي ڪا پاني پتي هن قصه
 مختصر ۾ درياو هرندوار سي سادات ناره کي ستي من هوتا هوا هستناپور کي
 متصل جا پهتجا پهر وهان سبي گڏه مڪهتر وانوب شهر و ڪرماس و سورون اور
 ندائون کي قريب اور وهان سي قنوج کي متصل بدان شيواج پور اور ڪنجوي
 و ماڪٽ پور و شهزاد پور مبن هوتا هوا قلعي آله آباد کي نلي جا بڪلا هي
 وهين حمنا بهي ڪڍي درياون سميت اُس مين آملِي پهر گنگا چتر گڏه اور
 ڪڍي محالون. کي تلي هوني هوني بارس کي بچي جا پهتجي عرض بشي کي
 تلي پهتجي پهتجي بهتر درياو اتر اور دکن کي پهائون سي جدي جدي آکر
 اُس مين ملي پر نام اسيڪا ناني وها مگر پاٽ بهت توه ڪا ڪه ڪاره وهان
 بدقت نظر آتا هي. اور برسات مين تو ڏکائي هي نهن ديتا بهر وهان سي
 راج محل و مرشدآباد و مهرداد پور و هجراهي هوني هوني جهانگر نگر کي تلي
 پهتجي ڏهاڪه بهي اسي ڪا نام هي بعد اُسکي ڪڍي ورني جاکر دو حصي هوني
 ايڪه تو شرق رو جاکر چات گام من شور دريا سي مل ګيا نام اُسکا پنماوتي
 ٿهرا نوسرا جنوب. کي طرف بهڪر تين ٿڪري هوا ايڪ ڪو سرستي ڪهتي هين
 نوسريڪو جمنا تيسري ڪو گنگا پهر اُسکي جهوٽي جهوٽي هزار سوني هوڪر لنڊر

چاٿ گام کي نڍڊڳٽ دريائي عمان من مل گڏي بعد اسڪي سرستي اور جمنا
 پي اُس من آملين پر تحفي به هي گنگا راج محل سي آگي بڙه کر
 مصل فاصي هتي کي جب پهچي رام اسکا پدا هوا وهن سي ايڪ سو
 جدا هوکر مرشد آباد کي طرف گما پهر بديا من پهچي جلنگي سي مل کلنگي
 کي نهچي هو دريائي شور سي جا ملا اُسي کا نام بهاگي رني هي اور پدا که
 اصل گنگا هي وه چاٿ گام مين جاکر سمندر سي ملي ليکن رڙهاکي سي به
 درياو تين کوس پر هي مصل اسڪي نوڙهي گنگا قصه کوتاه چاٿ گام کي دريا
 نلڪ پهچي پهچي گنگا جمنا سرستي کي هزار سوتي هو گڏي اور اڪثر ساحن
 کي زباني سي من يون آيا هي که گنگا کي کناري پر ابتدا سي انتها تلڪ
 بيستر مٿه مرد چور مفسد واهرن نستي هين وجه اسڪي ايڪ لطف سي
 صاحب خلاصه- آتوارينخ ني به لکي هي که از بس که اس مين بهاني سي
 گناه لوگن کي جسم سي دور هوتي هين اغلب که وي هي بطور لاسخ پيکر
 انساني مين جنم ليکر خلق کو پها انديت ديني هين بي الجملہ صوبه مدبور
 کي هوا قريب اعدال کي هي اور زراعت اُس مين باراني وسيلاي اور کهن
 کهن کوڙن سي به فضل هوتي هي مبهو بهي ابران و نوران تلڪ کا گوناگون
 کثرت سي اور پھول خوشبو اور رنگين طرح طرح کي نہایت سي هر فصل

میں ہوئی ہن عمارتیں بھی بڑی بڑی پختہ سنگیں و خشتی افراسی بنی
 ہن صوبہ، اکبر آباد اُسکی مشرق کی طرف صوبہ، لاہور مغرب کی طرف صوبہ،
 اجمیر جانب جنوب کماؤں کا پہاڑ جانب شمال اور پلوی سی، اکبر آباد
 لکھنؤ لودھیانہ کنارہ دریائی ستلج طول ایک سو ساٹھ کوس کا اور سرکار
 ریواڑی سی، کماؤں کی پہاڑ تلک عرض ایک سو چالیس کوس غرض
 شاہجہاں آباد و سرہند و حصار فیروزہ سہارنپور و سنہل و بداون و ریواڑی
 و نارنول آٹھ سرکارین متعلق اُنکی دو سو ائیس محال آمدنی اس صوبہ کی
 چوہتر کروڑ ترسٹھ لاکھ پئیس ہزار دام اور یہ اصطلاح میں مستدین کی
 پچیسواں حصہ پسی کا ہے

صوبہ، مستقر الخلافہ اکبر آباد آگرہ ایک گاؤں پر گنہ بیانہ کی متعلقات سی
 تھا سلطان سکندر لودی فی اس مکان کو پر فضا دیکھ کر تختگاہ مقرر کیا اور
 ایک شہر نہایت خوب بسایا اُسکی بعد بادل گدھے مشہور ہوا پھر شاہ جلال
 الدین اکبر فی ممالک محروسہ کا بیچون بیچ سمجھ کر ایک قلعہ نہایت
 مستحکم بنایا ساتھ اُسکی شہر بھی نہایت وسیع و خوش اسلوب پر عمارات
 بسایا سچ تو یہ ہے کہ کسی جہاندیدہ فی قلعہ اس متانت کا اور شہر اس

وُسعت کا بہن دیکھا جمنا چار کوس تلک شہر کی دُورِمان تہی ہی دُوبو
 طرفِ عمارینِ عالیشان اور رنگِ برنگ کی مکانِ خدا کی وُدرت کا تماشا
 دیکھائی ہن نا وُجودِ اُسکی اشخاص ہر قوم کی اور ناشدنی ہر مُلک کی
 کثرت سی مُجتمع “ علیٰ هذا اَلْعَاسِ اجناس و اشا بھی ہفت اِقلیم کی
 جیسی چاہی ہر وُت بہتایت کی ساتھ مَوجود بہائت بہائت کی موی
 ہر شہر و ولایت کی اور رنگِ برنگ کی پھول ہر فصل میں بخوبی ہم
 پہنچتی ہن پر وہاں کی خاص مَموں میں خرُوزہ نہایت شیرین و خوش
 مرہ و خوش بو ہوتا ہی لیکن کچھ چھوٹا اسی واسطی اکثر آباد کی جمالی
 مشہور ہی پان بھی وہاں کا نازکتر ساتھ عطریّت کی سواي اُسکی اشا بھی
 انواع و اقسام کی لطیف و اعلا بنی ہی کاریگر بھی اپنی اپنی صنعت مہن
 کامل مَوجود خصوصاً کارچوب پہان کا شہری رہی نہایت چوکھا اور جگمگا
 ہونا ہی بنا بر اُسکی اکثر سوداگر کارچوبی تہاں اور جبری خرید کر مُلک
 بہلک لیجاتی ہن اور اِنفاع اکثر اُٹھائی ہن فصہ مُختصر شہر مذکور بہایت
 آباد و بارونق ہی سرار بھی اُس میں علما و اولیا کی اکثر ہن اور مقبرہ
 محمد اکبر بادشاہ و شاہجہان کا قریب اُسکی نہایت اُسلوب و تہود کی ساتھ
 ہی * بیابا قدیم زمانی میں ایک بڑا شہر ہا اور فلعه بھی اُسکا بہایت

مَضْبُوط و مَحْفُوظ اگلي وقت ميئن گنهگار بندِ بانوانن کو وهين رکھتي تهي مِهِندي
 وهان کي نپت رنگين اور آم بھي بھت بڑا وزن ميئن قريب ايک سپر کي *
 سيکري ايک گاؤن هي اُسي کي علاقي کا اکبر آباد سي بارہ کوس پر اکبر
 بادشاہ ني شيخ سليم چشتي کي فرماني سي وهان ايک قلعه سنگين بنایا ساڻھ
 اُسکي عمارتين اچھي اچھي خانقاھين خوب خوب مسجدين پاکيزہ پاکيزہ
 بناين پھر فتح پور اُسکا نام رکھ کر دارُ السُلطنت مقرر کیا مُتصل اُسکي ايک
 بڑا تالاب هي دو کوس کي پھير ميئن کناري پر اُسکي ايک بڑا آيون و ايک
 مينار عالیشان علاوہ اُسکي ايک مکان هاڻي لڙائي کا بھت بڑا اور چوگانگاہ
 نپت پر فضا قريب اُسکي سنگ سَرخ کي کھان چنانچہ سترن اور چٿانين
 سواي اُنکي عمارات کي لوازم جس قدر اور چٿي اندازي کي درکار هون وهان
 سي نکل سکئي هين * گواليار نامي قلعه هي آب و هوا اُسکي نہایت خوب
 استواري مضبوطي بھي نپت مشهور تا اسلوبِ سلطنت جو زنداني قابلِ حفظ
 کي هوتي تهي اُنکا ٿيکانا وهين تها باشندي وهانکي بھرتيہ زبان اور گوئي نہایت
 با اثر اور محبوب دلربائي ميئن خوب چالاڪ اور قيامت ي باڪ هوتي هين
 مزار شيخ محمد غوث کا بھي وهين هي ڪھتي هين ڪہ شيخ مذکور اُڻي ھند
 کي صاحبِ کمالون ميئن ممتاز تها اور تسخيرِ مَرِيخ اُسکي عمل ميئن تھي *

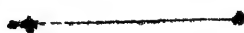
ڪاٺي ايڪ شھر هئي جڻا کي ڪناري ٻھٽ سي صاحب ڪمال درويش اُس
 سررِيس من ٻي آسوده هين ساڻھ اُسکي مشهور هئي ڪه بهم کي نودي کي
 غار من وهان فيروزي اور تائي کي ڪها هئي ليڪن مداخل و مخارج اُسکي
 برابر هين پر گرمي اُٺي موسم من وهان حد سي زبانه پڙتي هئي يهان نڪ
 ڪه اُسکي اطراف من بيشتر بادِ سموم چلتي هئي اڪثر راه رواُسکي حدت سي
 قوس ڪر اذيت پاتي هئن بلڪه بعضي تو مرهي جاتي هئن اسي ڌر سي وهان
 ڪي باشندي اس رت من بيشتر گهرون مين بيٺي رهن هين بهڙي چلتي
 بهن مگر بصورت گرمي کا وقت ٿال ڪر مصري ٻي وهان کي بلادِ هند مين
 مشهور هئي * مٿرا قديم بستي هئي اسي دريا کي ڪناري پر ڪنھا کي پيدائش
 وهين هئي هئي اور هندو ڪتابون من بزرگي و برتري اُس طبقي کي ٻھٽ
 لکي هئي في الوانع هندوونکا بڙا ٿيڙا هئي آغازِ آفرينش سي اُسکو پرستشگاه
 جاتي هين ٿاڪر وهان کا عالمگير کي وقت من ڪشوراي تنها چنانچھ بادشاه
 في اُسکي مندر کو توڙ ڪر وهين ايڪ مسجد ياسي هئي اور عبدُ آلي خان
 فوجدارن وسطِ شھر مين ايڪ مسجدِ عالي بناڪر دنيا مين نام ڪيا اور عاقبت
 مين ثواب ليا سواي اُسکي بسرائت مين دريا کي ڪناري سي اندر تلڪ ڪئي
 سو سبھان سنگين و پخته باين چنانچھ جيئھ ٻيسائھ من ٻي ڪجهه اوڀر

سو پاڻي مٿي ڏيئي رهي هئي بسبب اُنڪي رينٽ گھاٽ کي بڙو گھيڙي آور
 نهاڻي والون کي راحت حد سي زياده هوندي حاصل ٿي هئي ڪه هندوون کي بهي
 راضي ڪيا آور شهر مذکور مٿي لکام هئا * فنوج قديم شهر هئي گنگا کي ڪناري
 نيٺ خوش آب و هوا ۽ ٻيو بهي وهان کا اڪثر خوب و با مره هوتا هئي پٿور
 ڪه ايڪ ٻرگنه سرڪار مذکور کا هئي اُنڪي تعلقي کا ايڪ قصه مڪن پور درگاه
 سيد بدیع الدین عرف شاه مدار کي وهين هئي اڪثر لوڪ اُس کي ماني هئي
 خصوصاً عوام بهشت ارزال قصه مختصر اس مٿي مٿي ٻي دريا دو هي ٿيون
 کي هئي ايڪ تو جمن ڇسکا احوال سان لکئي مٿي آيا دُسر ڇنڀل ڪه
 اڪبر آباد سي آڻه کوس کي فرڻ سي هوتا هئا بهادر و سرڪار ايرچ کي محال
 سي گدڙا هئا اڪبر پور ڪه متعلق ڪالڙي کا هئي وهان پهتج ڪر جمن سي جا ملا
 ليڪن درياي مذکور کي برآمد کا مقام مالوي کي متعلقات سي هئي يعني خاص
 پور غرض گهاٽم پور اس صوبي کي پورب طرف گنگا اتر رخ ڇنڊيري ڏکڻ طرف
 پٿور ڀڄم رخ طول صوبه مذکور کا گهاٽم پور الله آباد کي متعلق سي ليڪر نا
 پٿور ڪه شاهجهان آباد کي عملي سي هئي ايڪ سو ستر کوس آور عرض فنوج
 سي تا به ڇنڊيري ڪه و مالوي کي مضافات سي هئي سو کوس القصه سرڪار اڪبر
 آباد و باهي و الور و تجاره و ايرچ و ڪالڙي و سانوان و فنوج و ڪول بروڻه منڊلور

گوالیار و عبرت چوده سرکارن مُتعلیٰ اُن سی دو سو ائنه سئنه محال آمدنی ائهاوی
 کزور ائهاره لاکه پسنئنه هرار آئنه سو دام لیکن نرسون سی سرکار موج صوبه اوده
 من داخل هی * ڌیگ کنهیر بهرت پور بهی گویا صوبه اکبر آباد کی متعلقات
 سی هن ائهاره ائهاره یا اُنیس اُنیس کوس کا فاصله اُن سی اور شهر مذکور سی
 هی فلعی اُنکی بهایت مُستحکم و محفوظ و کلان سائنه اُنکی اسباب حگی اور
 نخیری هر ایک مین اس بهتایت کی سائنه که سالهای سال فلعی والی محتاج
 ان امور کی بهین خصوصاً بهرت پور مین بالفعل و هی رنجیت سنگ کا مسکن
 هی ولعه مذکور سب سی زیاده مضبوط و مُحکم چنانچه اُنکی گرد کی کهای
 ایک چهوئی سی بدی هی که ناو اُس مین چلی سواي اُنکی اور اسباب اور
 آثار حفاظت کی بهت سی هبن پر وسعت من ڌیگ کا ولعه اُس سی زیاده
 هی لیکن مُستحکم و مُحافظ ایسا بهن چنانچه ذو الفقار الدوله نجف خان سر
 بخشی بی بهی نول سنگ کی لڑی مار کر اُس کو چهین لیا تها لیکن بهرت
 پور کا اراده بکیا بلکه نال دیا بنا اُنکی راجا بدن سنگ سورج مل جات کی
 باب سی شروع هوئی اور اس امر کی ترغیب راجا جی سنگ جی پور والی
 فی اُس کو دی بلکه موجب اُنکی ترقی کا بهی کجهواهون هن کا خاندان پڑا
 چنانچه اِسری سنگ فی محمد شاه فردوس آرام گاه سی ایک لاکه چالیس

ھرار رُپي پر مٻوات ڪا بهي اُس ڪو اجاره ڪرڻا ڏيا سواي اسڪي ملڪي مالي
 ھرامر مين اسڪا مددگار ٿيا وجھ اسڪي بہ ھي ڪہ جي نگر ڪي راجاڻن ي جاڻون
 ڪو اپنا سد راھ ٿيھرايا ٺھا باليف ڦلڻ ڪي لڻي آپ بهي اُن سي سلوڪ پيش
 آتي تھي اور حُصور اعليٰ سي بهي رعائيتن ڪرڻا تھي پھر نو دولت اُنڪي ڏن
 ڏن بڙھني لڳي اور رياست رونق پکڙي ڏن سڱ ني اپني جتي جي سورج
 مل ڪو مختار ڪيا اور آپ الڳ ھو بيٺا اسني اُس مي زياده ڪڙھون ڪي تياري
 ڪي اور شھرون ڪي آبادي ڪو ترقي بخشي سپاھ ڪي احوال پر بہت متوجھ ھو
 ھر ايڪ رسالھ دار سردار سي بيشتر سلوڪ ڪما ڏنابر اسڪي اڪثر ڪارھاي عمنده
 اسڪي ھانھ مي نڪلي بلڪہ بعضي بت ٺاھري ڪام اسني ڪي چنانچھ نواب ڏو
 آلفگار جنگ سيد صلابت خان مير بخشي پر غالب ھو اور نواب حڪيم خان
 سا بهادر اُس معرڪي مين مارا ڳيا عرض اُنڪي رياست ڪو جو ايڪ مدت رھا.
 ھي بسبب اسڪي سواي راجا رتن سڱ ڪي جو ھو سو مدد اور شجھ ڪو راجا
 مدد ڪر ڪچھ ٻوڏا مھا مگر عياش و عافل اسي سبب سي روپاند ڪيمياگر ڪي
 ھانھ سي ڪشته ھو قصہ مختصر شورشن اور شرارتين تو ي اورنگ زيب ڪي
 وقت سي ڪرني تھي چنانچھ زور آور سڱ اڪر آباد و شاھجھان آباد ڪي قافلي
 اڪثر لوٽ لڄاتا تھ اور مسافرون بچارون ڪو اقسام ڪي ايڏا ڏن پھچاتا ٺھا سيسي

ڪي نواح مٿن ايڪ گڏهي پئي اُسي اُهي جِفظ ڪي اُهي لِهائيت مُسٽحڪم بڻاي
 پئي اُسڪي اُڙتلي سي فوج بادشاهي سي پئي ڪُني دنون لڙا چُناڇه اکر آباد
 ڪي ناظم بي هرچند اُسڪي لڀي ڪا قصد ڪيا پر ڪجهه نهو سکا لا چار دُست نردار
 هُئا آخر شاهزاده سدار بخت بي آکر تين مهيني تڪ اُسکا محاصره ڪيا ڇب
 دِخِره نڙ چُکا تب زور آور سِنگ شهنزادي ڪي خدمت مٿن دُست بستہ
 حاضر هُئا بلڪه همراہ اُسڪي دُکڻن گيا آورنگ زبب بَسڪه اُسڪي هاتھ سي
 بئنگ تها توپ ڪي مٿه دهرڪي اُڙا ديا پهر جاڻون بي اُپنا ريس راجا رام ڪو
 مُقرر ڪيا قصه ڪوتاه بڻياد اِٽڪي عالم گبر ڪي وقت سي بندهي پهر جون جون
 سلطنت ضعيف هوتي ڪي بي قوت پکڙي ڪي چُناڇه اب تلڪ ڪه شاه
 عالم ڪا اُتھائيسوان سن جلوسي هي راجا رنجيت سِنگ سورج مل ڪا بيٺا
 اُسي قوت و تسلط ڪي ساڻه اُهي ملڪون پر محيط هي

سُوبه خوش سَوان آلہ آباد “ هِندي نام اُسکا پرامت هي اڪثر هندو تريندي
 پئي ڪهي هين جلال آلدين محمد اڪبر بي گنگا جمن ڪي پي ايڪ قلعه سنگين
 و محکم مکانات پئي اُس مٿن مُتعدد و دلچسپ و مُسٽحڪم بناکر ايڪ شهر
 پئي خوش سَوان وهان بسايا نام اُسکا الله باش رُها پهر شاهجهان بي مُستقل

ٻالھ آباد ڪيا ان دٻون دريان تي فلعي کي جابج شرفي کي متصل اتصال
 پايا هي اور ايڪ سوتا بهي فلعي سي نڪلڪر ان مٿن آ ملا هي ٻانڊر اسڪي نام
 اس مکان کا ربني ٿهرا اور اس سوتي کو هندو سرستي ڪهي هين ليڪن ڪتب
 هندي مٿن به ٿهين لکها ڪه سرستي بهان سي ڪلي هي سواي اسڪي فلعي
 مٿن ايڪ درخت هي اسڪو اڪهي بڙ ڪهي هين معنيٰ اسڪي پايدار اور هندي
 ڪتابن سي به بهي دريافت هوتا هي ڪه قيام درخت مذڪور کا قيامت تلڪ
 هي چنانچه نور الدين محمد جهانگير تي اس کو ڪهاڪر ايڪ نوا لوهي کا
 بهت بهاري اس مقام پر رکها ديا بها چند روز کي بعد وه درخت پهر پها
 اور اس توي کو بوڙ ڪر باهر نڪلا حاصل پهر هي ڪه هندو اسڪو بڙا نيرتھ بلڪه
 پرستشگاهون کا پادشاه ڄاڻي هين جب ڪه سورج مڪر کا هوتا هي يعني جدي
 مٿن آتا هي گروه گروه زن و مرد بديڪ نور سي آڪروهان جمع هوي هين
 ايڪ مهيني تلڪ روز بهاتي هين اور اٺي هوت کي موافق دان پڻ ڪري
 هين سواي اسڪي سرڪار والا مٿن بهي هر شخص ڪجهه ربي داخل ڪرنا هي علاوه
 اسڪي هندو از بسڪه وهان کي مري کو بهتر سمجهي هين امي سبب زمانه
 ساڻن مٿن بعضي تو نجات آخرت کي پوي ڪڍي اس اميد پر ڪه ڪسي راجا
 راڻو کي بهان جنم ليون جيتي جي اٺي تيڻ اري سي چرواتي بهي شاهجهان

صاحبِ قرآنِ ثانی کی وقت سی یہہ عمل موقوف ہوا لیکن فلغہ شاہ عالم بادشاہ کی چوالیس سنِ جلوسی میں صاحبانِ انگریزی توڑ کر اس اسلوب کی سائہ بنایا کہ اُسکا نقشہ ہی اور ہو گا سچ نو بہہ ہی کہ آگے قابلِ برم نہا اب لایوں رزم ہوا لیکن یہہ معمورہ آگے بہایت آباد نہا چنانچہ اس میں بارہ سرائیں اور بارہ دائری تھی اب تلک بھی کئی موجود ہیں لکن وہ عالم کہان شرفِ امکانِ نالَمِکِن اور دائرہ وھانکی ناشندی خانہ فُرا کو کہتی ہیں پر اُسکی محوطی میں مکاناتِ متعدد ہوتی ہیں بلکہ ستر مسجد و خانقاہ بھی اُس میں دیکھی ہی چنانچہ شاہِ خوبِ اللہ کا دائرہ نہایت وسیع و کلان اور مشہور جہان تہلن ہی پس معلوم ہوا کہ علما و مشائخ بھی یہاں مدت سی رہتی ہیں * اور تیس کوس صوبہ مذکور سی پری ہارس ہی ہندی کتابوں میں نام اُسکا بارانسی بھی لکھا ہی اس لیے کہ یہہ بستی درِمان دریایِ برہ اور آنسی کی وافع ہی کاشی بھی اُسکو کہتی ہس اور مہادیو سی مسوب کرتی ہیں غرض شہرِ مذکور نہایت قدیم ہی عمارات اُسکی سنگن و پختہ و بلند اکثر لبِ دریا لیکن حویلیوں میں انگڑائی بدارد سوای اُسکی اندر باہر بستی کی ہزاروں بُخائی اُگنت شوالی سیکڑوں کُندہ اور ٹھاکر یہاں کا سپسر ناٹہ چنانچہ اُسکا بڑا متدیر تھا عالمگیر فی تڑواکر وہاں ایک مسجد بڑی عالیشان

سائي شهر کي لوگ اُسکو بيسر کي مسجد کڻي هن سواي اسکي آور بهي
 کي نامي نڀاڻ توڙي اور مسجدين اُنکي جاگه بنا کس قصه کوتاه شهر مذکور
 اب بهي آباد هي ليکن کوجي اسکي بهائت ننگ و داريک و بد بو بلکه
 عصي گيلوں من تو دھوپ کا بهي گذر بهين هوتا اسي باعث زمين وهان کي
 بشتر سلی رهي هي پر دريا کاري کي عمارتن سب کي سب دڻچسپ
 قابل سر آور باعات بهي شهر کي پچھم طرف بيهت سھافي لگوئھن کھ انسان
 کا وهان جي کھو اداس نهو “ هر چند اسکي کوڙ پاس بهو “ حسن بهي
 وهانکا بهائت چمک نمک کي ساڻھ اگر فرشته بهي ديکھي تو ديوانا هو جاڻي
 پرنزاد تو کس شمار و فطار مبن چائچھ ايک دن کا ذکر هي کھ رافم ساون
 مين ايک باغ بي درو ديوار کي بيج سر راه ايک بلندي پر بيٺا تھ اور مير
 چراغ علي مرحوم حَبف تخلص بهي مري ساڻھ نهی دن اُس وقت دو بهر
 سي کچھ کم هوگا کھ ايک جهنڊ کا جهنڊ پريون کا اُس ناع کي ديھري مين
 پرستش کرفصارا اُدھر آ نکلا اُن مين ايک کھراڻ چڻي رنگ نهائت چالاڪي
 و بيباڪي سي پيش قدمي کڙي تھي اور ايک انداز و بارسِي پاوڻ دھرتي تھي سراپا
 اُسکا گويا سانچي مين ٿھلاتھا “ هر ايک عَصو حسن و ادا سي بهرا تھ “ (بيت)
 هلال ابرو منھ چاند جڙھ امول “ خوش اسلوب چھ پندليان گول

گول “ مڪھڙي کي رنگت کي آڳي ڪُنڊن زرد ” بلڪه پُڪڙاج پي ڳرڻ “ سوا
 تو کا مال هي جو اُس کي رُوب کي مُنڊه چڙه سڪي عرض تماشا بُرن کا
 ديگهي هي جي سنسا ڳيا اور آنڪيون تلي اندھيرا آڳيا مير مرحوم کي پي
 دل پر دير تلک اُس کا صدمه رها لڳن وه چمڪ و جهمڪڙا ڏکائي هوي
 نجانين ڪڏهر گجي پهر نه پيري تا شام راه ديگهي بدان سنجهي ڪه تجلي
 ڪو تڪرار مڃين اب بيٺهنا بيڦايدة هي هر ايڪت ني گهر کي راه لي غرض معمره
 مذڪور ڪيفت سي خالي نهين ديد کي قابل هي سانه اسڪي علم هدي کا پي
 گهر هي ڪيونڪه پري پري پنڌت اچي اچي برهن ميد کي پڙهائي والي شاستر
 کي بهيدونڪي جاني والي اور جوئڪي مجموعي گهي هر فن کي بڪثرت اُس
 شهر مين رهي هي اسي واسطي برهن برهن زادي دور دور سي تحصيل ڪو
 آي هي اور مدتون پڙهتي پڙهائي هي جنانجه اٺلڪ پي مدرسه هدي
 کا موجود هي صاحبان عالشان ني پي اخراجات اسڪي بدستور حاري رکي
 هي اور اکثر آزاد منش عادي نهني اس لحاظ پر ڪه مرا وهان کا باعث نجات
 کا هي اُني وطن جهوڙ دنيا سي هاتمه اُٿا رام سي لو لگا وهين رهنا اختيار ڪرني
 هي بهيري پڙهي- ڪهنه سال ڪئي آاري چيني سي مايوس هوڪر وهان آي
 هي “ اور دنيا سي اُٿه جاني هي “ اربڪه لوگون کي آهر جاهر هر ايڪت سمت

سې رُھنې ھې اِسې سبب اُسکي آبادی کم بہین ھوئ کپڑا بہی وھان ریشمی
 و ررباڻي خوب ننا جاتا ھي خصوصاً ناش بادله بہایت جگمگا اور مشرُوع و
 کمنحواب تو واقعي بعد گھرات کي بارس کي برابر ھند مین کہیں بہین
 بنتا اگرچہ مشرُوع موو مبن اب تیار ھوئ لگا ھي لیکن بہہ فُماش و مُلایمت
 کہان پاچي اور نجیب کا سا ورق ھي پچھم طرف شہر کي اورنگ آباد کي
 سراي پُختہ اور بہایت کُشادہ داھني اُسکي بجاس موجن کا تالاب اُس سې
 کچھ آگي نژہ کر بستي سې باھر قدم شریف اکثر وسیع و شریف پُنجشہ
 کي دن وھان جاتي ھین شام تلک محبت اور لوگون کي کثرت رُھنې ھي ہر
 چنڊ کہ نشست گاہیں اور حائِیہاں کم ھین لیکن لُطف سې خالي بہین
 علاوہ اِسکي اُس فطعي مبن اکثر مُسلمانین کي قبرین ھین چُناچہ مزار
 شہنچہ مُحَمَّد علي حرین گیلاني کا بہي وھن ھي اُس مرحوم بی اپني حین
 حیات مین اُسي بنوایا تھا بلکہ کہو کہو پُنجشہ کو وھان جا کر بیٹھتا اور
 کچھ خیرات بہي کرتا۔ رُبستہ مجو بقا اپني فنا سُمجھي وي دُکھ پھرتي بہین پُ
 مٹی۔ جو زندگی مین وي۔ کہو۔ مرنی نہین پُ۔ فی الواقع شہنچہ ممدس۔ علوم
 ظاہری، و باطنی، سې مالاطل تھا پُ شعر و سخن تو اُسکا ایک ادنیٰ کمال
 تھا پُ اُستاد متاخرین و افکارِ مُتقدّمین اُسي کیونکر۔ نہوہی۔ کہ۔ نظم و نثر۔ اُسکي

ظُہُورِی و بِطَبْرِی کی برادر اور فِصْدِی قِصَایِدِ عَرَبِی سِی نالاندر ھِندوستان کی
بِسِجِ مُحَمَّدِ شَاہ کی وَقتِ مَن آیا کُئی بَرَسِ دِلِی مہن رھا پھر سارس مَن آکر
گوشہ سِیْنِ ھُوا “ کِسی امیرِ فَعِیر کی گھر نِگیا “ اور کِسی سِی کُچھ نِلیا “ بَلْکِہ
مُحَناجون کو مَوَافِی مَقْدُور آپ ھِی دِیا کِیا “ گُدران اُسْکِی ھَمِشَہ اُجَلِی
رِھِی “ اِحْتِیاجِ کِسی اَمَر کی بِجَرِ خَالِی کی بَھُوی “ کَہتی ھِیْن کِہ تَسْخِیرِ
آفتابِ اُسْکِی عَمَل مَن نَہِی یا کُوی اور دَعْوَتِ غرض کُشف و کرامت سِی وَہ
روشن ضمیر خالی نَہِا مَشْہُور ھِی کِہ نَوَّاب شُعَاعِ آدِلَوَہ بَہادر کو لڑائی کا
مَشْہُورہ مُطْلَقِ نِدیا بَلْکِہ مَنعِ کِبا کِہ بِگازِ صَاحِبِانِ اَنگَرَن سِی اَحَدِ بُرا ھِی “ اور
مُصالَحہ سر نا پا بَھلا “ زَہارِ آیِ مَرْزَدِ سِوایِ صَلَح کی کُچھ نِکُرا “ اور لڑائی پر
دَھِیاں ھَرگِز نہ دَھِرا “ کِیونِکِہ صَلَح مَن حُصُولِ مَراد ھِی “ اور چَنگِ مِین
فِساد “ عَرَضِ بَعْدِ ھَنگامہٗ بَکُسر وَہ عَارِفِ یِ رِیا مَن گِیارہ مَی اَسِی ھِجَری مِین
بَہِشتِ نِصِیب ھُوا * چِتارگُڑہ اِیکِ قَلعہ ھِی پَہاڑ پر سِگِین و بُلَد و مَحْفُوظ
لِیکِن، نِشِیب و فِراز اُس مِین بَہت ھِی گَنگا اُسْکِی بِجِی بَہتی ھِی قَرِیب
اُسْکِی اِیکِ قَوْمِ عَالَمِگِیر کی وَقتِ ثَلکِ سر و پا بَرنَہ جَنگِ مَن رَھتی تَھی
اور تِیر اَندازِی و شَمشِیر زَنی مِین اُپَی اَوَقاتِ بَسو کُرتِ تَھی یَعْنِی کِتَی صَحرا
بِشِین یا پَہاڑِی اُس وَقت مِین رَھتی کُرتِ تَھی لِیکِن بَا لَعَل بَلْکِہ سَالِھِی سال

سي اُسکي مُتَمَل اِيکَ مَعْمُورَ هِي کِه اَکْثَرِ هِنْدُو مُسْلَمَان اُس مَن بَستِي هِن
اَشبا و اَساب يَهي صُورِي مُوَافِق اُنکي بَهم پَهَنچَني هِين اُور قَلْعَه مَدکُور هر
چَنڊ آگي يَهي نا رَوَن تَها پَر جَب سِي صَاحِبَانِ عَالِيشان کي قَبْصِي مِين آيا
هِي خُوب تَيّار سَجا سَمايا رَهِتا هِي فَرِيب اُسکي فَاِسم سُلَماني کي دَرگَاه هِي
نِهايَت خُوش عِمَارَت پُر کَمِيت مَکانات اُس مَين سَنگِين و پُجَتَه و مُعَدَد
اِبي وَصَح کي اُسْلُوب دَار و با فَرِينه “ خُصُوصًا وَسط مَين اِيکَ مَسْجِد بَهِت
بُڙِي پَاکِيزَه و اُسْتُوار حَسي اَنگُوتِي مَن بَگِينَه “ جَنگَل يَهي اُسکي اطْراف کا
بِهابَت سَهاوا هِرا “ مَرَض حَقَقان کي دَوّا (نِيب) هِي شاداب و سَرسَر وَهان
کي زَمِين “ وَه جَنگَل هِي گُلشن سِي بَهِتَر کِيسَن “ اُور چِمار سِي دُکُهن طَرَف
آئَه کُوس کي فَاصلِي سِي گَنگا کي کِناري پَر مَرّا پُور هِي هِرچَنڊ کِه بَستِي
اُسکي جَهِوڙِي هِي لِيکِن خُوب آباد و خُوش سَوادِ عِمَارَتِين پَکِي بيشَر “ لِيکِن
اَکْثَر نِپاريُون کي گَهر “ سَعِيد پُونڊا وَهانکا مَشهُور هِي اِگرچَه هَکُلي کا يَهي گَما
نِپَت نَرَم اُور مِثْها هُوتا هِي لِيکِن وَه سَانَه اِن خُويُون کي کَلانِي اُور گُنڊگِي
رَکْها هِي * کَڙَه کَالِيئَحَر سَنگِين قَلْعَه هِي نِپَت يِي لَگاؤ اِيکَ بُڙِي اُڻچِي
پَهاڙ پَر اُسکي اِنڊا سِي کُوي وَاقف مَين چَشمِي اَکْثَر اُس مِين جُوش کَهاِي
هِين اُور تالاب بُڙِي بُڙِي آب رُلال سِي بَپَري هُوي اِيکَ لُطَف دِکْهاِي هِين

بهرون کا بُخاڻه وُهن هيَ اُور قَرِيب اُسکي گھني درختون کا ايڪ جَمگَل هيَ
 بَشْتَر اُس مَين اَبَنُوس کي پَر لوگت وهاڻ سِي هاڻهي بيِي پکر لائي هِن اُور
 پاس اُسکي لوهي کي کُهان بلڪه بَعْضِي بَعْضِي جاگه سِي اَلْماس کي تَلپِن بيِي
 هاڻه لُگتِبِن هِن اُور نَاشِدِي وهاڻ کي سُوڌَمَنڊ هُوڻِي هِن * جَوَن پُور بَرُ!
 شَهر هيَ گُوڻِي اُسکي اَنڊر هوکر بَکلي هيَ يَمروز شاه فِ اُسکو اُپِي عَهْدِ سُلطَن
 مَين فِجَرُ الدِّين مُحَمَّد جَوان کِه اُسکا چچا تها اُسکي نام پَر آباد کما اَز سَکِه
 شَهرِ مَذکور شُور پُشتون اُور مَٿه مَرَدون مَين وَاغِ هُو تها فَوَجْدار اُسکي سَشنر
 خُونرِيزِي و سَقاکي مَين مَشْعُول رَهِي تهي لِيکِن آب و هُو اُسکي باشِندون
 مُسافِرون کي مِزاج سِي مَوافِق ” فضا اُسکي فضا ي گُلزار سِي وائِي ” حَوِيلِيان
 اُس مَين اَکثر پُختِه و سَنگِن ” چَهِر کي مَکان کِهِن کِهِن ” اگَرچِه آبادِي
 اُسکي اب وِسي نِهِن لِيکِن غَنيمَت هيَ کِيُونکِه باغ خِران رَسيد کا ايڪ آڏَه
 چَمِي ديد کي قَابل رَه جاتا هي ” اُور اَهْلِ نَظر کو ايڪ لُطَف دِکُهاڻا
 هي ” خُصُوصًا جَامِع مَسْجِد وهاڻکي اُپِي سَاخَت مَين لا ٿاِي هي پِي اَلْوَاتِع
 پُختِه کارون کي ايڪ نِشاَنِي هي عِمَارَت اُسکي تمام و کمال سَنگِن ” اِيئَت
 گاري کا اِس مَين نام بيِي نِهِن ” (بَيِّت) بناوِي کوڙي اِيَسِي. اب کيا
 مَجال ؟ مَرَمَت بيِي هي اُسکي اَمَرِ مَحال ؟ تَعْمير اُسکي سُلطانِ شَرق اَبْرَاهِيم

شَرْقِي فِي آتِهِ سَوَ بَاوَن هَعْرِی مِینِ کِی “ اور دَارِین مِینِ بیکٹ بامِی
 لِی “ تَارِیخِ اُسْکِی بِنَا کِی مَسْجِدُ جَامِعُ اَلشَّرْقِ هَی پُل بَہی وِہان کا اِنْلِیمِ ہِنْد
 مِینِ بی مَانْدَ ہَی دِیرِپَاہِی اور پُخْتِگی اُسْکِی اظہرُ مِنْ اَلشَّمْسِ سَیْکُورَن بَرَس
 گُذَرِی ہَبَن لَیکِن مَعْلُومِ پَہ ہوتا هَی کَہ آج بِنَا اور اُنْہِی تَیَارِ ہو چُکا هَی بِنَا
 اُسْکِی مُسَمِّ خان خَانْخَانِی فِی اکْبَر بادشاہ کِی سُلْطَنَت مِینِ کِی اور مُہْتَمِ
 اُسْکا نَوَابِ مَرْحُوم کا فہمِ عُلَام تہا قِطْعہ اُسْکِی تَارِیخِ کا پَہ هَی (قِطْعہ)
 خَانْخَانِی خان مُنَعِمِ اِعتِدَار “ سَستہ اِین پُل رَا بَتَرَفِیقِ کَرِیم “ نامِ او مُنَعِمِ از
 آن آمَد کَہ هُسن “ بَر خَلایِقِ ہَم رَحِم و ہَم کَرِیم “ رَہ بِنَا رِخْش بَرِی گَر
 اُنْگِی “ لُفْطِ بَدْرَا از صِرَاطِ اَلْمُسْتَقِیم “ حَق تو بَہ هَی کَہ پَہ تَارِیخِ اُسْکِی
 بجا ہُوئی کَہنِی والِی کِی طَبْعَتِ خُوب لَگی خُدا اُسْکِی تَعْمِیر کُنْدِی
 کو مُسْتَعْرِقِ دِریایِ مَعْرِتِ کَرِی “ اور پُلِ صِرَاطِ پَر اُسْکِی دَسْکِرِی و
 مُعَاوَنَت “ (بَیت) هَی بَرِیَا دِلِی کا پَہ اُسْکِی نِشان “ خُدا اِسْکو فَاہِمِ رَکْہِی
 جَاوِداں “ سِرلِیْن بَہی کَچِی تَہِین لَیکِن نَا لِفْعَلِ اِیکٹ پُختہ پُل کِی جَنُوب رُخ
 اور دو کَچِی شِمَال رُو لَیکِن کُچِہ اِیکٹ فَاصلِی سِی پَہْلِل و عِطَر بَہی وِہان کا
 بَہاِیَت خُوشبو ہوتا هَی جُنَاہِجَہ اَکْثَر بِلَادِ بَطْرِیقِ تَحَاثِیفِ بَہجَوَابِ ہِین “ اور
 خُوشبوئی ساز سَوَا گَر بَہی اَطْراف مِینِ اِسْکو لَیجَاتِی ہِین “ عَرْض سُگُنْدِ رَاہِ

آور بيلي کا بيل تو وهان کا سا کيہن نہوتا گلاب خجالت سي اُسکي آگي پاني
 ہو جائي “ اور سہاگ کی عطر کی باس بھي اُسکي هوتي خوش نہ
 آئی “ (بيت) بدن من ملی اُسکو جو مرد و زن “ تو بن جائي ہر ايک
 نولہ نہن “ چنبلي کا بھي عليٰ هذا القياس لکن مشہور یون ہی کہ
 چنبلي باڑہ کی اور بلا جو پور کا پراپي تين اس مہن شکت هي اور وهان
 کی نجبا اکثر نہن و صاحب علم و دانشمند هوتي ہبن قصہ کوتاہ صوبہ
 مذکور کی آب و ہوا بہایت خوب ہی ميوي بھي اقسام کی هوتي ہن
 خصوصاً انگور بہایت رسلا خوش مرہ ميٹھا بڑا بکثرت نکتا هي اور پھول بھي
 ہر فصل مين ديکھئي سونگھئي کی بہتایت کی ساتھ خصوصاً موٹرا بہت بڑا و
 گندہ بہت خوشبو ہونا هي ايک پھول اُسکا حکم عطردان کا رکھتا هي زراعت
 بھي بہتایت کی ساتھ هوتي هي لیکن موٹہ کم ياب جو آربا جڑا کمتر اور کپڑی
 کی اقسام سي جھوا اور مہر گل خوب بنا جاتا هي اور درياؤن من بڑی
 درياؤ اس صوبي مہن گنگا جمن سرجو طول اسکا معمولي جو پور سی ليکر اتر
 کی پہاڑ تلک ايک سو ساٹھ کوس اور عرض چونسہ جو گنگا کا ايک گذر
 هي اُس سي گھاٹ پور تلک ايک سو تيس کوس صوبہ بہار اسکی پور
 طرف اکر آباد پچھم رخ صوبہ اودہ اتر طرف ماندهو گڈہ دکن طرف الہ

آباد غازي پُور بنارس جونپور جتار کالنجر کرا ماہک پُور و غیرہ سولہ
سرکاریں مُتعلقات اُنکی دو سو سبتائیس محال اور آمدنی سبتیس کروڑ
ساتھ لاکھ ایک سٹھ ہزار دام

صوبہ اودھ “ ہندی کتابوں میں نام اسکا اجونہیا راجا رام چند کا مہل و
تخت گاہ ہی اسی جہت سی ہندو اسکو پڑا معید جانتی ہیں کیونکہ راجا
مذکور عالی براد و بہت بہاد تھا ساتھ اسکی تولد ظاہری و باطنی سی بھی
مالہمال عجائب عرایب افعال اُسی ونوع میں آئی “ اور بہت سی اُمور نادر
اُسنی دکھائی چاچھ شور دریا پر پل باندھا اور انگنت بندر ریچھہ کی فوج
لیکر لٹکا پر چڑھ گیا پھر راون کو مار کر اپنی جو رو کو قید سی چھڑا لیا اسی
قبیل سی اکثر حالات اُسکی راماین میں لکھی ہیں عرض شہر مذکور ایک
سو اٹھتائیس کوس کی طول اور چھتیس کوس کی عرض مبن بستا تھا اور اُسکی
سوان من جو کوئی خاک چھانٹا سونا پاتا ایک کوس پری اُسکی گھاگھرہ سرخو
سی ملکر قلعی کی تلی جا بکلی ہی اور مرید شہر کی دو بڑی بڑی
فہرین ہیں طول اُنکا سات سات آٹھ آٹھ گر سی کم ہیں عوام لٹکو حضرت
شیف و ایوب سی منسوب کرتی ہیں بنابر اسکی پنجشہی کو اکثر لوگ

وہاں جاکر فاتحہ پڑھتی ہن اور بعضوں کی نژدیکت رتن پور مہن کسیر جلاہی
 کی قمر ہی شخص مذكور سلطان سکندر لودی کی وفت مہن بها سارس کی بچ
 مدتوں جب تب کرتا رہا فقرا کی نژدیکت بڑا موجد و صاحب کمال نہا
 چنانچہ اُسکی طبع زاد اکثر دوہری اہل مذاق کی ورد زبان ہین سچ ہی کہ
 محبت و معرفت اُن سب ٹپکی پڑتی ہی * فیض آباد عرف ننگہ تین کوس
 آوندہ سی معرب رخ ایک آبادی نو احدث ہی نہایت بر فضا و دلگشا سر
 زمین وھانکی نیت خوب و مرطوب مہندی بھی وھانکی فیامت رنگین
 چٹھپی انگور بیدانہ شہوت اور سواي انکی اور بھی بعضی میوی تکراریان
 پھول خوشبو رنگین افراط سی ہوتی ہین خصوصاً چنبا و لالہ پر خرنوزہ حد بڑا
 اور پھیکا صورت حرام وجہ اُسکی بنیاد کی یہ ہی جب صوبہ داری ملکت
 مذكور کی انتقال پا کر محمد شاہ فردوس آرام گاہ کی سلطنت مین تواب
 برہان الملک سعادت خان بہادر کی بصب ہوئی بعد انکی وفات کی فایم
 مقام اُنکا داماد تواب وزیر الممالک ابو المنصور خان صدر جنگ بہادر
 معفور ہوا کیونکہ فرزند نرینہ اُنکی بہا اُسی بزرگ فی بناد اُسکی دالی لیکن
 بطور جھوٹی کی جب تواب شجاع الدولہ بہادر اِن صدر جنگ وزیر
 الممالک کو ریاست پہنچی بعد ہنگامہ بکسر کی مزاج اُسکا اُسکی آبادی پر

آيا چنانچه کسي محلّ اور باغِ پاکيزه و خوش عمارت اُسي لبِ دريا بنامِ
 لور ايک نر بولا بهي بهايَت لُند و دِلگشا مُتصلِ قلعه اور چوڪ کي قريب
 سايا بلڪه اُبي نود و ناش بهي وهين مقرر کي بسبب اُسکي اڪثر سردارون
 مُصاحبون بي عمارتين تعمير ڪن بهان تلڪت ڪه هر ابڪ چيوڻي بڙي بي
 موانس اُنهي مقدور کي حويلي ساي چنانچه ايک معموره معقول هو گيا پر
 ڪهڙيلين اڪثر نعين اور پخته عمارتين ڪم لڪن معمار قدرت کي ارادي مين
 جو اُسکي آبادي ڪو پائداري نه بهي بلڪه خرابي مَطور بهي ڪه سن گياره سي
 اڻها سي مين بعد نواب حايط اَلْمَلڪ حايط رَحْمَت خان کي شڪست کي
 نواب موصوف کا وافته هوا اور مقبره اُسکا وهس با پير مسند حُڪومت پر اُسکا
 خلف اَلصِّدق نواب آصف اَلْمَوْلَه بهادر وزير اِن وزير بيٺا اُسي دالر اَلْحُڪومت
 لکهو ڪو بدستور ساي مقرر ڪيا بلڪه عمارات و ناعات بهي خوش طمع و دلچسپ
 هان باي آخر اُسکي آبادي بمرته گجتي اور اُسکي بستي بهايَت بڙهي
 چنانچه سَالِفْعَل ڪه سن باره سي بس هجري هين اور نواب سعادت علي خان
 بهادر وزير اِن وزير دام اَقْمَالَه کي حُڪومت کا آڻهوان سال دونون شهر اسي
 بهيج پر هين * بهراج لچڪ قديم شهر هي سرجو کي ڪناري بهايَت وسعت و
 ڪيهيت کي سانئہ اُنبر اَن اُسکي گرد و نواج مهن اڪثر اور بهادران جا بجا

بشتر ”تربت رجب سالار کی آور درگاه سالار مسعود عاری کی وُھن ہی کُستی
 ھیں کہ رجب سالار نعلی شاہ کا بھائی تھا اور سالار مسعود عاری کی احوال
 میں اختلاف ہی نعیمی کہتی ھن قوم کا سید لیکن سلطان محمود عربی سی
 بھی فرابت فریب رکھتا تھا اور نعصون کا قول بہہ ہی کہ ایک پنہاں تھا
 لیکن شہید ھوا عرض درگاه اُسکی ایک عالم کی ربارت گاہ ہی سال میں
 ایک نار دور دور سی لوگ مدنی کی ھمراہ چلی ھن کتنی سبّاح اکثر
 تپاری پر نسج قوم لال لال نیروں سمست ھراروں دہالی گاتی بجاتی سانہ
 لکڑ اپنی اپنی بستوں سی یکلتی ھن عرض جیتھ کا پہلا انوار اُسکی عرس
 کا دن ہی ی اُسی دو تن دن پہلی وھان آ پہنچتی ھن اور اعتقاد اُنکا بہہ
 ہی کہ وُھی اُسکی ساء کا روز تھا چائچہ شہانی کپڑی اُسکی گلی من تھی
 کہ مارا گیا اسی جہت سی ایک تبلی ردولی کا ساکن پلنگ پیڑھا کچھ
 اسباب عروسی سمست اُسکی مرار پر بیجتا ہی اپنی زعم میں ھر دس اُسکا
 پیادہ کرنا ہی نرسون سی بہہ رسم اُسکی خاندان میں چلی آئی ہی بلکہ اُبتلک
 بھی جاری ہی عرض رجالی کی اعتقاد سی بھی خدا پناہ میں رکھی کہ رسواری
 سی خالی نہنیں اور گرد و پیش اُسکی گنبد کی جتنی درخت ھیں اُنہ میں
 رسیان ڈال کر کوئی اپنا ھاتھ باندھتا ہی کوئی پاؤں کوئی گلا الفصہ انواع د

مائِتام کي سانگ لائي هيئن اور اُپي گمان من اُسي سبب سي مرادين پائي
 هين سواي اُسکي کوئي رحالا اُس بُزرگ کو گاجنا دولهه کھتا هي اور کوئي
 رجالي سالار جهنلا وجه اُسکي به هي که جو رندي اُسکي گنڏن مين جاتي
 هي “ بد حال هوکر آئي هي ” پر وه مُردار به سمجهي هي که صاحب
 قبر ئي مجھي چوس ليا “ اور به احوال کر ديا “ تڻ اُسکي سمجه پر اور لعنت
 اُسکي بوجه پر حقيقت اُسکي به هي که گنڏن اُسکا بهائيت جهوئا اور دروازه
 پٽ تڻگ تسپر لوگون کي آمد و شد متصل علاوه اُسکي ايک بهت بڙا چراغ
 قبر کي سرهاڻي جلتا هي سبب اُسکي ايسي گرمي اُس مين هوي هي که
 آدمي کي چڙي پگھلي هي مرد بهي وهان سي جو بکلا هي سو عرفاڪ پور
 عورت تو نارڪ هوي هي وه پسيي مين ٿوئي هوي حالت غش من نڪلي
 هي سواي اُسکي کڏب و ايترا پر به سج هي که اگر مدار سالار دنيا مين
 پيدا نه هوي تو رجالون کي بهان مال خوب جمع هوتا بلڪه ايک ايک کڻجوا
 فصائي لکهي بن جاتا ۽ ديون مدت سي پيسون کي ٿڪ سال هي اتر کي
 پهاريون سي سونا روپا تابا سرب سهاکه شهيد چوڪ کچور سوڻه پيپل کھريا
 لون هيگ موم پشمينه ٿانگي باز جر شاهين وغيره سواي اُسکي اور بهت
 سي چيز به پهاري کي پهاري لاي هيئن اور ٻيڻ جاتي هيئن سبب اُسکي لوگون

کا ہجوم اور خرید فروخت کی دھوم وہاں رھتی ہی * نمکبار مصرک ایک
 نامی جاگہ اور ہندوؤں کی بڑی بستگاہ ہی گومئی اُسکی ولعی کی تلی جا
 نکلی ہی بڑبک اُسکی ایک حوض ہی برہمہورت گندہ اُسکو کہتی ہس پانی
 اُسکا اندر ہی اندر حوش کھاتا ہی ساتھ اُسکی آسا چکر مارا ہی کہ آدمی
 کی قدرت بہن جو اُس میں غوطہ لگا سکی بلکہ جو چیز کہ اُس میں گری
 فی الفور بکل پڑی ہنود کی بڑبک تا برتہ ہی مشہور ہی کہ جتنی کتاس
 ہندی کہ گردش فلکی سی اور انقلاب دھری سی گم ہوئن بہن ہشون اور
 مہینوں فی اپنی طسعت کی جودت اور ذہن کی حدت سی اُسکی کاری پر
 بڑی سر سی انہن درست کیا اور لکھا ہر ایک اُنکی مطالب سی فصصا ہوا
 قریب اُسی ایک سر چشمہ چھوٹی سی ندی کا ہی کہ وہ گومئی میں ملی
 ہی ایک گز کا چوڑا چار اُنکل گہرا جب اُسکی کاری برہمن بد خوان منر
 پڑھتی ہن اور وقت پرستش جس قدر چاہوں و سرہ اُس میں ڈالے ہن پیر
 اُنکا سان بھی بہن پانی * لکھو بہت بڑا شہر ہی گومئی کی کاری آگي
 یہی دار الحکومت نہالین نواب شجاع الدولہ بہادر مرحوم فی بعد نکسر کی
 ہنگامی کی یہ رتبہ فیص آباد کو بخشا چنائیچہ انتقال بھی اس سرای فی
 سپر وہنیں کیا پیر نواب آصف الدولہ بہادر معنور فی اسکو نورا اور دیر

اَلَمَارَت ٿهرايا آناڊي اُسڪي بهت بڙه گئي ڪنهن سي ڪنهن جا پهتجي اڀ
 بهي بدستور حاڪم بن بهي هي لکن بهت پر جو بستا هي اس سي بهايڪ
 نشيب و فراز اس ۽ ٻين واقع هي (بيت) ڪيڪا گهر هي ٿيلي پر هوا
 من “ ڪيڪا جهوپٽا تحت آلترا من ” غرض شهر مذکور مين ڪٿي
 سرائين اور بهت سي ڪٿي ٿولي محلي آباد هين جس محلي مين شيخ مينا
 ڪي درگاه هي اسي ميناگري ڪهتي هين اڪثر لوڪ پنچشهي ڪو فاتحه ڪي
 واسطي وهان جاتي هين “ اور بيشتر عوام آلاس فاتحه اُنڪي گريپني پر دلاي
 هين “ اور بيرون شهر شرن ڪي طرف لکه پيڙي ڪي قريب مرار پير جليل ڪا
 هي ليکن اُسڪي قبر ڪا چيو ترا قد آدم لند و بي زينه هي اس باعث ڪوي
 متصل اُسڪي جا نهين سکتا نور هي سي فاتحه پڙه جاتا هي هر جمعي ڪو
 وهان اڪثر تماش بين جوان براي سير اور اڪثر جهلا پواج عقيدتي سي جاتي
 هين “ اور ماش ڪي ڪچڙي اور کڙوا تيل جهاتي هين “ گستاخي معاف
 سواي ڪشف و ڪرامت ڪي بي دنون بزرگ خوش ذائقه بهي ڪٿي ٿي ڪه
 بعد رحلت ايسي نذر قبول ڪي “ اور ڪسي چير پر روح ڪو اُنڪي رعبه
 هوي “ شهر ڪي اتر رخ گوشتي ڪي ڪناري شاه پير محمد ڪا ٿيلا هي اُڪي
 وهي دار العلم تها اڪثر طلبه و علما وهان پڙهي پڙهاتي ٿي “ اور انهي اوقات

بخوبي بسر لڄائي ٿي ” سٺا هي ڪه شيخ موصوف ڪو سواي نعمت فڪري
 دولت علم بهي ٿي في اجملة مرد صاحب ڪمال و صاحب حال و مال نها
 زندگي مين و مقام اسکا مسکن نها “ بعد مرگ مڏن هوا “ اور مسجد بهي
 اس پر ايڪ نهايت عالشان و وسع “ گنبد اسڪي بهرنه بلند و ربيع “ اور
 مينار اسڪي گومتي ڪي اس پارچهم اور اتر ڪي آني والڻ ڪو بين چار ڪوس
 سي نظر آي هين “ کس انڪي اتلڪ ويسي هي جڳمگائي هين “ اور
 قريب اس سي پورب طرف پنج محله هي ڪثرت استعمال سي نون اسکا
 حذف هوگيا هي اور جيم جي سي عوض چنانچه اڪثر لوگ پنج محله ڪهي
 هين مڪان مذكور نواب ابو الڪارم خان ڪا ديوانخانه ٿي اور ٻي نزرگ لکهنو
 ڪي شيخون سي هي مگر امير ٿي اور وجه تسميه مڪان مسطور ڪي ٻي هي
 ڪه زمانه سابق مين يهاں دو مشرلي مڪان ڪو دو محله اور سه مشرلي ڪو سه
 محله ڪهي ٿي شايد ٻي پنج مشرله ٿي اس سبب نام اسکا پنج محله هوا فضه
 مختصر جب نواب نرھان الملڪ سعادت خان مرحوم فبايل سميت اس
 شهر مين رونق افزا هوي اس مڪان ڪو پاسو رڻي ڪرائي ڪو ليا چنانچه ڪرائي
 نام اسکا نواب مرحوم ڪي مهرسي آج تلڪ انڪي اولاد ڪي پاس موجود
 هي ليڪن ڪرايه چند روز هي ڊيڪر موقوف ڪر ديا ٿي اور اسڪي بدلي ڪري

گاڻن يا جاڳير بهي مرحمت ڪئي غرض نواب وزير الممالڪ صدر جنگ
 ابو المصور خان بهادر مرحوم کي عهد حڪومت تلڪ بنا اُسکي جون ڪي تون
 رهي جس وقت نواب وزير اعظم شجاع الدوله بهادر معفور مسند رياست پر
 نيتي نب مكانات اور شيخ زادون کي بهي ليڪر اس مڪان کي شامل ڪئي
 بلڪه ايڪ آد باره دري اور نوائي پهر عوض اُسکي اور وي مڪان جو آپ
 لئي تهي دوتوان گاڻن مالڪون کي جاڳير ڪر ديا چند روز کي بعد و بهي
 سرڪار مين ضبط هوگيا ليڪن بي شيخ راني نواب ابو المڪارم خان مرحوم سي
 نست قراست کي نرڪهي تهي مگر هموطي کي پهر نواب وزير اُن الوزير آصف
 الدوله بهادر خلد مڪان کا جب دور آيا انهن تي مڪان مسطور نئي سر سي
 تعمير ڪيا نقشه هي اور ڪر ديا بلڪه بهت سي حويلان لوگون کي جو اُسکي
 اطراف و جَوَاب مبن تنهن شيخا دروازي سميت وي گروا دين اور اُنکي
 جاگه عمارتن بي بي وضع کي خوش قطع و دلچسپ بنوائين چنانچه
 سڳي باره دري اور باولي والا مڪان انهن مين سي هي سواي اُنکي بهي بهت
 سي مکانات و باغات بائي ڪه هر ايڪ اپني وضع مين بي نظير اور نقش و
 نگار و صفائي مين به ار صفحه تصوير هي خصوصاً دولتخانه ڪه اشرف المڪانات
 هي اس واسطي اس جنت مڪان کي اڪثر آرامگاه رهي تما تاريخ اُسکي بنا کي

دولتخانه، عالي مؤلف کي نتايج طمع سي هي ليکن خير اعمارات امام بازا هي واقعي که ايسا استوار و پايدار کوئي مکان نهين “ اور کسي عمارت مين اس شان کا دالان نهين “ (بيت) حضيض اسکي اوج فلک سي نلند “ نه پهتجي جهان وهم کي بهي کمنند “ مسجد بهي وهان کي تمام شهر مين نمودار “ عمارت اسکي نهايت استوار “ هر ايک برج اسکا وسعت مين مسجد جامع کي برابر اور رفعت مين برج فلک سي همسر (بيت) ملائکت زمين پر هون ساکن اگر عبادت کرين بس ونهين بيتهکر “ اب نواب آصف الدوله بهادر مقفور کي بعد نواب يحين الدوله ناظم الملک سعادت عليخان بهادر وزير ابن وزير في جو مسند حکومت پر اجلاس فرمايا “ اور افضال الهي سي ملکت موروثي اپنا پايا “ علي هدا العلياس متوجه نعيمير پر هوا چنانچه کيا کيا مکان عالیشان دلکشا بلکه ايک و منا بهي نهايت پر فضا بنايا “ اور جتنی باغ تهي انکي رونق کو نونا کر دیکھايا “ خصوصاً وزير باغ اور موسلي باغ مين ايسي عمارت انگريزي دلچسپ بناي که بهار وهان سي کبهو نهين جاتي . اور خزان هرگز آني نهين پاتي (بيت) طلسمات کا سا هي اس مين سمان پ کوئي جاکي وهان پير جوي کهان “ في الاتبع هر ايک عمارت قابل تعريف و لائق توصيف هي ليکن بهترين عمارت بندي مکان علم

محاری حضرت عباس علیہ السلام هي كه نواب رفیع آلمكان في خلوص
 عہدت مي سن ناره سي ستره مہن از سر نو کس خوئي سي اُس کو
 بنوايا ۛ اور هزارها رپہ اُسکي نعيم مين اُتھایا ۛ بارمخ اُسکي سا کی مرزا
 قنبل شاعر کي اس مصرعي سي بکلتی هي (مصرعه) اين گنبد جديد بياي
 سعادتست. الہي اُسکي. بناي والي کی بُناد دولت کو مستحکم رکھو ۛ اور
 توفعات بيک کو اُس کی رباہ کيجو ۛ پچھم طرف پاڻن اُسکي لب دريا
 مرزا ابو طالب خان. کا امام باڑا هي بنا. اُسکي. تمام شهر کي امام باڑو. سي
 مقدم هي. چنانچہ اُسکي بُناد کو ساڻھ برس. تخمینا گذری رياستد اُس وٽ
 نواب صدر جنگ بہادر مرحوم کی تھی لیکن مکان مذکور کي مالک پہلي
 کلب علي. خان مرحوم تھی. حان مغفور نواب سرفراز آلدوله. حسن رضا خان
 مرحوم کا نانا تھا عرض اُس بُزرگ في اُس مکان کو اپي اقربا کي مدفن کي
 لئي يا کيا بها چنانچہ اُسکي حین حیات من ايک آد فرہي وهان بن
 چکي تهي بعد اُسکي مرزا علي مرزا ابو طالب کی باپ في تھوڑي سي زمين
 اُس مرحوم سي امام باڑی کي واسطی ماڳي اُس بُزرگ وار في سعادت
 دارين جانکر بدر کي بلکہ جس مکان مہن وہ قبر هي مجاوري بهي وهانکي
 اُس کو دي کيونکہ وہ بيجارہ مرد عريب وگم نام تھا پر جب تلک جيتا رھا

مڪانِ مڏڳور اُسڪي فِئِصِي ميڻ رها آور دالڻ اِمام ٻاڙي ڪا ساڀا هُئا اُسِيڪا هَئِي
 بَعْدَ اُسڪي وفاتِ ڪي مِرزا اَبُو طالِب خان سُبُوت هُئا اُسِي نام وِشان رورگار
 مڻ پيدا ڪيا اِس واسِطِي اِمام ٻاڙا اُسِي ڪي نام سي مشهُور هُئا تِن گاڙن
 بهِي اُسڪي اخراجات ڪي لِيئِي نَوَاب شُجاع اَلدَّولَه بهادرِ مَرَحُوم ڪي عَهْدِ
 حُڪومتِ سي مُعَسَّن هُئِي نهي ليڪن نَوَاب آصفُ اَلدَّولَه ڪي دَوَر ميڻ بَصْفِي
 هُو گِي بهِي بِاَلْعَمَلِ نَوَاب يَمِينُ اَلدَّولَه سعادَت علي خان بهادرِ دَامَ اَبْدَالُه
 ڪي وُفت ميڻ وَه بهِي صَط هُئِي پَر مِرزا مهدي علي خان بهادرِ دَامَ تَرَوْتَه
 سال سال وهڪي اخراجات ڪي لِيئِي قَدري فليل اِيئي طرف سي گُذرانِي
 هِين فِي اَلْحَقِيقَتِ يَه بهِي وزير هِي ڪي سرڪار سي ملتا هَي ڪيُونڪَ خانِ
 مَوْصُوف بهِي اُس سرڪار ڪا ايڪ مَلارِم مُفَرَّب هِي حقِ بعالِي تَوْفِقاتِ ڪو اُسڪي
 زياده ڪري آور نَوَاب ورپر ڪي دُربار ميڻ بَعزَت و آبرو رَکهي بَعْدَ اُسڪي نَوَاب
 ورپر اَلْمَمالِڪَت شُجاع اَلدَّولَه بهادرِ ڪي عَهْدِ دولت ميڻ جَوهرِي محلي ڪي
 مُتَصِل باقر خان ي ايڪ اِمام ٻاڙا بنايا آور دونون جهان ميڻ فايده اُتُهايا مُحانِ
 مَرَحُوم مَغَلِ ولايت زا عُمده رورگار تها ڪِيئِي سِي سَوارِ مَغَلِ و عِيَرَه اُسڪي رسالي
 مڻ تهي اب آغا فِثْح علي خَلْفُ اَلصِّدَق اُسڪا فَبَدَ حَيَاتِ مڻ هِي ليڪن
 مَحض بيڪار و تڪاليف ميڻ گِرْفَتار پَر مڪانِ مَسْطُور پَر قابض هِي ايڪ گاڙن

بھي اُس مُبارک بُنياد کي اخراجات کي لڳي آصف اَللّٰوَلَه بهادر في ديا لها
 لکن دوبرس کي بعد اهل کارون ي کسي حيلي سي صط کر ليا غرض يہہ
 جُستہ بنا ي اَلوامع محل فبولت و مقام تعريت هې مجلس مين پهاڻکي
 شايبه ريا کا بهن سوي گريه و زاري اهل مجلس کو کام دوسرا بهن (بيت)
 علط هې خلن کي کثرت کهن نهن هوتي “ ولي لکا کي يہہ شدت کهن
 نهن هوتي “ خوشا حال اُسکي بني والي کا کہ دنيا مين نام کا اور عقبلي
 مبن ثواب ليا مَر بهي اُس مرحوم کي اُسي من هې بلکه اکثر مؤمنين اعيا
 و مساکين اُسکي مکانات و صحن من آسوده هين (بيت) اَلهي قمر مين هر
 ايک سوي چين کي سانه پَر برور حشر هو محسور پهر حسن کي سانه پَر اور
 سال اُسکي بهي تعمير کا از روي تاريخ نظم و نثر ديکھني مين بهن آيا مگر
 بعضي اکابر و آغا فتح علي کي راي معلوم هوا کہ اُسکي بُنياد کو اکناليس يا
 پينتاليس برس گذري هين العلم عند الله اور چوڪ سي متصل دکن طرف
 فرنگي محل وجه تسميه اُسکي يہہ هې کہ اکبر بادشاه کي عهد سلطنت مين
 اس مکان کي بيچ ايک فرانسس سوداگر اُترا تھا جو کہ يي اُنن حضور اعلي
 کي يہہ امر وقوع مين آيا ملازمان حضور کو گوارا نهوا آخر اُسکو اخراج کیا پهر
 اورنگ زیب کي وقت مين حسب الحکم بادشاهي مکان مسطور ملا قطب

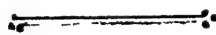
آلدين شهيد کي فرزندون کي ملا چانچھ انکڻ بهي اُنکي آل اولاد کي
سُکوت وٺڻن هي لڳن وجه معاش جو اُنکي نڌ هو گئي به صرف فُصور
طالع کا هي وِلا آج نواب ورپر کي سرڪاري هزارون پرورش پاتي هُن “ وارڊ
صادر يهاں سي بهتيرا کُچھ ليجاني هُن “ پھري نو استخفاف رياده رکھتي هُن
کيونڪہ آنا و اجداد سي اس خاندان عالي کي نمک خوار و شکر گدار هُن جس
وقت مِراجِ حبابِ عالي کا ٹک اڳت مُتوجَّه هوا به فليل تو کا چير هي ما
ورا اسکي نعمائ کُنر پائنگي “ اور مُدتُ الْعَمَرُ کي پيماز هو جائنگي “ ليکن
کُلُّ امْرِ مَرْهُونٌ بِاَوْقَانِهَا (پيت) تا در برسد وعده هر کار که هست “ سُودی
نُگند ياري هر يار که هست “ حاصل به هي که مکانِ مَدکورِ قديم مدرسه
هي بڑي بڑي فاضلِ مَدريس وهاں گذري هُن بلڪہ اسلڪ بهي سررشنه درس
و تدريس کا جاري هي چنانچھ سِوای شھر کي طلبه اطراف و اکناف سي
وهاں تحصيل کي واسطي آئي هُن اور قبض اُن سي اُڻھائي هُن حق بو پيه
هي که اس شھر مڻن چرچا علم و فضل کا به بست اور بلاد کي زياده هي
کيونڪہ فريقتن کي فاضل يهاں موجود هُن ليکن سُنڀون کي فِرقي من مستثنيل
مولوي مڻين صاحب اور فرقه ناجيه اماميه مڻن مولانا سيد دِلدار علي سلمه
الله تعاليٰ وحيده عصر هي تشرُاس بزرگ کا اسکي تحرير سي هويدا هي “ اور

حُوشِ نَمَائِشِ اُسْکِي تَقْرِيرِ سِي پَيَا “ سَيِّئُورِ اشْخاصِ اُسْکِي بَدَوْلَتِ گُمراهِي سِي
 نِکَلِي “ اُورِ مَنَرِلِ هِدَايَتِ کُو پَهَنچِي “ مَذْهَبِ اِمَامِہ کُو تَرْقِي کَامِلِ اُنْسِي
 بَخْشِي “ اُورِ هِنْدُوسْتانِ مِينِ نَمارِ جَمعہ و جَماعتِ اُسِي بِي کِي “ شُعرا بِي
 جِئِي اُس شہرِ مِينِ هَبِنِ کِيا فارسي گُو کَا رِخْتہ گُو کِهِنِ بِيہِنِ وَجہِ اُسْکِي
 پِہہ هِي کِه نَعْدِ بَرہم هُوِي شَاهْمہانِ آباد کِي اَکْثَرِ عَرِيبِ اَمِيرِ مِيرِاِيانِ
 هِنْدُوسْتانِ سِي نَوَابِ صَدرِ جِغَتِ و شُعا عَالِدولہ بھادر کِي عہدِ مِينِ آکرِ اس
 شہرِ مِينِ سَکُوتِ دايجِي ساکِ هُوِي پَسِ شہرِ بوعِيارَتِ اشْخاصِ سِي هِي
 بِيہِي دِلِي هُوگَا اُورِ دَاشِنْدِي بِيہِي اُسْکِي سَبِ کَثَرَتِ صُحْبَتِ و تَشعِ زانِ
 بَلَقَطِ صَحیحِ کَرِي لَکِي پِہانِ تَکِ کِه جِنکِي طَبَعِ مَوزُونِ تِي شاعِرِ هُو گِي بَا
 وَجُودِ اُسْکِي بِيہِي لُہجِي مَنِ نِفاوَتِ بَہتِ رِہگِيا لِيکِنِ مَکْاوَرِي مِينِ کَمِ کِه
 رانِ دانِ هِي اُسکو سَمجِي اُورِ اُسِيکِي طَبَعَتِ اسِ پَر لَکِي بُلْخابِ بِي اُنْدُرُونِ
 و سُرُونِ شہرِ کِي هِينِ لِيکِنِ نَعْلِ دُرُواري کِي پَچھمِ طَرَفِ کَالِکَا کَا بُلْخانہ قَدِيمِ
 هِي ہر پَر کُو وھانِ هُنودِ جَمعِ هُوِي هِينِ اُورِ اُسْکِي بَرَسْتِشِ کَرْتِي هِينِ پَر
 هُولِي کِي نَعْدِ کِيي دِسِ راتِ کُو رُوشَنِي اِطْرَاطِ سِي وھانِ رِھْتِي هِي اُورِ دُکھنِ
 طَرَفِ شہرِ کِي باہرِ تھَوَايِ کَا مَٹھہ هِي وھانِ بِيہِي اَنبھاري مِينِ اِيکِ مَرْتَبہ
 هِنْدُو پُوجا کُو جاتِي هَبِنِ اُورِ پُکوانِ و عِيرِ بِيہِي چَٹھانِي هِينِ مَگرِ هُولِي کِي

آڻهون ڏن ٻڙا ميلا هونا هي تمام شهر کي هندو بلڪه مسلمانن تماش ڏين ۽ آڻهون
 رڻديان بهي اُسي قبل کي هزارون جاتي هس ۽ آڻهون جاتي هس ۽ آڻهون جاتي هس
 مندو ڪو ڏکڻا هين ۽ آڻهون جاتي هس ۽ آڻهون جاتي هس ۽ آڻهون جاتي هس
 رها هي بلڪه اُسکي مريپ جتي باع هين وي بهي آڻهون سي معمر رهي
 هين عرض اس طرح ڪا مبل شهر مذکور من ڏوسرا نهين هونام اُسکا آڻهون
 هي سورج ڪنڌه ايڪت نالاب هي شهر سي چار کوس پڇيم ڏکڻ کي درميان
 وهان بهي هر برس برسات کي اخير هندو ڀڄن و مرڻ لاهون بهاني جاتي هين
 بلڪه دور دور کي ناهندي بهي وهان اُپني تن پهنچائي هين ساڻه اُسکي
 مسلمان بهي هزارون نظر ناز مڃي سڃاڻي اُدهر اُدهر “ ۽ آڻهون بهي تمام
 شهر کي اُپني تن بنائي چنائي جڏهر تڏهر جلوه گر “ عرض تا شام وهان
 بهي بهار رهي هي * بلگرام ايڪت ٻڙا قصبه هي اڪثر وهانکي لوڪ فابل و
 شاعر و صاحب طبع هوتي هين قصبه مذکور مين ايڪت کوا هي جو کوي
 چاليس ڏن متصل اُسکا پاي پي خوب گاني لگي سواي اُسکي اڪثر اهل ڪمال
 يهان گذري هين چنانچه سيد جليل القدر عبدالجليل بلگرامي ٻڙا شاعر علم
 عربي و فارسي مين خوب ماهر فرخ سبر کي وقت مين گذرا هي بلڪه سنده
 کي وابع بگاري بهي اُسکو حضور اعليٰ سي مقرر نهني ايتان سرڪار مذکور مين

ہنگامہ اُسی عہدِ فرخ میں منہ کی ساتھ مصری بُری تھی اُس بُرگوار فی اس
 خیر بادِ رورگار کو بھی حضورِ بُر نور میں لکھ بیجا حضرتِ اس خیر کو
 خلافِ ویاس سمجھ کر بہاتِ برہم ہوئی کہ اُنرا کرنا اور بادشاہوں کی حضور
 لکھنا و نایع نگار کو ہرگز نچاہی یہ شخص لائقِ اس امر کی نہیں غرض
 خدمتِ سی اُس بچاری کو بعدِ کما رورگار اُسکا نا حق جاتا رہا تب میر
 مذکور خیرِ مسطور کی صدا کی لپی وہاں کی فاصی مَقی بلکہ اکثر اشراف
 ثبات کی مہرون سی ایک محض کروا کر حضور من لی آیا اور مودِ اطاف
 ہو کر اُسی خدمت پر پیر سرفراز ہوا یہ رباعی حسبِ حال اُسکی طبعِ راد
 ہی (رباعی) فرخِ سرِ آن بادشہ با برکات “ چرخِ ار ادبِ او شدہ شیرین
 حرکات “ در سِندہ زِیمنِ عہدِ دولتمندش “ بارانِ باریدِ ریوہِ تند و
 سات “ بعد اُس بُرگ کی سرِ علم علی آراک بھی شعر و سخن و علم و فضل
 من اُنی معاصرین کی رسمِ لا تانی بها بلکہ اشعارِ عربی تو اُس فصاحت و
 بلاغت و بہتایت کی ساتھ کہ اہلِ ہند میں کسی بی اُس سی آگی بھی
 بہن کہی فضاہد اُسکی اس بات پر دالِ ہن اور اُسکی تعریف مہنِ صیحاں
 عرب کی زبانیں لالِ پیدائش اُسکی گیارہ سی چودہ ہجری میں اور وفات
 اُسکی سنِ بارہ سی دو میں پوتا بھی اُسکا مہدی میر حیدر اس وقت من

لاب اور جنگلون ميں بھانگي آبي شيرِ کثرت سي هوتي هين خصوصاً گورکھ پور
 بهراج کي اطراف ميں سواي اُن کي هرں پاڙهي و غيرَ جانورِ صحرائي باقرا بطر
 آبي هس اگرچہ درياؤ اُس صوبي ميں بہت هين ليکن بڑي تين گھاگرا سرحو
 ڏاسني طول اُسکا سرکارِ گورکھ پور سي قنوج تلک ايک سو تيس کوس اور عرض
 کوہِ شمالي سي تا سدھور تابعِ آلہ آباد ايک سو پنڌرہ کوس شرق کي حبيب
 اُسکي بهارِ شمال کي طرف پهاڙِ جنوب کي سمت ماڳ پور مغرب کي طرف
 قنوج آڏو بهراج خير آباد لکهنو گورکھ پور پانچ سرکارين متعلق اُنکي ايک سو
 ستانوئي محال آمدني چيپاسٿہ کزور پينتالس لاکھ چالس هزار دام

صوبہ سرابا بهار بهار دار الحکومت اُسکا عظيم آباد عرف پٿنہ نہایت خوش
 سواک و خوش آب و هوا گنگا کي کاري اور اُس مقام ميں اس درياؤ کو اُتھارہ
 گندي ندي بھي کھتي هين طول آبادي کا بہت بڑا اور عرض چھوٽا عمارتن
 ساين مبن کچرل کي بيشتر تين اب پختہ بھي هين کيونکہ آبادي و رونق
 شہرِ مذکور کي صاحبانِ انگريز کي رياست ميں بڑھ گئي هي چنانچہ باقي پور
 تين کوس شہر سي پري پچھم طرف اور اُس سي تين کوس آگي دانا پور في
 دونوں معموري معقول آباد هوئي هين اکثر صاحبن کي کوٺيان حويليان باع

وهان ساڻھ اڪڻ لُطَف و قَرِيبي کي هِن غرض شَهر سي نا باقي پُور آور وهان
 سي دانا پُور بلڪ بستي هي بستي هي فاصلہ بہن شَهر پناه اُسکي خام مگر
 دريا کي طرف کي الڳ خشتي هي آور فلعہ وهان سام هي في اَلْجَمِيعَت
 اِيڪ عمارت کلاي خشتي هي ليڪن اب پُراڻي هو گئي مکانات اُس من مُتَعَدَد
 هِن آور فَرِيب اُسکي پڇم کي طرف اڪڻ مَسْجِد و مَدْرَسَہ بِهائِ کُتادہ
 و خوش عمارت اکرچہ عمارت اُسکي اب بُراڻي هو گئي هي ليڪن شَهر مَدْکُور
 من لا ٿاڪ هي گوکہ مَسْجِدِبن کُنه و نو بُهت سي هِن پُون سَنا هي کہ بنا
 اُسکي نَوَاب سَيف خان مَرْحُوم في ڏالي بي پر تَعْمِيرِ نَوَاب هَبت جَنگَ في
 کي نَالِفَعَلَن نَوَاب سِرَاحُ اَلدَّولَہ کي نَوَاسِيُون کي فَبْضِي مِين هي پُورب نَرَوَازِي
 کي آگي اڪڻ مَسَافَتِ بَعِيد پر جَعْفَر خان کا باع هي آور پڇم درواري سي
 اڪڻ کوس کي فاصلي پر شاه اَرزان کي درگاه سَوَاد اُسکا سَهاونا هر اڪڻ مکان
 لَکُونها هر پَنجَسَبَہ شَهر کي لوگَ بکثرت وهان جَمْع هون هي آور کُتَچِنباں
 کَسِباں بي تمام شَهر کي جاتيان هِن باچ کي صُحبت نا شام بلڪہ کُچہ اڪڻ
 رات گئي. نلڪ رَهتِي هي ليڪن صاحِبِانِ عالِيشان کي رياست سي پَهلي
 اَرْدِحام خَلائي کا بکثرت هوتا تا اب اِس وِدر بہن پر تھوڙا بُهت مَجْمَع
 هو هي رَھتا هي کيُونکہ کوئي مُراجِم و مابِع نہن جَسکا جي چاها گيا جَسکا

حیٰ مچاھا نگہا دنگھن رُخ اُس درگاہ کی ابکٔ امام ناڑا ھَی جَلّیٰ کی کناری
 تعریٰ تمام شہر کی عاشوریٰ کی دن وھسن دَن ھوئ ہن صحن اُسکا بہت
 کُشادہ اور مُصفا اور ھوا نہایت خوش آئند و پاکیرہ خصوصاً برسات من جو
 کوئی وھاں جائی نہایت حط اُٹھائی (نیت) جو چاہی کہ کہولی دل ننگ
 کو ۛ کری دید وھانکی ذرا رنگ کو ۛ علہ بی اقسام کا بکثرت ھوتا ھے
 بیشتر ارڑائی رھئی ھے اور دودھ نہایت گاڑھا چکنا دھپی بھی بہت خوش
 ذائقہ چکا بہتایت سی بہم پہنچتا ھے اور ترکاریاں ہر مسم کی باقراط اور
 مسنیٰ لیکن تر موی بعضی بعضی خوب ھوتی ھن خصوصاً انار نہایت خوش
 مزہ بہت بڑا دانہ بھی اُسکا گندہ بہت رسیلا اگرچہ ولایت کا سا نو نہیں
 لیکن ھندوستان کی اکثر بلاد کی اارون پر شرف رکھتا ھے غرض حلال آباد
 کی اارسی کلانی و خوی مین کُچھ کم بہن کپڑا بھی اُسام کا خوش قماش
 اس صوبی مین سا جاتا ھے خصوصاً ململ ھیمے پری کی مشہور لیکن حقہ
 آور بعضی طُروب ششی کی عظیم آباد سی بہتر کہین بہن بنتی تونا بھی
 امرت بھیلہ اور کجلا کثرت سی ھوتا ھے اگر کوئی اُسکو پالی اور پڑھائی تو
 جلد بولی اور بخوبی پڑھی تیس کوس شہر مذکور سی جنوب کی طرف
 دامن کوہ مین گیا ایک برا معد ھنود کا ھے دور دور سی ھندو وھان آکر

اُڀني جڏو آنا ڪي ارواح ڪي لڻي ڏاڍ پڻ ڪڙي هُن حُصُوماً چَلِي ڪي جاڙي
 مَس جَب آفتاب قَوس مَن آنا هِي هزارون اشخاص مُرد ورن اُس مَڪان
 مَن بُرڊِيڪَ و دُور سِي آڪر حَمَّع هُون هِين پِيَر مَنر پڙه پڙه نَرِين سَرافَه
 سِي اُڀي مُردُون ڪي رُوح ڪو مَسرُور ڪڙي هُن اُور اُس عَمَل ڪو اُنڪي نِجات ڪا
 مَوجِب اُور اُڀي مَهِتَرِين عِبادَت جَانِي هُن قَرِيب اُسڪي سَنگِ مَرمر ڪي
 ڪَهاڻ هِي سَشَنر وِهان ظُرف و زُور سَنگِ مَذڪُور ڪا سائي هُن اُور اُڀي
 دَسْتِڪاري ڪي حُويَاڻ دِڪَهاڻي هُن ڪاعذ بِي اُورل اُور بِيهار مَن بِيتر سِي مَهِتَر
 بَڻا هِي * سَركارِ مَنگِبر حُلاصَه اَلتَرارِ مَڃ ڪي رُو سِي مَعْلُوم هُونا هِي ڪِه عالمِ گِبر
 ڪي عَهْد مَن يا اُس سِي سابِق اِيڪَ دِيوارِ سَگِين گَمگا سِي بِيهار تَلڪ ناکر
 مَوبَه بِيهار ڪي اِيتِها اُس ڪو مَقَرَر ڪِنا تِها لَکِن سائِهاڻي سال سِي اِلِي اَلان ڪِه
 سِن اَتَهائِلِس جُلُوسِي شاهِ عالم ڪي هُن اُسکا نِشان بِيهي مَسي دِيکَهي مَهِن
 نَهِين آيا خُدا جاني تَهي با نه تَهي پَر دَرِيا ڪِناري اِڪَ قَلعَه بَختَه اَلتَه تَعْمير
 هُوا تِها بِالْعَمَل بِيهي مَوجُود هِي لَکِن عِمارتِ اُسڪي جا بجا سِي گِر پَڙي هِي
 اَندر اُسڪي صاحِبِاڻ اَنگَرِيزِي بَنگَلِي اُور بَعْضِي مَڪان پُختَه بِيهي سائي هِن اُور
 جِهاڙ ڪَهند ڪي پِهاڙ تلي بِيچ ماَنَه اِيڪَ مَعِدَ هِي اُس ڪو مَهادِيو ڪا مَڪان
 ڪَهي هِين وِهان پِپِل ڪا اِيڪَ دَرخَت ڪِه اُسڪي اُڏني ڪا آغاڙ ڪِسي ڪو مَعْلُوم

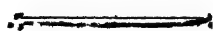
مہین وہان کی محاوروں میں جس کو احتیاج خرچ ضروری کی ہوئی ہے وہ
 کہاں پسا چھوڑ کر اُس کی بیچی آبتنھا ہے اور مہادبو سی لٹکا کرتا ہے
 دو تین دن کی بعد ایک پتا لٹکا ہوا علم عیب سی بخطِ ہندی اُسکی پاس
 آج بڑا ہے اُس سے رہی جتنی کہ اُسکی قسمت میں تھی اور نام دینی
 والی کا بلکہ اُسکی ناپ دادا زں و فرزند کا بھی معہ ملک و سمت ہرچند
 کہ پانسو کوس پر کُوں بہو طاهر ہوا ہے ب وہ اُسکو اپنی سردار پاس لیجاتا
 ہے وہ مطابق اُسکی ایک کاعد لکھ دیتا ہے اُسکو ہندی لیجاتا ہے کہتی
 ہن پھر طالب اُس کو لیکر اُس شخص کی پاس جانا ہے فی القور وہ زر
 مسطور حامل کاغذ کی حوالی کرتا ہے چنانچہ خلاصہ آئند کی مولف ی
 لکھا ہے کہ ایک نامتھ وہان کا میری نام پر بھی لایا تھا میں نے سعادت
 جانکر زر معلوم ادا کیا یادِ بر اُس سے بہ ہے کہ اُس معید میں ایک
 عار ہے کہ محاوروں کا رئیس سال میں ایک بار شیونرت کی دس اُس غار
 میں چاکر خاک اُنہا لانا ہے اور ہر ایک محاور کو اُس میں سے دیتا ہے
 نقدِ اُسکی صص کی وہ خاک سونا ہو جاتی ہے * ترہت تدبیر سی دار
 اعلیم ہندی ہے آج و ہوا وہان کی نہایت خوب دہی وہان کا چکا اور
 نہایت خوش صرہ بہت تحفہ بلکہ خلاصہ آلتوارِ پنج کی مصیف فی لکھا ہے

کِه اِيک برس تَلک بهِن بَگرتا اَعلَب کِه به مَعاله هُو کُوبَکِه عَقْل و بَقْل
 کي خِلاف هِي اَوَر نُوڊَه بِي عَلي هِدا اَلَماس کَني هِن کِه اِدر اَگر پاني
 اُس مَن مِلا دَنوي نو عَمب سِي اُسي اَنک صَدْمَه بَهانچي اَوَر بَسَس بِي
 اُس اَسْتِي مِين اَني بَزي اَوَر قَوِي هَوِي هِي کِه شَر اُس کو شِکار نِهِن کر
 سَکَتا عَلاوَه اُسکي بَرسات مَس هِن باره سَگي شَر لَکْشَن اِکْثِي هُوکر سَتي
 مِين آتي هِن اَوَر ناسَدي وهان کي حَظ اُنکي شِکار سِي اُتْهاني هَس سَرکار
 چَنبارن کي زَمَن فَايل مِين اَگر ماش بَکَر دَنون نو بي رَنچ کِشْکاري اُگ
 اُتْهين اَوَر اُسکي جَنگل مَن پِپلس بُه پَدا هَوِي هِن * رِهتاس وَلَعَه هِي
 اِيک نَلد پَهان دُشوار گُدار پَر جَوَدَه کوس کي پِسر مَس کِهَمِسان اُس مَس
 اَکْثر هَوِي هِن چَشمي بِي بُه سِي حوش مَارِي هِن اَوَر حَس جَگَه وهان
 چار گز گهوڊِي پاني نِکل آمي آشاربن بيشتر نالاب بَرسات مَن دو سَو سِي
 کُچَه اَوَر اَلَمَه اِس صَوِي مَن گَرَمِي بَشَدَت جازا مُعْتَدِل دو مِهِن سِي
 زِيادَه لِباس پَنسِي کي اِحْتِاج نِهِن هَوِي مِينَه چَه مِهِي اَگي بَرسات تها
 اب بِي پانچ مِهِن سِي کُچَه کم و زِياد برس رِهتا هِي زَمَن بهان کي تمام
 سال دريائون کي بَهتايت سِي شاداب رِهتي هِي ناو بَشَدَت مِين چَلْتي گُرد
 بِي مِين اُزْب کِشْکاري جَسِي چاهِي وَيَسِي هَوِي هِي خُصُوصاً دِهان بهان

کي نہایت پاکیزہ اور چمکندہ پر کساري ابک اناج کثرت مي ہوتا ہی نہئ
 سنا ند مرد مثر کي مانند مئلس تہدسن يا کسي اسی کپاتی ہس گو کہ
 وہ سب عصي امراض کا بچی ہوتا ہی اگرچہ درنا اس صوبي ميں بہت
 ہن پر گنگا سوں گندک کلن تر لیکن سوں جلال حوب سی آکر منر کي
 بردیک گنگا سی ملی کھتی ہن کہ بزدا آروہ ابک چسمی سی بکلی ہین
 آر گندک شمال کي حاب سی آ حاجي پور کي ورب “ کرم ناسا ایک
 دکن کي پہاڑ سی بککر چوٹا گدرمین “ آور بن بن جنوب کي طرف سی
 آ سوح کي آبادي سی گدر عظیم آباد کي بزديک “ عرض بہتر دریاؤ آسي
 کہ جس مہن ناو چلی آور چھوٹی انگٹ گنگا سی شہر مذکور تک پہنچتی
 پہنچتی ملی اکثر ہندو خاص کرم ناسا کر اترتی ہوئی یہ احتیاط کرتی ہین
 کہ ایک فطرہ انکي دس تک مہین پہنچتا ہاں کا تو کیا ذکر ہی پر
 حلامہ آلوارنج کي مؤلف فی لکھا ہی کہ جس مقام من گندک گنگا سی
 ملی ہی جو کوئی وہانکا پانی پی اُسکي گلی میں گھینگا بکلی رفتہ رفتہ
 نارحیل کي برابر ہو جائی آور سر المتاحرين والا یہ لکھتا ہی کہ حاجي
 پور کي آب و ہوا کي یہ خاصیت ہی اکثر وہاں کي لوگ اس مرض میں
 گرفتار رھتی ہین آور گھینگی انکي گلون کي ہار لیکن واقع میں اُسکي خلاف

ھيَ شايدَ چائِس پچاس برس آگي بہہ بات ھو نو ھو اب نو بہن ھان
 بعضی بعضی اشخاص کي گلوں مَن آئے سو بہہ کہاں بہن اور پانی دریای
 مدکور کا سَرَکَت گنگا نلکہ برا ھارون آدمون بی پیا اب نلکہ ہی بہتی
 ھس لیکن گلا کيسکا سوجنا بھی بہن گھسگی کا نو کما نکر ھی مگر ایک
 نوڑھی گڈک مَطَر پور کی بلہ بہتی ھی اُسکی پانی کا یہہ اتر مقرر ھی
 نلکہ سالعہ یہاں نکت کرنی ھبن کہ چرند پرند ھو اُسکا پانی پئی بہہ سَماری
 اُسکی گلی پڑی چنانچہ مَطَر پور کی اکثر حَوان و اِنسان اس بلا مبن مبتلا
 رھتی ھن وہ حوسا بہا کہ ایک سررسمن کی حَریا کوی کی بھی گلی مبن
 گھسکا ھوا ھی وہ یہی ھی اور سالگرام ایک پتھر حاجی پور کی اطراف مبن
 ھوا ھی رنگ اُسکا سبہ مقدار مبن چھوٹا گول روعی فارسی مبن سنگ
 محک اُسی کہنی ھبن راقم خلاصہ آلتوارِ مخ کا بہان نکت لکھتا ھی کہ چالس
 کوس کی عرصی تلک قصہ مدکور کی نواح سی بکلا ھی ھندو اُسکو بھی
 ایک مَطَرِ آہی سمجھکر پرستش کرتی ھبن نلکہ برھمنوں کا عقیدہ بہہ ھی
 جو بُت کہ ٹوٹ جاتی فانی پوجنی کی بہن مگر یہہ پتھر قصہ کوتاہ طویل
 اس صوبي کا، نیلا گڈھی بی لبر رھاس نکت ایک سو بیس کوس اور
 عرص ترھت بی کوہ شمالی نکت ایک سو دس کوس، شرق رو اُسکی

سُگالہ عرب رُخِ اِلَہ آباد جَابِ شِمال اَوَدَہ حُوبِ کي طرف ايک نِڙا بهار
 حاجي بُور مُنگر چنبارن سارن تَرُهت پُئنه بهار رھتاس آئنه سرڪار بن مُعتن
 اُن سي دو سو چاليس محال آمدني ائنهيس کڙوڙ سات لاکھ تيس هزار دام

صُونه بگالا “جهانگر نگر عَرَف دهاکه ايک نِڙا شَهر آبادي و خوش سَوادي
 مين بهراتب بهتر هر مُلڪ کي اشا اُس مس هر وُت مَها پُ هر قوم و
 اِقليم کي لوڪ اُس مين هزارها پُ اصل نام اُسکا بنگ تها لُفِظِ آلِ كِه اُس
 سي ملا وَجِه اُسكي يه هي كِه سگالا زبان من. آل بڙي پُئني كو كَني هين
 آور اُسي باغ و زراعت و عيره کي گرد پاڻي کي، مُحافطت کي لِيي دنائي هين
 چُناچِه. اگلي زماني مين اس مُلڪ کي زميندار. دامن كوه مين كِه زمين
 وهانكي بيجي هون هي دس. دس هاتھ کي اوچي. آور. آئنه آئنه هاتھ کي
 چوڙي پُئني بناكر مڪانون کي. بنياد اُنكي اُندر ڏالتي. تهي آور ڪهستان بهي
 اُسي طور پر ڪڙي تهي بابر اُسكي بهانكي عوام ني اس مُلڪ کا نام سگالا رُخه.
 ديا گرمي اس ديار مين چاليس پچاس برس سائت اِعتدال سي. قريب تهي
 آور جاڙا بهائت ڪم نرسات جيئھ سي شروع هون تهي آور چه مِهني رهي
 ليڪن بِالْفِعْلِ بَعْضِي مُلڪون مين گرمي اُس سي ڪهين زياده چُناچِه سال

گُذشتہ میں تو اِسی نِزبِ تہی کہ ایک عالم فی اذیت کھنچے بلکہ اکثر
 حیوانِ اُسانِ حرارت سی تلبِ ہوئے جاڑا بھی اُٹا پڑتا ہے کہ سبر بھر رُوی
 کا بالا پوشِ اُسانِ رات کو اوڑھ سوئے لیکن تھنہ بہنِ ہوتے بلکہ پھر دس
 چڑھی سی لبرِ دو بین گھڑی دن۔ رہی تِلکِ رضائی کی حاجت بہرِ اور
 دو پھر سی سپہری نکتِ ایک دُپٹا کا ہے لیکن اِس مَوسَمِ من کوہرا اکثر
 پھوہار کی مانند پڑتا ہے بلکہ کُہی کُہی تو آسمان دھوانِ دھار ہو جاتا ہے
 سورج پھر ڈیڑھ پھر دس چڑھی تک نظر نہیں آتا اور برسات پانچ مہینی
 کی بلکہ کچھ کم شروع اُسکا آدھی جبٹھ سی اور آخر کانٹ کا اولِ معہدا
 اگر جبٹھ کی ابتدا مہن یا کانٹ کی انتہا مس کیے برس مہنہ برس
 تو کچھ مضایفہ نہیں کیونکہ کبھی کبھی عَبرِ مَوسَمِ کبا پچھم کی مُلکون میں
 نہیں برسی دھان اِس مُلک میں بیشتر ہوتا ہے اقسام اُسکی بہت ہیں
 اگر ایک ایک دانہ ہر فِسم سی لوین تو ایک ٹھلپا بھر جائے لُطف بہ ہے
 کہ ایک کھیت مہن تین تین بار پیدا ہوتی ہیں جس قدر پانی بڑھی زیادہ
 پھبکی بال اُسکی پانی میں نہ ڈوبے کھیت والوں نے جو کہو اُسکو مایا تو
 پچاس پچپن ہاتھ۔ سی کچھ اوپر پایا اور رعیت یہاں کی حاکم سی سرکسی
 نہیں کرتی زرِ واجبی ایک برس کا آٹھ مہینی میں بطورِ اُسطا کچھری میں

آب پهاڻا ڏيئي هي گهر اس بلاد مس سنتر چهر کي اگرچه کڻي دلدار
 مصوط خوش اسلوب دير پا هوڻ هس بلڪه نعي نعي بنگلن من تو پانچ
 پانچ چار چار هرار رڻي لگ جاتي هس پر ديوارون کي جاگه تڻان کونڪه
 کڇي ديوار يهاں کي نهس ٽهرڻي مگر خشي سو عربيون کو بهان ميسر بلڪه اڪثر
 صاحب مقدور بهي بسبب خست کي بهس باتي اور ناس اُن اشخاص کي
 اڪثر گلي نهوڙي سي برجي ستان بهي بشنر يهان کي درختون من هوڻي
 هين يعني آيسي جگه گهر ناتي هين كه انهر اڏهر اُسکي درخت هون خدا
 نحواسه اگرايڪ گهر کو آگ لگي تو گائون کا گائون پوک حاتا هي بهرائني
 ابي گهروں کي شان کسيکو معلوم بهس هوڻ مگر اُن درختون کي آثار
 سي “دوريا بهي اس نواح مين بعضا بعضا ملايمت من ريشم کي برابر اور
 صفاي من محمودي کي جائدي سي کهين بهتر بلڪه گرميون مين فرش اُٻکا
 اسکي آگي گرد اور پيه اُس سي سرد سبتل پاڻي اُسکو بجا کهي هين واقعي
 كه اسم با مستلي هي “حورائت خاص يهان کي لوگون کي مڇهلي خشتا کڙوا
 تل ڏهي لال مرچ نرکاري ساگ بلڪه مڇهلي حضرت يوس کي وقت کي
 بهي اگري پائين تو کها جابن اور نرکاري کي ناڻن کوڙي پتا هاتھ چڙهي مڇين
 پس كه اُسي هاتھ اُٺائين لون بهي زياده کھاتي هين ليکن اس ملڪ کي

نَعْنِي بَعْضِي مَعَامِ مَن كَم دَهَمِ پَهَنجَا هِي پَر رُوڻِي گَمْهُوَن جَو چَنِپِي كِي اِگَر
 كَسِي هِي خُوب هُو نِهِن كِهَاتِي نَكْرِي كَا گوشتِ مَرَعِ گِجِي اُنْكِ مِرَاجِ سِي
 مَوَافِي هِن لِكِه رِبَاصِ آلَسَلَطِينِ كَا مُصْتَفِ لِكِهَاتَا هِي كِه اِن عِذَاوَن كُو اَكْثَر
 مَعْدَه اِنْكَا مَوَلُ نِهِن كَرْنَا اَحْسَا نَآ جَو كِهَآ جَاوَن بَوِاسْتِرَاعِ كَر دِيں پَر اُپَن دِيكُهَنِي
 مَن نِهِن آبا اَوَر كِسِي تِهِيئَتِه ننگَالِي سِي صُحْبَتِ بِيہِي نِهِن رَهِي شَايَد اُنْكِ
 يِه عَادَتِ هُو تُو هُو هَر كِسِي كِي نُو بِهِن اَوَر پَهَنَاوَا عَوَامُ النَّاسِ- كَا خَوَاهِ وَہِ
 مَالِدَارِ هُو خَوَاهِ مَقْلِسِ مَوَافِي سَرِ كِي كِيُونَكِه مَرَدِ اَنكَ سَعِيدِ كِهَرَا حِسْكَو دِهَوَنِي
 كِهَنِي هَن نَابِ كِي بِيچِي سِي بَانْدَهَتِي هِن رَاوُ تَلَكِ اُسي تَهَنَاتَا هِي اَوَر دُو
 تِينِ بِيچِ كِي اِيكَ لِپُڙِي سَرِ كِي گَرْدِ لِيپِشِ لِيَتِي هِن چَنَدِ يَا سَارِي كِهَلِي رَهَتِي
 هِي مَگر جَو اَهْلِ هِنْدِ يَا كِسِي اَوَر مُلْكِ كِي بَاشَنْدِي بَهَاں آكَر سِي اَوَر دُو دُو
 تِينِ تِينِ پُشْتَنِ اُنْكِ مُدَرِ گَن بَا جِنكو هِنْدُوسْتَانِيُونِ سِي اَكْثَر صُحْبَتِ رَهِي يَا
 رَوَرگَارِ پَشْتِه اَهْلِ خَدَمِ جَامَه نِمَه بِيہِي پَهَنَتِي هِن پَر اُپِي گَهروں مَن سَشْتَرِ
 اُسي طَوَر پَر مُدَرَاں كَرَنِي هِن لِيكِن خُلَاصَه اَلْوَارِيخِ وَالَا جَو لِكِهَاتَا هِي كِه رَن وَ مَرَدِ
 بَهِي پَهِن پَهَنَتِي سَگِي رَهَتِي هِن اُنْكِ مُرَادِ بِيہِي بِيہِي هِي يَعْنِي جِس پَر
 لَفْظِ پَهَنِي كَا صَادِقِ آي وَيَسِي پُوشِشِ اُنْكِ نِهِن اَوَر يِه جَو تَصَرِيحِ كَرْنَا هِي
 كِه كَارِ وَ بَارِ بَاہِرِ كَا بِيہِي خَاصِ عَوَرَاتِ سِي مُتَعَلَقِ هِي خُصُوصِيَّتِ اِس اَمَرِ

کِي بِاَلْفَعْلَ تَوِ تَابِتَ بِهِنِ اُسَ عَصْرَ مِہِنِ شَائِدَ هُوَ پَرِ لِبَسِ اَکْثَرِ عَوْرَاتِ کَا
 بِي اِيسَا هِي کُچھ هِي کُوبِکَ اِيکَ هِي کُڙِي پَرِ يِ بِي اِکِنَا کُرتِي هِيَنِ نَامِ
 اُسکا سَارِي هِي اِسَ طَوْرَ سِي کِه اِيکَ اُنْهَوَارَ اُسکِي نَافِ سِي لِي پِنْدَلِيں
 بَلڪَ لِيپَتِيں هِيَنِ اَوَرِ دُوسَرِي سِي پِيئھِ گُرنِ اَگلا دِھجَا سِرِ بَسَا اَوَانَتِ کُھلا
 رُکھِي هِيَنِ بَلڪَ پَاتُونِ بِي نِگِي پاپوشِ بِيہِنِ پِيئَنِ اَوَرِ سَفَرِيہَانِ بِيئَرِ نَوِ
 پَرِ حُصَوًّا بَرَسَاتِ مِہِنِ کُيُوکَ کِشْتِيَانِ اِسَ مُکُتِ مِہِنِ اَنَسَامِ کِي مِہَتَايَتِ سِي
 گھاٹُونِ پَرِ چِيوڙِي بَرِي مِہِيَا رُھِي هِيَنِ حِسَ وَتِ مُسَاڦِرِ چَاهِي سَوَارِ هُو
 نِيئِي اَوَرِ حِسَ شَہَرِ کُو چَاهِي تَارَامِ چَلَا حَاوي اَوَرِ گُرمِي جَارِي کِي مَوَسَمِ مِہِنِ
 رُتِہِيں گَارِيَانِ چَوپَالِي بَلڪَ پَالکِي تَلڪَ بِيہِنِ پِيئِي هِي حِسَ پَرِ چَاهِي اُسَ
 پَرِ سَوَارِ هُو لِيکِنِ اَچھا گھوڙا هَانِہِ نِہِيں لَکُتا مَگرِ بَرِي مَوَلِ کُو پَرِ هَانِي بَکُشَرِ
 هُونِي هِيَنِ اَوَرِ مَوڙِي جَوَاهِرِ عَفِيَتِ يَتَمِ مُطْلَقًا اِسَ سِرْزَمِينِ مِہِنِ بِيہِنِ مَگرِ اَوَرِ
 مُلُکُونِ سِي آتَا هِي پَھلِ سَوَلِي اَنگُورِ وَخَرَبُوزَ اَنواعِ وَ اَنَسَامِ کِي يِہَانِ هُونِي هِيَنِ
 خُصَوًّا آمِ اَنَناسِ کِيلا کِه هَرِ اِيکَ اِسَ خُوبِي کِي سَانِہِ اَوَرِ بِلَاکِ هِنْدِ مِہِنِ بِيہِنِ
 هُونَا لِيکِنِ خَاصِ اِسَ نَوَاجِ کِي مِيوونِ مِہِنِ اِيکَ گُلابِ جَامِنِ هِي اَگرِچہ
 مِیئِي تَوِ خُوبِ نِہِيں هُونِي پَرِ اُسکِي هِنَمِ هُونِي تَلڪَ جَبِ ڏُکَارِ آتِي هِي
 گُلابِ کِي بَاسِ آتِي هِي پُھولِ بِي سَبِيي طَرَحِ کِي هُونِي هِيَنِ پَرِ پُھوڙا کُشَرِ

سي آور ماڻهولتا بلڪه ٻيهر قسم خصوصيت اس ملڪت سي رڳهي هي اور بعضي
 مقامون مبن سوڻي سباه مرچ ٻي پيدا هوتي هي اور پاڻ تو اسام کي باقراط
 ريشم ٻي نپت نهتايت سي بلڪه ڪپڙا ٻي ريشمي قسم قسم کا پهان خوب
 ما جاتا هي ڪه وٽسا اور ڪهن ڪم ديگهي مبن آتا هي سچ تو ٻه هي ڪه
 ڪپڙا سمندي ٻي اقسام کا خواه مهين هو خواه گڙهوڙ اس مملڪت کي بعضي
 شهرن مبن آيسا خوش فماش تبار هوبا هي ڪه ديگهي والا اس سي ڪيقت
 آب روان کي اٿهانا هي اور پهي والي کا تن سگه پاتا هي ٻي آلاويع اُمي
 باوت کي صعبين اور ساخت کي ڪبيتين ڪسي اور ديار کي باندي باريڪ
 سن ٻي پا نسڪين هرچند ايڪ عمر اُدهيڙ بن مبن رهين بي کا تو ڪيا ڏنڙ
 اس واسطي بهان کي سردار اڻي هم سرون کي ليبي بطرين سوعات بسا اوقات
 ڪپڙا اجناس اس قسم کي بچوڀا ڪڙي ٿي “اور سوداگر اڪثر اڻي نفعي کي
 ليبي ملڪت بملاڪت لڄايا ڪڙي ٿي” چنانچه طور ٿاڻي نو بدستور جاري هي ليڪن
 اول مبن بسبب انديب زمانه بمراتب خلل پڙ ڪيا اور چيري خانه جو
 پهان کي ناظم حضور اعليٰ مبن ارسال سال بسال ڪيا ڪڙي ٿي وه محمد شاه
 کي بعد يڪت سر موقوف ڪر ديا بلڪه اڻي پڙيان پهير رڳين اور هي سودا
 سرون مبن سمايا “آداب کا طريقه ايڪ تحت بهليا “شراب نخوت و

رُؤُوتِ مَن سَرشارُ هُوتِي “ اُور آدابِ کي طَرِيقِي سِي يَک لَحْتِ نَسْتِ
 بَرَدَار “ لِيکِن حُمار اُسکا خُوب هِي کِهِيچَا “ مَو طَرَح کا صَدْمَه حان و دِل کو
 پَهَنچَا “ * لَکھَوَتِي قَدِيم شَهر هِي آنا د کُرنِي والا اُس کا شَنگِل دِیپ احوال
 اُسکا یُون کر هِي کِه بَنگالِي کي سَرحدِ مِین کُوج اِيک بَسَنِي هِي اُس شَخْص
 نِي اُسکِي نَواحِ سِي خُروجِ کِیا اَخر صُوبَه بَهار و سَگتِ کُولي لیا پَهر اِس شَهر
 کو بَسایا اُور اِنِي تَحْتِ گاهِ تَپَهرایا چُپاچَپَه دُو هِزار بَرَس تَلکِ شَهرِ مَذکور دَارُ
 اَلحُکُومتِ صُوبَه بَنگتِ کا رَها بَعْدِ اُسکي تانڈا هُوا پَهر جَہانگیر نَگر بَعْدِ اُسکي
 مَرشدِ آباد لَکھِ اَبَتَلکِ بِيي صُوبَه مَسطُور کي باطِمْ کي بُد و نَاشِ اِسِي مِین
 هِي قِصَه کُوتاهِ جِس وَقْتِ هُمایُون بادشاهِ لَکھنَوْتِ مِین رَوْتی اَفرا هُوا اُسکي آتِ
 و هُوا کو اچّا دیکھا جَنَتِ آباد نامِ رَکھا اب و مُلکِ اِیسا اُجڑا هِي کِه هَرارُون
 دِرِنْدِي گِرِنْدِي و هانِ اُپِي گَهر سائي هِین نَقطِ قَلعي کي دُرَوارِي کا نِشان اُور
 مَسجِدِ طَلّايِ کي کُچّھ اَنارِ نَظرِ آتِي هِین (نِيت) هَرارُون هِین تَهي جِس جُگَہ
 بوسْتان “ و هانِ اب بَہین اِيک کُل کا نِشان “ جَہان مَسندِین بادشاهُون کي
 نَہین “ و هانِ اِيک گدا کا بَچّھو بَا بَہین “ مَشْرِقِ طَرَفِ شَهر کي چَپّھہ بَہتہ اِيک
 جَہیل هِي بانڈہ اُسکا اب تَلکِ قايِمِ لِيکِن جَب کِه آبائي کي بُنيادِ مُستَحکِم
 تَهي بَرساتِ مِین پاني کا گُذار شَهر مِین مُطلقِ نَہوتا تَھا اب يَک سَر مَطْلَعِ آبِ

هو جاتا هي بلڪه ڪشفي بهي ناساف آئي جاني هي اور قلعي سي ايڪت کوس کي
 فاصلي پر ايڪت قديم عمارت تهي. اس مبن ايڪت حوض بهي بهائيت متعقن
 نام اسکا پبار باڙي. تها جو کوئي پاي اسکا بتا افسام کي بيمارين مبن گرفتار
 هوکر مر جانا ڪهتي هن ڪه اکر کي عهد سي پيلي گهنگارون کو وهان قد
 ڪري. تهي ڪه اسکا پاني پکر جلد هلاڪت هو جائن. سلطان ممدوح اس امر کا
 مانع هوا. اور اس دستور کو اُتھا ديا * مرشد آباد ايڪت نزا شهر بهاگي ربي
 کي ڪاري اورنگ ريب کي وقت سا ليکن دريا کي دونو ڪارون پر پيلي اس
 جگه مخصوص. خاں سوداگر ني ايڪت. سراي ساکر مخصوص آباد نام رکھا تها
 ڪشي نوکانبن اس مبن تنهن جب جعفر خان نصيري کو اصلتا صوبه داري
 بنگالي اور اُڙيسي کي محمد عالمگير ني عنايت کي اور مرشد قليخان خطاب
 ديا تب اسني وٺين شهر آباد ڪيا اور مرشد آباد نام رکھا بلڪه دار الحڪومت
 اسکو ٺهرايا. چنانچه انلڪت بهي سن باره سي بيس هجري هن اور رياست
 صاحبان ڪمپني دام طلبم کي نوڊ و باش ناظم کي اسي مبن هي طول اسکا چار
 کوس سي فچه. زياده جيولي بوٽي دار اور ساڙي بهان کي مشهور باغات و
 عمارات بهي ني اجملة لکن نه قابل تحرير الا موتي جهيل و گوري بنگلي کي
 سو و خراب و مسمار هو گيجي زبانون پر فقط نام ره گیا هان ايڪت تواب سراج

آلڏوڻه ڪا خلاصه. عماراتِ امام ناڙا اب نلڪ، ڦاٽم هي هيٺ وضع اُسڪي بيان
سي بي بياز سج مهي ڪه اس ساحت ڪا امام ناڙا بلاڻ هيد سس ڪهين بهين
هرچند ڪه، تاري اُسڪي اب عشر عشر سي ڪم هي ليڪن نمونه، گلزار يادگار
گلزار (قطعه)، لطافت اور صفائي ڪي ڪيا ڪرون تقرير؛ عمارت اُسڪي تو رهندي
هي حڪم شيشي ڪا، جو روشني ڪا سمان چار چنڊ هو اُس مين، عجب
نجان تو اس بات ڪا اچن ڪيا، زباڻ بهي اُس شهر ڪي لوگون ڪي به
سبت يهان ڪي اور بلاڻ ڪي، ناشنڊون ڪي روست وجه اُسڪي هم صحت هونا
اکثر اوقات هندوستان، زاوڻ سي ڪيون ڪه بعد شاهجهان آباد ڪي برهمي ڪي مل
ار حڪومت صاحبان، عالشان بيشر وي اُسي شهر مين وارڻ هو ڪي بهي بلڪه
سڪوت بهي، اختيار ڪي تهي شهر مذكور البته لطف سي خالي بهين ليڪن
دريا سي نسب مين وافي هي، اگر پشته دريا ڪا يا اڪبر پور ڪي جهل ڪا
بانده خدا نحواسته برسات مين ٿوئي، تو سارا شهر هي ٿوئي چنانچه سن باره
سي سوله ڪي اخير مين طغياني آب سي، بهگون گولي ڪي طرف ڪا پشته جو
ٿوئي ڪيا محلي ڪي، محلي عرن هو گئي، يهلن تڪ ڪه نواب مقرر جغت
مرحوم ڪي، نو ساخت مين گهڻون سي، ڪجهه اوڀر نها بلڪه اور عمارتون مين
بهي علي هذا القياس ڪهي هين ڪه ايسي پاڻي ڪي طغياني ايڪ مرتبي نواب

مهابت جنگ کي عهد مٻن بهي هُئِي. حَافِظِ حَفِيفِي. اب اس آبادي
 کو محفوظ رکھي. اور پُشتون کو پهڙون کا سا اسِ قِلال بَنَشي. ۞ نندِرِ هُگلي اور
 سات گام آڏه کوس. کا ناهم فاصله رُکھتي هُن سانگام کي. شَهَرِيَت. اور آبادي
 بهت ٿِي اور پُر عمارت تهي. حاکم و هُن رهتا نها. جب يه مقام درياون
 کي طُغابِي سي. اُجڙا هُگلي کي آبادي ني کمال روڻ پکڙي فوجدار بهان کا
 علاقه خُصُورِ اعليٰ سي. رُکھتا تها ننگالي کي ناطمون کا چنڊان. مُحْتَاج نه تها
 جعفر خان ني فوجداري بندرِ مدُگور کي بادشاهه. سي دَرخواست کڙي بطامت
 مٻن لڳا لي. اور هر مُلُک کي سوداگرون ناڇرون سي. مُراعات شُروع کي
 مَحْصُولِ واجبي سي ايڪ دام زياده نه لبتا بلڪه کُچه اُس. مٻن سي بهي جهوڙ
 ديتا پهر تو فرنگ و چين و ايران و توران و عرب و عجم. سي اڪثر تجارت
 پيشون کي. آمد و شد هون لڳي بلڪه بهتيري مالڪت جهاز ني بُود و باس بهي
 اُنِي بهين. ٿههراڻي لهندا شهرِ مدُگور کي آبادي بهائيت بڙه گئي اکرچِه اڪثر
 اقوام کي ناڇر بهان بهي ليکن مغلون کا اِعتبار بشتتر تها اور اهلِ فرنگ کو
 قلعي. اور بُرج کي. نُبَاز ڏالهي نه ديتي مگر کوٽهيون کي نَعْمَر کا حُکم تها
 جب. فوجدارون ني سَخْت گيري اور زياده. طلعي شُروع کي شهرِ مدُگور ويران
 هو گيا اور صاحبانِ عالیشان کي رعايت و حمايت و آساني. مَحْصُول سي

ڪلڪته زباده تر آباد ڪه ٻالعل دار الحڪومت هي * شهر ڪلڪته زمانه سابين
 مبن ايڪ گاڙن تها وجه تسمه اُسڪي به هي ڪه ڪالي نام يها ابڪ بُت
 هي اورنگلا ربا مبن ڪتا صاحب، ڪو ڪهتي هس اس سب سي نام اسڪا ڪالي
 ڪتا ٿههرا پهر رفته رفته ربابون ڪي، عيرات سي بي بهي گرگهي ڪلڪته ره گيا ليڪن
 آباد هونا اسڪا اور صاحب عالشان ڪي، ڪوٺيون ڪا سا جس طرح هوا نياں اسڪا
 به هي ڪه نواب، جعفر خان ڪي نظامت بلڪ ڪمهي، بهادر ڪي ڪوٺي هڱلي
 مبن گهول گهاٽ سي مصل معل پري ڪي قريب تهي، ايڪ دن يڪايڪ
 زوال ڪي وقت زمين، وهان ڪي دهسي لڳي، اُس وقت، صاحبان انگريز ڪهانا
 نوش ڪرهي تهي ناري، سردار توگرني پڙي بهايڪ جد و ڪد سي بکلي، ليڪن
 مال و اسباب تمام و ڪمال معه اڪثر دي، روح، اُس مڪان ڪي، ساڻه پائي، مين
 عرق هوا بلڪه بعضي اسان بهي، نلف هو گهي پهر مسٽر چاڪٽ، بي بارسي
 باغ ڪو مول ليڪر درخت اسڪي ڪاڻي، اور ڪوٺي بناي شروع، ڪي ٻر دو مٿله
 سه مٿله عمارتين بناي، ڪا اراده ڪا جب ديارين اٿه، چڪين شهترون سي
 جهٽ پڙي لڳي وهان، ڪي شرفا سجا خصوصاً معلون بي ڪه، تاجرون مبن، عمنده
 تهي مير ناصر قوچدار سي ڪها ڪه، جب نا محرم آيسي نلند، ڪوٺيون پر چرهيئگي
 تو هماري، ناموس ڪي، بي سٽري هوگي مٿلن حرمت نرهيگي قوچدار بي اس

مُتَمَوِّنَ كِي، عَرَضِي نَوَابِ مَوْصُوفِ كُو لَکھِ بِيکچِي، اُور مُنَعَاذِ اُسکِي اُن سب
 کُو رَوَانَه کِيا پُهَنچِي هِي، حُصُورِ مَس وِي فَرَبَادِي هُوِي جَعْفَرِ خان يِي فِي اَلَوَر
 پَرَوَانَه نَعْمِ رُحِي مَنَاهِي کَا بِهَآيَت، نَاکِيَد سِي لَکھِ، بِيهِيچَا فَوَجْدَارِي، پَرَهِي هِي
 اُسکُو حُکْم کِيا کِه کُوِي مَرَاجِ مَزْدُور بَرَهِي وَهَانِ نَحَايِي اُور عِمَارَتِ بَاتِصِ پَرِي
 رَهِي صَاحِبِ مَوْصُوفِ اِس حَرکَتِ سِي بِهَآيَت، آرَوَدَه هُوَا بَلکِه، اِرَادَه، لَزِي کَا
 کِيا لِيکِن سِيَاه، فَلِيلِ تَهِي اُور، جِهَارِ بِي، اِيکِ عِلَاوَه، اُسکِي مَعْلُوِن کِي، کَثَرَتِ
 فَوَجْدَارِ کِي، حِمَايَتِ اِس اِرَادِي کُو فَايِدِ جَانِ کَرِ فِئْسِ کِيا اُور جِهَارِ کَا، لَنگَرِ
 اُلْهَآ لِيَا اَخرِ کِيَارِي کِي سِي کُو آسِي شِيشِي سِي، جَلَانَا هُوَا چَلِ بَلکَا فَوَجْدَارِ
 نِي هَرچِنْدِ اُسکِي رُوکِي کَا بَدَارُکِ کِيا لِيکِن پِيشِ رَفْتِ سُهُوا اُور، جِهَارِ، سَمْنَدَرِ
 مِيَنِ جَا پُهَنچَا پِير وَهَانِ سِي دَنگِيَن کِي طَرَفِ رَوَانَه هُوَا اُن دِيُونِ اُورَنگِ، زِيءِ
 وَهِيَن تَهَا اُور غَنِيْمُونِ نِي چَارِ طَرَفِ سِي رَسَدِ بَنْدِ، کِي تَهِي لَشکَرِ پَانْشَاهِي
 مِيَنِ قَحْطِ عَظْمِ، تَهَا کُرْبَانِکِ کِي کُوئِي کِي سَرْدَارِ نِي، بَهْتِ سَا عِلْمِ جِهَارُونِ
 پَرِ لَذکَرِ لَشکَرِ، مَسِنِ پُهَنچَا اُور خِدْمَتِ شَائِسْتَه بَجَا لِيَا مَوْرِ الطَّابِ وَ عِنَايَاتِ
 هُوَا اُور اَصْصَايِ مَطَالِبِ وَ مَقَاصِدِ کُو پُهَنچَا جِهَانِ پَنَاهِ اُس، سِي بَلکِه، رِفْعَه
 اَنگَرِي سِي، رَاصِي هُوِي پِيهَانِ تَکِ کِه سِنْدِ وَ فَرْمَانِ، مَحْصُولِ کِي مَعَايِ کِي، اُور
 کُوئِي کِي، تَعْمِيرِ کِي عِنَايَتِ کِي تَبِ مِسْتَرِ چَانِکِ پَانْشَاهِي اَحْکَامِ وَ فَرْمَانِ

دنگھن، سي ليڪر بنگالي ڪو پهر آيا، آور وڪيل معه ندر و پيشڪش، ناطم ڪي پاس
 پهچي، آخر سند مطابق، ڪوٺي، ڪي باي ڪي، حاصل ڪري، ننياد ڏالي اور شهر
 ڪي، آبادي پر متوجہ هئا تجارت ڪا بهي، ڪار و بار بخوبي ڪري لگا، اٽلڪ بهي
 وه ڪوٺي، قائم هي، پرانا قلعه اُسڪو ڪهتي هين، اُلغه شهر، مسطور، نهايت ڪلان
 و معمور بهايگي رتي ڪي ڪناري نيت اسلوب، ڪي ساٿه واعد، هي آبادي، اُسڪي
 ديد ڪي لائق ۽ عمارات اُسڪي عمارات، چين و صفاهان سي، فائيق ۽ تعمير ڪا
 طور هي نيا ۽ همشا هر ايڪ مکان ڪا جدا ۽ حويلان پخته گچ ڪي، برابر
 برابر ۽ سڙڪين سڙڪي هموار سراسر“ صا اُنڪي رشڪ فضاي باغ اِرم ۽ اور هوا
 غيرت نسيم صَخدم ۽ سڙي پر اُنڪي رُمد زهر ڪهاڻي ۽ اور سُرخي سي
 مونگي ڪا جگر خون هو جاني ۽ علاء اُسڪي مه جسينون ڪا اِزدهام ۽ حسن
 ڪي گڏي ڪي ايڪ دھوم صَح و شام ۽ (اُنيات) به جو اِندر بهي اُس وقت
 ايدھر ڪو آئي ۽، تو اِني سڀا مين ڪهڙو پهر نجاڻي ۽، اگر ديکهي ٿڪ اِس
 شِسٽان ڪو ۽ پري جهوڙ ديوي پرستان ڪو ۽ بشر ڪو ڪهان پهر نظاري ڪي
 تاب ۽ جگر برق ڪا پهان تو هوتا هي آب ۽، نڪو اپنا حي مُعت آي
 پيخير ۽ سمجھ ڪر ذرا اِس جڳه ديد ڪر ۽ هر ايڪ محلي مين عالم
 طِلسمات ۽ هر ڪوچي سي ارڙنگ ماني مات ۽ گهر هر بيپاري ڪا هر مُلڪ

کِي اَجْناسِ مُعَدَّ سِي پِرا هُوَا ۞ صَرافي کِي، هر دُکان مِبن رُبي اَشرفِ، کا تودِه
لگا هُوَا ۞ بارار مِبن هر طرف چهل پهل ۞ شِشِه، آلاَت کِي، دُکان، رَشکِ
شِيشِ محلّ ۞ (آبائت) ۞ کُلا بازار، اور رِستي کُشاده ۞ بَباصِ جَدولِي هو جَبَسِي
ساده ۞ دورِستِه اهلِ حِرَفِه اور دُکان دار ۞ لِڙِي موڻِي کِي هو جَبَسِي مُودار ۞ اِنهر
کو، جَوهرِي، اُونهر، کو، برار ۞ اِنهر صَرافِ، اُونهر کو طلا سار ۞ رُبي اور اَشرفِ
دِيکھِي رِستي ۞ دهرِي، مُختَبِ پَه جوں نَرگس کِي دِستي ۞ کِياري، اور گوڻِي اور
مُسلّ ۞ مِثالِ نَرَقِ کُرنِي هِبن چهلچهل ۞ جو کُچھ چاهو مُ اسبابِ، حِبان
سِي ۞ بَهم وَ جَنسِ پَہڻجِي ايک دُکان سِي ۞ فِ اَلوانِ اَبادي اُسکِي اَکثر
آبادِيون، سِي تُوڻِي ۞ اور بَستي اُسکِي بَہت سِي بَستِيوں سِي بَڙِي ۞ کُبوڻِکَ
جِيسا بازار خُشکِي مِبن دو رِستا هِي ۞ وِسا هِي ناو، جِهاز کِي کُثرت، سِي پاڻِي
مِبن بَہي ايک شَہر بَستا هِي ۞ لِيکِن سَببِ اَبادي کِي نَرَفِي کا يَہ هِي کَہ
هر ايک، صاحِبِ گورنر اُسکِي تَعْمير کِي اِثرائِشِ پَر مُتَوَجَّه رِها ۞ اور لُکھا رُپيا
اِس، کامِ پَر اُسنِي سُرکارِ دُولتِ مدار کا خُرچا ۞ خُصُوصًا تَوابِ گورنر، جِبرل لارڈ
وَلَسلي، مارکوڀس، بَہادر فِہ، تو ات، گت، وِيسا، اُتھايا ۞ ساڻھ، اُسکِي، شَہر کا اَسْلُوبِ
بَہي رَہايَتِ خُوبِ کَر دِکھايا ۞ جُناجھ ايک عِمارتِ اِيسِي عالِمِشانِ بَناي ۞ کَہ
جِس سِي، شَہر کِي رَوَنِي، جَد، سِي، زِيادَہ، بَڙھاي ۞ تَشْبِيہِ اُسکِي کِس سِي

ۛ دِيَجِي ڪَ جِهَانِ مِينِ اُسْڪا نَظِيرِ نِهِن ۛ ٿاڻِي اُسْڪو ڪَسْڪا ڪِهِي ڪَ ڪِسي عِمَارَتِ
 ڪِي اَبِيي تَعْمِيرِ نِهِن ۛ سَمِجِ بُوِيه هِي ڪَ حَسِي اُسْڪي بڻايِ والِي ڪِي اِمَارَتِ
 مَنِ آڻِ پاڻِ جُدِي هِي ۛ وِسي هِي اُسَ مَڪانِ ڪِي عِمَارَتِ ڪِي شَانِ جُدِي
 هِي ۛ (بَطْنَه) شَعَابِ وَ صَفَائِي يِهَانِ تَڪَ هِي جِسِ سِي نِت ۛ نُوَرِ صَفَايِ
 صُنْعِ ڪُو رَهْٿا هِي اِنْفَعَالِ ۛ نَقْسِ وَ بِگارُ اُسَ پَه هَبِنِ اَبِيي ڪَ حَسَنِ ڪا ۛ اُنَ
 سِي بِگارِ خانَه ۛ چِمي ڪَري سَوَالِ ۛ اَوَرِ اَرِنَعَالِ يِه هِي اِڪَرِ عُوْجِ اِنِ عُوْ ۛ اُسَ
 پَرِ ڪَري بَگاهِ تُو پَگَڙِي ڪُو لِي سَنِيالِ ۛ جِسِ قَدَرُ اُسَ مَڪانِ ڪِي تَعْرِيفِ ڪِجِي
 بَجا هِي ۛ اَوَرِ جِسا اِسَ شَهرِ ڪُو سَراهِسِي رَوِا هِي ۛ وَاقِعي بِلَاكِ هِنْدِ مَنِ اَبِ
 اَبِيي پَرِ عِمَارَتِ اَنادي ڪِهِنِ نِهِن ۛ اَوَرِ تاجِرُونِ سَوَدِا ڪُروُنِ ڪِي ڪَثَرَتِ يِهِي
 اَبِيي ڪِهِنِ نِهِن ۛ صَاحِبَانِ ڪَمِينِي ڪِي مَدَتِ مَبِي تِجَارَتِ ڪاهِ هِي ۛ اَوَرِ
 سَرْدَارَانِ اَنگَرِي ڪِي قَدِيمِ عِشَرَتِ ڪاهِ ۛ بَالْفَعْلِ اَڪْثَرِ صَفِ ڪِي اشْخاصِ مُتَمَوِّلِ
 اَوَرِ صاعِ صُنْعَتِ ڪَري مِينِ ڪامِلِ يِهِنِ بَڪْثَرَتِ مَوْجُودِ هِينِ اَوَرِ اشْبا وَ تَحَايِفِ
 بِيهي اَنواعِ وَ اَتْسَامِ ڪِي عَلِي هِدا اَلْفِياسِ ۛ خَرِيدِ مَرُوختِ ڪا سَرِشْتَه ۛ بَحْوِي
 جاري ۛ خُوشِ وَ خَرَمِ هَرِ اِيڪَ بَباري ۛ لِيڪِنِ رَنگِينِ ڪَپْڙِي جِلْدِ نَدِ رَنگِ هُو
 جاتي هَسَنِ خُصُوصًا لالِ ڪا تُو رَنگِ رَهْٿا هِي ۛ يِهِنِ اَوَرِ اشْياءِ قَوَامِي يِهِي مِثَلِ
 شَرِبَتِ وَ خَمِيرَه وَ مَعْجُونِ شَتَابِ سَڙِ جاتي هِينِ ۛ بَلْڪَ ۛ خُشڪِ ۛ دَوَانِ يِهِي

بیشتر بگزر جائی همین سبب اسکا هوا کی شوریت و عقونیت و رطوبت چنانچہ گھروں کی زمین ہمیشہ نمناک رہتی ہے بلکہ دو دو تین تین گز دیواریں بھی بے نیچی کی مکان تو قابل ہوں و باش کی نہیں اگر دو منزلہ سے منزلہ مکان نہ بنائیں تو یہاں کی ناشدنی مطلقاً آرام نپائیں اور پانی بیشتر تالاب کا پیتی ہیں یا مینہ کا کڑی نہاں کی ٹھاری اور آب جاری دریای شور کی قرب سی نہت بہاری اور خصوصاً جوار کی وقت مراد اُس سی اُلتا بہا دریا کا اور بہا تھا مخالف اُس کا بیان اسکا عجائب المخلوقات میں یوں لکھا ہے کہ ہر دریا میں یہ نہیں ہوتی مگر شور دریا میں یا وی دریا جو اُس سی متصل ہیں ساتھ اسکی انکی عمو میں پتھر بھی نہایت سخت ہووین پھر جس وقت ماہ محادی انکی سطح سی ہووی اور شعاع اسکی اُن پتھروں پر پڑی پھر وہاں سی پلٹی پانی کھولتی لگتا ہے اور رقبہ ہوتا جاتا ہے پس موجب زیادتی کا لطافت ہوتی ہے اور اُسکو مکان وسیع چاہی نَدان بعضی اجزای آب بعضی دیگر کو تموچ سی ٹکرائی ہوئی کناری سی اُنھر کر دیتی ہیں لیکن یہ گھٹنا بڑھنا موافق حرکتِ قمر ہے غرض جس وقت چاند آسمان کی بیچوں بیچ پہنچتا ہے جوار کامل ہوتی ہے جہاں وہاں سی زاہل ہوا پھاٹھی کی ابتدا ہوئی یعنی پانی کا علیان

گهڻي لڳا آخره حالتِ اصليٰ بر آ جاتا هي جب ماه اُٺي عَرِي پر پهتڻا هي
 پهر جوار شروع هوتي هي اور ٻڙهي، لڳتي جهان وتد الارض پر آ چڪتا هي
 کمال طعبي اُسڪي هوتي هي حب، وهان سي سرڪا هي بهائڻا شروع هوتا هي
 رفته رفته پاڻي پهر اُٻي طور پر نهڻي لڳتا هي جس وقت فمر پهر اُٺي شرقي پر
 پهتڻا جوار کا آغاز هوا ليکن، اُسڪي اور اُسڪي ايندای حقيقي، هرگز، محسوس
 نهين هوتي، مگر عَرِي عرض هيڄان بحر مانند هيڄان اخلاط بدن آدمي هي
 جسي، اُسڪي گهڻي ٻڙهي ڪي علت، حڪما ڪي بزدليڪت فمر پڙتا هي ويسی
 هي اُسڪي، بهي، عرض اُس ساعت پاڻي بهان ڪي دريا کا پني والي ڪي حق
 مهن سم هي بلڪه آب تبع دودم خدا محواسته جسني اُسڪو پيا ۽ وه بيجاره
 ڪب جا ۽ پس اڪل و شرب خلق کا تالاب ڪي پاڻي پر تههرا اسي واسطي بنا
 تالاب، ڪي، اس، ملڪ مهن اڪثر هي اور ايڪ نام خاص بهي بعصي بعضي
 بالابون ڪي لي، مثلاً لال دڙي، چورنگي وغيره اور، سواي اس، جوار بهائڻي، ڪي
 وسط، ماه ڪي تن تاريخون مهن اور آخره ماه ڪي ابڪت ناردين رات مين پاڻي
 بصورت، ديوار بلند هوگر نهايت زور شور سي درياي شور ڪي طرف سي، آتا
 هي ۽ جهار بهي اُسڪي تلاطم سي هل جاتا هي ۽ پور باو توکبا چيز هي بس
 وقت، اگر گهري پاڻي مهن هوتي، نو نو پچي اور جو ڪاري سي مهيل لڳي تهڻي

تو اُسکی صدمہ سی خُشکی مین جا پڑی، اور ٹکڑی، ہو گئی اِسی واسطی
 ملاح، آیامِ مذکور، مین چھوٹی بڑی ناوین بہاری بہاری لگر ڈال کر کِمارِ سی
 دُور رکھتی هیں، ننگلا زبان مین، اس طرح کی موج کا ناؤں هما هے لیکن
 برسات، مین اس قوت و شورش سی بہن، آتا سبب یقینی اُسکا بشر بتلا
 بہن سکتا؟ اور لم اُسکی کُوی پا نہیں سکتا؟ مگر حکما کی نردبک شعاعِ
 شمس، هے لیکن، آیامِ معینہ، اور، اوقاتِ مُقررہ مین پر بادھایِ مُختلف کو
 ہی اس مین مُداخلت، هے، اور اُسکی، کُتی زیادتی، مین، فُصولِ اربع کو
 فی اَلْوَاعِ شعاعِ آفتاب، مین، حدتِ بہرتمہ هے پھر، علیانِ بیہ، اُس سی
 ایسا هے کُچھ هوگا بجز آب و هوا بیہ یہانکی، بہ، سببِ زمانہ، سانہ کی
 بِالْفِعْلِ، اچھي هے، چندان، بد بہن، خصوصاً، جاڑی کی رُت، مین، تو همشہ
 اَعْتِدال پر، رہتی هے یوں دُرُ دُکھ اِنسان کو کہاں نہیں هوتا؟ کُتسا، شہرِ هے
 کہ، بیمار، جہان، بہن هوتا؟ لیکن نواسر کُھلی داد صُغِ مِعدہ پُور مین
 بکثرت هے؟ اور پچھم مین بقلّت “ اور نگو سائجر فیل پا گھینگا، خاص
 اِسی، سرزمین مین هونا هے وہاں، مُطلق، نہیں، مگر کُھپي کہن، کِسی کو
 بسبیلہ، ندرت اور اُرمی محلّی مین بڑی نارار و چینی بازار کی رِج، اُرمی،
 گِرچہ هے بہت اُونچا کُشادہ؟ مشہور بیہ سب گرجون سی زباده “ تعمیر

اُسکي آغا ناظره اُرمينيون کي سرنار في سن ايک هزار سات سو چوئيس عيسوي
 سن کي، اگرچہ اس شهر ميں گرجي، انگريز و پرکيش وغيره عيسايون کي
 بہت هيں پر شہرت اُسکي بيشتري هي ۽ اور گھڑپي بهي، اُسکي بہايت
 معتبر ۽ مسخدين بهي بہان کثر هيں ليکن نہ قابل تحريرو، مگر رمضان
 درري في ايک مسجد پختہ مرتع نو برج کي سٹھل هتي مہن، سائي هي
 وافي تعمير اُسکي اُسکي حوصلي سي باهر هي ۽ اور بہان کي سب
 مسخدون سي بہتر ۽ امام بازي بهي، عليٰ هذا الفياس، بہتيري کونکہ کوي
 سرکار و جمعدار، خاسامان باطرو غيرہ بھوگا کہ جسني اپني حويلي کي متصل
 نہ بنایا، هو ليکن ايک چھوٹا سا گنبد دو تن هاتھ کا اونچا اور چبوترہ بهي اسي
 قدر لنبا، چوڑا مگر، بعضي بعضي، چوندار جمعدار في يا کسي صاحب کي
 هندوستانِي بي بي في محوطہ اور مکانات کي ساڻھ بهي بنایا هي ۽ اور بہت
 سا پيسا اُسکي تياري ميں اُٹھایا هي ۽ ليکن ايسي اشخاص تعمير کي سليقي
 اور تعزیه داري کي طريقي سي کما واقف هيں تا هم اگر ايمان کي ساڻھ هي
 اور بيت بهي بحسرتو عقيلي ميں کچھ رستگاري هونکي ۽ والا دونون جهان
 ميں نالت و خواري ۽ اور محرم کي ساڻھين کو بہان کي، ناشندي، چٽي
 تعزیه دار هيں، شدي اور علم، اُٹھاکر بيٺک، مخاني تلک شيون کړي، هوي

لیجائی ھبن ۛ اور وہاں سی اسی ھبت سی پھراپی گھر آتی ھبن ۛ رستون
 مین خلایق کی کثرت سی رستہ کم ملتا ھي ۛ اور شانی سی شاہ چلنی
 والون کا چھلتا ھي ۛ سپہری سی رات نلک پیہی عالم . اور ھر ایک گلی
 کوچی . مین ماتم رھتا ھي اُسکا نام یہاں کی لوگون ی دوہ پھریا ماتم رکھا ھي
 اور اسی دن ھر ایک چھوٹی بڑی امام باڑی مین بہاں کی زن و مرد مرع کا
 سالن اور روٹی یا پلاؤ پکا پکا لیجائی ھبن ۛ اور اُس پر فاتحہ امام کی دلائی
 ھبن ۛ عرض مرع اس قدر دنج ھوتی ھن کہ اُس دیں اگر شہر مین
 تھوڑی ھو نو ایک پر بھی بہاوی ۛ مگر انکی لہو کا ایک بالا ھر گلی کوچی
 مین بہا نظر آوی ۛ سوای اُسکی یہاں کی پواج و ارزال . اُس روز امام ناڑوں
 مین جاتی ھیں ۛ اور عجیب عجیب سوانگ لاتی ھن ۛ مثلاً جس شخص ی
 ایک امام باڑی مین عہد کیا تھا کہ میری یہہ مراد اگر اس سال مین بر آئیگی
 نو مین یہاں بیٹھکر اپنی سر پر چوٹیا رکھ کھیر پکاؤنگا وہ کھیر پکانا ھي اور
 جسنی اپنی مت کپی بر آئی پر قفل لگائی کا وہاں عہد کیا تھا وہ اپنی متہ
 مین قفل لگانا ھي ھر چند کم اُسکی . دنون گال چھد . جاتی ھن کیونکہ
 اُسکی اندر اندر دو پٹریان لوهی کی ھوتی ھین . اور بسج مین . ایک پنلا سا
 سیخچہ شکل اُسکی گھوڑی کی . دھانی سی . کچھ ملتی . ھي . عرض . یہہ . خر نا

مَشَحَّص اُسکو اُپي مَنہ، مَن لگا کر امام ناڙي کي گُنڈ کي آس پاس پھِرا هي
اگر تَن پھري مَن، فُعل کھلکر گر پزا بو، اُسي جانا کہ مَري ندرِ بَهايت مَول
هُوي۔ اور اگر ساڻوَن پھري مَن گرا بو، اَلجَمَلہ اور وُ جو، کَهر سر پر لگانا
هي وُ، حالت اُپي اُپي سانا هي کہ لوگ حانن، اُسکو تَہنڈ لڳي هي کُجھ
اُڙو پي لبنا هي گو کہ گرمي کي رُت هُوي غرض اُسکي حال کڌاي کو اور
فُعل کي خُود بَحوڊ رگر پڙي کو چھوڙي، اُمت کرامت سَمَھي هي ۽؛ اور
احانت کي علامت ۽؛ طُوفه سريہہ کہ اُس جاہل کا ساڻہ، اُسکي بہہ پي عقيده
هي کہ، اگر کسي اور امام ناڙي مبن سِوي امام ناڙو، مَعْبُودہ بہہ کام کرين
بو نہ کَهر پکي اور نہ فُعل کھلي احيانا اگر کوڙي عالم اُس جاہل کو چاهي کہ
اِس فُعل، نا شائستہ سي باز رکھي کيا مَجال ۽؛ بلکہ جنابِ امام کي بهي مابِع
،، هُوي، سي، تَرَک، اُسکا اُس سي اَمَرِ مَجال “ (مَصْرَعہ) هر کس بَخيال، خوبش
خَطِي دارد ۽؛ اور عَشري کي دس، کوڙي خاص طُور يہان بہين ديکھا وِ اَلَا
لَکھي مِين، آتا اور يہان کي هُند کي بهي، بَعْضِي بَعْضِي پُوجا کا طُور جُدا هي
جُماڻجہ نُرگا پُوجا مِين اور کالي کي پُوجا مِين، اور کاتِک پُوجا مِين ي اُپي
اُپي گھرون مِين بڙي بڙي رَوَعي بُت هر ايک کي، تَشہ مَعِين پر بنواکي
رکھي هِين اور اُنکو روزِ مَعْبُود بڙي دھوم دھام اور باجي، گاجي مي نڙيا مِين

لڄاڪر ڌال ڏيئي هين عوام يهاڻڪي اسڪو بهسان ڪهڻي هن عرض ڏرگا پوڄا
 بهت دھوم اور هُجوم ڪي ساڻه هون هي “ اور اُسڪي ڪواري مهن يهاڻڪي
 خلعت بهت رُپا پسا اپنا ڪهوتي هي “ نام اسڪا نورائيندا اسڪي ڪوآر
 سڌي پرواسي اور انهن دسهي ڪو ليڪن ڇهڻه سي سڌي اشڻهي ٽوهي تڪ
 تهاپنا ڪرڪي پوڄتي هن يعني ايڪ ڪوري گهڙي مين پاني بهرڪر اسڪي آگي
 پرستش مين مشغول هون هن اور دسهي ڪو سرجن ڪرڻ هن يعني ڏرگا ڪو
 ڏريا مين ڌال ڏيئي هين اور ايام مذڪور مهن حصوا ڇهڻهي سي دسوين
 رات تلڪ اڪثر هڏو ننگالي اپي حوصلي اور مقدور ڪي موان مڃس
 عيش ڪي جمائي هين “ اگرچہ بيشران مهن تهڙڏلي هين پر اس ڪام
 مهن بهت سا رُپا اُتھاي هين “ چنانچہ يهاڻڪي اعوه متمدل مسلمانن
 ڪي بهي دعوت ڪرڻي هين بلڪه صاحبان عالیشان ڪي بهي عرض اڪثر قوم
 ڪي اشخاص اور سردار مجلس مين جاتي هن “ اور ايڪ حظ اُتھاي
 هين “ وڻس رنگ رنگ ڪا هر مڪان مهن اور شمعاني ڪي تلي بهائيت
 پاڪيزه و مصفا “ شيشي ڪي جهاز فانوسين قنديلين متمدن روشن جا بجا “ پاندان
 عطردان نقری و طلائي قرينون سي دهرې هوني “ سيٿرون چنگيرون مين هار

پھول طَری بہری ہوئی ” بھانڈ بھگتوں اور کچنوں کی طایفی دس دس
 بس بس ” پوشاکیں بھی انکی گلوں میں ہمیں بیس بیس : (انسان) مسلسل
 کسارت بنت کی چمک : کڑی اور توڑی کی تسہر جھنک : بے نظر چشم کی
 کس طرح تاب لائی : کہان تک دل عاشقان پس بجائی : سطح فرش کی
 ہر دو جانب انگریزوں پر نکشوں اومینوں کی سیان اور مستسائیں پر نکلف
 لباس پہنی ہوئی کُرسوں پر جلوہ گر : حسن کا بار بار لگا ہوا ادھر ادھر :
 (ایبات) جو یوسف بھی اُس برہم دلکش میں آئی : تو دل ایک طاری پر
 بچ جائی : یہ ہر مہ کا چمکا ہوا رنگ ہی : کہ اندر کی بھی اچھرا دنگ
 ہی : ہر ایک اپنی جوں سی معرور ہی : قیامت ہی آت ہی بس دور
 ہی : جو آوی پڑی اس شبستان میں : تو جاوی نہ ہر گز پرستان میں : پھر
 اسان باجیر کا طرف کبا : حواس اُسکی کونکر رہیں یہاں بجا : سچ تو یہ
 ہی کہ ہر قوم کی مجلس اور خورواں کی شان جُدی ہی ” اور ہر گروہ کی
 گلرخوں کی آن بان جُدی : (مصرعہ) ہر گلی را رنگ و بوی دیگر است :
 قصہ مختصر ہر شب سحر تلک ناچ راگ کا سمان ندا رہتا ہی اور تماشاہین
 کا ہجوم لگا رہتا ” پھر دسویں کو تیسری پہر سی شام بلک دریا پر بھی ایک
 کیفیت اور زن و مرد کی کثرت رہتی ہی سوای اُسکی اور بھی کئی میلی

اُڀي اُڀي مَوسَمِ مَن پَهاڻ هُوتِي هِيَن لَڪن نَہ اِس خُوبِ وَ کَيفِيتَ کي ساڻھ
 بِساڻر اُسَکي طَور اُنکا تَحَرِيرِ بَکيا “ اُور اُنکي تَفْصِيلِ مِين فَايدَہ مَعَدَّہ نَہ دَبدَکُها “
 شَهرِ سِي اُنکَ فَاصلِي پَر جَنُوبِ کي طَرَفِ فُورَتِ وَلِيَمِ فُلَعُہ هِي بِا اُسَکي
 پَلاسي کي نَئِجِ کي بَعَدِ کُريِل کَلَوِ کي عَہدِ مَن هُوتِي لَڪن مَعْلُومِ يِہ هُونا هِي
 کَہ گُويَا آجَ بَنا هِي اُور اُڀي بَبار هُوا مَعَهذا اَسبابِ وَ لَوازِمِ جِئِي کَہ فُلَعي کُو
 اُور اُسَکي باسَندُونِ کُو دَرِ کارِ هُونِ هَميشَہ مَها رَهي هِيَن بَلْکَہ دِنِ دِنِ اِن
 اُمُورِ کي تَرَفِي وَ زِيادَتِي هِي سَاختِ کا نَو اُسَکي مَدْگُورِ کما سَاختِ هِي جُدي “
 عِمَارَتِ کي طَرزِ هِي نَبي “ اِسِ بِلادِ کي کِسي فُلَعي سِي بَہنِ مَلِي جَارِ
 دِيواري باهَرِ سِي تُو پُستِي کي مَانَد “ اُور اُنَدَرِ سِي نِهايَتِ لُنَد “ گُچِ گاوِ
 اُسَکي کُونِ پا سَکي “ اُور بَچاؤ لَگاؤ کِسي مِجالِ جُو بَنا سَکي “ وَايعِي اِيکَ
 عَالَمِ کي لِي حُکْمِ طَلَسَمِ کا رَکُها هِي “ دِيَدِ اُسَکي حَبَرِي بَرُهاڻِي هِي “ اُور
 سَبرِ سُرَتِ بَهاڻِي هِي “ (اَبَناثِ) بِحِصارِ اِسِ طَرَحِ کا زَمِنِ پَرِ کِہن “ کُوي
 دِيوسَرا هَمبِ دِيکُها بَہن “ عَجَبِ کيا جُو مَعمارِ قُدَرَتِ اُسي “ کَهي هِي بِيہِي
 حِصنِ حِصنِ “ اُور فُلَعي کي پُچَہمِ دُرُبا کي پارِ لَڪنِ کِاري پَرِ نَعَدِ اِيکَ ناغِ
 کي قُدَرِي فَاصلِي سِي صَاحِبِانِ کَہ مِني دَامَ ظَلَمُ کا ناعِ سَراپا بَهارِ هِي لَڪنِ بَ
 مَحْضُوطِي پَرِ بَہتِ نَرا اُور کُشادَہ کَہ عَقَلِ کي اِحاطِي مَسِ آ نَہنِ سَکَا “ پَپر

مَحْظُوطَہ اُسکی گِردِ کوئی کُوتِکر بناوی؟“ اور فصا اُسکی حدّ سی زیادہ کہ طائر
وہم اُسکی ناھر جا نہن سکا۔“ بہر بشر اُسکی اُوتھر کُوتِکر حاوی؟“ سچ ہو بہ
ہی جسی اُسکی مالِک ریاست و حُکومت من حُکامِ زمان سی نرنرہن
وہی ہی بہ لطافت و کَمِست مین باعہای جہان سی؟“ حسن طرح اُنکی
حُست کو زمانہ مین نرنی ہی اُسی طرح اُسکی درختون کی کثرت کو؟“ فی
آلوانِ کہ اُسکا ہر ایک جمن گُندار کی برابر؟“ اور نقشہ باغ اِرم کی نقشی
سی کہن بہتر؟“ زمیں اُسکی سراسر صاف و ہموار؟“ اور روشنی لال لال اُس
من بھوئی نمودار؟“ سرہ زاروں کی گِرد انواع و اقسام کی سیٹرون اشجار؟“
اور پتی اُنکی سرسُرد وار (آسات) ہر ایک خار اِس باغ کا مِثل گل؟“ گیہ
اُسکی چمنون کی سنبُل سی گل؟“ شُگفتہ بہو اِس مین کس طرح دل؟“ ہوا
اُسکی رھتی ہی لب معتدل؟“ ہن رنگ من بہتر جواہر سی پھول؟“ جو
دیئھی اُنھن جایی سُرپت اِتی پھول؟“ سہی وہان کی طائبر کی جس فی صدا؟“
نہ طالب ہوا راع کی نان کا؟“ پھولوں پھول کی بھی درخت ہزارا؟“ بلکہ
اکثر اِسی جیکا نام بھی کسی فی بہن سنا؟“ اور بعضی اِسی کہ جیکو اکثر
اشخاص فی بہن دبکا؟“ چنانچہ لونگ جایی پھل دار جینی کباب جینی
کانور کی درخت اُس من مُعَدَد ہن بلکہ جایی پھل کا درخت اِک آد

پہلا ہوا بھی وہاں دیکھنے میں آیا ہے؛ اور اُسکی پتی کو جامن کی پتی سی
 کچھ، مشابہ پایا؛ لیکن جھمکا ایک پھول ہی مجھ وہ خاص ایسے، ملکوں میں
 ہوتا ہے۔ اُسکی پتی سی نو مشابہت کُلی ہے اور لوگت کا۔ پتا بھی کچھ ویسا
 ہے پر دارچینی، کاہر کی پتی سی، ملتا ہے اور کافور، کا شتالو کی پات
 سی؛ ثلاث بھی اُس میں بہت سی ہن اور نہرین بھی کُتی ہین باوندابن
 اُنکی دریا سی متصل چٹانچہ، جوارہ کی وقت جن دنوں شدت ہوتی ہے پانی
 اُہیں کی راہ سی لالون میں آتا ہے؛ اور ہاتھی کی وقتِ بکل جاتا ہے “
 مکاں بھی اُس میں تین چلر ہن لیکن لب دریا ایک عمارت انگریزی
 بہایت دلچسپ پر مختصر، اور خوش اسلوب سراسر “ساخت اُسکی بڑی
 بڑی عمارات سی فائی “ ساتھ اُسکی ہر موسم کی لائیں “ ہوا اُسکی ہر مزاج
 کو راس آوی “ ساکن اُسکا بسا آفات خط اُٹھائی؛ (آیات) بہنہ گھڑائی تنہا
 بھی، وہاں آدمی؛ کبھو ہو نہ ہرگز اداس اُسکا جی؛ طِلسمات کا سا ہے
 اُس میں سمان؛ پھر انسان چھوڑ اُسکو جاوی کہان؛ اور چار روش کی
 وسط میں کربل، کسٹ کا معتزہ ہے محوطہ اُسکا ہشت پہلو اور اُسکی گنبد
 میں آٹھ ستون، دروازی بھی چار اندر اُسکی سنگی، مٹھر کا ایک ستون تن چار
 ہاتھ لبا لیکن، بہایت خوب ترشا ہوا “ اور شیشہ سا چمکتا “ اوپر اُسکی

صاحب، فر کی تصویر اور پاس اُسکی، ایک عورت کی بھی شبہ دلیدیر
 جانی، عبرت ہی کیونکہ یہ رکن حکومت ایک دین یہاں حکومت کر رہا تھا
 آج اس سٹون کی بجی گڑا ہوا ہے “ اور ہر ایک عضو بدن خاک من ملا
 ہوا “ ایک روز اس سٹون کا بھی حال دگرگون ہو جائیگا “ اور گنبد کی بھی
 نفسی من تغیر آئیگا “ (نیت عمارت کی تعمیر سی ہاتھ اُٹھا “ ٹکٹ ایک
 خانہ، آخرت کو بنا “ بہ ہی، چنرووہ، ہمیشہ ہی وو، “ تو اُسکی لپی وپی
 گھر، کو نہ کھو “ قصہ مختصر یہ ناع ہمیشہ ڈھنڈھا اور ہوا بھرا رہتا ہے سبب
 ظاہری اُسکا یہ ہے کہ سوا، داروہ اور کارکنوں کی سو باغمان بھی نوکر ہیں
 اور وی رات دین، درختوں کی، عور پڑاخت کیا کرتی ہیں اور دریا بھی بہایت
 متصل ہے لیکن، حقیقتاً مالکون کی نیت کیونکہ سو ناعباں اُسکی ایک صلے
 کی درختوں کو، بھی، سیچ بہین سکتی اور دریا کا قرب بسا آفات مراع و باع
 کو مصر پڑتا ہے پس حاکم کا خوش نیت ہونا عجب چیز ہے چنانچہ ایک
 پادشاہ کی نقل ہے بعضی اشخاص بہرام گور سی، اُسکو منسوب کرتی ہیں کہ
 ایک، دین شکار، کھیلتا ہوا تھا، پیاسا کسی، نصی کی نواح میں جا نکلا وہاں
 ایک باغچہ تھا، لیکن ایسا جیسا، گاؤں گنویں میں ہوتا ہے اور ایک شخص
 درواری پر اُسکی کھڑا یا بیٹھا تھا اُن ی، اُس سی، پانی مانگا وہ بولا کہ میان

سوارُ تُم ڳهوڙي سِيءَ اُتر نَبَتھو ٺڪت ۽ دم لو جلد پائي پسا اچيا نهن پيه ڪهر
اندر گما اور دو انار نري نري توڙ لايا ايڪت ڪي داني بڪال ڪر جو سالي من
نچوڙي ملتب بهر گما اور ڪاسه بهي سبر بهر ڪي اندارب سي ڪم نها بادشاه
في پا اور خوب مزه اُتھيا ڪيون ڪه ساڻه ڪلائي ڪي وه ميٿيا بهي بهت تها بعد اسڪي
پوڄها ڪه سرڪار مين تُم اس باع ڪا محصول ڪيا ديني هو اُسي بهائيت ڪم
بتلایا وونين خاطر مبارڪ مين آيا ڪه ڪجهه پڙھايا چاهي بعد ايڪت دم ڪي
جو نوسرا اماره اُسي پيالي مين ۽ پچوڙا تو چوئهاڙي خالي رها حضرت ي مالڪ
ڪي طرف تعجب سي ديکھا اُس ي ڪها من ساڻه سڀاھي معلوم هوتا هي ڪه اس
وقت حاڪم ڪي نيت ڏانواں ڏول هوي اور اُسي ڪي بت سي رعبت ڪي
رڪن هي (بت) ڪيا ڪر دلا مڪدي ڪي بهي سير ۽ و ليکن تو رڪه اُني
نيت ۽ پخير ۽ چندن نگر عوف ۽ فراس ڏانگا جهوڙا سا ايڪت شهر هي ڪلڪتي
سي باره ڪوس ڪي فاصلي پر فرانس ڪي ڪوئي اُسي من هي عمل دحل بهي
وهان هميشه اُني ڪا نها صاحبان انگريز ڪجهه مداخلت ڪري نهي ليکن چنڊ
سال سي هباد و فساد جو باهم هوا پيا بر اسڪي صاحبان عالشان ي اُس ڪو
چيس ليا بالنعفل بهي انهن ڪي تحت من هي ۽ چوچره هڳلي ڪي نزديڪ

دیکھن کی طرف ایک کوس کی تعاون سی ہمیشہ ولید کی تحت و تصرف میں۔ ہا کی برس سی صاحب انگریز نے اُس پر بھی قبضہ کر لیا سب اسکا ہوا۔ اُنکا فرامیس سی پور شہرام پور بھی دریائے مدکور کی کفاری پر ایک چھوٹی سی سنی ہی کلتی سی چھ کوس پر اُس پار اچانک کا اور اُسکا آما ساما۔ دریا بچ میں علاقہ اسکا دامار سی صاحب کو کچھ کام دہن کوٹھی۔ اسی فری کی وہاں اٹلک قائم ہی لیکن اچانک کلتی کی متعلقات سی ہی۔ چنانچہ وہاں بھی لڑ و لڑی بہادر فی ایک عمارت خوش نما، اور باغ پر صا، سایا ہی صُن اُسکا ماند رمی کی وسیع، اور ہوا ہر موسم میں مثل ہوا ریح، وحشی اُس میں اکثر بی مثال، اور طائر بہتری رادر جمال، دیکھ کر اُنکی امان نقش دیوار بن جاتی، اور خدا کی قدرت یاد آتی، مشرک بھی بی اختیار متارک اللہ احس الخالق پڑھنی لگی اور کافر بھی بی تامل الحمد للہ رب العالمین کہ اُٹھی، سڑک بھی وہاں سی کلتی، تلک آبی سینھی ہمار بنائی کہ کبھی نام کو رہی، ساتھ اسکی دو رستہ درخت سایہ دار لگا کر رستہ گلداز کیا، اور چلی والوں کو سو طرح کا آرام دیا، (تیسرے ہمیشہ ہی اُس پر ہوا باغ کی، فصا اسکی ہیگی فصا باغ کی، سرکار سلطنت آبادی اسکی پہاڑوں میں ہی گیندی کی تھال

وهانکي مشهور في الّواقع نهايت خوب و خوش اُسلوب هوي هي هندوستان
 کي کسي مُلک مين آيسي سِر کِهِن بهِن بَنِي ميوي بهي وهان کي اَکثر
 خوش ذابنه چُناچِه بهتر سي بهتر اُن مين کولا هي احوال اُسکا سانِک اِس
 سي لکها گيا سواي اُسکي چوب چيني بکثرت بهم بهنجي هي اور اگر کي
 درخت بهي بهتايت هي وهان کي بهارون مين هوي هِن آخر برسات اُنکو
 کات کر آب و هوا مين دال ديتي هِن بعد چنڊ روز جهلن سي چُنا اگر
 اچها هاتِه لگا اُسکو رُکِه جهوڙا اور رُب کو بهسک دبا خواجه سراون کي افراط
 اُس ديار مين . فقط خلاصه اَتوارِ مخ سي دريافت هوي اور خلاف اُسکا بيشتر
 سنا ليکن رياض اَلَمَلِطين مين هوا بهول کُچِه نديکها اِس لي احوال اُنکي تَرک
 کما کُچِه نه لکها به سُرکار رنگ پور گهوڙا گهاٽ ۽ ريشم وهان بکثرت بهم
 بهنجي هي . لوڊر ايک ميوه ضخامت مين مِثل چار مغز اور مزي مين مانند
 ااريج اُس مين تين اور نام لکن اِسي سرزمين سي تعلق رُکها هي ٽانگن
 بهي . اُبلق بهارون سي لکر ونهِن بهج جاب. هِن اور لبي والي اُن سي اور
 مُنگون مين نفعي اُتاهي هِن * سِکَر بَکَر مَسْمُود کي کاري وهان بهي ايک
 قلعه تها چار طرف اُسکي درخت گُنجان . بيشمار بهي اور جوار بهانها بطور
 کلکتِي کي اُس مقام مين بهي آتا هي ليکن اَکبر کي اَنيسوين سال جُلوسي

مڻن ٻيهر ڏن رهي ايڪٽ روز عجب ايڪٽ سڀل مُنڊ هُئي تمام شهر ڏوڙا راجا
 وهان کا ناو پر چڙه ڪر بهاگا عرض پانچ ساعت خوش طوفان کا رها ۽“ اور موج
 ڏريا کا نه گهٽا ۽“ ساڻه اسڪي بجلي چمکا ڪي نادل گرجا ڪي مڻيه ڏريا ڪيا
 آجر دو لاهه، جاندار حواڻ و انسان سي سڀل ما مڻن عرق هُئي اور خلاصه
 التواريخ مڻن، ٻيه لکها هِي ڪه شروع ماه هلائي سي چوڏهين تلڪ وهان ڪي
 ڏريا سي موجس بهاڙ ڪي برابر هر رور اُتھي هين اور پندرھين سي سترھين
 گهٽي هين ليڪن تاريخ بگاله سي ٻيه بلنت ڏريائت مڻن هُئي قريب اسڪي ۽
 ڪام روپ هِي اُسي ڪو ڪانورو، ٻي، ڪٽي هين، عورتن وهان ڪي بهائيت شڪيل ۽
 من، جادو ڪري مڻن، ٻي عدیل ۽“ ڏور ار عقل اُن ڪي فسون سازي و، شعبده
 بازي ڪي، بطلين ڪري هين، ار آن ججهه ٻيه هِي ڪه جس دانا ڪو چاهين ايڪٽ
 آڻ مڻن ديوانه، ڪر ديون بلڪه جس انسان کا اراده ڪرين ايڪٽ ڀل مڻن حيوان
 سا ليونين ساتلوت، ٻي وهان ڪي عجيب و غريب هين، چنانچه پهلو ڪي ڀاس
 توڙي ڪي، بعد ڪيو، مڻن تلڪ؛ بدستور رهي هِي ڏور، آم ڪي سوخت انگور
 ڪي ماسد تڪون، پر پهلڪر پهولي پهلڪي هين اس سي ٻي نادر، تر ٻيه هِي ڪه
 سوخت اگر ڪاڻهي، نو هِي شيرين ٿيئي لکي بيان نڪت، ڪه پياسن ڪي مڻن
 بجها ٿي، اور رياض السلاطين سي، ٻيه معلوم، هونا هِي ڪه نمايه، بطلين مڻن

وهان حمل ڪوچ بهار کي راجاڻن کا تها لباس وهان کي زن و مرد کا فقط ايڪ
 لنگي اور لهجه. گفتگو کا کوچ بهار کي باشندون سي ملتا هوا قريب اُسکي *
 ولايت اشام هي نهايت وسيع بيج مين اُسکي درياؤ برهماپتر مغرب سي مشرق
 کي طرف پهتا هي آب. و هوا اُس کي ڪناري کي مٽون و مسافر کي لي
 مسافر هي ليکن اُسي دور کي مٽون سي تو موافق اور غير کي حق مين سم
 رسات آله مهيني کي اور چار مهيني جاري کي بهي مهينه سي خالي نهين
 پھول اور پھل بهي هندستان و بنگالي کي وهان بيشتر بهم پهچتي هين بلڪه
 سواي اُن کي بهتيري خاص اُس سرزمين مين پيدا هوي. هين دھان کي نهايت
 ڪثرت ۽ لون کي برتبه قلت ۽ اور گيهون جو مسور مطلق نهين ٻوٽي. اگرچه
 زمين وهان کي قابل هي جو ڪجهه ٻوٽن مو اُگي “ مرغ اُس سرزمين کا بڑا لڙاڪا
 آپ سي چوڻي کي مقابل هو اور بهان تڪ لڙي که مغز اُسکا پاش پاش هو
 جائي ۽ پر لڙائي سي باز نه آئي ۽ مر هتي “ حريف کي آگي سي نه
 هتي ۽ هانهي بهي اُنهر کي جنگل مين بيشتر خوش جمال و ڪلان ۽ هن
 باره سڱي نيل گاؤ مينڏهي فراوان ۽ اور دريا کي ريتل مين سونا پيدا هوتا هي
 ليکن ڪهوتا چنانچه آله رڻي. توله بکٽا هي طرفه تر به ڪه وهان کا راجا ايڪ
 بلند مکان پر بيٺا رهتا هي زمين پر پاڻن نهين رکنها احياناً اگر رڳه دي راجائي

اُسکي جاتي رهي عقدهٔ باطل وهان کي راجاڻن کا ٻه هي که آبا و اجداد اُنکي آسمان پر تهی کسي وقت سوڻ کي ڇيڙهي رکھ کر اُري اُور پاون اپنا زمين پر رکھا بنابر اُسکي وهان کي راجا کو سُرگي کھتي هن سُرگ، لفظ ھندي هي معني اُسکي آسمان وقته کوتاه جب راجا اُس ديار کا مړا هي بعضي بعضي مرن رندي اُسکي خواص و خدمتي زنده معه قدري تجمل و اسباب بلکه لباس و طعام بي اُس کي. ساڻه سردارن مين دفن کر دتي هين ۽ اُور کتي گهي کي چراغ بي جلاکر اُس مقام مين دهر ديتي هين “متصل اسي ۽ تبت اُور تبت سي و رب ۽ ماچن ۽ شهر جا نابع دارالحکومت اُس ولايت کا هي درياي شور اس سي چاليس دس کي راه کھتي هن که شهر مذکور سي سمندر تلک ايک ٻهر کلان کھود کر ديوو کاري اُسکي سگس و پخته ناني هين سکندر رومي انهن کي راه اُس ولايت مين گيا اُور تمام ملڪ کي سير کرکي دريا کي راه سي نڪلا مشهور هي که حسٔ الحکم سلطان موصوف کي حڪيمان والا دانش و دانايان عالي. مس ب وٺين درياي شور پر ايک طلسم آدمي کي پئجي کي صورت سايا هي جب چهار اُهر کو آي لڳتا هي وه اشاري سي منع کړتا هي اُور نرمان، مشرق و جنوب ۽ شهر ارحمٽ ايک برا ملڪ هي بدر چانگام وهان سي بهايک متصل هانچيون کي وهان کُرت بهت هي يهان

نکت بُھورا ھاڻي ٻي ۽ ھان مُسَر آنا ھي ليڪن گھوڙا نا ياب اُونٽ گڏھا ٻيٽ
 مھنڪا ڪا ٻي پھينس نا پند پر اٻڪ جانور مٿل اُنکي رڻگ اُٺل دُونڊ ديتا ھي
 ۽ ھانکي لوگون کا مذهب و ملت برالا ھندو مُسلمان سي جُدا سِوای ماں کي ھر
 عورت ڪو جو رو کر ليني ھن جُپاڻجھ ٻھاري ٻين سي احتراز ٻين کڙنا سِوای
 اُسکي ٻيہ رَس ھي ڪہ سپاھي کي رڻڏياں دربار مھن سردار کي مَحَرِي سلام ڪو
 حاصر ھوئي ھن آور ھاوڻ اُنکي گھروں مين تَمَھي رھتي ھن طُوف ٻيہ ڪہ زن و
 مرد ۽ ٻھانکي ڪالی آور ڪھوسي پر اُڀي پشوا ۽ سردار کي خدمت ۽ اطاعت
 خُلُوص دِل سي ڪرڻي ھين ۽ آور ٻھايٽ اُس سي ڌڙي ھين ۽ لُٺ اُسکا
 والي ھي آور فريب ۽ ارڻگ پڳو فوج اُس مُلڪ کي ھي ھاڻي آور
 پيادي ۽ ھڏون من اُسکي ڦلڙاڻ و ھوھرات کي ڪھانين اسي واسطي پڳو آور
 ارڻگ کي ۽ ناشندي آور مُگھ آپس مين ڪناڪ ۽ فساد رکھي ھن قصہ ڪوناہ
 صوبہ بگ ٻھايٽ وسع و بمرتبہ آباد ھي ٻھرين دريا ٻھانکي درياؤں من
 گنگا آور برہمپتر ۽ طول صوبي کا چانگام سي تملنا گڙھي ٻلڪ شرفا ۽ عرفا چار
 سو ڪوس آور عرض ڪوھستان شِمالِي سي ٽا سرڪار مدارن دو سو ڪوس مشرق کي
 طرف اُسکي درياي شور ۽ مغرب ۽ ٻئي سمت صوبہ ٻيہر آور جانب حُوب و
 شِمال ڪوھسار پر رباض آتسلاطين مھن ٻيہ ھي ڪہ درياي شور جانب جُوب آور

ڪوهستان، حبيب، مشرق، و شمال آور مُتَعَلِق اُسي ست سئو سُرڪار، تابع اُنڪي
ايڪ، هزار ايڪ، سو نو، محال آمدني اُگلي رماي مين ڇهائلس ڪروڙ اُتيس
لاکھ، دام لڪن صاحب رياض آل سلاطين اُتھائيس سُرڪار و ستاسي، محال لکھنا هِي
آور، آمدني موافق، زمانه، سابق کي پچاس ڪروڙ چوراسي لاکھ، اُستئھ هزار تن
سو، اُتيس دام، جسڪي، ايڪ ڪروڙ اُستئھ لاکھ ايڪ هزار چار، سو بهاسي رُپي
سڪي، پندرھ آبي ڪسري ريار، سپاهِ دايمي تبيس هزار تين سو تيس، سوار آور
اکاسي هزار ڏيڙھ سو آئھ، پداي توپين چار هزار دو سو باون چار سو

صونه اُڙيسه پ، آگي اس مس اُتيس قلعي ڀُڪتھ تھي دوه تن اب بهي هس
آور آب، و هوا بهلي، چنگي ليڪن، آئھ، مھني برسات نين، مھني ٽھنڊ ايڪ
مھني، گرمي پھول بهي اُپي، اُپي رُت من بهت هوتي هين خصوصاً چنيلي
نھايت، نارڪ خوشبو آور ڪوڙا، نو، جنگل، جنگل پھوئا هي پاڻ بهي اقسام کي
پيدا، هوتي هس دھان، کي ڪھيت، اُڪڻد، آور، خوراڪ وھان کي لوگون کي خُشڪا
مچھلي، نيگن بسر پر زات، ڪو پڪاني هين صبح، ڪو ڪھاتي هين سواي اسڪي حظ
و ڪتابت تاز کي پتون، بر فولاد کي فلم ڪو مٽھي مين، پگڙگر لکھي هين ڪاغذ
سياهي، ڪا استعمال بهت ڪم آور، وھان کي ايڪ گاڻن مين، هيچڙي بهت هوتي

هَسَنِ اِسِي لِي وَهُ هِيَا گاؤن كَهلاتا هِي كَهتا بهِي اُس مُلُكُتْ كا نُرَا نِهِن هوتا
 اُور چلن اَكْثر كَوَرِيُون كا “ دَهَن طرف دريائي شور كي كِناري شَهَر * پُرسوتم
 پُور هِي نَتخانَه جِگَنانَه كا راجا اِنْدَرَسِن ني وَهِن نَباد كِيا كُچَه اُور چار هزار
 برس اُسي گُذري قَرِيب اُسكي ايك اُور دِهرا هِي اُسكو اَنام سي مَسُوب
 كَرَنِي هِن بارَه برس كا حاصِل اُس مُلُكُتْ كا اُس مَن لگا هِي دِيوارون كي
 اُچان ڈِيوَه سَو هانَه اُور چَوَراں اُس هانَه اَكْثر جِهان دِيده اُسكو دِيكَه كر
 مقام حَرَت مَن آني هِن نَلِكَه نَقش دِيوار ن جاتي هِن * سِرِيا راج بهِي
 وَهَن سي بَهائِت قَرِيب هِي مَوَسِ اُس سَراج كي رَتِيُون كا سا بَنائو كَرَنِي هِن اور
 كُها بهِي وَسا هِي پَهَنتي هِن لِكِن عورتِن فقط سَرِ عورت پَر اَكْثا كَرَنِي هِن
 اُور پوشش سَشْتَر بَتَوَكِي وَهان رايج هِي باهر كا كاروبار بهِي رَتِي سِي تَعَلَقِي
 رَكْهتا هِي اُور اَندر كا مَرْد سي “ طُول اِس صُوبي كا ايك مَوَسِ كوس اُور عَرَض
 سَو كوس سَركارِن جَلِيسر كَتُك و عَمَرَه پَندرَه اُور مَحال اُنكي تَعَلَقِي كِن دَو سَو
 نِتس اَمَدِي چالِس كَرَوَر اَكْتالِس لَكَه پاَنج هَرار دام

صَرَه مَراكِث بُنياد اُور نَكِت اَناد “ بَعِي نارِجُون سي مَعْلُوم هُونا هِي كِه اَكْلي
 رَماني مَن اِس شَهَر كو دِهرا نگر كَهتي بهِي بَعْد اِسكي نام اَسكا دِهرا نگر هُوا جب

صوبی کا ڈیڑھ سو کوس کا اور عرص سو کوس آٹھ سرکاریں متعلق اُس سی اسی
مہال آمدنی اکاون کروڑ باسٹھ لاکھ اسی ہزار دام

صوبہ برار ایک ملکت ہی دکن کی طرف کی دو بہاروں میں ایک کا نام
ہندا کاویل نبالہ و میل گڈہ اُسی پر ہس اور دوسری کا سبھا ماہور و رام گڈہ
اُسکی اوپر آب و ہوا وہاں کی بد نہیں اطراف میں اُسکی زراعت کی بہتایت
اور جنگلوں میں ہاتھیوں کی کثرت ہے پر ملکت مذکور میں چودھری کو دیس
مکھ قبوں گو کو دیس پانڈ مقدم کو پٹیل پٹواری کو کل کرپ کپتی ہیں *
پنار ایک قلعہ ہی بہایت مستحکم و سنگین لُند پُشتی پر اُسکی تین طرف
کو دوہ بدیوں فی احاطہ کیا ہی مفتوح ہونا اُسکا بہایت اشکال ہے اور لینا اُسکا
بدوں اہل قلعی کی سازش امر محال * کھلا سطح زمین پر پتھر کا ایک گڈہ
ہی لُندی میں فلک فرسا ہے اور اُسٹواری میں پہاڑ سا “ اُندر اُسکی ایک
چھوٹی سی پہاڑی ہی قریب اُسکی جاکر پُنت و راری کرتی ہس ہے اور
دعائیں مانگت مانگت ماتھی رگڑتی ہیں “ چار کوس وہاں سی ایک کُوا ہی
جس جاندار کی ہڈی اُس میں گڑی ہی سمگت بن جاتی ہی اور میل گڈہ
کی پلے جو ایک چشمہ ہی اُس میں تو کوئی چیر گری سمگت ہی بنی *

پراگندہ من ھری کی کہان “ اور کپڑا بھی وہاں کا مَصَوِّر حیرت افراي جہان
 * اندرو و * برمل مین کان، فولاد، اور ظُروف، سنگین، وہاں، کی، بادِ رورگار بیل
 بھی، وہاں کا بہایت، خوب سِوای اُسکی کرکٹ ناٹھ مرغِ ایسا کہ، حِسکی ہڈی
 تلکٹ سیلہ “، اور اُسی، چوہی کی متعلقات سی * یُن گیا ایک بڑی، پرستش
 “ گاہ ہی پُکندہ ہُند دوس بھر کی طُول و عرض سے چار طرف اُسکی اُونچی اُونچی
 پہاڑ، اور، بندر، وہاں سُمار پاپی، اُسکا، کھاری لیکن مایہ صابون و شوری، کا اُس
 سی، حامل ہونا ہی بلکہ اُنہی کا بھی “ اگرچہ اِس صُوبی مین دریاؤ بہتہ ھین
 لیکن، گونمی کو، سب پر ترجیح جیسی گنگا کو، مہادیو سی، علاقہ ہی اُسکو گوتم
 مہی، سی، عجیب، و عریب، نقلن حکایتین اُسکی بھی لکھ گئی ھین، اور، آج
 تلکٹ، پرستش کرتی ھین یکاس اُسکا کوہ سنہا سی، اور جوش مارنا ترُبگ، کی
 قریب نعد اُسکی بہ، بدی احمد نگر مین ہو برابر مین آئی “، اور وہاں، سی
 سرکار، تلنگانا کی طرف جا نِکلی “، جب مُشری بڑھ اسد مین، آئی ہی، دُور
 دُور سی، سیکڑون، ھندو وہاں آئی ھین “، اور ثواب جانکر نہائی ھین “، یہ، میلہ
 اکثر ملکوں، مس، مشہور ہی، باہی، و تپتی کو، بھی صدقِ دل سی ماننے ھین
 اور پرستشگاہ، جانتی ھین لیکن پُورا دُور گائون، کی متصل جاری ہی ہو ایک
 سِرا اُسکا بارہ کوس، بالاتر، تائی سی، اور نوسرا رُدیٹ، گائون مذکور کی، اَلِقصہ طُول

اِس صوبي کا پشالي سي پيراگڏه تلک دو سو کوس اور عرض سندر سي هنڊا
 تلک ايک سو اسي شرق رو اُسکي پيراگڏه غرب رو مڪھراناد شمان کي طرف:
 هنڊيا جنوب کي طرف تلنگانا سرڪارين دس مُتعلیٰ اُن سي دو سو محال آمدی
 ساڻھ ڪڙوڙ بهتر لاکھ ستر هزار دام

صوبه خاندیس “ دار الخلافت اُسکا بھان پور ٽپي کي ڪاري عرض و طول
 من بهت بڙا “ آبادي اُسکي حد سي زياده “ ناسندي وهان کي بيشتر
 صاحب هُرو “ اور اطراف من باغات اڪثر “ ميوي بهانت بهانت کي جهاں
 تهاں “ پھول قسم قسم کي اڻي رت مين فراوان “ اجناس بمبئي هر ملڪ
 کي بازار مين بيشمار “ صندل و اگر کي دڪانون من جڏهر ڏهر اُبار “
 گرميون مين آندھيون کي شدت “ اور برسات مين ڪچڙ کي بهتايت “
 ڪھيتيان جوآر کي اڪثر “ اور نهان کي ڪمتر “ ليڪن چانول وهان کا بهائيت
 اعليٰ آور خوش ذائقه پايون کي فراواني اور ترڪاريون کي ارڙائي بيشتر رھتي
 هي ڪھا، موٽا، مھين، اقسام کا بهم پھچتا هي، ليڪن اڻيجه سريصاف سھرون وهان
 کا بهائيت خوب هوتا هي آگي يھ، ملڪت عريب، خاں حاڪم کي نام پر تها
 جب شيخ ابو الفضل ي اسير کا قلعه ليا صوبه مذکور اڪبر بادشاه ي اڻي

دُوسري مٿي ڪو جس ڪا دايال نام تها ديا اور نام اُسڪا دان بهيس رڻها رسندار
اُسڪي اڪثر بيل، ڪولي گوڻڀو ۽ چانڪ دبو ايڪ ڳاڻن هي اُسڪي قريب ٿئي
اور پورنا ناهم، ملي، هن همدو، اُس مقام ڪي، پرسش ڪرڻ هن ڪور، چڪر تيرتھ
اُسڪو، ڪهڻي، هن، قصه، مختصر، درياو اس صوبي من بهتيري هن، ليڪن، اعليٰ اُن
مين تاپ اور وه گوڏوائ، و برار ڪي، سج سي بگلي اور پورنا بهي وهين سي
لڪس، ڪرڻي، اور ٻئي ي چوپري ڪي متصل اتصال پايا اُس مقام ڪو بهي هوند
معد، جانڪر، دور دور، سي پوجا ڪو آڻن هين ۽ اور اپني گمان من بهر ڪامل
اُتھاتي هين ۽ قصه ڪوتاه طول صوبي ڪا نور ڳاڻن سي ڪه هڏيا ڪي متصل هي يا
تلنگ ڪه، احمد آباد سي، قريب هي پڇيتر ڪوس اور عرض جامودھ سي ڪه
قريب برار هي، پال تلڪ، اور وه مالوي سي رڍيڪ هي پچاس ڪوس، شرق ڪي
طرف اُسڪي، برار عرب ڪي طرف ڪوه، جنوبي جنوب رنج حالنا شمال رو مالوا
سرڪارن اُسڪي پانچ اور متعلق اُن سي، ايڪ سو، باره محالي آمدني، جواليس
ڪروڙ چيٽيس لاکھ، ٽوي هزار نام

صوبه مالوا ۽ دار السلطنت اُسڪا احسن راجا وهان ڪا بير ڪرماجيت اوصاف ۽
اُسڪي قياس سي ناهر اهل سلب اُنکو تحرير ڪر گئي هين ۽ بلڪه دفتر ڪي دفتر

پھر گئی تھیں ؟ ” واقعی اس دھن کا راجا ہندوستان میں پھر نہیں ہوا ؟ ” اور
 محتاجوں کا کام کیسی فی اس خوبی سی نہیں کیا ؟ ” سن اُسکی ہند میں آج
 ناکت لکھتی تھیں۔ مہنہ۔ اُسکی۔ شہر۔ مذکور کی۔ بھی۔ وسعت۔ میں۔ بہت۔ سا
 سالغہ۔ کیا۔ ہی۔ بلکہ۔ کتابوں۔ میں۔ لکھا۔ ہی۔ دریائے۔ شبرا۔ اُسکی۔ تلی۔ موج۔ مار۔ رہا
 ہی۔ عجب۔ نہ۔ بہ۔ کہ۔ کہو۔ کہو۔ ایک۔ آد۔ موج۔ دودھ۔ کی۔ بھی۔ اُس۔ میں۔ آجاتی
 ہی۔ ؟ ” اور ایک۔ خلق۔ قلیان۔ ہانڈیان۔ پھر۔ لڑی۔ ہی۔ ؟ ” کہتی۔ تھیں۔ کہ۔ بہ۔ لچھیا
 بارہا۔ لوگوں۔ نے۔ دیکھا۔ اور۔ یہی۔ عمل۔ کیا۔ ؟ ” جدید۔ ایک۔ وید۔ شہر۔ ہی۔ بہت
 بڑا۔ بہت۔ دلتا۔ ہوتا۔ تھا۔ اُس۔ میں۔ اوام۔ کی۔ بازار۔ میں۔ سو۔ چوراسی۔ سرائیں۔ تھیں
 سو۔ ساتھ۔ اور۔ مسجدیں۔ بارہ۔ ہزار۔ ؟ ” لوگوں۔ ایک۔ نصبہ۔ پیمانہ۔ کی۔ کاری۔ ایک
 آد۔ جل۔ مائیں۔ بھی۔ کہو۔ کہو۔ دریائے۔ مذکور۔ میں۔ نظر۔ آجاتا۔ ہی۔ ؟ ” اور۔ مہاشاہیں
 کو۔ گرداب۔ حیرت۔ مچ۔ عوطی۔ کھلاتا۔ ہی۔ ؟ ” مہا۔ اُسکی۔ قصہ۔ مسطور۔ میں۔ ایک
 بتخانہ۔ بنا۔ تھا۔ اگر۔ بتا۔ اُس۔ میں۔ بجی۔ تو۔ ناظر۔ آوار۔ کوئی۔ نہ۔ تھی۔ * متدو
 ایک۔ بڑا۔ شہر۔ ہی۔ پارہ۔ کوس۔ کی۔ غریب۔ میں۔ چید۔ مدت۔ حاکم۔ بشتن۔ بھی۔ تھا۔
 قلعہ۔ میں۔ اُسکی۔ ایک۔ ہزار۔ ~~سب۔ مسطور۔ ہی۔ نظر۔~~ مہنہ۔ اُسکی۔ مہاشاہیں
 * وعدہ۔ کی۔ بہت۔ کلاں۔ و۔ دلپذیر۔ ؟ ” اور۔ مزار۔ سلاطین۔ حلیج۔ کی۔ بھی۔ اکثر۔ لیکن
 عجب۔ بہ۔ ہی۔ کہ۔ سلطان۔ محمود۔ ابن۔ سلطان۔ ہوشنگ۔ کی۔ گتہ۔ سی۔ گرموں

مَن پائی تپکا کرنا۔ ہئی نادان اُسکو مَدَنوں سی کرامت سمجھتی۔ مَن پر دانا
 اُسکی حقیقتِ حال کو اُن کی تامل مَن پا حاتی مَن کہتی۔ مَن کہ اُس دِنار
 مَن پارس پتھر۔ یہی کہہو کہہو بکل۔ آنا ہی ”لوہا ناٹا و عَرہ جو اُس سی
 لگی سونا مَن س۔ حاتا ہی بڈ دھارہ ایک فصہ ہی اگلی رمانی مَن راحہ
 بھوح کی تھک گاہ۔ بہا بلکہ اور بھی راحاؤں کی وقت میں وھی۔ چند گاہ
 دار الحکومت رہا اللہ مَن اس صوبی کی۔ سست بغضی رمسوں کی ٹچہ
 اُچھی ہی۔ اور سب کی پس قابلِ رراجپ دویو فصلیں۔ ~~مَن~~ ہوتی ہئی
 علہ سب طرح کا ہتباب سی خصوصاً گھنٹہ ~~مَن~~۔ اور مَنوں مَن گتا آم
 حرثورہ انگور لطف بہ ہی کہ۔ حاصل پور۔ مَن انگور۔ دو بار پہلنا ہی اور پائ
 صی اچھی۔ سی۔ اچھا ہوتا ہی مارش۔ چار مہینی تلک ہوا اکثر اعتدال پر
 جُبانچہ۔ حاتوں مَن رُوئی دار کپڑی کی۔ حاجت اور گُرمسوں مَن شوروی مَن
 پائی کی نہیں ہوتی لیکن نرسات مَن کہتی دالا پوش کی۔ احتیاج پڑتی
 ہی۔ چھوٹی بڑی وہاں۔ کی۔ س۔ س۔ کی عمر تلک لڑکوں کو اُموں دیتی ہئی۔
 اگرچہ درباؤ صوبہ۔ مذکور مَن بہت ہئی۔ لیکن بہترین دربا۔ بندا شیرا کالی
 سندھ۔ وہ۔ یما و کڑدی اور کنارے ہر ایک دربا کی دودو س۔ تِس کرس تلک
 ہمارو صاف علاوہ اُسکی اُن پر پھول۔ یہی۔ اقسام کی رنگس۔ و۔ خوش بو۔ ” بلکہ

سُئِلَ وَدَرِخْتِ سَابَه دَارِ هَرَايَكْتُ سُو “ اُور جِنگلون مَن بِي سِشتر تالاب و
 سَمَزَه دَدَدَا “ دَرِخْتِ سُهَايِ سُهَافِ هَرَاها “ طُول صُوبِ كا كوئِي كَچِ بِلِي سِي
 نَاسُوآزِي بِلَكْتُ دوسُو سَتَالِيسِ كُوسِ اُور عَرَضِ جَنَدِ بِرِي سِي نَا بَدَرِ بارِ دُو سُو
 تِيسِ كُوسِ جَابِ شَرَفِ اُسْكِ نَانْدَهو عَرِي گُجراتِ وَاچِمِرِ شِمَالِي رَوَرِ
 جُوبِ نَگَلَا اَجِنِ وِ رَايسِي وِ سَارَنگِ پُورِ وِ بِيجا گُذَه وِ مَنْدُو وِ سَمَرَه بارَه
 سَرَكَارِي سَعَلِي اُنِ سِي تِنِ سُو نَوِ مَحَالِ اَمَدِنِي چِهَتِيسِ كُروَرِ نَوِي لَکَه سَتَرِ
 هزار دام

صُوبَه دَارِ اَحْمِرِ اَجْمِيرِ “ قَدِيمِ شَهَرِ هِي نِهَائِتِ خُوشِ آبِ وِ هَوَا بَهْشَلِ گُذَه
 سِي لَگا هُوَا سَوَادِ اُسْكا صَاحِبِ طَعِ كا مَرُوعِ “ اُور اَنَادِي اُسْكِ بِهَابِ
 خُوبِ “ دَرِگَاهِ خُلَاصَه عَارِفِي خَوَاجَه مُعِينِ اَلْدِينِ جِشْتِي كِي سَتِي كِي اَنَدَرِ
 جِهَارِي كِي كِنَارِي هِي اُور قَرِيبِ اُسْكِ اُسي نَوَاجِ مِينِ سَيَدِ حُسَنِ مَشْهَدِي
 بِي اَسُودَه عَوَامِ اُسْكو خَنگِ سَوَارِ كَهِي هَسِ اَلِصَه حَوَاجَه مَمْدُوحِ سَگَا خَوَاجَه
 غِيَاثُ اَلْدِينِ جِشْتِي كا اُور قَوْمِ كا حُسَبي سَيَدِ تَوَلَدِ اَهْكَا پَاسُو سَيَسْتِيسِ هَجَرِي
 مَن سَمِستَانِ كِي سِچِ لِيكِنِ جَبِ پَنْدَرَه رَسِ كا هُوَا “ پَدَرِ عَالِمِ قَدَارِ اُسْكا
 نَصَايِ اِلَهِي سِي مَوَا “ اُنْهِي دِنُونِ اِبْرَاهِيمِ مَنْدُورِي كِي بَطَرِ تَوَجَه اُسِ پَرِ

پڙي حَذَنهُ طَرِيقَتِ فِي فِي الْقَوْرِ اُسي ڪَهِنْچَا وَوَنَہِيں رَسْنَا مَعْرِفَتِ ڪَا وَ
 ڏھُونڏھَنِي لڳا بَدَاں ھَرُون مِيں ھا بَکَلَا وَھَاں خَوَاجَہ عُمَاں چِشْتِي ڪِي
 صُحُتِ سِي نَہَرُ ڪَامِل اُتھَا ٻَا پَہِرِ عَادَتِ وَ رِيَاصَتِ مِيں عَرَقُ ھُوَا جَبِ بَسِ
 بَرَسِ ڪِي عُمَرُ ھُوِي نَب شَيْخِ عَبْدِ الْقَادِرِ گِلَی سِي ڪُچھِ فَايْدَہ حَاصِلِ ڪِا
 جَب ڪَہ سُلْطَانِ شَہَابِ اَلْدِيں عُورِي ھِنْدُوسْتَانِ ڪُو فُتْحِ ڪُڙِي دِھَلِي مِيں
 آيا “ تَب يَہ نُرُزُگَ گُوشَہِ بَسِيئي ڪِي قُصْدِ سِي اُجْمِيرِ مِيں سُرِيَفِ لَآا “
 ايڪَ عَالَمِ اِسْڪِي پِيروي سِي مَنَرِلِ مَقْصُودِ ڪُو پَہنْچَا زِيَدگَايِ اِسِي دُنْيَا مَنِ
 سَتَاوِي بَرَسِ ڪِي آخِرِ رَجَبِ ڪِي چَھڻِي ڪُو ھَنَئي ڪِي دِسِ سَنِ چَھِ سَوِ
 چَھڻيسِ ھَھِرِي مَنِ وَفَاتِ پاڻِي مَزارِ اُسْڪَا آجِ نَلڪَ خَلَوِ ڪِي زِيَارَتِ گَآہِ ھِي
 چِشْتِي بادشاهہ ڪَہ اِس نُرُزُگَ ڪِي وَفَاتِ ڪِي بَعْدِ ھِنْدِ مِيں ھُوِي اِسْڪِي دُرگَآہِ
 مَنِ بَدْرِيں چَڙھَايا ڪِيي خُصُوصًا جَلَالُ اَلْدِيں مُحَمَّدِ اُڪَرِ ڪَہ زِيَادَہ بَرِ اَعِيفَانِ
 رُکھَتَا تَھا نَاڙا پِيَادَہ پا اُجْمِيرِ مَنِ آڪَرِ زِيَارَتِ سِي اِسْڪِي اُورِ سَيِّدِ حُصَيْنِ خِيَتُگِ
 سَوَارِ ڪِي مُسْتَفِيدُ ھُوَا لِيڪِن سَيِّدِ مَمْدُوحِ بِلَا شُبْہِ شِيعَہِ مَذْهَبِ ٻَھا اُورِ خَوَاجَہ
 مَوْصُوفِ ڪَا ٻَھِي اَعْلَبِ ڪَہ يَہِي طَرِيقَہ ھُو ڪِيُونڪَ نَعِصِي رُبَاعِيَاَتِ سِي اِسْڪِي
 مَحَبَّتِ جَابِ اَمِيرِ عَلِيہِ اَلْسَلَامِ ڪِي تَرَاوُشِ ڪُڙِي ھِي اَلْعِلْمِ عِنْدَ آلَہِ “ اُجْمِيرِ سِي
 تِنِ ڪُوسِ پَري * ٻَھَرِ ھِي عُمُنِ اُس تالابِ ڪَا آجِ تَلڪَ ڪِسِي فِي نَہِيں پَآبا تَہ ڪُو

اُسَکي پاڻن کيسِڪا نِهِن لڳا هُنودَ کا قَدِيم تيرَتَه هِي بَلڪَه ساري نِسَرَنهون کا گُرو
 عَقيده اُنکا يِه هِي كِه اِنسان اِگر ساري تيرَنهون مِبن پيرِي اُور رُوي زَمَن کي
 مَنديرون کي پُوجا ڪري جَب نلڪَ اُس مِبن نه نِهاويگا ثَوَاب کُچھ نه پاوِيگا *
 چيتُورُ مشهُور قَلعَه هِي اِسي صُوبي کي مُتعلقات سِي اُور ڪوڪَنده كِه باح اُسکا
 هِي وهان جُست کي ڪهاڻ اُور جِين پُور مِبن نائي کي لِبڪن يِه مقام علافَه
 ماَنڊل سِي رُگهتا هِي سائِق رانا کي تَصَرُف مِبن نه اُڪبر نادرشاهَ نِي اِيڪ مَدَت
 لُڙڪر اُسي ليا قَصَه اُسکا مشهُور و معروف هِي اُور رمانه سائِي مِبن يِهان کي
 ريسُون ڪو راول ڪهتي تِهِي اب اِيڪ مَدَت سِي رانا ڪهتي هِين قَوْم اُنکي
 ڪهلُوت ليڪن اُنهي گُروه ڪو اولاد نَوشيروانِ عادل کي حانِي هِن اُور اِس وجَه
 سِي كِه اُنکي دادا نِي اُنهي بُود و ناس مَرَّع شَبسُونده مَن کي بهي شَسُونده
 ڪهلانِي هِين سِوي اُسکي اِيڪ رُهْمَن جو اُنکا غَمخوار هُئا نِها اُس جِهت سِي
 اُنهي تِن رُهْمَن بهي ٽِهراڻي هِن اُور اُنکي خاندان کا يِه دَسْتور هِي كِه رانا
 جَب مَسَدِ حُڪومت پَر نِيئِي فِشَعَه آئِي کي لهُو سِي اُنهي ماَنهي پَر
 ڪِهتِيجي * قَصَبَه سائِهر لون وهان کا بَهايت مشهُور هِي اُور سَشتر ڪهاڻي مِبن
 بهي رُهي آتا هِي شَهر کي نَرديڪَ چار ڪوس لَنا ڪوس يِهر چَوَڙا اِيڪ
 جُشمَه هِي پاڻي اُسکا نِيت ڪهاڻي لِيڪن تائير اُس کي يِه هِي جِهان زَمِين

ڪھڙو ڪو پاڻي ڏيندي پئسي ٻيهر ڏيا. پُور زمين تي جڳت ڪيا: تمام مٿانهن اُسکا نمڪ
 آڻون هو ڇا نا هي جهاڻ ڪھڙو ڪر اُسڪو ڪناري ٻر ڌال ڏيا اور پاڻي ڇهڻا ڪا لون صاف
 اُس منن سي ڪل آنا هي هر سال ڪي لاکھ رُپي ڪا لون وهانڪي سڀاري بيچتي
 هنن اور محصول سرڪار والا من داخل ڪرڻي هنن العرض تمام زمين صوبه
 مڌگور ڪي ريتلي پاڻي ڏور بلڪت جو ڪھڙي تو ٻڪلي بوي جونئي ڪا مدار بارش
 پر اسي سبب رِراعت رِسي بعلت هون هي اور فصل خريف مڻن باجرا
 جوآر موٽھ بڪثرت ساتوان يا آڻهوان حصه علي ڪا ديوان ڪو ڏيئي هنن مال
 گداري ڪا رواج ڪم هي جاڙي مين وهان جاڙا فريب باعبدال “ اور گرمي من
 گرمي ڪمال “ اڪثر معامون مڻن جنوب ڪي طرف ڪوهسار “ اور بيشتر زمينن
 دُشوار گدار “ سادر اُسڪي ڪچھواهي اور راڻهوڙ سواي اُنڪي اور پي راجپوت سلاطين
 سي چندان ڏني بهين لشڪر بادشاهي ايڪ نار وهان جا بهين سڪتا علاوه
 اُسڪي ڪوسون پاڻي نهين ملنا طول صوبي ڪا آبپير سي بڳانبر و جلپير تلڪ
 ايڪ سو اڻه سٺھ ڪوس عرض بهائيت سرڪار اجمير سي نانسواڙي تڪ ڏيڙه
 سو ڪوس پورب طرف اُسڪي اڪبر آباد پنجهم طرف ديپالپور تابع ملتان
 اتر طرف قصبات ڏهلي ڏهن طرف گجرات اور سرڪارين اُسڪي اجمير
 رتنپور جوڻھپور ناگور وغيره سات متعلق اُن سي ايڪ سو ستائيس مهال
 آمدني پچين ڪروڙ تين لاکھ ساڻه هراڙ ڊام

صوبہ گجرات ” کتب تاریخ سی خصوصاً وہ تاریخ جو سلطان بہادر والی گجرات
 کی تصنیف ہی اُس سی بہہ طاہر ہونا ہی کہ شہر پٹن اور چندی چانپاہر
 بھی تحنگاہ تھی جب سلطان احمد ابن سلطان محمد ابن سلطان مظفر شاہ
 سن آٹھ سو بارہ ہجری سن تخت سلطنت پر بیٹھا اور دریای سابر متی کی
 کساری ایک ملعہ متین بنا کیا بلکہ عمارات بھی بنی بنی وضع کی سگن و
 رنگن ساگر ایک شہر نہایت وسعت کی سانہ آباد کیا نام اسکا احمد آباد
 رکھا اور دار السلطنت اُسی قرار دیا سوای اسکی بیس برس اور چھ مہینے
 اپنی حکومت کی آیام آبادی کی انتظام مہن جو اُس فی صرف کی ایک
 شہر عظیم بس گبا لیکن شہر مذکور سن دیوارین نو گھروں کی حشہ اور چوٹی
 کی ہر جہت کی جاگہ کھیریلین ہاں بعضی دور اندیش نبوین پتھر کی چوڑی
 چوڑی فایم کرکے دیوارین کاواک بنا دی ہن اور اُن سن محفی راہ رکھتی ہن
 کہ وقت ضرورت وہاں سی بکل حائین اور بعضی مالدار تمام عمارت چوٹی گم
 کی بناکر اس طرح کی تہ خالی اُس مہن بنائی ہین کہ مینہ کا پانی بٹھا اُس
 مین جانی اور بہا رہی کیونکہ تمام سال اسیکو پتی ہین ناشندی وہاں کی
 اُس کو ٹانگہ کھتی ہن اور نقاش و خانم بد سوای انکی اور بھی کارگر
 وہانکی سیپ کی نقشی فلمدان اور صدوقی نہایت خوش اسلوب و خوش

تقطع بسہولت بنائی ہنس ۛۛ اُنہی ہنر مندے و دست کاری کی طرین دکھائی
ہنس ۛۛ اور کھجواں و رزقت و خارا و محمل و ربائی چری پنکی وہانکی
عہدہ اُلَمِل ہنس اُن کاریگروں چہٹ کسکی، ناب و طاقت جو اُس قُماش کا
ایک و صلجہ نُن سکی ۛۛ مگر حسرت سی نا چار ہوکر اپنا سر دھن سکی ۛۛ
سواہی اُسکی تفلد بھی اُن پر ختم ہی کوئکہ روم و فرنگ و ایراں من جو
کہڑا کہ اعلیٰ ہی بی اُسکی مقابل نُن دیتی ہنس سر مو فرق نہیں پڑتا دور دور
اُس کو بطریق تحفہ لہجائی ہنس ۛۛ اور صاحبان نعمت سی انعام پائی ہین ۛۛ
نلوار بھی وہانکی دم خم مین معرب تلوار سی مقابلہ کرتی ہی ۛۛ کتاری کی
آبداری سی بجلی بھی ڈرتی ہی ۛۛ اور سر و کمان بھی زمانہ سابق مین
وہان فایل تعریف بنتا ہوگا چنانچہ صاحب حلاصہ و مصنف آئین اکبری دہو
معرب ہنس لیکن ایک مدت سی کماں لاہور کی اس دیار من مشہور ہی
اور اُس سی اترکر فرید آباد و کھجوی کی مگر روبا وہان عراق و روم و غیرہ
سی لائی ہنس اُسکی نواح من پیدا ہنس ہوتا اور جواہر کی بھی خرید فروخت
بیشتر رتھی، ہی عرضہ شہر مذکور بہایت جوش آہ و ہوا اور اجناس و
متاع کی بہم پہنچنی مین بی ہمتا ہی باہر بھی اُسکی تین سو ساٹھ معموری
خاص خاص وضع پر آباد ہوئی کہ ہر ایک کو برا کہتی ہنس شہروں کی

ضروريات هر ايڪ مين مهيا “ لشڪرون كي اسباب نبار جا بجا “ چنانچه
 چوراسي پري نو عالمگر كي وقت تلڪ آباد تهي سواي عمارات و باعات
 هرا مسحين سنگن دو نو مينار كي ان مين بهن ڪتاي بهي انكي ايسي
 بلدر اور خوش خط كه انكو ديگه ڪر اسان درود پهچي اور ڪنده ڪار كي حق
 من آفرين ڪهي ايڪ پري ڪا ناون رسول آباد هي شاه عالم بخاري هسن آسوده
 هين اڪثر اس ررگ كي ڪرامت ولايت كي قابل اور بهتيري انكي مرید و
 معتد احمد آباد سي تين کوس * بهه ايڪ قصه هي بهايت دلگشا اڪثر
 اوليا هان بهي مدفن هسن ليکن طب العالم شاه ندر عالم بخاري ڪي ناپ ڪي
 قمر پر هان بهر ڪا ايڪ ڪٻا هي ڪوي اُڪو سنگ ڪوي چوب ڪوي آهن
 خيال ڪرڻا هي اور عجب و غريب حڪايات اس سي مسوب ڪرڻ هسن *
 پڻ ايڪ پرائي بستي هي اگلي زماني مين وهان ڪي سلاطين ڪي تختگاه بهي قلعي
 بهي اس من دو هين ايڪ سنگين اور ابڪ خشي ليکن نهايت مستحڪم
 اور گائي بيل اسڪي نواح مين بهايت خوب هوني هسن * چانپاير ايڪ قلعه
 هي پهاري ڪي ايڪ بلند ٿيڪري پر چڙهائي اسڪي اڙهائي کوس ڪي درواري بهي
 ڪي ليکن راه نيت اوبهت اسي واسطي ايڪ طرف سي ساڻه گر ڪي دريب
 پهاري ڪو ڪاٺ ڪر تختون سي پاڻا هي وقت پر اُٿا لپي هين پر موص مذکور

چنڊ مُدت دَارُ اَلْهُكُومَت رها هِي * نندِرِ سُوَرَت نايِي اِيڪ شَهر هِي
 نَعَصِي بِنادرِ اُسْڪي تايَع هِين دَرِباي نِيئي اُسْڪي قَرِيب سِي بَيتا هِي سَات
 کوس پر حاڪر دَرِباي شور سِي مِلا مِيوِي اُس مِين اَسام کي بكَثَرَت خُصُوصًا
 اَناسِ بِيَت رَسِيلا خُوشُو خُوشِ ذائِقَه پيدا هِوا هِي اُور پُول بِيِي رَنگ
 رَنگ کي بَهتايَت سِي پُهوئي هِين سائِه اُسْڪي پُهليل بِيِي كَسي طَرَح كا بَمَرْتَبَه
 خُوشُو كَهجَتا هِي اُور اَهْلِ فارِس مِين سِي اِيڪ قَوم نِ آڪر وهان بُوَد و باش
 اِخْتِيارِ كِي هِي رات دِن هِنگامَه آتش پَرستي كا گَرَم رَهتا هِي سُوَرَت و بَدْرار
 كِي سِيچ اِيڪ كوهستانِ حُوبِ آباد هِي * نَگَلانا اُسْڪو كَهتي هَس واقِعِي بَمَرْتَبَه
 مَعْمُور و آب و هَوا اُسْڪي بِهايتِ حُوبِ مِيوِي بِيِي وهان بَهتيرِي هُوتي هِين
 لِيڪن شَفَتالُو انگور سيب اَناس امار تَرُنجِ آم هر اِيڪ لا ثاِي هِي اُور سَات
 قَلعي نايِي اُس سِي مُعَلِي هَس اُنْهِن مَن سِي سالير اُور مولير بِيِي
 لِيڪن شَهرتِ اِنِ كِي زِباده هِي اُور زَمِيَندار وهانْڪي راڻپُور * بَهتَرُنجِ اِيڪ نِزا
 مُحْكَم قَلعَه هِي رُبَدَه اُسْڪي بِيچِي سِي گُدرُڪر سَمندر سِي جا مِلِي هِي كِتَنِي
 بِنادرِ اُسْڪي بِيِي نايَع هِين اَسام ڪلِ ڪُپْرا وهان بَنا جانا هِي لِيڪن اِلِيجا وهان ڪا
 مَشهُور سَوداگر شَهر شَهر لِيچا تِي هِين اُور فَايِدي اُتْهانِي هِين * سَرڪارِ سَورَڻَه
 اِيڪ جُدا مُلُڪ تها حاڪم وهان ڪا پچاس هزار سَوار و لاکھ پيادي ڪا صالِڪَ پَر

احمد آباد کي ڦرمان رَوَا ڪا ڦرمان نڌار تها لڪن خانخانا اڪر شاهي في اُس
 کي ملڪ پر فرار واعي فضاء ڪر ليا طول اُسکا نڌر گهوگه سي نڌر اراڻرا
 نلڪ سَوَا سَو کوس عرض ايندای دهار سي نڌر ديو بلڪ بهتر کوس آب و هوا
 اُسکي مِراجون سي موافق پهل پهل کي بهي اپني اپني موسم مين بهتايت .
 انگور خرڻوڙي سي تاڪين اور فاليرين معمور ليڪن اُس ملڪ کي تو حصي
 هين اور هر ايڪ من اُس جدا سبب اسکا درختون کي فراوان اور گنجائي
 ساڻه اسکي پهاريون کي ناهم پيچمدي مسکن اُنکي بهايب مائون و محفوظ
 هين موجبن اڪتھی وهان جا بهين سڪتن جو نئينه قرار واقعي ڪرين * حوان
 گڏه ايڪ سگن ولاء هي نهايت متن حصاوت و متانت من ويسا دوسرا
 نهين سلطان محمود گجرات کي بادشاه في بهت سي لڙاڻيا لڙڪر رور اُسي ليا
 اور پاس اُسکي ايڪ اور قلعہ يا ڪا * ڪرنال ايڪ ولاء هي پهاري پر هوند
 ڪا بڙا معبد اُس من بهت سي چشمي هين فريب اُسکي اڪثر درياي ساڍر
 درياي شور سي ملي هين اور اُس معام مين مڇهلياڻ ابيسي ٻارڪ هوني هين
 اگر ايڪ دم دھوپ مين رڳهي تو پڳهل جاين اطراف من اُسکي اولت گهوڙا
 نهايت قوي و چالاڪ هوتا هي * سومناٽ وديم بئخانه هي بهايب مشهور
 شور دريا اُس سي سن کوس نايڪ اُسکي پاڻچ بناڍر سوسني بهي فريب اُس

مي ٻڌلِي هِي هِنْدُو اُسڪو ٻڌا تيرتھ ڄاڻي هين مشهور هِي ڪه پانچ هرار برس
 اُس سي آگي پانچ ڇهه ڪروڙ آڻِي ڄاڻوگرون ڪي قوم سي سرسي اور هنن کي
 درميان هسي خوشي آپس مين لپت لپت ڪر ڳري اور ڏوب ڏوب گهي
 سومنات سي انڌه کوس * سانگها ايڪ مکان هِي سري ڪشن کي پاڻن مين
 ونهين ايڪ صياد کي هاڻه ڪا تير لگا اور سرسي کي ڪناري پپل کي درخت
 تلي نيڪنڻه باسي هوا بار اُسکي اُس مکان کو معيد ڄاڻي هين اور اُس
 درخت کو پپل سر ڪهي هين * قصبه مول مين ايڪ معيد هِي مهاديو
 سي منسوب هر سال برسات سي پهلِي رور معين ايڪ پرندہ ڪبوتر سي
 جهوڻا پر چوڻج اُسکي موڻي رنگت سياه سُبَد اُس ديهري کي چپت پر آ
 نيٽها هِي اور ايڪ دم کلولين ڪرکي يهان تلڪ لوڻا هِي ڪه جي سي گذر
 جاتا هِي اُس دن شهرن کي لوڳ وهان جمع هون هين اور طرح طرح کي
 بخور ڪري هين پهر سياهي و سفيدي سي اُسکي انداره بارش کا يعي سياهي
 سي تقول بارش اور سفيدي سي خشکي ”مصيل اُسکي * دوارکا هِي جگت
 بهي اُسکو ڪهي هين ٻڌا معيد هِي جب سري ڪشن منڇرا سي ناهر ٻڌا ونهين
 آکر اُسي ناسا ليا اس لِي اُسکو بهي پرستش گاه ڄاڻي هين برديڪ اُسکي *
 گاهي ايڪ قصبه هِي اهيرو ڪا مسکن وي هِنْدُو کي طريقي سي خارج هين

ہر زن و مردِ حسنِ ہوئی ہیں جب نیا حاکم وہاں آتا ہی اُس سی قول
 لہتی ہیں کہ عورات سی بد کاری کا مواخذہ کری تب بُد و ناسِ اختیار کُرتی
 ہیں وِلا وطن چھوڑ دیتی ہن نزدیک اُسکی ایک زمین ہی طُول مین توی
 کوس برسات سی پہلی سمندر اُبلتا ہی اور پانی مین وہ تمام ڈوب جاتی ہی
 جب نارِس موقوف ہوئی ہی پانی گھٹی لگتا ہی آخر زمیں بکل آتی ہی اور
 لوں نہت سا ہاتھ لگتا ہی * کچھ ایک جُدی ولایت ہی عرض طُول اُسکا
 اڑھائی سو کوس کا سِدّہ اُسکی پتھم طرف زمیں وہاں کی بیشتر ریلے اوٹ
 وہاں کثرت سی پیدا ہوئی ہن اور بکریوں کی بھی افراط ہی سوای اُسکی
 تارِ گھوڑی وہاں کی مشہور و معروف وجہ اُسکی بہ ہی کہ کسی رمائی مین
 ایک سوداگر کتنی عربِ گھوڑی دربا کی راہ سی لئی جاتا تھا اِنفا اُسکا جہار
 ٹوٹ گیا کئی گھوڑی ابک تخی پر نہتی ہوئی کاری پر آ لگی اور اُس
 مُلک مین پہنچی آج تلک اُنکی سُل اُس نواح مین باقی ہی الْقِصّہ ہوا
 اِس صوبے کی اِعتدال پر رہتی ہی جوآر باجری کی پدائش بیشتر جُناجھ
 مدار خلائی کی خورش کا اُسی پر ہی اور رِراعت ربِعی کمتر گھون بلکہ
 بیشتر غلّی مالوی اجمیر سی اور جانول دکن سی آتی ہیں اور جنگلوں مین
 یہاں کی درخت اِس کثرت سی ہیں کہ لدنِ شکار سی لوگ اکثر محروم

رُہتے ہن آم کی بھی یہہ اُفراط ہی کہ پشن سی تا بروڈہ سو کوس کا عرصہ ہی
 یکت لحت اُسکی درخت نظر آتی ہن ساتھ اُسکی آم بڑتہ مِٹھی اور
 خوش ذائقہ بلکہ کبریاں بھی حلاوت سی خالی نہن انگور و انجیر بھی علی
 ہذا اَلِباس عجب تر یہہ ہی کہ خرٹوزہ گرمی اور جڑی مین بافراط میسر
 آتا ہی اور پھول بھی ہر رُت کا اِس کثرت سی ہوتا ہی کہ بازار گلزار بن
 جاتا ہی اگرچہ درِندی اور بھی اِس نواح مین ہین لیکن چیتونکا اِس قدر
 وُفور ہی کہ ہر سال صَد سیکڑوں پکڑ لاتی ہین اور صد افکی اُنکو سِکھانی
 ہن نل بھی وہانکی خوش طاهر قوی ورنہ گران قیمت چنانچہ ایک جوڑی
 اگر پان سی رُپ سی کچھ زیادہ کو آئی تو سستی ہی اور جالاکت بھی ایسی
 ہوتی ہی کہ تمام دین مین پچاس کوس طے کرے مُطلق نہ بھکی دریا چھوٹی
 بڑی اِس صوبے مین بہت ہن لیکن نامی سارمٹی باترک مہندری بُردا
 سرستی ہرن طول اُسکا لُہان پور سی دوارکا تلک تین سو دو کوس عرض جالور
 سی تا بندر دامن دو سو ساٹھ کوس شرق رو اُمکی خاندیس غرب رو دوارکا
 شمال رو جالور اور ایدر جنوب رو بندر دامن اور کٹھایت احمد آباد پشن
 نادوت بہڑوئچ بروڈہ چانپاسر کونہرہ سورٹہ اسلام نگر نو سرکارین تابع اُنکی
 ایک سو اٹھاسی محال تیرہ بندر آمدنی اٹھاون کروڑ اٹھتیس لاکھ پوے ہزار دام

صوبہ ٹھٹھہ “ اگلی زمانی میں برہمن آباد ایک بڑا شہر یہاں کی ٹھٹھہ گاہ نہا
 قلعی مہن اُسکی چودہ سو بُرج تھی تھوڑی تھوڑی تفاوت سی چنانچہ اب
 نکت اُسکی بُرجوں اور دیواروں کا کچھ نشان باقی ہی بعد اُسکی دیوار پانی
 تحت ہوا بِالْفعل ٹھٹھہ دار الحکومت ہی دیبل ہی اُسکو کہتی ہیں فی
 الواقع ایک شہر کلان و عظیم آستان ہی دنیا کی چیزیں اُس میں ملتے ہیں
 خصوصاً موتی سواہی اُسکی اکثر سادر کی اجناس پر دستور اس مُلک کا یہ
 ہی کہ زمیندار تیسرا حصہ رِراعت کا سرکار میں داخل کری اور دو آپ
 لہوی لیکن کان نمک و آہن سی محصول دہت سا ہاتھ لگتا ہی اور چھ
 کوس شہر سی پری رن پتھر کی کھان ہی جس اندازي کا سنگ چاہن اُسی
 نکال کر ترشوائیں اور عمارت میں لگوائیں لیکن مدار کار بیشتر کشتیوں پر
 چنانچہ وہ انواع و اقسام کی جھوٹی بڑی چالیس ہزار کی قریب وہاں کی
 دریا میں تیار ہوتی ہیں اگرچہ اُسکی نواح میں شکار اقسام کا ہاتھ لگتا ہی
 لیکن گورخر و خرگوش و کونڈہ پاجہ و خوک و مرغابی و ماہی کا شکار بکثرت
 اور خوراکی وہاں کی لوگوں کی اکثر تھی خشکا مچھلی بلکہ مدار خورش کا
 اسی پر ہی یہاں نکت کہ مچھلیوں کو سُکھا تیل میں ڈال کشتیوں میں بھر اکثر

ننڊن و اطراف من لڄاڻي هُن اور لوڳ اُنڪو مول لڪر ڪهاڻي هُن پهر نل ڪو
وي داوڙن کي ڪام مين لڳائي هُن اور ڀلوه ايڪ مڇيلي بهائيت لڊيد هوتي
هي لڪر خاص اُسي مُلڪت مين وه پهي پيپ مزي دار و با حلاوت سانه
اُسڪي چار مهسي تلڪ بگڙي بهن اور ناعون من رنگ رنگ کي پهلون
کي بهتائيت اقسام کي ميون کي ڪثرت خصوصاً آم بهت خوش مره هوتا هي
لطف به هي ڪه خرنوڙي کي ريڊباڻ جنگلون من خود رو پندا هوتي هُن
ديکهي ڪي لائن بلڪه ڪهاڻي کي قابل ”ڏاڻس پهي ٿڀهي کي مشهور هُن ڪه
لڙڪون کي ڪليجي ستر ڪي زور سي تڙت لڄاڻي هُن “ اور اُنڪي ماڻن کي
ڊلون من داع دي حاڻي هُن “ ڪهاڻا تو اُن کي حضور ڪسبو ڪهاڻا لارم بهن
ڪيونڪه اُس وقت اُنڪا تير نظر چس پر چلي اُسي مار هي رهي سواي اُسڪي
ڪبهو ڪبهو آيسي حالت اُن پر طاري هوتي هي ڪه اُس وقت چڪو ديکهي
هِن هوش من وه بهن رها پهر ڪي ڏاڻي اٺار کي ماسڏ اُسڪي پاس سي
اُسڪي هاڻه لڳي هُن ڪسي حڪمت سي ايڪ لمحہ اُنڪو اڀي پڏليون کي
اندر رکي جهوڙي هي س بلڪ وه بچاره بهوش پڙا رهتا ديش آڱ پر
اُنڪو رکي ديتي هي جب وي پهيل ڪر طبائي کي صورت پڪڙ ديش نب اڀي
همجسوس من حصي ڪري ڪهاڻي هي وهان اُسڪا ڪام تمام هو جاتا هي اِنفاڻا

اگر وہ بد ذات پکڑی حائی تو لازم ہی کہ اُسکی پنڈلیوں کو چیر ڈالیں فوراً
وی دانی بکل پڑبنگی چاہی کہ جسکی جگر کو صدمہ پہنچا ہی اُسی کھلا
دنبوں خدا کی قدرت سی وہ شفا پائیگا “ اور کلیجا اُسکا بیچ جاگیا “ اور بہ
پلش چرچ کو بھی ستر کی رور سی ایسا رام کرتی ہی کہ اُس پر سوار ہو کر
دور دور تلک جاتی ہی “ بلکہ بعضی ملکوں کی خبر لاتی ہی “ اور جو
کوئی عامل چاہی کہ اُسکو اس چلن سی باز رکھی تو اُسکی کنپٹیاں داغی
اور آنکھوں میں لوں بھر کر چالیں دیں تلک لٹکا رکھی کھا یا نہ کھا
ساتھ اُسکی پڑھنت بھی اُسکی نطالیں عمل کی لٹی پڑھی نہ وہ اپنا ستر
بھول جاگئی “ اور اُس چلن سی باز آئیگی “ لیکن سسر اس پشی کی
رندیاں ہونی ہن اور مرد کم صاحبِ خلاصہ لکھتا ہی کہ مَن فی بچشم خود
ایک لڑکی کا کلیجا ایک ڈاٹن کو لیجاتی دیکھا ہی ہرچند کہ عقل میں بہن
آتا کہ جس نر من اس طرح کی عورت یا مرد ہو کہ جگر کسکی سنی
سی بدوں جات کیی بکال لیجائی اور کوئی دیکھا لیکن خدا کی قدرت
معمور ہی اُسکی صنعب سی کچھ دور نہیں نص انسان کو یہ بھی قوت
دی ہو اگر ہماری مدرکی فی ادراک بکا تو یہ لازم بہن کہ وہ حقیقت من
بھی بھوی یا اُسکی نظر من موثر حقیقی ہی ایسی بانر دی ہو کہ جس

لُڙڪي کي طرف بگاھِ بد سي ڏينگهي اُسکي جگر کو صدمه عظيم پهچي يا کوڙي
 افسون اُسي آيسا ياد هو ڪه حس مين اس طرح کا اتر هو محاراً اگر اهل عرف
 بي کليجا ليجانا يا ڪها جاتا ڪها تو مصايقه بهن سواي اسکي ڏاڏين اور ايڪ
 منر آيسا جاني هن اگر کوڙي چڪي کا پاٽ اُنکي گلي من ڌال ڪر ڏيو دي
 نو بهن ڏوٽين اور آگ من جلا ڊيوئي تو بهن جلتن * هڪلاچ ابڪ
 مڪان هي تهڻهي سي ستر کوس ڏرگا سي منسوب اُتر اور پچم من دريا شور
 کي نڍيڪ ليڪن پاني کي نا ياب اور راه کي خرابي نمرته هي علاوه اسکي بهلون
 کي رهڙي کا خوف اس لئي هر کوڙي وهان جا بهن سکتا مگر بعصي ايب
 خصوصاً سسائي بهوڻه پاس کو گواره ڪري وهان جاني هن اور پرستش ڪري
 هن عرض آبي جاتي پندره ڏي سي ڪم نهين لگي * سرڪار سرستان تابع اس
 صوبي کي دريا سنڌه کي ڪاري نڍيڪ اسکي ايڪ ٻڙ تالاب هي طول اسکا
 دو ڏي کي راه ڪتي ماهي گير اُس پر ايڪ سطح خاڪي ساڪر ساڪن هوئي هن
 هر روز ڇڻڻلن مارتب هن “ اور اني آويات گذاري هن “ اور اس صوبي
 ملتان و اوچ کي حدون سي تهڻهي و ڪم مڪران تلت شمال رو بلند بلند
 پتھر کي پهاڙ هن اڪثر بلوچن ي اور نعضي پٺاڻون ني اڀري بود و باش
 وڻهن مقرر کي هي اور اوچ سي تا گجرات جوب رخ ريتل کي پهاڙ بهتون

کي گروہ يي استقامت اُڀري وهان ٿيهرائي لکي اُنکي ريسون کي سگونت حلير
 من هي اور راجپوتون کي اڪثر قومون يي بهر سي بصر پور و امرڪوت ملڪ
 سگونت کي سواي اُنکي سوڌه و چاريجھ بلڪه بهتري اشخاص وهان آکر ساڳن
 هوئي درياؤ يي اس صوبي مين کڍي هن لکين برا دريا سڌه چانچھ اڪثر
 سوداگر ملتان اور بهر سي اساب و اجناس دربا کي راه سي ڪشمنون بر ٿئي
 مين لڄائي هن پهان نلڪ کي جبع مسافر بلڪه بڙي بڙي لشڪر ٿئي کي
 طرف غير از راه دريا بهن حائي ايسا وقت ڪم هوا هوگا ڪه حڪي کي راه سي
 لوگ اُنهر ڪو جائن ” اور پاڻي کي نا يائي و راه کي دشواري سي رنج به
 اُٿيائين ” طول صوبي ڪا. بهر سي ڪم مڪران تلڪ اڙهائي سو ڪوس عرض قصبه
 دڊن سي تابندر لاهري سو ڪوس شرق رو اسڪي گجرات احمد آباد عرب رنج
 ڪم مڪران شمال رو بهر جنوب رنج درياي شور سرڪارين اسڪي ٿئي سبوتان
 بصر پور امرڪوت چار متعلق اُنکي ستارن محال اور پانچ سادر آمدني نو ڪروڙ
 اُڻچاس لکھ ستر هزار دام

صوبه ملتان ۾ فديم شهر هي هر صنف کي اشخاص اس مين آباد اشيا يي
 هر ملڪ و هر قسم کي بيشتر موحود خريد و فروخت ڪا بازار مدام گرم رهتا

هَيَّ عِرَافِي گهوڙي ڦنڊهار کي راه سي سوناگر لائي هسَن “ اور وهان بئڇ جاتي هينَن “ جاڙون کي هوا مُعتدل گرمي کي موسم من گرمي شدت رسات کم ران وهانکي ناشندون کي لاهوري لکن سنڌي اُس من ملي هوي شطرِ جبال اور قالسين بهي گلزار وهانکي مشهور هين سواي اسکي سليقه نقلد کا اس ديار کي کارِ يگرون کو خوب هي چنانچه ندر کي چپيرون کي نقل ابي سابي هسَن “ که اصل کر دِ گهاڙي هسَن “ قلعه وهانکا خستي اور مزارِ محمود بهاءِ الدين ذکريا کا بهي ونهين سنا هي که شيخ مذکور بيتا شيخ قطب الدين محمد ابن کمال الدين ترشي کا هي پاسو پسنسٿه هيري من کوٽ ڪرور کي سچ پيدا هوا اور خورد سال تها که باب اسکا اس جهاں سي اُته گيا لکن شيخ کي طيست از بس که اچي تهي تحصيل علم من اڪثر مشغول رها “ آخر فصليت کي مرثي کو پنهجا “ پير مسافرت اختصار کي بعد ابرار و نوران کي سياحت کي نعداد مين آيا “ اور شيخ شهاب الدين سهروردي کا مريد هوا “ چند روز مين پايه خلافت کو پنهجا “ چنانچه شيخ عراقی و مير حسيني شيخ موصوف هي سي فيصيات هوي پير اُس نرنگ تي نعداد سي ملتان مين آکر استقامت کي وهان بهي نهتون تي اُس سي ايک مرثه پايا “ اور فيص اُتھايا “ کھتي هين که شيخ مريد شکر گنج مي شيخ مندوح کو کمال رط و اتحاد تها

مَدَنُون اِيڪَٽ جا مُعاشِرَتَ کي آخِرَ ماہِ صَفَرِ کي ماڻَوِين کُو سِنِ چَهِ سَوَ پَيَسَئَہَ
 ھِجَري مَن کِسي پيرِ مَرَدِ تُوَرانِ بِي اِيڪَٽ خَطِ مَہِري لاکرِ اُسَکي فرزندِ شَیخِ صَدَرِ
 آلَدين کي ھانہَ مَن دِيا اورِ اُنَسي گھرِ مِینِ جاکرِ شَیخِ مَرحُوم کُو گذرانا پَڙھي
 ھي اُنَسي حانِ بَحَقِ تَسْلِمِ کي وِڻَہِن اُسَکي گھرِ سي عَلِ اُڻا کَہ دوستِ دوستِ
 سي مِلا سِوايِ اُسَکي اورِ بَہي حِکاياتِ عَجِيبِ و غَرِيبِ اُسَ نُرُوتِ کي
 زبانِ زَنِ خَلایِئِ ھَن نَعَدِ اُسَکي شَیخِ صَدَرِ آلَدين اُنَکا قايِمِ مقامِ ھُوا اڪثرِ
 اشخاصِ اُسَکي بَہي دايرَہُ بَعتِ مِینِ آئي بَلِکَہ بَعْضِي تُو صاَحِبِ حالِ و فالِ
 ھُوئي نِدا نِ سِنِ ماتِ سَوَ تُو ھِجَري مِینِ اُنَسي بَہي اِسَ سَرايِ فاني سِي رَحَتِ
 ھَسَتي باندھا پَھرِ شَیخِ رُکنِ آلَدين بِي بَہي طَريقَہِ اُڻي بابِ دادا کا مُدَتِ حَياتِ
 مِہِنِ بَحوُوبِ جاري رکھا “ آخِرِ کارِ مَشرِ بعا کا رِستا ليا “ اورِ شَہَرِ مَذکورِ مِینِ
 مَدَنُون ھُوا “ سِوايِ اُسَکي بَہتِ سي بُرُزگُون کي مَرارِ پُرِ اَنوارِ اُسَ شَہَرِ مِینِ
 زيارتِ گاهِ خَلایِئِ ھِینِ اورِ شَہَرِ مَذکورِ سي چارِ کوسِ کي تَعاوُتِ سَيِّدِ رَينِ
 اَلعائِدِين کي دَرگاہِ سُلطانِ سَروَرِ پَٽا اُسي بُرُزگِ کا ھي وھانِ بَہي گُرمون مِینِ
 چارِ طرفِ سي لوگِ زيارتِ کُو آتي ھِين کَپي روزِ بَہِترِ بَھاڙِ رَھَتي ھي اورِ
 چالِسِ کوسِ وھانِ سي پَري مَغرِبِ رُوِ دَرِيا کي اُسَ پارِ اِيڪَٽِ پَھاڙِ کي دامنِ
 مَن بُلُچُون کا شَہَرِ سُلطانِ سَروَرِ وِڻَہِن مَدَنُون ھي کَپَتي ھِين کَہ سَيدِ مَرحُومِ

ابتدایِ شباب سی عبادت و ریاضت میں رہا تصفیہٴ باطنی اُسکو حاصل ہوا
 اتفاقاً ایک واردات ایسی در پیش ہوئی بسبب اُسکی ایک قوم سی لڑکر
 اپنی بھائی سمیت شہید ہوا پھر اُسکی اہلیہ بھی اُسکی عم من مر گئی بلکہ
 ایک لڑکا خورد سال اُسکا رانا کو مشہور تھا اُسے بھی والدین کا ساتھ دیا اور
 سب کی سب ونبین دفن ہوئی لوگ وہاںکی اُنکی مدفن کو مرار شہد کہتی
 ہیں اتفاقاتِ حسنہ سی ایک سوداگر قندھار سی ملتان کو جاتا تھا جس وقت
 اُس بزرگ کی مزار کی سردیٹ پہنچا اُسکی اوت کا پاؤں ٹوٹ گیا وہ پچھارہ
 گھنٹا پہلے کہ بوجھ کس پر لادی آخر مرار شہد پر جا کر منت مانی فی الفور خدا
 کی حکم سی پاؤں اُسکا ٹوٹت ہو گیا تاجر ی اسی وقت نذر چڑھائی ہو
 اوت کو لندکر وہاں سی راہی ہوا یہ قصہ اطراف و اکناف میں پہلا اور اکثر
 فی سنا پھر تو مزار اُسکا ایک خلق کی زیارت گاہ ہو گیا علاوہ اُسکی ایک اندھا
 دوسرا کوڑھی بیسرا نا مرد انہوں فی وہاںکی مجاوری اختیار کی تھی اس واسطی
 کہ اچھی ہو جائیں چنانچہ قدرتِ الہی سی بہنوں شخص تندرست ہوئی
 اس بات سی اور بھی خلق کا اعتقاد بڑھا اعرض ہر طرف سی ایک خلق
 وہاں زیارت کو آتی ہی “ اور نذرین چڑھائی ہی ” خصوصاً جاڑونکی بکٹی
 نور نور سی لوگ آتی ہیں یہاں تلک کہ ملتان سی اُسکی مرار تک

چاليس کوس کا فاصلہ هي کوب رستا آدمون کي بهيتر سي خالي بهين هونا هر جاگه جنگل من دنگل هي دنگهي ديتا هي * اور فئهه* اوچ مين قدر شيخ جلال ابن مسد محمود ابن سيد جلال بخاري کي هي مخدوم جهابان اسکو کهي هين سن سات سو سات هجري من شب برات کو وه متولد هوا هرچند که جابشين و مرید اپني باب کا هي لکن شيخ رکن الدين ابو الفتح سهروردي سي بهي بهت سا فايده اسي پايا هي بعد اسکي دهلي مين آکر شيخ بصير الدين چراغ دهلي سي برئه قص اٹھايا آخر چهار شبي کو ايعاقا عند قربان بهي اسي دن بهي وفات پاي ملنگ و جلائي فخر اسکي خاندان کي مرید هين اور * شهر پتن که اجودهن بهي اسکو کهي هين ديپال پور کي وه سرکار هي ملتان کي پورب طرف وهاں شيخ فرید شکر گنج ابن شيخ جلال الدين سليمان فرخ شاه کابلي کي اولاد وطن انکا فئهه گهنوال ملتان کي رديکت ابتدائي جوان مين طالب علمي کړي ملتان مين وارد هوا ايعاقا خواجه قطب الدين بختيار کاکي سي ملا اور قص اسکي صحت سي برئه اٹھايا آخرش همراه اُنکي دلي مين آکر کمنه ارادت اپني گلي مين دالي “ دولت ادي حاصل کي “ اور نصي کهي هين که بموجب حکم خواجه ملتان سي قندهار و سيستان کو حاکر علم تحصيل کما بعد اسکي دلي مين آکر اسکي خدمت

میں مشرف ہوا پھر ریاضتیں سخت سخت عبادتیں شاق شاق بجا لایا “ اور خواہش نفسانی سی یک لخت ہاتھ اٹھایا “ چند روز کی بعد خواجہ سی رخصت ہو کر ہائسی میں آیا اور سکونت اختیار کی جو کہ خواجہ قطب الدین فی وقت رحلت فرمایا تھا کہ خرقہ و عصا و غیرہ جو کچھ کہ مجھ کو پر سی پہنچا ہی اُنکو شیخ فرید کی حوالی کیجیو یہ سنکر وہاں سی پھر دلی میں آیا اور اُس امامت کو لیکر شہر مذکور سی چل نکلا جب پشن میں پہنچا مُوطن ہوا وہاں بھی ایک عالم اُس سی فیص کو پہنچا مشہور ہی کہ اُسکی نگاہ کی تاثیر سی خاک کی تودی کی تودی شکر ہو گئی تھی اسی سبب سی لعب اُسکا شکر گنج ہوا بدان پانچویں محرم کو ہفتی کی دین چھ سو ستستھ ہجری میں پشن کی بیچ مُلک عدم کا راہی ہوا قصہ کوتاہ سرکارِ دہلیاں پور میں دو قوم ڈوگر و گوجر سواي اُنکی اور بھی قومیں کہ تہرد و رھڑی اُنکی شہرت رکھتی ہی ساکن ہیں جب برسات آتی ہی مٹلی و بیاہ دونو دریاؤ کئی فرسخ پھیلتی ہیں سرکارِ مذکور کی محالوں کی زمین پر اکثر اوقاف ایک سطح آب ہو جاتی ہی غرض ہر سال وہاں طوفان آتا ہی “ اور طوفان نوح کو یاد دلاتا ہی “ پھر جس وقت دریاؤ ہٹ جانا ہی رطوبت و طراوت کی باعث ایسا گنگان جنگل ہو جانا ہی کہ پیادہ بھی راہ نہیں چل سکتا

سَوار ڪا ٿو ڪيا مَقْدُور اِسي سبب اُس ديار ڪو لڳي جڳل ڪهڻي هِن آوَر
مَقْسِدِ مَذڪُور اُسيڪي پناه ڪي سبب آوَر اِس باعِث ڪه دَرِباوُ ڪيئي ٿڌي هُوڪر
اُنڪي مَساڪِن مِين ٻهڻا هِي رَهَرُڻ و دُزدي نَدَهَرُڪ ڪَڙي هِن اُمرا و حُڪام
پادشاهِي سي اُنڪي تَنبِه فرارِ واعي هُو ٻهين سَڪَني جاڙا اُس ديار مَن مِياه
گرمي بَشَدَت خَرِب مَن زِراعت جوآر ڪي رِبِيع مِين گهڻو ڪي بَحوئي هُوتِي
هِي آوَر مُلتان ڪي پَچَهم طرف پانچ ڪوس ڪي نفاوَت سي دَرِباي چاب پَر
بَلُوجُونِڪا مُلڪ هِي اُس مِين اُنڪي دو سَردار ايڪ ٿو داودي ڪه بَس هَرار
سَوار آوَر مَچاس هَرار پِياڌه اُڀي ساڻه رَهَڻا هِي ٿوَسرا هُوت ڪه بَس هَرار سَوار
بَس هَرار پِياڌيڪا سَردار تها دونو آپس مِين مُخاصمت ڪي سَنب اُڀي اُڀي
سَرحدَ پَر اَڪر اَڪر لڙا بَهرا ڪَڙي تهي ليڪن پادشاه ڪي جادَه اِطاعت سي قدم
ٻاهر ٻهين دَهري چنانچَه پيشڪِش مَعْمُولِي هميشه حُصُورِ اَعْلِي مِين پُهڄائي تهي
آوَر اُڀي اُڀي مُلڪ ڪو نَصْرُف پادشاهي سي بچائي وڪل بِي هَر ايڪ ڪي
طرف سي صُوبه* مُلتان ڪي حُصُور حاضِر رَهَڻا. تها ڪه احڪام پادشاه ڪي آوَر اُمَر
صُوبه دار ڪي بَحوئي بجا لاري تَغائُل شِعارِي و سَهَلِڪاري ڪا شِوءَ اِختِيار بَڪري
عَرَضِ وِلايَت بَلُوجُونِڪي نِيت آباد آوَر زِراعت ڏونو فِصلُون ڪي اُس مِين باِئراط
هُوتِي بِي حاصِل بِي عِللي هَذا اَللِياس سِواي اِسڪي چورون آوَر رَهرون ڪا وهل

گدر نهين“ ڪهڻي هين ڪه ملتان ڪا ملڪ سُلطان علاءُ الدّين ٿاڻي کي سلطنت
 من ڊهلي کي علائقي ٻڪل ڳيا تها اور اُس پر قوم لنگاه مُصَرِف هُوي نهِي پهر
 سُلطان حُسين لنگاه حاڪم ملتان ني اُڀي حُڪومت من جب ملڪ مُهراب و
 عَيره بلوچون ڪو ڪمڪ کي لُئي ڪم مڪران سي بلوئا ڪڙور ڪوٽ سي دهنڪوٽ
 ملڪ اُنکي جاگير مين ڊيا بلڪه اڪبر کي عهد سلطنت من بهي راجا ٿوڙل
 مل ديوان نادرشاهي ني اُس ولايت ڪو بلوچون هين پر مُتَعين رُڪها اور خراسان
 و هندوستان کي ما بين ابڪ لشڪر جرار مُتَعين ڪيا سواي اسڪي اُنکي حدون
 من ايڪ ديوار مُسَحڪِم بنا کي جنوب رُخ ملتان کي * بهڪر ايڪ قلعه
 نهايت من اور بهت سڳين هي ڪُتب توارنج سائق مين نام اسڪا منصوره
 ليڪم ڳي هين ڳڙه اتقاق بهي ڪه دريائِي سِنڌه پنج رود پنجاب سي ملڪز
 فريب اسڪي پهنجا پهر دو ٿڪڙي هوڪر بقدر ايڪ حصي کي قلعه مذڪور کي
 اُتر طرف ڳبا اور بقدر دو حصه دهن طرف غرض مُحڪمي اور مضبوط اسڪي
 اطراف مين مشهور هي هرچند فوج ڪثير هو پر اُسي لي سڪي گرمي کي اُس
 ديار مين افراط اور بارش کي قلت ميوه بهي اقسام ڪا پاڪيره و لطيف هوتا هي
 ليڪن ايڪ جڳل ل و نقي بهڪر و سوي کي ما بين واقع هي گرميون مين
 تن مهيني نلڪه باد سموم وهان چٽي هي جب دريائي سِنڌه ڪڍي برس کي

نعد دنگن کي طرف سی شمال کي جانب آتا هي ديهات اُدھر کي خراب هو
 چاڻ هين بناير اسکي چهتر کي گهرون مبن ناشدي وهانکي اوقات گذرائي
 هين رواج پکي عمارتون کا کم هي طول صوبي کا فروز پور سی سوسٽان نلک
 چار سو کوس و عرض خطر پور سي جلير تلک ايک سو پچس کوس اور
 جو ٿئي کي اُس مبن ملاين تو طول کي مڪران تلک چه سو ساڻه کوس کا
 ٿههتا هي شرق رو ملا هوا سرکار سرهند سي عرب رو اسکي کي مڪران شمال
 کي طرف پشور جنوب کي سمت صوبه اجمير ملان و ديپال پور و بهکر تين
 سرڪارين تابع انکي چيائوي محال آمدني چوبيس کٽوڙ چيائيس لک پچين
 هزار دام

صوبه لاهور: قديم شهر هي راوي کي کنار ڪٽي هين ڪه راجا رامچند کي
 بيهي بلوئي ماسي آباد ڪيا اور نصي پٽارنجن من نام اسکا لهور و لهور ٿي
 گئي هين جب ڪه آسمان کي گردش سي نعد گذري ڪٽي تورو کي آبادي
 اسکي ويران هوي اور تهوڙي سي نشان گهين گهين ره گئي تب دار الحڪومت
 اس ولايت کا سيالکوٽ ٿههرا بعد اسکي جس وقت سلطان محمود غزنوي في
 هندوستان کو فتح ڪيا ملڪ آياز ڪه اسکا منظور بها اس شهر کي آباد ڪري پر

مَتَوَجَّهَ هُوَ بِهَانِ بَلُكْ كِه اِيكْ پَکَا وَلَعَه بَناکَر نَتِي سِر سِي شَهَر آباد کي پهر
 سُلطان مُحَمَّد کي فرزندون مَن سِي خُسَرَو شاه وَ خُسَرَو مِلک دُوبون ناپ
 ستون يِ باره اِس وِلَايَت کو فَتْح کَرکِي لاهور کو دَارِ اَسْلَاطَت کي عرض اَتَهِتِيس
 برس تَلک دَارِ اَلْحُکُومَت سُلطان مُحَمَّد کي اولاد کا رها بَعْد اُنکي کِسي هِنْد
 کي بادشاه نِي اِس شَهَر مِين اِسْتِقامَت کِي سَسب اِسکي يِ رَوْن پهر هو. گَبا
 آخِر اِيکْ مَدَت کي بَعْد تانار خان سُلطان بَهلول کي اِيکْ اَمير يِ دَارِ اَلْاَمَارَه
 اِسکو مُعَرَّر کي اُسکي بَعْد نادر بادشاه کي سَتِي کامران مَرِرا يِ وهان نُوَد وِ باش کي
 پهر تو آبادي اِسکي زياده بَرَه گِي بَعْد اُسکي اَکَر يِ اُپني عَهْدِ سُلطَت مَن
 اِسکي آبادي پَر تَوَجَّه فرمائي اَوَر اِيکْ شَهَر پِناهِ خَشِي اِسکي گَرْد نِمايِ بَلکِه
 اِيکْ دَوْلَتخانَه بِي تَعْمير کِيا وَ اِسکي رَوْتِ کا مَوْجِب زياده تر هُوَ پهر نُوَر
 اَلدِن مُحَمَّد جِهانگير يِ بَرِي بَرِي عِمارتَن ساکَر اِيکْ مَدَت نَزولِ اِحلال فرمايَا “
 اَوَر رَوْتِ کو اِسکي زياده بَرَه اَيَا “ جُناجِه وي عِمارتِن عالَمگير کي وَقت تَلک
 بِي مَوْحُود تِيس سِوای اِسکي کُجَه کُجَه عِمارتَن حَوِيلِيان شَهزادون يِ بِي شَهَر
 مَدکُور مِين نِياد کِن بَلکِه اُمَرايِ والا شان يِ بِي خُصُوصًا عِمارتِ اَبُو اَلْحَسَن
 آصف خان اِن اِعْتِقَادِ اَلدَوْلَه کِي نِهائِن رِينَت بَخش هُوي اَوَر شاهجِهان کي
 بِي بادشاهت مِين آبادي اِسکي دِن دِن بَرَه کِي جَب عالَمگير کا وَقت آيَا

سب دريائي راوي آيسا چڙها ڪه شهر ڪي اڪثر ناعات و عمارات ڪو صدمه
 عظيم پهتجا تب بادشاهه في چوڻهي سن جلوسي سن ارشاد ڪيا ڪه ايڪ باندو
 مستحڪم بنائين ڪه عمارات ڪو بار ڏيگر اس طرح ڪا صدمه نه پهتجي فرمان
 بردارون في بهي ويسا هي باندو مضبوط ڪوس بهر ڪي طول ڪا باندو اور اڪثر
 جاگه سينه سان پکي دريا مين بنا ڪر ڪناري ڪو خوش اسلوب ڪر ديا بلڪه عمارتن
 پکي پکي اور حويليان اچي اچي لب دريا ساڪر شهر ڪو بهي صفحو تصوير
 بنا ديا عرض چوڻهي سال ڪي شروع سي چاليس برس نلڪت هر سال مرتب
 و تعمير اسڪي سرڪار والا سي هوتي رهي اور منلڪ ڪيتر خرچ هوا ڪي پهر نو
 يه محسسه بنياد يڪ دست آباد هوا لوگون ڪي ڪثرت اور هر مندون ڪي بهائيت
 آيسي ڪم ڪسي شهر مين هوڻ هوڻي مغلبي و ننڍدستي ڪي دروازي بڪ لحت
 مقفون “ اجناس هفت ڪشور بلڪه اشياي بحر و بر بافراط موجود “ خريد
 فروخت لبل و بهار “ لين دين ڪا هميشه گرم بازار “ اگرچه ڪوچه و بازار
 مسجد سي خالي نه ٿا ليڪن دريا ڪي ڪناري ماعبل دولخانه عالمگير ڪي ايڪ
 مسجد سنگين عالیشان آيسي تعمير هوتي حسڪي بنا پر پانچ لاکه رپ صرف
 هوتي سواي اسڪي شهر ڪي بچون بچ وزير خان عرف حڪيم علم الدين
 شاهجهاني في ايڪ جامع مسجد آيسي خوش قطع بنا ڪي ڪه شهر ڪي رون

نو چنڊ هو گئي مرار بهي اڪثر نرنگن کي شهر مين هس خصوصاً پير علي
 خجوري ڪه جامع فيصلت و ولانت تها وه بهي ونهين آسوده هي ليڪن آنا اس
 نرنگ ڪا عرس سي لاهور مهن سلطان محمود کي سانھ هوا بلڪه سلطان ممدوح
 ڪا عقده به هي ڪه صونه مذکور کي فتح اُسکي يمن قدم سي هوي اور مقبره
 جهاڳير بادشاه ڪا دريائي راوي کي اس پار شاه دري کي متصل وابع هي لگا
 هوا اس سي مقبره آصف خان انو الحسن جهاڳيري ڪا اگرچه حواشيء شهر
 من باغ اڪثر پر فضا هين ليڪن باغ شالامار ڪه شاه جهان ني نعل باغ ڪشمير
 کي سايا هي اُسکي سيري اڪثر خاطر سته ڪو شڪتگي اور دل پڙمده ڪو نارگی
 هوي هي جب ڪه احوال دار السلطنت ڪا قدري لکهي مهن آيا لازم هوا ڪه
 ڪجهه ڪجهه قصات ڪا بهي تحرير ڪيجي * جالندهر ايڪ فصبه قديم دوايي مين
 هي شاه ناصر الدين ونهين مدفون هوا “ اور مرار اسکا زيارت گاه خلايق ٿهرا “
 خصوصاً گرميون مين اڪثر اشخاص وهان زيارت ڪو جاتي هين “ اور بيازين
 ندرن اُسکي قبر پر چڙهائي هين “ ڪنهي هين ڪه شيخ مرحوم اني وقت مين
 صاحب ولایت و خلاصه اهلي رياست تها اور مرار شيخ عبد الله سلطان پوري
 ڪا بهي اُسي کي نواج مين هي ڪمالات و حالات اُسکي مشهور و معروف
 خطاب اسکا سليم شاه کي سلطنت مين شيخ الاسلام نها پور همايون و انبر کي

عہد میں مُحَمَّدٌ الْمَلِکُ تھرا اور اُسی دواہی میں ۛ، بجواڑہ بھی ایک پُرانا
 قصبہ ہے سرِ بَصا و نائے ڈوریہ پُختولہ جہونہ سُبَد چسہ پٹکا سُنہری آئچل
 دار وہان کا ہند میں، مشہور ہے لیکن چہنٹہ سُلطان پور ہے میں خوب
 چھٹی ہے بلکہ نادلہ، بھی ونبین کا بہایت چمک کی سانہ ہوتا ہے اور
 دواہی میں * ہیست پور بھتی ایک پرگنہ ہے وہانکی گھوڑی عراقی کی مانند
 ہوئی ہیں چائچہ نعسی، نعسی دس دس پندرہ پندرہ ہزار رپی کو بکتے ہن
 اور بھتی ہست پور کی مُعلقات سی، جگت گوردھر گوند ایک مقام ہے
 اُس میں ایک باغ بہایت پُر فضا ۛ اور ایک تالاب بہت خوشنما ۛ سر
 کی، فائد اور دبد کی، لایں ہے چائچہ بساکھی کی دس وہاں ہرارون، آدمی
 جمع ہوئے ہیں اور اُس سے دو نین کوس پر ۛ، رام نرنہ ایک بڑی، پرستشگاہ
 ہے ہونڈ وہانکی، بھی پرستش کا نتیجہ تواب عظیم جانی ہیں کئی کوس وہان
 سے ۛ پتالہ ایک فصہ، دلگشا اور معمورہ خوش آب و ہوا ہے بسانی والا
 اُس، شہر کا راہی رام، دیو بھتی ہے کہ کپور تھل، کا زمندار اور، اپنی، قوم کا
 سردار تھا مشہور ہے، کہ سانی اس سنی ایک، مُرتبہ پنجاب میں اس طرح کا
 طوفان، آیا کہ، مسلح سی، چناب نلکت تمام زمین سطح، آب ہو گئی سبب
 اسکی عمارتیں ٹھگن اور بسنیاں خراب ہوئیں بلکہ ہرارون دی، حیات بھی

دُوب کر هلاکت هُوي. چُناڻچِه طُوفان کي جايکي نَعْد بهي اِبت مُدت يِه سررَمسن ويران پُڙي رهي. نَعْد ايک عُمَر کي نَعصِي نَعصِي جاڻه آباد هُوي لکِن مَعِل نَلڇي و کابلِي، از بس کِه هر سال پنجاب پر دَوڙا کُڙي نهي اِس جِهت سي يِه وِلَايت مُدتون خراب رهي زِراعت اِس مِين بُهت کم هُوڻ تهي حاصل بهي چُنداڻ نه تها جب، سُلطان بَهلول لودي کا وُقت آيا تب تانارخان صُوبه دار لاهور کا هُوا اُور اُس سي. راڻي رام ديُو بهتي يِ تمام پنجاب کو نو لاکھ ٽکي پر اِجاري ليا اِتفاَقا اِبيسي. وارِداَت در پيش هُوي کِه راڻي مَذکور مُسلمان هُوا اُور يِه هي اُسکي پيش آمد کا باعِث تها نَعْد اِسکي آڻه سو بَشْتَر هَجري اُور پَنڌره سو بِيَرِکُرماجِي. مِين خان مَوْصُوف کي اِجارت سي پتالي کو کِه مَحْص ايک، جَنگل تها آباد کِما وَجِه تَسْمِيه اُسکي يَنه هي کِه شَهر کي نُناد کي وُقت ده شُکِي هُوي نهي. سبب اِسکي جاڳه بدلي مَرِيست هي اُسکي ايک پُشتي پر بنا اُسکي پير ڏالي اُور پَنالا پنجابي زبان مِين مُبادلي کو کُهي هِين اِس واسطي قُصبه مَذکور کا يِهي نام رکها پير بُهت سي جَنگل کُٿواکر گاُون سائي کهيَت بوائي آخِر ايک پُرگنه مقرر هو گيا چُناڻچِه تحصيل اُسکي اُورنگزيب کي وُقت مِين تو مَنج قارُون سي بهي کُچھ اَنزود تهي اَلِقَصه قُصبه مَذکور اِنْعِدا مِين، چُنداڻ آباد نه، تها شَمشِير خان، خوجه اُکبر کي وُقت جو

وہاں کا کٹوڑا ھوا اُسی ایک مکاں حاکمِ بيشن "اور تالابِ لطيف و باغِ وسيع
وہاں بناکر روس اُسکي دو چنڊ کردي " پھر دس دس آبادي بڑھي گئي " "
بہاں تک کہ ایک شہرِ معقول ھوا بعد اُسکي شيخُ المشايج کٹوڑي ي ايک
عمارتِ بہت اونچي اور پھلواړي بہت خاصي باني اُسي آبادي کو اور ترقي
دي " اور بہارِ تازہ بخشي " پھر اورنگ زب کي وقت وزيرِ خاں عرف
میرزا محمد خان جب امين ھوا اُسي عالم گير کي بارھويں سنِ جلوسي ميں
تمام دکانين نارار کي پختہ کر دین اور ناکی راڻي اور سجانِ سنگ دويں
قانون گوں ب بلکہ اُنکي بيٿون ي پي کتي مکانات پر فضا بنائي سواي اُنکي
ابک کارواں سراي اور پڑ پي بنا کيا بعد اُسکي فاضلي عبدالحی ي عمارتين
سگين و رنگين بائن ساتھ اُسکي ابک نارار کارواں سرا پي بہايت وسيع اور
ايک مسجد جامع مرتبہ رفيع سواي بلکہ ايک باغ پي بہت بڑا دلگشا
بنوايا پھر تو شہر کي روس چوگي ھو گئي " اور آبادي حد س زيادہ بڑھي "
بعد اُنکي گنگا دھر ھيراند کي بيٿي ي ايک پکا گوا شہر کي بازار ميں کھدایا "
ساتھ اُسکي ايک باغ معہ باولي سواک شہر من لاھور کي رستي پر بنایا " عرض
دويں مقامون کو آترو بخشي " اور وہاںکي باشندوںکو بلکہ مسافرون کو راحت
دي " از بس کہ دويں کا پانی آب گنگا سي مساوي ھي بسبب اُسکي اُنکي

پاڻي ڪا ٿا وڻڻ گڏاهڙ مشهور هُئا اڱرڇه اُڀارِ شَهرِ مينِ ناغِ يي شُمارِ وڳلارِ پُر
 بهارِ هينَ لَکِن. امرِ سَگَ فابون گو نِي اِيکَ ناعِ شالامارِ کي مُشانِهَ بهابَتِ
 مَطُوعِ و دِلچُسپ. بابا اور اُسکي نَسِ مدرجِي رُکهي اُوڀرِ ڪا درجِه شَمِشَرِ خان
 کي تالابِ پَر مُشَرَفَ هَي اَلَقَصَه اُسکي مَيرِ کُوي عَم نِهِن حِسي بَينِ کَوي ”
 اور اُسکي ديدِ سِي طِيعَتِ کِسکي کُهي سرِ بَينِ هُوي ٻُ. سِوايِ عِماراتِ و
 باعاتِ کي اندرِ شَهرِ کي اور باهرِ اُسکي اطرافِ مِينِ بَهِتِ سِي مَرَدانِ خُدا
 آسودِه هَين اُنَهن مَن سِي شَهابُ، اَلدِّينِ بُخاري و شاهِ اِسماعيل و شاهِ نِعْمَتِ
 آلَهِ و شَيخِ آلَهِ دادِ هَين کِه هر اِيکَ اُنَهي عَصْرِ مِينِ اَهْلِ کمالِ و صاحِبِ
 حالِ تها اور وِهان سِي دو، کوسِ پَر مَوْضِعِ * مَسالِي اُس مَينِ مَرارِ شاهِ دَرُ
 اَلدِّينِ ڪا هَي سِلْسِلَه اُس، عَرِيذِ ڪا پيرِ دَسْتِگيرِ کُو پَهَنچا هَي چارِ کوسِ پَنڌالِي
 سِي * دِيبالِ ڏالِ اُس مَن درگاهِ شاهِ شَمْسُ اَلدِّينِ دَرِباڻِي کي هَي اُس بُرُڙگِ
 کي بَهي کراماتِ و خُرَقِ عاداتِ، زبانِ زَنِ خلائِقِ هَين چُناڻجِه اُسکي حِينِ حَياتِ
 کي اِيکَ سُرُگدَشْتِ يِه هَي کِه اِيکَ هِنْدُو دِيبالِي نامِ بَڙا راسِخُ اِلْعِتقادِ تها
 حِ گنگا کي نَهان ڪا مَوسَمِ آيا اور هِنْدُو وڻکي گُروَ کي گُروَ جاني لَکي دِيبالِي
 نِي بَهي اُس بُرُڙگِ سِي رُخَصَتِ مانگي اُنَهي فَرمايا کِه جَب رُوزِ مَهِوَدِ آوي
 ، مَجهِي يادِ دِلِاِيو چُناڻجِه جَب وَه دِنِ آيا دِيبالِي ڏي عَرَضِ کي فَرمايا کِه آئَنکَهن

بند ڪر ڇڏيائين ڪنن. اڀي تڏهن گنگا کي ڪناري ڀر ڏيکيا اور بهائي نندن سي
 ملاقات ڪرڻي اُنکي ساڻهه بهايا اُنهن تي بهي اُسي ڏيکيا پهر جوڻهن آنڪهن
 ڪھول ڏين اڀي ٻين اُس هادي کي مجلس مٿن پايا نهايت حيران هئا جب
 ڪه اُنکي بهائي بند اڀي اڀي گھرو مٿن آئي اور اُسکو وطن مٿن ڏيکيا هر
 ايڪڻ تي ڪها ڪه ڏيپالي همارا شريڪت ٿيا چنانچہ باهم گنگا مٿن بهائي بهي ٿي
 ليڪن مراجعت کي وقت هم سي پش قدمي ڪرڻي ٻه ٻهئي بهانچا هم پڇهي
 آئي آخر اُٿر حقيقت حال سي وافت هئي؛ اور ايڪڻ مدت دريائي حيرت
 مٿن غرق رهي؛ ٻاڊر براس سي ٻه هي ڪه اُنکي اڻڦال ڪي. چند سال بعد
 ٻڙهيون تي ڪلانوڙ کي حاڪم کي حڪم سي. سرس کا درخت ڪه اُنکي قبر کي
 نزديڪ ٺهيا. اُسي ڪاٺ ڪر عمارات کي واسطي ٿڌي ٿڌي ڪها ايڪا ايڪي ايڪ
 آواز هيبت ٻاڪ آئي اور زمين وهانڪي ڪاٺي، لڳي پهر اُس درخت کان
 خود بخود اُٿهه. ڪهڙا هئا ٻڙهي اس سانحي سي ڌڙ ڪر بهانچ ڪي وهه ٿهڻهه پهر
 سر سهر هئا اس واردات تي اطراف مٿن شهرت پڙهي؛ اور خلن کي رجوع
 ڏيانه هئي؛ غرض ابتلڪ بهي اُنکي درگاهه جهڙي ٻڙون کي زيارت گاهه هي
 هر جُمرات کو وهان بهيڙ هئي هي خصوصاً نو چنڊي جُمرات کو نو زن و مرد
 بکرت نور دور سي بهي آئي هيٺن؛ اور ٻڌين، نسَم، نسَم کي چڙهائي هنن؛

بلکہ انہی مظلوموں پر، بذریعہ ہستی ہنس اور مُرادیں پاتی ہنس پر اچنبھا زیادہ بہہ ہی کہ اُس بُزرگ کی، درگاہ کی خادم ہندوہیں دیپالی کی اولاد سی ہر چند اہلِ اسلام فی چاہا کہ، اُس حماقت کو وہاں سی دفع کریں اور اس خدمت کو چھین لیں پر کچھ، پیش رفت بہوا چنانچہ عالمگیر کی وقت تلک نو محاورہ بھی لوگ تھی اب کی، خدا جانی قریب اُسکی ۛ دھیان پور ایک مکان ہی وہاں دانا لال ابک، درویش بڑا موحّد صاحب کمال، رہتا تھا نا وجود اُسکی، سلیقہ تفریر کا بھی، اُسکو خوب تھا چنانچہ وحدانیت و معرفتِ الہی اس خوبی، سی بکّان کرنا تھا کہ سامعین، حظِ وافر اُٹھاتی تھی ۛ اور اُسکی کلام کی سنی، کو اکثر کوفات آتی تھی ۛ اور نظمِ ہندی، بھی اُسکی اس مضمون کی، بہت ہی بلکہ اکثر اشخاص اُسکو ورنہ وظیفی کی، طور سی پڑھتی ہیں اور بہت سی خاص و عام اعتقاد اُسی رکھتی ہنس کہتی ہنس، کہ دارا شکوہ کی اُس بُزرگ سی، بیشتر، ملاقات بھی اور کلمہ و کلام عارفانہ بھی باہم اکثر رہتی تھی چنانچہ، چندرتھان منشی شاہجہاں فی طرفین کی جواب و سوال کو جمع کرکے، ایک مکتوبِ عبارتِ فارسی میں بہایت مربوط لکھی ہی بارہ کوس پتالچ سی راوی کی کباری ۛ بابا نانک کا مکان ہی عالمگیر کی وقت تلک اُسکی اولاد و نہیں، رہتی تھی، غرض انہی وقت، مین وہ بڑا جگرہی تھیشی دھرمی تھا

ھندوؤن کی اکثر قُرفی اُسکی کرامات کی وائِل ھن خُصُوصاً سِکھ اُسکو بُت مانتی ھن اور اِنیتون مبن ایک فِرہ نانک پننھون کا جو ھی اُسکا سِلْسِلہ اُسی کو پُہنچتا۔ ھی بُت سی دُھری اُسکی جن سی وُحْدانیت و معرفت تِبکی پڑی ھی مشہور ھن چُنائِچہ اکثر اہل مذاق اُنکو دُوق شوق کی حالت مین پڑھتی ھن۔“ اور آئسو اُنکی تِبک پڑی ھن “ قِصہ کوتاہ پندَرہ سَو چہنسن۔ بَیڑِچکرماجیتی مَن مُطانن چسکی آتھ سَو چورائوی ھجری مَن تلویدی کی بیچ یہ تپنی بیدا ھوا اور وِہن اُنہی نانا کی گھر مین پلا لیکن لوکائی ھی اُسکو جب تب کا دھبان تھا رام سی دس رات لو لگائی ھی وھتا چُنائِچہ آثار فقر کی اور کُشف و کرامت کی اُسی مَن اس سی ظاہر تھی اور اکثر اشخاص اُسکی مُعتدِ آحر بُت سی مُلکون کی سر کرکی پٹالی مین آیا وُہن کُخدُدا ھوا اور قُصبہ مذکور کی ایک گاؤن مَن دریا کِباری وھا اِخیار کیا از س کہ شہرہ حق شناسی اور خُدا پرستی کا اُسکی مُلک بملک پھنچا ایک عالم اطراف ممالک سی آکر اُسکا مُرید ھوا چُنائِچہ ایک گویا مَدانہ نام اُسکا بڑا مُقرب تھا وہ اُسکی اکثر دُھری اِس لُطف سی گانا “ کہ ایک عالم رِجھہ جاتا “ بلکہ اُسکی کمال کا اِعتقاد لانا “ بدان وہ تپشون و ریاضتیوں کا پشوا سلیم شاہ افغان کی عہدِ سلطنت مین ستر برس سی کُچھ

اوپر هوکر سَکَنٿَہ ناسِي هُوَا اَکَرِجَہ لَکھِمَداس اُسکا بيٽا سُپُوت تها ليکن جوڳ
 کي دُولت حو اُسکي سِمت مهن نه بهي اُلهه نام کهٽري کوکھ اُسکا خاص
 مُصاحِب تها گُرواَنکد خطابت ديکر مَرتي وُت اُپا فائِم مقام کَرگَا وَ تَمره برس
 اُسکا چا بِشن رها جب مَرتي لگا لا ولد تها بنار اُسکي اُپي داماد کوکھ اُسکا
 اَمرداس نام تها حليفه کي اُن ني بهي نائِس برس تلک سَرِشٽه مَهر کا جاري
 رَکھا “ اُور ايک خَلو کو گِروِيده کيا “ پهر بيکنٿه کا رَستہ ليا “ اَکَرِجَہ اولاد
 اُسکي نهِي ليکن آخري وُت اُسي بهي اُپي داماد رام داس کو اُپي جاگه پر
 پَٿَلا اُسي سات برس تلک رِندگي کي اُور وُهي راه چلي “ آخِر هَستي کي
 سَني تَجِي “ نَعْد اُسکي گُرو اَرُجن اُسکا بيٽا اُسکي مقام پر بيٽا آخِر پَچيس
 برس کي نَعْد اُسکا بهي اِنقال هُوَا پهر گُرو هر گونند اُسکا خَلف خليفه هُوَا اُٿَٿيس
 برس تلک چا اُور اُسي چلن پر چلا اُسکي نَعْد گُرو هر راي اُسکا پوتا جا بِشن
 ٿهرا کيُونکھ بيٽا اُسکا اُسکي آگي هي مر چکا تها وَه کوٽاه وَ بهي اُپي گهراي کي
 مَرِيَدون مَعْتَقِدون کو مَثره برس راه بتانا رها اُسکي پيچهي گُروهر کشن اُسکا بيٽا
 خُورَد سال بها تين برس تلک جوڳ کي مَسند پر بيٽا رها ليکن اُسکي نَعْد
 ايک چهوٿا بيٽا گُرو هر گونند هي کا تيمغ بهادر نام پهر جا نِشن هُوَا اُور بَکاهه
 برس تلک اُپي جَد و آبا کي طريقي کو بدستور اُسي جاري رَکھا آخِر اَلَمَر

نادر شاهي اميرن کي مدد من پهسا قصه کونه سې ايک هزار اکاسې هجري من
 که مطايع اُسکي ستره سې عالمگري بهي حسّ الحکم نادر شاه کي شاه جهان
 آباد مېن مارا گما لکين خلاصه آلهند کي تصنيف کي وقت گرو هر گونډ راي
 گرو نسع بهادر هي کا ستا اپي باپ کا جا يشن بها اور بايس درس اُسکي
 سجاده نشيني کو گدري نهې القصه مرید بابا ناکت ني اکثر صاحب حال و قال
 هوت هين اور اُنکي خاص عبادت په هي که اپني مرشدون کي دوهري رات
 من گابن “ اور لوگون کي دليون کو لُهاين “ دوست و دشمن کو ابک سا
 جابن “ سواپ اپي هاديون کي کسي سی علاقه رکهن “ في التوايح جو ناکت
 پستهون که فرقه اپني مرشدون سي اعتقاد رکها هي اُسا کوپ اور کم هن رکها
 هوت چنانچه وارد صادر کي خدمت اپي مرشد کي نام پر عبادت عظم حاتي
 هين هرچند که کيسا هي اجنبي هو بلکه جور اور رهن تلک جب بابا ناکت
 کا نام اُسني ليا پير پ اُسکو اپا بهاپي هي سمجھنگي اور مواين مقدور کي
 خدمت بهي کرينگي پتالي سي دو کوس * اچل نام ايک مکان هي سام
 کارکت مهديو کي بيتي سي منسوب قدیم پرستگاه وهان ايک بزار گرها هي
 آگ سي معمور ليکن آگ اُسکي تاثير آب سرد کي رکھتي هي موسم بهار مين
 هزارون اتيت جوگی اور بڑی بڑی نيشي رباضي آکر وهان اُترن هين سواپ

انکي آور پهي هندو جهوڻي نڙي زن و مرد اطراف و اکناف سي آڻه هبن
 کثرتِ خلایق کوسوں جهه دين تلک رهني هي ايک حمايت کو فقط فقرا هي
 کي زيارت سي سرور “ ايک گروه دوستون آشنائون کي ملاقات سي سرور “
 کڻي اشخاص قسم قسم کي لوگوں کا انبوه ديکھکر خالتي کي قدرت کي قدرت
 کي حبران “ بهتيري پري وشون اور خوبروون کي حسن و جمال پر نظاره
 کاس “ بعضي مهمال دوست لڳون کي ضيافتون سي شاد و خرسند “ بهت
 سي مريض فقرا کي دوا دارو مي سونمنند “ ايک طرف دو رسته بازار لگا هوا “
 رستا زن و مرد کي کثرت سي جهان تهاں بهرا هوا “ دکانون مين انواع و
 اقسام کي جنس رنگ رنگ کي پھول طرح طرح کي ميوې بهانت بهانت
 کي مڻهاڻي جسوفت چاهو مڻها “ جڏهر تڏهر ديد کرو ايک عالم نظر آي نيا “
 کسي دکان کي ديوار رنگ رنگ کي تصويرون سي لپي هوي “ کسي جاڳه
 مٿي کي مورتون کي ايک قطار لڳي هوي “ ليني دهنِي والون کا اڙدحام “
 خريد فروخت کي جابجا دھوم دھام “ کسي مجلس مين قصه خوانون کي
 لڳار “ کسي مجمع مين نغليون کي پکار “ کسي سبت دو چار گوڻي طنڻوري
 لپي گاتي هين “ کهن دس پانچ فقير نغاري هي بجاتي هين “ کسي رستي هر
 نين چار بهنگي رنگي جهڙ رهي هين “ ايک دنگل مين پهلوان کشتي هي

لڙ رهي هين ۽ (اُڻات) ۽ ٻيڻن ناچي هين بهولي ڪئي ۽ ڪنهن نٿي لٽي
هين ايڪ گت نٿي ۽ ڏکڻاوين ڪُڻب بهان مٿيان اُڏهر ۽ اُڏهر ڪو چڙهين
نقڻيان ٻاٽس پر ۽ عرض چٽي چٽي پر ايڪ نيا تماشا آور قدم قدم پر ايڪ
اچڻهي ڪا رولا رات دن رهندا هي ۽ ڪان پڙي آواز سڻي نهين جاتي ۽ خلقي
ڪو ڪهاڻي ڪي بهي سرت نهين آتي ۽ اگر عالم علوي بهي وهان آتا ۽ تو ايڪ
بطاري مين عجائبي سماي ڪو پھول جاتا ۽ اَلْقَصَہ رُبَعِ مَسْڪُونِ ڪي سَاحُون
ئي . آور . بحر و تر ڪي . مسامرون . ي اس طرح . ڪا ميلا ڪسي سرزمين مين بهين
ڏيکيا اگر پٿالي ڪي . باسندې سيڪڙون ڪوس ڪي . مسافت پر ڪيسي هي جَمِيعَت
و حُڪومت و دولت سي هون پر اُسڪي ديد ڪي خواهش اُنڪو ڪبا معنيٰ جو نهو
ناظرين ڪو معلوم هو راقم ني پٿالي ڪا احوال اتنا طول و طويل جو لکها وڃه اُسڪي
مَحْضُ خُلاصَہ آلهند ڪي مطابقت تهي آور اُسڪي مَوْلَف ني جو اس نذر بڙهايا
بجا ڪيا ڪه مقام مذكور اُسڪا مولد تها آور پچاس ڪوس پٿالي سي اُسي دواڻي
مين اُتر طرف ڪي بهارون ڪي بيج * ڪڙه ڪانگڙه ايڪ قلعه هي حصا و
مناوت اُسڪي شهرت رهندي هي آور ٽيچي اُسڪي نگر ڪوٽ ايڪ قديم معد
هي ٽهڪراين وهانگي بهوانگي برس مين دو سڙهي وهان بوي خلائي ڪا هُجُوم هوتا
هي لوڪ ايڪ برس ڪي راه سي بوي پوجا ڪو آتي هين “ آور اُپني مران پي

پاڻي هين ” بعضي اپني حاجت رواي کي ئي زبان ڪاٽ ڏاڻي هين کسي
 تو کي ساعت کي بعد جون کي نون هو جاتي هي اور کسي کي دو نين دن
 کي پيڇي عجب تر اسي به هي ڪه بعضي اشخاص اپني سرن سي جدا ڪر
 ڏيئي هين اور رفت اُنکي اُٿاڪر دهر ڏهر ڏيئي هين رام کي ديا سي دستور
 لڳ جاتي هن اور وي پهر ڪر جي اُٿي هين نگر ڪوٽ سي دو، کوس پر *
 جوالا مڱهي ايڪ مڪا هي وهان ڪڍي جاگه آڻ کي شعلي بهڙڪي هين اڪثر
 هود پوجا کو اُس مقام مين بهي آتي هين ۽ اور طرح طرح کي اشا اُن شعلون
 مين ڌال ڪر جلائي هين ۽ اور راکه هوا اُسکا اپني حق مين اڪسیر، جاني
 هين * رچناو بهي دواي من قديم شهر هي راجا شل ي اسي آباد ڪيا تنها
 چنانچہ ڪتاب مهابارت مين ڪه اُسکي تصنيف کو پانچ هزار برس سي ڪجهه
 اوپر هوي ٻون، لکها، هي، اور ساڻڪوٽ بهي اُسي، ڪهتي هين اس وجه سي ڪه
 بعضي اُسکو راجا سالاهن، سي منسوب ڪرڻي هين، چنانچہ ايڪ پکا قلعه اُسکا
 اب تلڪ يادگار هي، ايڪ زماني مين دار الحڪومت پنجاب ڪا بهي تنها تن
 کوس کي عرصي، مين اُسکي آبادي بهي عرض عالمگير کي وقت سي ساڻڪوٽ
 مشهور هوا جميع، قضايت، سي ٻه صوبه زياده آباد تنها جب سلطان شهاب
 الدين غوري في پانچوين، مرتبه، سن پانسو هجري مين آڪر لاهور کو گهرا اور

فتح ياب اُس پر بهو نڀ سال ڪوٽ کي طرف آيا اور وهانکي پُراني ملعي کي
 پهر تعمير و مرمت کي بلڪه گجهه فوج پڻي اُپني وهان جهوڙي بعد ايڪ مدت
 کي راجا مان سنگت اڪبر شاهي جهون کا فوجدار اور سبالڪوٽ کا جاگيردار ملعي
 کي مرمت اور شهر کي آبادي پر موجه هوا مين بعد اُسکي صفدر خان
 جهانگيري جب که فوجداري فصبه مذکور کي اُسکو هوڙي اور پرگنه مسطور
 اُسکي پڻي جاگير هوا خان موصوف تي تو فلي اور برجون کو ٽي سر سي نڀايا
 بعد اُسکي پڻي اڪثر حاڪم مرمت ڪرڻي رهي عرض يه شهر قبص بڻاد ڏن بدن
 آراسته و آباد هونا رها چنانچه وي قانون گو جو قوم ڏهه سي تهڻي اُهيون تي
 پڻي عمارتن نهايت مطبوع و دلچسپ بناڻن بلڪه بعضي اور پڻي اشخاص
 اڪثر اوقات تعمير مهن مشغول رهي اس سبب رونق مدام بڙهڻي گئي اور
 آراستگي اُسکي مرثبه اعلى کو پهتجي کاغذ پڻي شهر مذکور مين خوب بنتا
 هي حصوا مان سڱي اور حريري ايڪ کاغذ که جهانگير تي فرمايشي بڻوايا تها
 وه پڻي نهايت سفيد و صاف و خوش قماش و پايدار هونا هي چنانچه اُسکو
 پڻي بعضي اطراف و نواح مين بطريق تحايف بهيجتي هين اگرچه دستڪاري
 کي طريقي وهانکي اهل حرفه اڪثر طرح کي رگهتي هبن خصوصاً ريشم و ڪلابتون
 کي چکن کي بهان پڻي جيبي سورنلن دسترخوان اڌ ڦڇي خوانبوش و غبره

بہایت صفائی و خوبی کی ساتھ ساتھ ہین “ فائیدی بھی اُسکی بیع و شرا میں اُٹھائی ہین “ چنانچہ آرننگ زبب کی وقتِ تلک ہر سال میں چکن دوزوں کو لاکھ رُپی کا اِنتاع ہوتا تھا اور ہتھاروں میں وہاں کٹاری بچھی بہایت آندار و خوش قطع بنتی ہی باغ بھی اُس شہر کی اطراف میں نہت سی ہین خصوصاً نذر محمد بھونی کا باغ نہایت پُر بہار و مسوہ دار ہی رنگہ رنگہ کی بھول اُس میں بہتائیت سی بھولتی ہن ایک خُلق وہاں سیر کو جاتی ہی اور حظ اُٹھاتی ہی مُتصل اُسکی ایک نالہ بہتا ہی کہ سرجشمہ اُسکا جہون کی پہاڑ میں ہی عرض وہ نالہ شہر سی آگي رتہ کر دس دس کوس کی عرصی میں پھلا ہی اور اطراف میں مُتفرق ہوا ہی لیکن جب موسمِ برسات میں خوب چڑھتا ہی تب شہر کی باشیدی لنگیان ناندہ باندہ مُشکین لی لی وہاں آتی ہن “ اور آب بازی کی کیفیتیں اُٹھاتی ہن “ اور اس خطہٴ برکت افرا میں حضرتِ امام زین العابدین کی کسی فرزند کا مزار ہی چھوٹی بڑی وہاں بھی اکثر زیارت کو آیا کرتی ہین “ کہتی ہین کہ وہ سیدِ نزرنگ نہت سی مسلمانوں کو ہمراہ لیکر بقصدِ جہاد ہندوستان کی طرف مُتوجہ ہوا تھا اِنتاعاً ایک روداد درپیش ہوئی کہ سیالکوٹ کی طرف آنکلا قصہٴ مختصر وہاں ہنود سی لڑ کر درجہٴ شہادت کو پہنچا علماً فیلا بھی اکثر

شہرِ مدُکُور مَن وارِدِ صاَدِرُ هُوا کِی کِی بَلکَہ بَعضُونِ فِی تَوَطَّنِ بَہِی وَنَہِی اِخْتِیارِ
 کِیا چُناچَہ اَکَر کِی وَقَتِ مَولانا کَمالِ برا صاَحِبِ کَمالِ زُندَہ فُصلا و خُلاصَہ
 عُلما کُشَمبَر کِی حاکِمِ سِی رَچَندَہ هُوکَر تَو سَو اَکْهَتَرِ هِجَرِی مَن آيا اَوَرِ عِلْمِ کا
 اُسَی وِهانِ رِواجِ دِیا طالِبِ عِلْمُونِ کو ساَہاِی سالِ پُراَہاِیا نَعَدِ اُسَکِی شاہِ جِہانِ
 کِی سُلطَنَتِ مِینِ خُلاصَہ فُصلاِی جَدید و قَدیم مَولَوِی عِنْدُ اَلْحَکِیمِ کَہ اِیکِ بَحَرِ
 مَواجِ تَہا وَہ مَدْرِسِ هُوا چُناچَہ اَکْثَرِ کِیاونِ پَر اُسَکِی حاشِیَی مَہِنِ حاصِلِ بَہِی هِی
 کَہ اُسَکِی مَدْرِسِی مِینِ دُور دُور سِی طالِبِ عِلْمِ آئِی اَوَرِ فراغِ حاصِلِ کر گِئی
 بَعْدِ اُسَکِی رِحلتِ کِی مَولَوِی عِبْدُ اَللّٰہ اُسکا دُوسرا بَیٹا کَہ فِی اَلْوَاعِ خَلْفُ
 اَلصِّدِّقِ تَہا وَہ اُس کَامِ مِینِ مَشْعُولُ هُوا طالِبِ عِلْمُونِ کو دَرَسِ دِیَی لگا اِیکِ
 عاَلَمِ اُسَی فِیضِ کو پَہنچا کَبُوکَہ صاَحِبِ عِلْمِ ظاہِرِی و باطِیِ تَہا فِصِیلَتِ اُسَکِی
 دُرُوبِشِی سِی هَمِ آعُوشِ تَہِی “ اَوَرِ عِلْمِیتِ مَعْرِفَتِ کِی ساَنَہِ هَمْدُوشِ “ اَخرِ
 فِصاِی اِلَہِی مَی عاَلَمِگِیرِ کِی چَہتِسَویں سَنِ مِینِ اُسَی وفاتِ پائی “ اَوَرِ حَنَتِ
 مِہِنِ آراَمگاہِ نِناہِی سِیاَلکُوتِ سِی بارَہ کُوسِ پَر * دَہونکَلِ اِیکِ مَکانِ هِی کَہ
 اُسکَرِ سُلطانِ سَروَرِ سِی مَسْئُوبِ کُرتِی هِی اِگرچَہ وَہ هَمیشَہ زِبارَتِ گاہِ خَلائِقِ
 هِی لَیکِن گُرمِیوں کِی مَوسِمِ مِینِ اَکْثَرِ مُلکُونِ سِی زَن و مَوَدِ کِی غولِ کِی غولِ
 غَمَتِ کِی غَمَتِ وِهانِ زِبارَتِ کِی لُہِی آئِی هِی بَہتَری نَدَرِین چُڑھاتِی هِی دُورِ

مہنہي تلک خلق کا وہاں اُتوہ رھتا هِي اور پندرہ کوس شہرِ مذکور سي *
 پور مندل ابک مکان حمون کي پہاڙون من هِي ٿاڪر اُسکا مهاديو بيساڪهي
 من وهان ايک دنيا دهاڙي هِي “ اور نهت سي خلقت آڻي هِي “ بهان تلک
 کي ايک نڙا اُتوہ هو جانا هِي پهرِ پہاڙ کا راجا بهي ايک دھوم دھڙي سي آنا
 هِي “ اور اُڻي تير اندازي کي کُرتب اور کمال اُس دنگل کو دنگھانا هِي “ اور
 مقامِ مذکور سي ايک درياو بهي بکل کر ظفر ڏال و عبره کي ديهات و حدود
 مين هوتا هوا شاهِ نولا کي پُل تلي جا پھنچا پهرِ دولت آباد و يروز آباد و عبره
 سي گذرنا هوا راوي سي جا ملا اور جمون مين قلعي کي کھان بهي هِي پتھريان
 لوهي بدي سي لاکر وٺين آڻچ ديتي هين ايسِي فلعي مُعيد و پاڪره و صاف و
 پايدار بنتي هِي کي ويسِي کھين نهين ملتي * ساڏھورا ايک بڙا قصبه چناب
 کي کناري پر هِي شاهِ جهان کي وقت مين نواب علي مردان خان في متصل
 اُسکي ابراهيم آباد ايک بڙا شہر اُڻي بيٺي کي نام پر بسايا “ اور ايک بڙا
 باغ پر فضا رشک شالامار بنايا “ سواي اُسکي اور بهي عمارات و مکانات
 عالیشان تعمير ٿي اور ايک نہر بهي درياي لوهي سي اُس باغ کي واسطي
 لايا غرض جھ لاکھ رپي اُنکي تعمير و ساخت مين خرچ هوئي اور ساڏھوري کي
 ديهات مين سي ايک گاؤن سرکارِ اعليٰ سي باغ و شہرِ مذکور کي مرمت و

نعمر کی واسطی بطریقِ انعامِ آلِ نعماءِ نوابِ موصوف کی نام پر مقرر ھوا اور
 دوايِ من * چھوٹی گجرات ايڪ فصہ ھي کہ اکر بادشاہ کی سلطنت مبن
 سا اور سيالکوٹ کی علائقي سي کچھ گاؤن بکالکر اُس سي متعلق کيئي اور ايڪ
 پرگنہ جدا جدا ڊيا ليکن ابتدا مين ٻيہ فصبہ چندان روني برکھتا تها جب سي
 خلاصہ عرفا شاہ دولا بي اُس مين رهنا اختيار کيا اور تالاب کوي مسحين بناين
 بلکہ دريا پر ٻي پل بندھوايا تب سي آبادي اُسکي زياده ھوئي اور روني
 ٿوھي ” ڪھتي ھبن کہ شاہ صاحبِ مذکور آوايل مبن ڪمايندھنر سائلکوٽي کا علام
 بها ليکن محبتِ فعا سي بدل رکھا خصوصاً سند نادر کي خدمت اڪثر بجا لاتا
 اور بيستر اُنکي حضور حاصر رھتا جب سيد موصوف کي رحلت کا وقت
 پھنچا اُنکي نظر توجه اُس پر پڑ گئي في القور ايڪ حالت تازي ھوئي اور
 چشمِ باطن في روشني پکڙي پھر سيالکوٹ سي گجرات مين جاگر مقيم ھوا اور
 بہت سي مڪان بناوي پل بندھواي خصوصاً امن آباد سي پانچ کوس درياي
 ڏيک پر لاھور کي سمت شاہ راہ مبن ايڪ پل بڙا محکم بندھوايا ايڪ خلق
 کو آرام پھنچايا سخاوت ٻي اُس مين اسقدر تھي کہ حاتم کا اگر معاصر ھوتا تو
 کوي اُس کا نام ٻي نه ليتا جسقدر خلايق دور نريڪ کي اُسکي حضور بعد
 جو جس وغيره بطريقِ نذر لڄائي ” اُس سي ڏوڪنا چوڪنا انعام پاتي ” آخر

وُ بَر رُگوار عالمگير کي سترهون سن جُلوسِي مَن جهان بَحَقُ هُوا قَرِيبِ شَهر
اُسکي درگاه آج تَلک زيارت گاه اِيک عالم کي هِي قِصَه مُحَصَر هر طَرَح کي
اَنمي وهاں رَهتي هِن اُور هر ديار کي اَجاس بهم پَهَنجِي هِي بَلکَ تَحايِف
رورگار اکر دَرکار هون تو مُيسر هونوين چُناڻجِه تَلوار جَمَدهر وهاں بَهر سي بَهر
بَنِي هِن اُور کام چکن کا بِي وهاں کي کاربگر سيالکوٹ والون سي نَوَجِه
اَحس کُڙي هِن سِوابِ اُسکي مُلکِ مَدکور مِين گهوڙا عِراڻي کي مانَد پيدا
هوتا هِي نَضا بَدس هزار رُويِ مِمت پَر بَگتا اُور * سَدَه باگر کي دِواڻي
مِن بَک سَنگ ايسا لَطيف لَگتا هِي کِه رُويِ مِين مِين اُسکي لَطانت کا
شور هِي قُدَرَتِ اِلَهي سي سارا پهاڙ کا پهاڙ لون کا خَلقُ هُوا هِي طُول اُسکا سَو
کوس سِي کُچھ رِبادَه بَنائي هِن نام اَکبر نامي مِين کَوَه جَوَدَه لَگتا هِي اَسْوَاسِطِي
کِه جَوَدَه نام اِيک رِيس جَچَچَهاڻي کي قَوم کا تها يِه پهاڙ اُسکي نام پَر
مَشهُور هُوا اولاد اُسکي اُورنگ زيب کي وَقت تَلک کَرچَهاڻ و بَدنَه و
مُکَالي و عِبرَه پَرگنون مِين سُکُونَت و رِياست رَکَتي تَهي اُور وَه جَماعت کِه
لون وهاں سِي بَکالَتي هِي نام اُسکا لَشَه کَش هِي اَلْعَرَضِ پهاڙ کي دِنامي مِين
کَتي لَشَه کَش اِيک نَفَب نِين سَوگر کي گَهي کُود کَر نَنگي مادر راد اِيک
کُدال کَنَدَهي پَر رَکَ کَر چِراغ هانَه مِين لي اُس اَنَدَهرِي سُرنگ مِين جاني هِن ”

آور دو تین من کا ایک لون کا ڈلا کھود کر نکال لائی ہیں “ ناظمون سی
 مردوڑی بھی منہ مائیگی پائی ہیں از س کہ مشاق ہوئی ہن اُس اندھیری
 سُرنگت کی آمد و رفت سی اور لون کی کھوئی اور لپی کی رنج و صوبت
 سی خوف و تکاھل نہیں کڑی لیکن ہوا اُس نمب مین ہر ایک موسم کی بیج
 مَحْدِل رھتی ہی ہرچند کہ لون بکائی کی اور بھی مقام ہیں پر کھوہرہ اور
 کھوہرہ دونو بڑی سُرنگین شمشاد آباد کی مَتَصِل واقع ہوئیں ہیں ہر سال کی
 لاکھ من نمک وہاں سی نکلتا ہی اور مَحْصُول پرگنوں کی حاصل سمست سرکار
 اعلیٰ مین ضبط ہوتا ہی اکثر کاریگر وہاں لون کی طبع رکابیان سرپوش چراغدان
 بنا بنا بیچتی ہیں اور نفی اُٹھاتی ہیں قریب اُسکی دُونِہا پتھر کی کھان ہی
 بڑی بڑی آدمیوں کی مکانات مین چوہا و بھیں کی پتھروں کا باکر پیرتی ہیں
 یا رگاپی پیالی آنخوری نفیس نفیس اُنکی بناکر بیچتی ہیں اور مَتَصِل اُسکی
 مَنگھالی کی حدوں مین * کتاچہ ایک تالاب ہی کہ اُسکی تہاہ کیسیکی ہاتھ
 نہیں لگی ہندوؤں کا قدیم تیرتھ ہی جب سورج مین کا ہوتا ہی یعنی آفتاب
 برج حرّت مین آتا ہی ہر ایک چھوٹا بڑا اُنکا وہاں نہانی کو جاتا ہی یہاں
 تک کہ چند روز ایک مجمع رھتا ہی عرص اعتقاد اُس قوم کا یہ ہی کہ
 زمین کی دو آنکھیں ہیں دھپ آنکھ تالاب بھر اجمیر کی مَتَصِل اور ناین

آئنگه به نالاب آور اُسي پہاڙ پر سات کوس پري * رھتاس گڏهه ايڪ مله
 هي بالا ناٿه جوڳي اُسي مين نپشا ڪا ڪرنا تها چڙهائي اُسڪي چار کوس کي
 لڪن آيا م معهود مين خصوصاً شيونرٽ کي دن وهان پڙي بهتر هون هي بهت
 سي جوڳي انت بهي جمع هون هين اور پوجا ڪري هين الفصه تهوڙا سا
 احوال اماکن مشهوره من سي پاڻچ دواڻي ڪا لکهي من آيا اب احوال چه
 درياون ڪا بهي ڪجهه ڪجهه لکها ضرور هوا ڪونه وي بهي اسي صوبي سي علاقه
 رکھت هس * پهلا ستلج ڪو بهونٽ سي بکلا اور ڪلود کي حدون مين پهتچڪر
 شهر مين آبا بعد اُسڪي شرگڏهه کي پهڙ مين هوتا ڪهلور کي حدون مين گڏا
 اور ملڪ مڏڪور ڪو تن طرف سي احاطه ڪيا بنابر اُسڪي اور پهڙون کي قرب
 کي باعث باشندي اُس ولايت کي بادشاهي اميرون سي عي رھتي هين پير
 درياي مڏڪور پهڙ سي بکل دوگنگ هو ماکورال و ڪيرت پور کي تلي آيا اور
 قصبه روپر نلڪ پهتچي پهتچي پير ايڪ هوگيا اور اُسي هيٺ سي ماڃي
 واري کي قريب هوکر لونهياڻ مين پهتچا بلڪه شاه راه مين واقع هوا پير وهان
 سي قصبه تلون وٽاره کي قريب گدر متصل موصع پور ڪه متعلق پڙڪنه هيٺ
 پور پهتي ڪا هي درياي بياھ سي جا ملا اور نوتا جو ان دو درياون کي نوسياڻ
 هي اُسڪو جالندھر و سهروال ڪٽي هين * نوسرا بياھ و بهي بهونٽ کي پهڙ

کي ايڪٽ ٽالاب سي بگلا آور قصهٔ ڪلود کي تلي ٺهتا هئا هئا مٿي مين جا
 پهتجا پير سوکيت اور مملوري کي حدون من گذرنا شهر نندون مين که
 کوهستان کي فوحدار کي نود و باش کا مکان هي جا بگلا پير وهاں سي اطراف
 دهوال و سيمه و گواليار من آيا گو که گواليار کچھ ٿڙا ملڪ نهن ليکن راجا
 وهاں کا اُس دريا کي هائل هون سي اور پهڙ کي اتصال کي سب امري
 بادشاهي سي اکثر آفات بگڙا رها هي بعد اسکي درياي مذکور نور پور کي
 ديهاٽ سي گذرنا هئا ايڪٽ پهڙ پر گما پير وهاں سي زمين پر اتر گانواهن که
 ايڪٽ شڪارگاه بادشاهي هي اسکي پاڻين آ بگلا پير قصهٔ رهله کي تلي هوتا هئا
 شهر گونڊوال مين پهتجا اور وهاں سي کوہ کي قريب ستلج سي ملا پير دونون
 اڪٽهي هو فيروز پور اور ممدوت مين حا بگلي اور وهاں سي سرڪار دڀال پور
 کي محالون مين پنڄ نو ٿڪري هوني ايڪٽ سوتا تو دنگن کي طرف گيا نام اسکا
 ستلج هئا دوسرا اتر کي سمت گيا نام اسکا بيه ٿهرا بعد کي فرسج کي پير دونون
 ملڪ فتح پور بهرور و غيره کي اطراف مين جا پهتجي نام اُس مجموعي کا اُس
 مقام مين کهلوگهرا هئا پير بلوچون کي حد مين پهتچر سنده وراوي و چناب
 سي ملي اُس مقام مين هيٺ مجموعي کا نام سنده ٿهرا * نيسرا راوي اُس
 مين اور بيه مين ايڪٽ ٿوآبه بازي مانجها مشهور هي درياي مذکور من مهس

پہاڙ سي نڪلا مڪانِ مذڪُور قديم تيرتھ هي ٿياڪر وهان کا مهاديو آور وهان سي
 شهر جسٺه كه دارِ الحُڪومت وهان كي حاڪم کا هي اُسڪي نيچي گذرا مُلڪ
 مسطور كي هوا بُرف كي پڙي سي کابل و کشمير كي سي هي مڙي بهي اڪثر
 لطيف و شيرين وهان پيدا هوتي هين حاڪم وهان کا مملڪت كي وسعت سي
 جميعت كي كثرت سي آور پهاريون كي نهايت سي بي پروا هي بادشاهون
 کو ڪجهه نهس جاتا آور مطلقا اُنکا حُڪم نهين مانتا العرضِ بسوهلي كي بهي
 حدون سي گذر شاه پور كي تلي جا نڪلا آور وهان سي چار شهرين اُس سي
 نڪلين ايڪ نو لاهور مين شالامار كي بيج آني دوسري پرگهه ننهان مين
 تيسري پتالي من چوٽي پرگهه هبت پور من اڪثر محالون كي زراعت کو
 اُن سي فبس پهچتا هي پير دريائي موصوف قصبه مذڪور سي بهتا هوا پرگهه
 بٽان و کانپور و پتاله و امن آباد و غره كي اطراف مين جا پهچا آور
 وهان سي لاهور مين آبادشاهي عمارت كي پائين نهني لگا پير وهان سي
 سنڌهوان و فريد آباد و ڏيک و راوي مين هونا هوا سنڌه سرائي كي قريب
 ملتان سي بيس کوس پري چناب سي جا ملا * چوٽها چناب اُس مين
 آور راوي من رچناو ايڪ دوابه مشهور هي ليکن هندي ڪتابون مين غلام
 اُس درياو کا چندر بهاڪا لکيا هي ماجرا اسکا پون هي كه درياي چندر چين

کي طرف سي آکر جمه سي گذرنا هوا ڪشتوار من ڪه زعفران جهاني مشهور
 هي پننچا اور درياي بهاڪا تَت کي طرف سي آکر اُس سي ملا اس لي نام
 اسکا چندر بهاڪا ٿهرا پيروهاڻي سي سبيل و بهوپال من هوتا هوا برڪتا ڪه تابع
 حمون اور بهواني سي مسوب هي اسڪي قريب آ ٻڪلا اور وهان سي اٺبار
 آنان و اگهور کي ملي پننچا پهر ايڪت بهاڙ مهن جاکر بهايَت آب و ناب
 سي بهني لگا چنانجه مڪان مدکور طره سرگاه و نادر تماشاگاه هي پاني بهني
 وهان کا بهتر از شربت ناست و پياس کي حق من آحيات هي القصه درياي
 مدکور وهان سي کجه آگي بڙه ڪر اٿهاره ٿڪري هوا ليکن بهلول پور پننچي
 پننچي ناره کوس کي مسامت پر پهر اکتها هو گيا بعد اسڪي سالڪوت کي
 ديهاٽ سي گذر سادهوري کي تلي هوا هوا وزير آباد مين جا پننچا سالڪي
 لکري سوداگر کوهستان جنبه و غيره سي اُسي دريا کي راه سي وزير آباد من
 لائي هين “ اور بهت سي ايتفاق اٿهائي هين “ پهر اسڪي ڪشيان ناکر
 بطور تجارت دريا کي راه سي ٿهئي بهڪري طرف ليچائي هين بعد اسڪي
 وه دريا جاکوتار و لوديهاله و بهونه منڊل اور هزاري مين آ پننچا چار کوس
 پري هاري سي قبر هير رانجهما کي اُسي درياؤ کي ڪناري پر هي عشق اُنکا
 مشهور پنچايون ني اُنکي محبت و بيقارِي کي بيان مين سيگرون سدين

کہیں ہبن چُنائِچہ گوئی وھانگي اُنکو اکثر گانی ہن “ اور اھلِ درد کو رولاي
 ہین “ پھر وھان سي چند لوت كي بُريڪ دو چھوٹی پہاڑون من سي هو
 بَکلا شہرِ مذكور من مرار شاہ بُرھان كا هي اكثر لوگ اُس بُرُگ سي بھي
 اِعمد رکتھي تھي پھر وھان سي بُھتا ھوا جنُگ سبالي من آکر دريائي بھت
 سي مل گما * پانچوان درياؤ بھت مابَس اُسكي اور چناب كي جوئٹہ ايڪ
 دُوابہ مشہور هي عرض دريائي مذكور كوھستانِ تبت ميں ايڪ حوض سي
 بَکلا اور كشمير مبن آكر كوچھ و نارار من بھني لگا چُنائِچہ شہرِ مذكور ميں
 جابجا پل بَندھي ہن اكثر باغات و عمارت و سِرگاہين اور مكانات اُسكي
 كاري پر ساٹھ ابك فريني كي واضع ہن پھر كشمير سي نكل كر كِشن گنگ
 سي پكلي ميں ملا پھر وھان سي دانگلي كي تلي آ نكلا قصبہ مذكور ٹھكرن
 كي سرگروھ كا دارُ الحُكومت هي پھر اُسكي حدون سي اور ميرپور سي گُدرتا
 ھوا جہلم كي تلي پھنچا اور شاہ راہ ميں واقع ھوا نام اُسكا مَوضع مذكور كا
 ٹھہرا پھر وھان سي كرچھاك و سَدي و عرہ سي گُدرتا ھوا حنُگ سيال من
 جاكِر چناب كي ساٹھ ملا ھم نام اُسكا ھوا * چھٹھا درياؤ سِندہ ما بَس اُسكي
 اور درياؤ بھت كي وِلایتِ نوٹوھار اور سِندہ ساگر كا دُوابہ مشہور هي اور
 بھي ھندوستان و كابلستان كي بيج حائل لبِڪن سِرچشمہ اُسكا ظاھر نہين وھان

نَعْمِي سَاحَ كَهَنِي هَسَنِ كِهَ فَلَمَّا قِي كِي سِي مَقَامِ سِي بِكَلِ كِرْ حُدُودِ كَاشَعَرِ وَ
 كَافَرِ سَتَانِ وَ سَتِ وَ كَشْمِيرِ وَ بَغْلِي وَ دِمَتُورِ مَن پَهَنچَا پَتِرِ وَ هَا سِي بُوَسْتِ زَنِي
 كِي اُولَكِي مَن حَا بَكَلَا اَوَرِ دُرْبَايِ بِلَالِ كَنِي بِدِيُونِ سَمِيَتِ دَلْعَهْ اَنَكِ
 بِنَارِسِ كِي بِلِي دُرْبَايِ مَذْكَورِ سِي مِلَا اَرِ سِ كِهَ پَاتِ اُسْكَا وَ هَا نِ چِهَوْتَا هِي
 نِهَ اَيَتِ رَوَرِ شُورِ سِي نَهْتَا هِي يِهَانِ نَكِ كِهَ دِيكَهِي وَ اَلَوِ كِي بِلَاكِ خِيَرِ گِي
 كَرِي هِي مُطْلَعًا وَ اَصْلًا بَهِنِ تَهِيَرِي تَمُوجِ كِي شِدَتِ سِي بَهَنُگُو كَا حِجَرِ آبِ هُو
 جَاتَا هِي اَوَرِ پَهَارُونِ كَا سِنَهْ مَوَحُونِ كِي صَدَمِي سِي تُكْرِي تُكْرِي مِگَرِ دُرْبَايِ
 مَذْكَورِ اُسِ جِگَهْ شَاهِ رَاهِ مِيَنِ وَاقِعِ هِي گُدارِي كِي نَاوِيَنِ پَانِي كِي نَزَرِي كِي
 سَبَبِ اِسِ كَارِي سِي اُسِ كَارِي طَرَفِ الْعَيْنِ مِيَنِ پَهَنچَنِ هَسَنِ مَعْرِ كِي
 طَرَفِ وَ هَا نِ حَلَالِهْ نَامِ اِيكَتِ سِيَاكِ پَتِرِ هِي كَهُو كَهُو نَاوِ اُسِ سِي تُكْرِي كَهَاكِرِ پَهْتِ
 جَايِي هِي بِنَابَرِ اُسْكَي مَلَّاحِ هِمبَشَهْ اُسِ سِي كِشْتِي كُو بِجَاتِي هَسَنِ اَوَرِ حَنَلِي
 اَلْمَقْدُورِ اُسْكَي طَرَفِ نِهِنِ لَانِي وَجَهْ تَسْمِيَهْ اُسْكَي بَعُولِ عَوَامِ بَهْ هِي كِهَ اُسْكَي
 اَوِيَرِ اِيكَتِ رُزْكَتِ كِي قَبْرِ هِي نَامِ اُسْكَا جَلَالِيَهْ تَهَا لِيَكِنِ خَوَاصِ اِسِ اَشْرِ مِيَنِ يُونِ
 كَهَنِي هِيَنِ كِهَ اَكْرِ كِي وَقْتِ مِيَنِ اِيكَتِ پَشْتَا جَلَالِيَهْ نَامِ نِهَ اَيَتِ مَفْسِدِ وَ شُورِ
 پُشْتِ تَهَا اِتْفَاقًا پادشاهِ سِيرِ شَكَارِ كِي وَاسْطِي اُسِ دُرْبَاوِ سِي پَارِ اُتَرِي نِهِي يَكِ
 يَكِ جَوَاهِرِ خَانِي كِي نَاوِ اُسِ سِي تُكْرِي كَهَاكِرِ ثَوْتِ گِي فِي اَلْفُورِ حَصْرَتِ كِي

زمانِ مبارک سی بگلا کہ یہ پتھر بھی جلالہ ہوا تھی سی یہ نام اُسکا تھرا
 ٹریکٹ اُسکی راجہ ہودی کی عمارات ہن بہایت سگن و رنگن اگلی
 زمانے سن وہی وہان کا راج کرتا تھا اور اُسی کی کنارے شرق کی طرف قلعہ
 اٹک ہی ہر وارد و صادر اُس مہن ہوکر آنا جانا ہی کبوتکہ موابی اُسکی اور
 وٹنا بہن عمارات بھی اُس مین بہایک پر فضا و دلگشا لب دریا خصوصاً
 مکانِ حاکم یشین کہ بمرنہ فرحت آرا و بہایت اعلیٰ ہی آب و ہوا بھی
 نہایت اعتدال کی ساتھ گویا ہندوستان و کابلستان مہن یہ ایک رزق واقع
 ہی اس طرف اُسکی روتی اور چلن ہندوستان کی اور بولی بھی وٹہن کی
 اور اُس طرف طور و آئین پٹھانوں کی اور رباں بھی اُنکی اقصیٰ بہ دریا و کوہستان
 افغان ختک و غیرہ سی بکل کر سنیل کی پٹھانوں کی حد مین پہنچا اور وہان
 سی بلوچستان و ملتان مین جا نکلا عرض پانچ دریا پنجاب کی اتر طرف کی
 پہاڑ سی بگلی اور اُس طرف ملتان کی ایک دوسری سی جدا بلوچوں کی
 حد مین اس دریائے سی ملی نام مجموعی کا سندھ تھرا پھر وہان سی ایک
 دریائی کلاں ہوا اور ملعہ بھر کو دو ٹنگ کی سج من لی لا بنارسی کی
 وہ قلعہ ہی لگاؤ و محفوظ ہی بعد اُسکی دریائی مذکور ولایت سوسان سی ہوتا
 ہوا تھھی مین آیا پھر بندر لاهری کی فریب دریائی شور سی جا ملا بندر

مذکور شہرِ مسطور سہی بس کوس پر ہی حاصلِ یہہ ہی کہ صوبہ لاهور نہایت خوش آب و ہوا “ و ہر تہہ فرحت افزا “ گرمون مین وہان گرمی اور سردی مین سردی ہندوستان سی زیادہ خربورہ انگور وہان مانند ایران و نوران “ اور آم مثل ہندوستان “ چانول وہان کا نگالی سی بہتر “ اور گنی دکن سی اعلیٰ تر “ اکثر مدارِ زراعت آب چاہ پر چنانچہ تن سو ساٹھ چھوٹی بڑی لکڑبان اور سو سی کچھ اوپر لوٹی رسوں مین باندہ کر ایک ٹوا چرخ بنائی ہن اور اسکو چر ٹفل کی صعت سی جوڑی سلوں کی ایک گردش مین کوئی سی پانی بہر بکالتی ہی دعتا کی سو من پانی گھتی کو پہنچ جاتا ہی “ اور رراعت کو ستر کر لاتا ہی “ لیکن مدارِ فصلِ خریف کا بارش پر ہی اور بعضی مکانوں مین خصوصاً دریایِ بہاہ اور بہت کی کاری پر اگر ربگ شوی کرین تو سونا ہاتھ نگی اور شمالی پہاڑوں پر بعضی مقاموں مین روپی تانی حس کی کہاں بھی ہی بکالتی والوں کو بعد محصول دینی کی بھی نفع ملی رہتا ہی طول اس صوبی کا دریای ستلج سہی نا دریای سندھ ایک سو آسہ کوس عرض بہتر سی چونکہ تلیک ستاسی کوس پورب طرف اسکی سرحد پچھم طرف ملتان اتر رخ کشمیر جنوب رو دیہال پور متعلق اس سی پانچ دواہی یعنی پانچ سرکاریں تابع انکی تن سو سولہ محال آمدنی نولہی کروڑ تینتیس لاکھ ستر ہزار دہام صوبوں مین ہی بطور

صوبہ کشمیر، دار الحکومت اس ولایت کا مدت سی سري نگر هي آبادي
 اسکي چار فرسخ کي دريائي بهت و عمره نين درياؤ شهر کي اندر بهتي هس ۽
 علما و فضلا بهي بهان بکثرت رهي هس ۽ بلکہ بهمنون پندون کا بهي شهر
 مين بهايت و فور ۽ اور بهانکي کارگر هس مند جهاں مين مشهور ۽ چنانچه
 پشمينه طرح طرح کا بهايت نفاست کي ساڻه بنا جاتا هي ۽ بيل بوٽا اسکا
 عالم ناع کا دنگهاں هي ۽ خصوصاً شال تو بيمثال هوتي هي ۽ ساوت اسکي
 ديکھني والو کي هوش کھوتي هي ۽ ملکت بملکت اسکو بطريني تحايف
 ليجاتي هين ۽ اور فايدتي اُتھاتي هس ۽ نانات شهر مذکور کي بهي بپت ملايم
 خوش نما ۽ پٿو و عبره بهي نفاست و لطاف مبن ماسد هوا “ بازار مين
 خريد و فروخت کي رسم کمتر ۽ اور گهرون مين اکثر ۽ اور گهر سب جهوتي
 بٿي جويي بابي هس درجي اُنکي چاريا چارسي زياده رکھتي هين نيچي کا چار
 پاؤں اور کچھ اسباب کي ليئي دُورا آسائش کي خاطر تيسرا چوٿا اسباب خانگي
 کي واسطي لکين بهونچال کي شدت کي سب حويلان خشي اور سنگين نهين
 نائي بلکہ چار ديوار بهي جهتون پر لاله پوتي هين چنانچه بهار کي دنون
 مين هر شخص کا بام خانه رشک گلزار و بهتر از لاله زار هو جاتا هي غرض

۱۰ شہرِ مہکُور میں نا وجودِ اس لطافت کی ایک سیلہ خونِ ہی تھ وہاں سائب
 پتھو و عرہ گردی جانور کمتر ہن لیکن مچھر مکھی اور جوشن اکثر نردبک
 شہر کی ایک نالاف بہت بڑا کئی فرسخ لٹا ابک جابب اُسکی پرگنہ
 بہماک سی متصل وہانکی لوگ اُنکو دال کہتی ہن سال و ماہ لبریز رھتا ہی
 اور پانی اُسکا نہایت لطیف و شیریں مرا بہ ہی کہ برسوں بہن بگڑا اگرچہ
 لوگ بار گران کو پُشتاری نا دھکر گھاٹون سی چڑھتی اُترتی ہین پر بار ندراری کی
 واسطی اکثر وہاں کشتیان ہین اس سبب سی ٹڑھون اور ملاحونکی خواہش
 بیشتر رھتی ہی اور زباں وہاں کی ناشدون کی خاص بھی ہی لیکن ہندی
 کتابین بیشتر سنسکرت کی بولی من نصیف کرتی ہن اور ناگزیر مین لکھتی
 ہین بلکہ بیشتر پوتھیاں ایک درختِ خاص کی پوست پر چٹاچھ اکثر پڑائی
 پوتھیاں اُسی پر تبتہ ہن نام اُسکا توز اور سیاہی بھی ایسی نابی ہن کتنا
 ہین دھوئی پر نہیں چڑھتی ہرچند کہ اہلِ ہند اس ولایت کی عجیب و
 غریب قصی کہتی سنتی ہین اور سب کی سب ترہہ حاتی ہین لیکن
 بعضی مکانون کو بہت مانتی ہن چٹاچھ سندھیا براری کی قریب ایک
 چشمہ ہی چھ مہینی تلک خشک پڑا رھتا ہی روز معہوں کسان اُس
 سرزمین کی جاکر عجز و الحاح کرتی ہین بلکہ بھیڑیں بکریان چڑھاتی ہین ندان

پاڻي اُس مين حوش ماري لڳتا هي اور پاڻيچ موضع کي رراعت کو سیراب کر
 دینا هي احساناً جو کُهو زيادتي اُسکي دٻڪڻي هُن اُسي طرح پهر گُڙڙائي
 لڳتي هُن ۽ آلفور پاڻي ٿيکائي پر آجانا هي مَصِل اُسکي * کوکر ناڪ نام
 ايڪ چشمه هي پاڻي اُسکا بٽ خُڪ و شيرين و سُڪ اگر بهوڻا پئي
 سير هو جائي “ اور اُڻها پئي بهوڻه لڳ آئي ” * مَن پور مين باره هزار
 سڳهي زمين زعفران کي کهنون کي هي ۽ اَلَواع فليل ديد و لابق سير غرض
 بسانگه کي آخر سي لي سارا مهينا جيئنه کا کِشت کار هل چلا زمين کو نرم
 کر کُڊالون سي هرايڪ طعه اُسکا فليل نوڻ کي سا زعفران کي گهڻي بو ديني
 هُن ايڪ مهيني کي بعد لڳلها اُٿئي هي اور کاتڪ کي آخر مرتبه نَمُو کا
 تمام هو چُڪتا هي ليڪن ايڪ بالشت سي زياده نهين پڙهي اور جا پوري
 هو چُڪتي هي تب پھولي هي ليڪن هر پڙهي مين آڻه پھول نندريج پھولي
 هين پڻگھڙبان هر ايڪ مين چه “ رنگ اُن مين موسي ” دُسيان اُنکي
 چه تار شتر تين زرد اور تين لال زعفران اُنهن کي هوتي هي جب ڪه
 پھول پڻر چُڪتي هين تب ته اُنکا سر هو جانا هي پر پھولي سي پھلي مفيد
 رھتا هي اور ايڪ مرتبي کا لوا گھيت چه برس پھولتا هي پھلي برس ڪم ڪم
 دُوسري برس بهتاپت سي تيسري برس ڪمال کو پھنچتا هي اگر چھ برس

کی بعد اُسکی گتھی وہاں سے اُٹھا کر اور جاگہ نبوٹن بو پھولنا کم ہو جائی
 اسی واسطی اُٹھا کر اور جاگہ لگاتی ہن * ربوں من ایک چشمہ ہ، اسی
 بڑا بیرہہ جاتی ہین اُنکی گمان من یہ ہئی کہ زعفران کی بیج اسی سی
 نکلی ہین چنانچہ اُسکی شروع میں کشت کار اُس چشمی کی پاس جا کر
 بہت منت و زاری کرتی ہن اور گائی کا دودھ اُس من ڈالتی ہین اگر
 وہ پانی تلی بیٹھ جانا ہی تو فال بیک لیتی ہین اور زعفران بھی خاطر خواہ
 ہوتی ہی اور جو پانی پر پڑتا رہی نہ شگنی جاتی ہین بہت میں ایک
 بڑا عار ہی اُسکی اندر رُف کا ایک جسم ہی نام اُسکا * امر ناتھ اُس
 مقام کو بھی معید بزرگ جاتی ہن جب ماہ تحت آشفاع سی نکلتا
 ہی اُس غار میں ایک رُف کی لاث نمود ہوتی ہی اور تھوڑی تھوڑی روز
 بڑھتی ہی یہاں تک کہ پندرہویں دن دس گز کی ہو جاتی ہی جب
 چاند گھٹنی لگتا ہی وہ بھی گھٹتی لگتی ہی ماوس ملک اُس کا نشان
 بھی بہین رہتا ہندو اُسکو مہادیو کا پیکر فاس کرتی ہین اور حاجت بر آر
 اُسکو جاتی ہین * شکر باٹ ایک چشمہ ہی تمام سال آب اُس میں
 ناباب لیکن جس مہینے میں توین نارنج جمعی کی دن ہو صبح سی شام
 ملک پانی اُس میں بہتا ہی ” اور دن بھر ایک عالم وہاں جمع رہتا

هِي * پَانْهال اِيڪ نُتْخانه هِي دُرگا سِي مَنسُوب حو ڪوڙي اِپنا احوال آور
 دُشمنن کا جانا چاهي دو هانڌيون من چانول بهرڪر اِيڪ اِپني نام پر آور
 دُوسري دُشمنن کي نام اُس نُتْخاني من رُڪه دِي آور دروازه اُسکا سڌ ڪري
 دُوسري دس عاڇري سِي احوال کي تجسس ڪري چسڪي نام کي هانڌي زعفران
 آور پھولن سِي بهري بکلي اُسکا احوال بهابَت روتق پڙي آور جس کي نام
 کي خس و خاشاک سِي بهري بکلي اُسکا احوال تباه هو جاني عجب تر يہ
 هِي کي جو ڪوڙي پھچانا چاهي کي خُصومت مين حق کسڪي طرف هِي آور
 لاحق پر ڪون هِي تو دُونو ڪو دو مَرع يا دو بکري ديکر اُس معيد مين صيحي
 آور اُنکو زهر ڪھلاڪر پھر هر اِيڪ شخص اِپنا هانڌ پھيري جو شخص کي حق پر
 هوگا اُسکا جانور چيئا رھيگا آور دُوسري کا مر جاينگا * ديو سر اِيڪ حوض
 هِي بيس گر کي طول و عرض و عُمق مين پاني اُسکي اندر هِي اندر ڪھلا ڪرڻا
 هِي حو ڪوڙي اِپني سال کا احوال بيڪ يا بد دريافت ڪيا چاهي اِيڪ
 هانڌي سڦالي کي چانولن سِي بهرڪر نام اِپنا اُسکي ڪناري پر لکھ ڪر مَنه
 بند ڪري آور اُس من ڌال دي ڪنڌي دير کي بعد وُه خود بخود پاني اُوپر بر
 آريگي اُسکو ڪھول ڪر ديکھي اگر چانول اُس مين سي گرم آور خوش بو بگھلي
 وُه برس اُسکو خير و خوبي سِي گُذري آور جو اُس سِي کُورڙا ڪُڪڙ ڳڻي تو وُه

شخص خراب احوال رهي * گو بهار من ايڪ چشمه هي گياره سال سوڙها
 پڙا رهيا هي جب مشري نرج اسد مين آتي هي پئجسبهه کي دن پائي
 اُس مين جوش ماري لڳنا هي پهر سات روز تلڪ خشڪ رهنا هي جب
 پهر روز مدكور آنا هي پر آب هو حانا هي سال بهر بهي طور چلا حانا هي *
 سلهاڻي مس ايڪ مقام هي ڪه وهار بهت سي درخ هس عتاب اُن پر
 بڻهي رهي هي ڪلگي کي واسطي پر وڻهن سي لتي هيڻ “ اور حورش
 بهي اسڪو ديتي هيڻ ” * تانامو مس ابڪ چشمه چاليس بڻهي کي عرصي
 مين هي بله ناڪ نام پائي اسڪا بهايٽ صاف بيلگون وه بهي انڪ سرتيه
 هي گرد اسڪي اڪثر هود حاڪر اڀي تيڻ جلاي هس “ اور جسم ڪو رانجه بناي
 هيڻ “ سواي اسڪي شڪ بهي اُس سي لتي هس اس طرح ڪه حوز کي
 چار حصي ڪرکي اُس مين ڏالتي هس اگر طاق اسڪي پائي پرتريا رهي نو
 بيڪ نهين تو ند اڱلي زمان مين ابڪ ڪتاب وڻهن سي نڪلي هي نام
 اسڪا تيل منجه ڪشمري حالات اور خواص برستگاهورن کي اُس مين تفصيل
 وار لکهي هيڻ ڪنهي هس ڪه پاي کي ملي وهان ابڪ شهر هي بهايٽ آباد و
 معمور متو شاه کي سلطنت مين ايڪ برهن اُس مين ڪرکي غايب هو
 جانا اور بعد دوتين دن کي پهر نڪلنا بهت هي تحايب لانا خبرين بهي اڪثر

ديتا * لڙڪي اُتر طرف ايڪڙ ٻهڙ هِي نهايتَ نلند دامنِي ميِن اُسڪي سو
 چشمي هِيِن ايڪڙ گرم حدَ سي زياده آور دُوسرا سُرڊ اُسي مَرَتِي ليڪِن تِفاوَت
 اُن ميِن دو گُڙو کا اُنکو بِيِي تيرتِهه جاتِي هِيِن چُنايُجِه اُسُتَجَوَان اِڻِي جِسْم
 کي وهان بِيِي اِيسي جلائي هِيِن كِه زاکُه هو جاتي هِيِن اور وِڻهِيِن ٻهڙ ميِن
 اڀڪڙ اور بَڙا تالاب هِي هِڏِيان راکُه مُردون کي اُس ميِن بِيِي ڏالَتِي هِيِن اور
 وسِله نَعْرَب کا جاتِي هِن احبانا اِگر اُس ميِن کِيِي جانور کا گوشت پُڙ
 جايو تو برفِ شَدَت سي پَڙِي اور مِيَنه بَهت بُري * نارا ميِن ايڪڙ
 چشْمه هِي اِگر کوڙهي اِنوار کي دِن صُبح کي وِقت اُسڪي پاڻي سي اِڻا بدن
 دھوئِيَن اچِي هُو جائِيَن * کوشر نام ايڪڙ نُتخاهه هِي ٿاڪر وهان کا مهاديو
 جو کوڙي وهان پُوجا کو جايو تمام باجون کي آواز سُنِي اور کوڙي نِجايي كِه
 پِيهه آواز کِهان سي آڻِي هِي * چھوڻِي تَبِت مِيِن ايڪڙ بَڙا تالاب هِي اُتھائِيَس
 کوس کي گِرڊ مس دريائي بَهت جب اُس مِيِن آتا هِي ايڪڙ لُحْطه نا پِديِد
 هو جاتا هِي * ڪر گائو مِيِن ايڪڙ درو هِي پُرسوتم نام وهان دس جَرِيب
 کي مِقدار ايڪڙ زمِن هِي جب مُشْتَرِي اسد مِيِن آڻِي هِي مِهينا بھرو
 اِيسي گرم رھتي هِي كِه درخت وهان هُوي تو جل جائي اور دِيڪ بھري
 هُوي حو اُس پَر رُڪھ ديويَن کِهان پڪ آڻِي فَرِيب اُس سي * ڪامراج

اڀڪ آباد فَصَّه هِي دره اُسکا اڀڪ طرف کاشغر سي ملا هوا عرب رو اُسڪي
 پکلي وهان پاي کي گذرگاهون مين درخت کي نکل ڏال کراڻ کي سرون پر
 پتھر رکھ ڏيتي هين اس واسطي کي به نجاين بعد دو تن دن کي اُٿاھر
 دھوپ مين دھڙي هن اور خشڪ هوي پر جب جھازي هين دو بين تولى
 سوبا جھڙ پڙنا هي * کلکت نام ايڪ اور دره هي وه بهي کاشغر سي متصل
 وهان کي پهاڙون سي دو دن کي راه ولايت داردو هي مد مني نام ايڪ درياو
 ونهين سي اُدھر آيا هي اگر بياري رڳ شوي وهان بيتھ ڪر ڪرين اڻي
 مٿس سوئي سي بهرن ڪياري پر اُسڪي ايڪ سڳن نڙخانه هي نام اُسکا *
 ساردا درگا سي منسوب هئو کا وه بهي بڙا معيد هي اور وهان کي پرستش
 کا ثواب اُنکي نردبڪ يحد سکرار پکلي بهي اس صوبي من داخل هي
 لسان اُسکا پنتيس کوس کا اور چوڙان پچيس کوس توران کي طرح وهان
 بهي نرڻ پڙي هي جاڙا ستر رها هي لکن برسات هندوستان کي مانند
 اور گهيٽيون کي شادي کا سبب تن دريا کين گنگ بهت سنڌه زبان
 ملڪيت مذکور کي کشمير سي ملتي هوي هندوستان و زابلستان سي باهر علي
 کي اقسام مين چنا اور جو بهت ميوون مين زرد آلو شفتالو اخروٺ ليکن
 خود رو پر موه توڙي کي رسم کم اسب و شترگاؤ گاؤ ميس وجانور شڪاري

نه نهوڙي نه بهت بکري اور حرگوش کي کثرت القهه کشمير ايک ملڪ
 دنگشا اور باغ پر فسا هر موسم مين وهان بهار رهي هِي “ اور هوا باغ رضوان
 کيسي بهتي هِي “ پاني وهان کا خوشگوار هر گلزار من جاري انهار و آشار
 گل رنگ برنگ کي هزارها “ خصوصاً گلاب و سسنة و برگس خود رو صحرا
 صحرا “ عرض اُس ملڪ کي طرفه بهار و عجائب حيران هِي فِي آلمحقت
 وه سرزمين باغ بوسنان و لايي دوستان هِي سواي شاه آلو و شهنوت ميو
 بهت هوتي هين خرنوزه ترنور سيب شفتالو زرد آلو بهايب لذيد و لطيف
 انگور اگرچه کثرت سی هوتا هِي ليکن اکثر يي مره و کثيف با وجود که
 شهنوت کی درختون کي بهتايِت هِي پر ثمر انکا کم کهاتي هين “ مگر انکي
 پتي ريشم کي کيڙون کو کهلاي هين “ خورش وهانکي باشندون کي مچھلي
 خشکه بلکه ناسي بيستر اور ماگ پات اسام کي چنانچه اُسکو سُکھا بهي
 رکھتي هين هرچند که دهان کي بهتايِت هِي پر اچھا کم هوتا هِي گهيون بهي
 نهٺ جهوٽا سپاه رس پر فلِيل اور مونگ وهانکي ناشيدي کم کهاتي هين
 چا اور جَو نو نظر هِي بهن آني زمين وهانکي سلاي اور مرطوب جوتني
 کي لِيي بهايب خوب با وجود خلعت کي بهتايِت کي اور وجه معيشت
 کي قلت کي، چوري اور گداي وهان بهن ساکن وهانکي بيستر کثيف

أَلْأَوَاقَاتِ جُنَاحُهَا أَيْكَتْ جَامَهُ شَالِي هَمِيشَه پَهَنِي رَهْتِي هِين لِيكِن قَابِلٌ
 دِينْدَارِي وَ دُنَادَارِي مِين كَامِلِ يَه عِلَطِ هِي كِه سَب كِي سَب بِيكَتْ ظَاهِر وَ
 بَد بَاطِن هَوَبِ هِين مِگَرِ اَجِيي كَم اَوَرِ بُرِي بَهْتِ پَرِ اَوْنَتِ اَوَرِ هَاتِيي وَهَان
 مِهِين هَوْتَا هَان تَانُگِن كَثَرَتِ سِي اَوَرِ بَهَايَتِ رَوَرِ اَوَرِ چَالَاكْتِ رَهْوَارِ گِرِيوَه كُودَارِ
 لِيكِن گَايِن سِيَاهِ رَنگِ پَرِ دُونَدَه اُنْكَا بِيهَتِ گَاوْهَا چَكْمَا اَوَرِ اَيْكَتِ قِسْمِ كِي بَهِيژِ
 وَهَان هَوَبِ هِي لَوگِ اُس شَهْرِ كِي اُسْكَو هِنْدُو كَهْتِي هِين گوشتِ اُسْكَا نِهَايَتِ
 لَدِيذِ وَ خُوشِ ذَائِقَه “ اَوَرِ دَادِ وَ سِتَدِ نَعْدِ كِي بُهْتِ كَم رَاهِيْنِ اَمَدِ شُدِ كِي
 هِنْدُوَسْتَانِ مِين اَوَرِ اُس مِين چَهِيَسِ لِيكِن بَهْتَرِ وَ پَكِلِي هُوَكِرِ جَانَا بَهْتَرِ هَان
 اِنَّا تَفَاوُتِ هِي كِه پَهْلِي سَرْدِيكَتِ تَرِ اَوَرِ كَبِي شَعْبِي رَهْتِي هِي مِگَرِ اَمَدِ وَ
 رَفْتِ لَشْكِرِ كِي پَرِ پَچَالِ كِي طَرَفِ سِي اَحْسَانًا اِگَرِ وَهَانْكِ پَهَاژِ پَرِ كُوِي سَلِ
 گَهوژَا دَنِيچِ كَرِي وَوَنِهِنِ اَنْدَهِي اَوَرِ بَدَلِي بَكْثَرَتِ مُمُودِ هُو پَهَرِ رُفِ بَهْتِ سِي
 پُژِي بَا مَسْهَرِ نَرْسِي طُولِ اِس صُوِي كَا مَرِ سِي لَكِرِ كِشِنِ گَنگِ تَلَكْتِ اَيْكَتِ
 سَوَبِيَسِ كُوسِ اَوَرِ عَرْضِ اِسِي كُوسِ لِيكِنِ اَبْنِ اَكِرِي مِينِ پِچْبِسِ كُوسِ لِكْهَا
 هِي شَرْفِي اُسْكَي پِيرِيسْتَانِ وَ چُنَابِ شَرْفِي وَ جَنُوبِي پَانْهَالِ اَوَرِ حَمُو كَا پَهَاژِ
 شَرْفِي وَ شِمَالِي تَسْتِ كَلَسِ عَرَبِي پَكِلِي وَ دَرِيَايِ كِشِنِ گَنگِ عَرَبِي وَ جَنُوبِي
 وِلَايَتِ كَهْكِرِ عَرَبِي وَ شِمَالِي بِيَتِ خُورْدِ چَوِ گِرْدِ پَهَاژِ مُتَعَلِقِ اُسْكَي چِهِيَالِيَسِ

نَہَالِ آمَدَنِی بارہ کُروڑِ داسِٹھ لاکھ پچاسی ہزار دام علاوہ اِسکی دو ہزار چار سو کلگی کی پر بھی اِس صوبی کی مداخل میں ہن

صوبہ کابل قدیم شہر ہی نہایت خوب و خوش آب و ہوا پشنگ ابن نور ابن فریدون ب اسی آباد کیا اور اُسکو آباد ہونی عالمگیر کی سن چہلم جلوسی تک دو ہزار اور ایک سو برس کچھ اوپر گذری قلعہ اُسکا نہت اُسوار پایدار اور اندر کا قلعہ ایک چھوٹی سی پہاڑ پر " اُس پر مشرف ایک اور پہاڑ نام اُسکا حصار عفا بین اور بعضی کوہ صفا بھی اُسکو کہتی ہن لیکن بلذہ مذکور کی بعضی سباحوں کی زبانی یوں ہٹا ہی کہ وہ پہاڑ قلعہ اول کی عمارات پر مشرف ہی غرض دامنی مبن اُسکی باغ و گلزار اکثر خصوصاً باغ شہلاہ کہ بابر بادشاہ ب نو سی پچیس ہجری مبن بنایا تھا پھر قریب اُسکی جہانگیر فی باغ جہان آرا سن ایک ہزار سولہ ہجری مبن بنیاد کیا اور لب دریا گذرگاہ مبن مقبرہ بابر کا اور ہندال مرزا اُسکی خلف کا سوای اُسکی محمد حکیم مرزا ابن ہمایون کا بھی تعمیر ہوا ہی اور اُس شہر کی بواج مبن دو دریا ہن ایک جلندر سی آکر باغ شہر آرا اور جہان آرا و شہر کی گلی کوچن سن گذرنا ہی نام اُسکا جوی خطبان اور دوسرا عربین ولوہگڈہ سی آکر دیہ یعقوب کی

پاس هوتا هوڻ لاهوري درواري کي آڳي جا بکلا نام اُسکا حوي پل مسٽان پاني
 اُسکا شفاف و خوش ذائيعه بلڪه نغصي بيماريون کي واسطي شربِ شفا *
 تومانِ دامه کوه خورڻ کابل بهي اسڪو ڪهتي هيٺي پهل پهل اُس مس رنگ
 برنگ کي خوش بو و خوش رنگ و خوش مزه کثرت سي هن حصوا پمعل
 و کاھدره و مرزه و استرعي و استالف و عره فايل ديد و لائي سر چنانچه
 سلاطين اڪثر اوقات وهان سير ڪيا ڪري تهي اور دبر ديرها ڪري تهي بلح کي
 طرف * تومان غوربند ايڪت فريه هي وهان کي لاله کي رنگ کوئل بهن
 پهنچتا اور رباحن کي بو ناس کو عطر بهن لڳا عرض لاله وهان نستنس سيم
 کا هوتا هي چنانچه ايڪت سيم توگلاب کي پاس رکھتا هي سار اسڪي لاله بوي
 اسڪو ڪهتي هن اور کان لاهورد و نقره بهي وهان سي قريب هي سروي اسڪي
 ايڪت ريگ رار هي نام اُسکا خواجه ريگ روان گرمبون مين وهان سي
 ٿهول اور باري کي آواز آتي هي اور لم اسڪي جي بهن جي بهي مقام
 لشڪر توران کي روبرو اور حدود بلح کي سامهني ٿو اڪت دنوار مستحڪم هي
 * تومان صحت و تومان باميان يعني ٻي دنون مقام قداما کي آثار و شان
 سي هيٺ اور اس نواح کي بهارون مين ڪهونڪر باره هزار سردابي بنا ڪر گچ و
 نقاشي ان پر کي هي سابق اس سي جازون مين وهان کي لوگ اپنا مال و

اَسباب اُن مِٺي رڻھ ڪر دِجَمْعِي سِي اَوَلاٺ بَسرڪڙِي تھي لُطَف پِھ ھِي ڪَہ
 اِيڪ سُرڊاي کي بِيچِ نائوٽ مِٺن اِيڪ شَخْصِ مانَدِ خُفتگان آرام سِي سوتا
 تها ڪُهتي ھِٺن ڪَہ چار سَوِ دَرس سِي ڪُچھ اُوڀر ھوِي ڪَہ جِئِگر خان کي عہد
 مِٺن پِھ بُرُڙگ شھيد ھوَا تها اب تِلڪ اَعْصا اِسکي جَوَن کي تون ھِٺن اُور
 مقام اِسکا زيارت گاه رانم في سِواي اِسکي اِيڪ عَجِيب و غَرِيب نعل آعا
 مُحَمَّد ناخِرِ اَصْفَهائِ سِي اِس نوماں کي سُنِي ھِي اِتَعَا وَ بُرُڙگ سِنِ نارہ سِي
 بيس مَن ڪَلڪتي کي بِيچِ وارِد ھوَا تها اَحْيَا حَفير سِي اُور اُس سِي اِيڪ دِي
 مَلاقات ھو گِي نَعْصِي بِلاد کا بِيي مَدُڪور دَرميان آيا جب کابل کا ذِڪر نِڪلا
 ناخِرِ مَوْصُوف ڪُهِي لڳا ڪَہ سائِق اِس سِي ھم ڪِيي شَخْصِ شھر مَدُڪور کي طرف
 جاني تھي ناگاہ توماں صُحاڪ کي سَمَت جا بِلکلي جب فُلعي کي مَصل
 پُهچي اَندر گِي جا بجا سِي مَكانات اُسکي ٿوڻي پاڻي بَلڪَہ ڪِتسَن دِيوارين بِيي
 لِيڪن اِيڪ پتھر کا اِندارا بَهايت ڪلاں پَر خُشڪ بي آب جَوَن کا تون اُس پَر
 دِيکها جا ڪهڙي رھي اِتي مِٺن بگاہ ھر اِيڪ کي جو اُڀي اُڀي ڪهڙون پَر
 پڙي اُنڪور مُرد سِي بِيي زباده سُر دِيکها حال اُنڪَہ سَعِيد تھي جب قُلعي سِي
 باھر نِکلي پَھر جِيسِي کي تِيسِي ھو گِي اکر پِھ اَنار طِلَسَم سِي ھون نو ڪُچھ
 بَعِيد بَٻِٺن اَلْعِيب عِنْدَ آلَہ * نوماں غَزِٺن اِيڪ وَرِيہ ھِي زابل بِيي اُسي

ڪهڻي هين اگلي زماني ميان سلاطين خراسان کي تختگاه تها خصوصاً سلطان ناصر
 الدين سبکتگي و سلطان محمود غزنوي و سلطان شهاب الدين عوري کي اور
 حڪيم ثنائي بهي وٺين مدفون هي بلڪه اڪثر اوليا اسي طئي ميان آسوده هين
 جاري کي شدت اور رب کي ڪثرت کي سبب اسکو برابر تبريز و سمرند کي
 جاني هين اودهات بهي اسکي اطراف ميان بهت پيدا هونا هي چنانچه
 هندوستان ميان بهي وٺين سي جاتا هي نريڪ اسکي ايڪ چشمه هي اگر
 ٻول اس ميان پڙي تو ابر و برک کي آثار نمودن هوئين عرض يه مقام فندهار
 کي حد سي قرب رگهتا هي اسکو دروازه ايران کا ڪهڻي هس * لوهنگده اعلان
 نيشن هي نريڪ اسکي باده خواب شجيه ايڪ چشمه هي که گنگا اسکو
 ڪهڻي هين ليکن ڪشپ هندي ميان نام اسکا لوهار گل ليکها هي هندو اسکو پڙا
 تبرئه جاني هين روز معين وهان بهي پڙي بهتر بهاڙ هوڻي هي باب اسکا بهي
 گنگا کي مانند اگر مدنون باسئون ميان رگهي بد بو بهن هوتا * تومان مندر اور
 علي شنگ ايڪ فريه هي وهانکي زميندارون کو ڪافر ڪهڻي هين اس جگه نر
 حضرت نوح عليه السلام کي باب کي هي نام اس نزرگ کا لام اور نضي
 لمگ بهي لکھ گهي هين از بس که وهانکي باشدي گاف کو غنن سي بدلا
 ڪري هين اس ئي اس نواحي کو لمعان ڪهڻي هين * تومان بخراد ايڪ مقام

ھِي چَلعوَزه وهان کا مشهور لُطف يِه ھِي کِه اُسکو وهان بجاي چِراغ جلاي
 ھين چُناچِه روشني اُسکي بھايَت توري ھوئي ھِي اور اُسکي اطراف مين
 ايک جانور ھِي اُسکو روانہ پران کھتي ھبن ليکن اُني مَکَن سي ايک دو
 اُزان سي زيادہ نھن اُرتا اور ايک چوھا بھي وهان مَشکبو هوتا ھي * نومان
 يک بهار ايک مقام ھي داروغہ بَشَن اُکلي زماني مين آدِينہ پور مشهور
 تھا اکبر کي وِمت من جلال آباد کھلایا آبادي اُسکي دريائي نيلاک کي کاري
 ميوي اُس مين اکثر هوتي ھبن ليکن اار وهانکا لالِي ھي اور دو کوس وهان
 سي باغ صفا کِه چار باغ کر مشهور ھي اور اُسي نَوَاج مين باغ وفا بھي ايک
 يادگار بابر بادشاه بھايَت پُر فضا و دِلکشا ھي بديانہ اار وهانکا پي بطر ھي
 غرض اُس مقام مين برف مھين پڑتي اور ٿھنڌ بھي چندان نھن هوتي وهان
 سي کافر درہ بھي قريب ھي از بس کِه وهان کافر رھتي ھين اس لي بھي
 نام اُسکا ٿھر بگيا * نومان بجور جانب کاشعر قلعه حاکم بَشِن قديم سي
 ھي اور هوا گرمي مين زيادہ گرم اور سردی مين بيشتر سرد ليکن تمام نَوَاج
 مين کبا جنگل کبا پہاڑ اُتھان ھي بَسي ھبن مگر فُلعي کي اطراف مين
 سَکُونت مغلون کي ھي ليکن وي اُني تين عرب جاتني ھين اس طرح سي
 کِه سلطان سکندر رومي جب اُنھر سي گذرا نو کُتھي اُني خویش و اقربا وهان

چھوڑ گما نہا چُناچہ عالمگیر کی عہدِ سلطنت نکتِ اُنکی اولاد وہاں رہتی
 بھی اور اُنعانون پر بھی اُسکا غلمہ تھا اب خُدا جانی ہی کہ بہنِ عرضِ یہ
 مقام پچیس کوس طُول مسن اور دس کوس عرضِ مہن ہی * تُو مانِ سَواد
 یہ بھی کاشعر کی طرف ہی بہت سی دري اس سی علافہ رکھتی ہن جاڑا
 گرمی وہاں بہت بہن لیکن نَوف بہت پڑتی ہی پر صحرا میں دو تِن دِن
 سی زیادہ بہن رہتی مگر پہاڑوں پر سال کی سال جاڑا “ بہار کا موسمِ
 برسات کی رُت ہندوستان کی سی “ پھول توران و ہند کی وہاں اکثر “ نقشہ
 و برگس خود رو صحرا صحرا “ میوہ خود رستہ بھی علیٰ هذا اَللیاس لیکن
 شفتالو و ناشپاتی وہاں کی مشہور بلکہ باز و جڑ شاہن بھی وہاں اچھی سی
 اچھا بہم پہنچتا ہی اور کان آہن بھی اُسکی اطراف مہن ہی * نصبہ
 منگلور حاکم نشین ہی ساتھ اُسکی اُس تُو مان کا طُول چالیس کوس کا اور
 عرضِ پندرہ کوس لیکن فقط یوسف زئی اُس مسن رہتی ہن * تُو مانِ نگرام
 مشہور بہ پیشاور ہندوستان کی سُمّت ہی انگور شفتالو خربوزہ وہاں کا توران
 کا سا اور گرمی جاڑا بسنت رُت برسات ہندوستان کی سی چائول وہاں
 کا مشہور ہی فی اَلواقِع ہندوستان میں ایسا کہن بہن ہوتا خصوصاً سکھداس
 بلکہ اقسام کی غلی کی بہتایت اور زراعت کی کثرت وہاں رہتی ہی

فرض ۾ تومن سب کا سب مسکن افغانون کا هي خصوصاً مهمنند و عسرد
 ليکن مال گذار هين عي بهين * پشاور قدیم شهر هي کتب قدیم مين
 اسکو پشاور اور پشاور بهي لکھا هي سردیکت اُسکی * کورکھتری ایک
 پرستشگاه خوگیوں کی مشهور تھی شاهجهان کی وقت مين مسمار هوئی لیکن
 پانچ ترته اور بہت دلکشا وھان عالمگیر کی عہد تلک نہي بیشتر جوگی
 ستاسی بیراگی سواي اُنکی اور بهي اتت وھان ایک بالاب کی گرد حویلیان
 بیتھکی با با رھتی تھی * تومن بگشات ملتان کی سمت واقع هي
 آبادي اُسکی وسعت کی ساتھ لیکن پٹھانوں کی قومين اُس دیار مين اکثر
 هبن زراعت بهي کثرت سی هوئی هي خصوصاً دھان اِس مدرکہ اور اطراف
 مين بهي جاتا هي سواي اُسکی کان نمک و آهن بهي اُسکی نواح مين هي
 القصہ جازا اِس صوبي مبن بہت پڑتا هي لیکن ۾ی گزند اور گرمي ایسی کم
 کہ بدوں اوڑھی سو سکی نرف نوران کی ماسد افراط سی پڑتی هي لیکن
 میدانون مين چار مہیني اور پہاڑون مين ہمیشہ رھتی هي غرض موسم بہار
 بہایت طراوت و شادابی کی ساتھ پھول رنگ رنگ کی ۾ی شمار صوبي
 گوناگون خوشگوار اگرچہ انکور کی بہت اقسام هين پر صاحي و حسيني
 و ننڈھاري اور هي لطف و مزہ رکھتا هي اور زردآلو کی اقسام مين محمودي

و قَيْسِي و مَرَّائِي خَرُوزُون مَن كُوكِ بَابَت و مَاهَتَايِي و شَاهَتَايِي و عَشْرِي و
نُودِ چِرَاعِ بَهَايَتِ لَذِيدِ و خُوشِ ذَائِقَه اُورِ عَلِي كِي اَسَامِ مَن جَوِ گُهوَن
زِيَادَه لِيكَن جَوَزِرَاعَتِ كِه بَدِي نَالُون سِي مُتَعَلِي هِي اُسْكَا نِسْرَا حَصَه سَرْكَارِ
مَبِن دَاخِلِ كَرْتِي هَبَن اُورِ كَارِيَرِي سِي دَسُون اَنگُورِ و نَادَام سِي بَهِي كُچَه بَقْدِ
بَطْرِيفِي مُحَفَه لِيكَن سَرْدَرُخْتِي كَا حَاصِلِ مُعَافِ اُورِ كُسمِ كِي پَهُولُون كِي حَاصِلِ
سِي قَدَرِي قَلِيلِ بَهِي بَهِنِ دِيَتِي مَگر اُسْكَي بِيَجُون سِي تِسْرَا حَصَه بَاشَدِي
اُسْ مُلْكِ كِي سَمَرْقَنْدِ و بُخَارَا كِي سَاكِنُونِ كِي مَاسَدِ پَرُگِي كُو پَنَجَابِ اُورِ
قَرْنِي كُو تُوْمَاں كَهْتِي هَسَن نَا وُجُودِ اُسْكَي سَاكِنِ اِسْ صُوبِي كِي گِيَارَه زَبَاں جَانَتِي
هَبِنِ هِنْدِي و فَاَرْسِي و مُعَلِي و تُرْكِ و اَعْمَايِي و لَمْعَايِي و عَرَبِي و عَسْرَه اُورِ مُعَلِ
خَاصِ نَوَاجِ كَابُلِ مَن رَهْتِي هَسَن لِيكَن حَاكِمِ كِي آگِي دَسْتِ بَسْتَه حَاصِرِ اُورِ
مَالِ گُذَارِي مَبِنِ يِي عُدَرِ طَرَفَه تَرِيَه هِي كِه عَوْرَتَن اِنْكِ مَرْدُونِ پَرِ غَالِبِ
جُنَانِجَه بِلَاچِ كِي وَفَتِ مَنجُمَلَه مَهَرِ اِيكْتِ اَمَرِ مُحَالِ لِكْهَوَا لِيَتِي هَبِنِ كِه مَرْدِ
اُسْكَي عَهْدِي سِي كَبْهَوِ نَه يَكَلِي يِيَه شَبُوه صَاَحِبِ عِصْمَتِ يِي بِيرونِ اُورِ پَرْدَه
نِشِينُونِ كَا هَرُگَرِ نَهِنِ سَوَايِ اُسْكَي اِيْنِي طَوْرِ پَرِ بَاغُونِ كِي سَبَرِ كُو اُورِ حَمَامِ
مَن نَهَانِي كِي لِيِي جَاتِيَانِ هَبِنِ خَاوِنْدِ كُو اَصْلَا و مُطْلَعَا خَاطِرِ مِينِ بَهِنِ
لَاَتِيَانِ صَاَحِبِ خُلَاصَه اَلْتَوَارِيخِ لِكْهَتَا هِي كِه مَبِنِ يِي بَعْصِي رَنْدِيُونِ كُو دِيكْهَا

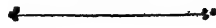
هِي ڪه اِيڪَ خُصَمَ کُو چِهوڙا اُور وڻهين دُوسرا ڪر ليا عَرَضِ اُپني مُدَتِ عُمَرِ
 مِين پَنڌرَ بيس خُصَمَ تڪَ ڪر لينا اُن سِي دُورِ نِهين قَصَہ ڪُوتاهِ اِس صُوي
 مِين ڪُثرتِ هزارَ اُور اَنعانِ کِي بَهتِ هِي لِيڪنِ هزارَ مُعلِ اُپني تِينِ اُولادِ
 چِعتائي خانِ اِنِ جَنگيز خانِ کِي جائِتي هِين اُور غَزِينِ سِي تا قَنڌارِ تُوپانِ
 مَبدانِ سِي تا حُدُودِ بَلُچِ مَحالِ دُشوارِ گُذارِ و حِبالِ پِچِ دارِ مِين رَهتي هِين
 اڪثرِ مَکانِ اُنکِي نادشاهونِ کِي عَمَلِ سِي خارِجِ اُور حاڪمونِ کِي اِحاطَہ
 حُکومتِ سِي باهرِ اُور اَنعانِ اُپني تِينِ بَنِي اِسرايِلِ کِي اُولادِ ڪُهتي هِين اُنکِي
 جَدِ بُرُورِ کي نامِ اَنغانِ تها اُنکِي تِنِ بِيٽي اِيڪَ کي نامِ تَرِينِ دُوسري کي
 غُرغُشتِ تَسري کي يَمِينِ اِنِ نِسنِ کِي اُولادِ بَڪثرتِ هُوي اُور هر اِيڪَ اُپني
 جَدِ و آبا کي نامِ سِي مَشهُورِ هُوا اُلُوشِ تَرِيبي بَرِجِ مِيانَ خُرسينِ اَوَرَمُزڪاسِي
 جَمندِ شيراني خويشگي داؤدِ زِي يُوُسُفِ زِي خَليلِ مِهَمندِ اُپني سَبِ کي
 سِلْسِلَہِ تَرِينِ کُو پُهَنچايِ هِين اُور سِوراني جيلَمِ ادرِڪِ زِي آمريدي خَتکي ڪرائي
 ڪاکري عَبْدِ الرَّحْماني عِرماني تارنِ عَرغُشتِ کُو اُور شيرزادِ خِضرِ خيلِ علَزي لودي
 لوهائي سوري شرواني کِهڪوري يَمِينِ کُو اُور قَومينِ اُنهينِ کِي اُولادِ هِين اَلْعَرَضِ يِ
 سَبِ قَومينِ فَرِيادي سِنڌَہِ سِي کابلِ تَلڪِ سَوِ کوسِ کِي عَرَضِ مِين اُور قَنڌارِ
 و مُلتانِ کِي حدونِ سِي تا سَواکِ کِه حُدُودِ ڪاويرِستانِ و ڪاشغرِ سِي مِلا هُوا هِي

۱. نِسَ سِي كُوسِ تَلَكُ سَنِي هِينِ اُورِ اشخاصِ اِنَكِي كُوهسارِ دُشوارِ گذارِ كِي
 اَزَلِي سِي بادشاهِي اُمرا كِي آگِي سِر نِهِن جِهكايِ بَلِكِه كُجِه رُيِ صُويِ دارِ
 سِي بطرِينِ اِنعامِ اُورِ مُسافِرُونِ سِي گهوڙِي اُونَتِ پِيچِي بِطورِ راهداري كِي
 لِيغِي هِينِ با وُجُودِ اِنَكِي كُبيِ كُبيِ مالِ و اسبابِ كاروانِ و عِيَرِه كا لُوتِ
 بِي لَني هِنِ اُورِ اِيَسِي وِيَسِي مُسافِرُونِ كُو پَكُزُكِرِ عِلَمِ بانيِ هِنِ بَلِكِه بَعْضِي
 اَوَقاتِ سَنجِ بِي ثالِثِي هِينِ عَرَضِ اُورِ اقوامِ مِبنِ چورِ كَمَترِ هُويِ هِينِ اُورِ
 اَفغانِ سبِ كِي سبِ چورِ اُورِ مَتِهَ مَرَدِ لُطَفِ يِهَ هِي كِه تمامِ شَهرِ كابلِ
 اُنِهِنِ سِي مُتَعَلِي هِي. اُورِ پيشاورِ سِي نِسِ راهبينِ كابلِ كُو جايِ هِينِ اِيَكِ
 راهِ بَنگُشتِ كِي پَر دُورِ درازِ سِوايِ اِنَكِي رَسَتِي بِي اَوَهَتِ لَشڪرِ اَنُهرِ سِي
 بَهَتِ رُجِ كِهَنچُكِرِ مَنرِلِ مَفْصُودِ كُو پَهَنچُتا هِي دُوسَرِي كِهَرِي كِي مَگرِ جلالِ
 آبادِ پَهَنچُكِرِ شاهِ راهِ مِلَنِي هِي يِهَ بِي درونِ كِي تَنگِي شِيَبِ و فرارِ كِي
 صُعُوبَتِ پانيِ كِي قِلَتِ اَفغانونِ كِي لُشِ سِي خاليِ نِهِن تِسَرِي راهِ عَلِي
 مَسِجِدِ و حَيِرِ كِي چِشْمَه جَمُودِ سِي دِهَكِي تَلَكِ نِيلاَبِ كِي كِناريِ دريِ سِي
 اَنُهارِ كُوسِ لِيكِنِ دَرِه حَبِرِ سِي دُو كُوسِ تَكِ بَسبَبِ نَشِيَبِ و فَرارِ كِي
 بَدشُوارِ طِي هُويِ هِي پَر بَه سَبَبِ اُورِ راهونِگِي سَهَلِ چُناغِه اَمَدِ و شُدِ
 لَشڪرونِگِي اُورِ كاروانونِگِي اِسيِ راهِ سِي هِي خُصُوصًا دِهَكِي سِي تا بَمَلِه بَتِيَسِ

کوسِ تِلکِ بہایتِ ہموار اور بملي سي تا کابل چالیس کوس بہي چندان
دُشوار نہيں ہرچندِ ٹیلی رستي مبن پڑتي هيں پر مسافر بہت تصدیع بہيں
کہتے تہا قصہ مختصر کابل کي چار طرف گھاٹيان هيں بناہر اسکي فوجِ عَنِيم
کي ايکا ايکي آ بہيں سکتِي اور دُفعًا مُلکِ مذکور کو قبضي مں لا بہيں
سکتِي اگرچہ يہ صونہ چندان حاصل بہيں رکھتا ليکن عقلمندوں کي نزدیک
دروارہ ہند کا هي اسي سبب سرکارِ والا سي وہان کي سپاہ کي ليچي ملے
خطبر پہنچتي تهي کہ ہر ايک سپاہي و سردار گذران اپني بخوبي کري اور
کسي وجہ سي تصدیع نہيں کھينچي کيونکہ بسبب اسکي ايران توران کي فوجيں
مملکتِ مذکور پر آ سکتِي تہيں سنا هي کہ اگلي زماني مبن کابل جو ايک
بادشاہ کي قبضي مں آگي تهي تو پنجاب بہت آباد ہوئي تهي اور
ہندوستان مأمون طول اس صوبي کا اٹک بنارس سي ہندو کوہ تِلکِ ديترہ
سو کوس عرضِ قراہاغ قندھار سي تا چغان سرا سو کوس شرقِ رو اسکي درياي
سندہ مغربِ رخ غور شمالي اندراب و بدخشان و ہندو کوہ جنوبي قوسل و
اور گرداگرد پہاڑ زمينِ مُسطح و ہموار بہت کم ليکن کہتيان سب جاگہ
سرکارين آتہ اور چھتيس تومان آمدني بارہ کروڑ پيسٹہ لاکھ اور آتہ ہزار
دام يا لچمہ ليکن ايک مدت سي کابل و کشمير مبن شاہِ دراني کا عمل هي

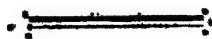
اُور لاهور مین سِکھون کا چُناڇھہ بِالْعِلّٰلِ کِہ سِنِ بارہ سِي بائِس ھِجَرِي ھِنِ
 صُوبَہٗ مَذکور کا حاکم رُجبت سِنڱھ ھِي اُور سِنِ بارہ سِي اُتھارہ ھِجَرِي سِي
 صُوبَہٗ اکبر آباد و شاھجہان آباد مین مَوجِبِ مَرْضِي ظَلَّ آلَہ شاد عالم
 بادشاہ صاحبِ عالیشان فی عمل کر لیا سابقِ اِس سِي مہاراجا دولت رام
 سِندھیا بہادر کا تہا چُناڇھہ جرنیل لبک بہادر دَامِ اِقْبَالُہُ ی اُسکي سردارِ
 فوج کي لڙايان مارين لکھ قلعِي بِي اُن سِي چھين لِيي اُور اِسِي سِن سِي
 صُوبَہٗ اُتريسہ بِي مَوَالِيان کُتري بہادر دَامِ ظَلَم کي فِصِي مین آيا آگي
 اُسکي رڳو جِي بھوسلي کا اُس مین عمل تہا وھانکا بند و بست کريل
 ھاڪت بہادر فی کما قِصہٗ مُخَصَّرِ وِلَايَتِ ھِنْدُوسْتان اِيک مَدَت سِي طَوَائِفِ
 اَملُوک ھِي جِس شَخْص کي حو مُلک ھاڻہ لگا اُس پر اُسِي بَصَہ کر لیا
 بادشاہ کا کِسي فی پاس نِکيا ھان اِيک صاحبِ عالیشان فی اطاعت و خِدْمَتِ
 تَرک نہین کي چُناڇھہ اب بِي کِہ سِنِ بارہ سِي بائِس ھِجَرِي ھِنِ اُور اُکَر
 شاہ اَبِنِ شاد عالم بادشاہ ھِي فی اَلْجَمْلَہ اُسکي بَنَدِگِي بجا لائي ھِنِ اُور

۰ ۰ ۰ مثنوی انتخاب کی گئی ہے کتاب سحر الیّان میں سے ۰ ۰ ۰

۰ ۰ ۰ تعریف سخن کی ۰ ۰ ۰

۰ ۰ ۰ بلا مجھ کو ساقی شراب سخن ۰ ۰ ۰ ”کہ مفتوح ہو جس سے باب سخن
 سخن کی مجھے فکر دین رات ہی ۰ ۰ ۰ ”سخن ہی تو ہے اور کجا بات ہے
 سخن کی طلبگار ہیں عقل مند ۰ ۰ ۰ ”سخن سے ہی نام نکویاں بلند
 سخن کی کرین قدر مردان کار ۰ ۰ ۰ ”سخن نام اُن کا رکھی ہر قرار
 سخن سے وہی شخص رکھتی ہیں کام ۰ ۰ ۰ ”چنیں چاہیے ساتھ بیکے ہی نام
 سخن سے سلف کی بھلائی رہی ۰ ۰ ۰ ”ربانِ قلم سے بڑائی رہی
 گمانِ رستم و گبورو افراسیاب ۰ ۰ ۰ ”سخن سے رہی یاد یہ نقلِ خواب
 سخن کا صلہ یار دیتی رہی ۰ ۰ ۰ ”جو اہر سدا مولِ لینی رہی
 سخن کا سدا گرم بار رہی ۰ ۰ ۰ ”سخن سنج اُس کا خرید رہی
 رہی جب تلک داستانِ سخن ۰ ۰ ۰ ”الہی رہی قدر دانِ سخن

۰ ۰ ۰ مثنوی مسمیٰ بہ تنبیہ اَلْجَهْلِ انتخاب کی گئی ہے کَلِیَاتِ مِصْرِ ثَقِی

۰ ۰ ۰ میں سے ۰ ۰ ۰

- صُحبتن جب نهن نو يه من شريف “ کسب کړي حنکې طبعن بهن لطيف “
- نهې مُمير دَرمان اَصاف بها “ خار وخن سي کيا يه عَرصه صاف بها “
- دَخل اس من مين بها اَجلاف کو “ کچه بتاني تهې بهې سو اشراف کو “
- بهې جو اُس اَيام مهن اُسناد من “ نا کمون سي وي بکړي بهې سُخن “
- بهر حُصول اُسي نه دُنيا هې نه دين “ کوڅي حاجت اُسي وانسته بهن “
- گر چمار اس کار خاني من نه هو “ تُوڅي جوڼي کو کهان لبر بهرو “
- چار و نا چار اُس کي جانا پري “ کوڅيان دي جوڼي گڼهوانا پري “
- حاجت اس فرقي سي يان مُطلقي نهن “ جو بهو شاعر تو کچه نقصان بهن “
- يه نو دُنيا مين هې اس فن کا کمال “ دين کا اس فرقي کي پوچهو نه حال “
- کدب هو جس جاي روس بخش شمع “ ټهالکي ديداري رڼهو اوردل کو جمع “
- چهوت آوي اسندر جب درميان “ کو يفعن ايمان کيسا دين کهان “
- هم تلک تهې بهې وهي رسم قديم “ يعنه بجنکي هوتي تهې نهن سليم “
- پيار کړي تهې انهن اُستاد فن “ انگڼي هوتي رهبر راه سُخن “
- جلف وان رهبر پاتي تهې نه باز “ شاعري کا همکو تهې اُنکا شعار “
- نکتہ پردازي سي اَجلافون کو کيا “ شعر سي ترازون ندانون کو کيا “
- العرض يارون ني دين قيدين اُنها “ جو کوڼي آيا اُسي دي پاس جا “

۱. ٿڌ نه اِسْتَداد سي ڪي گهڻو ۽ ۲. ڪجهه نرگهي شاعري ڪي آرزو ۽
 ۳. چار سگهيا ڪه ڪي دين ٻاڪس ڪي هاتھ ۴. پهر آسي مجلس مٿي لائي ائين سائھ ۵.
 ۶. آھ نھي صدر مين وھ نئس چپ ۷. ڪرڻ لاڳي شاعري سي حرف و گپ ۸.
 ۹. ٻولي اُنکو آج ڪل سي هي خيال ۱۰. ڏهن اُنکا نيزي رڳهئا هي ڪمال ۱۱.
 ۱۲. هو رهينگي ڪجهه اگر صحبت رهي ۱۳. اور همسي بهي انهن اُلفت رهي ۱۴.
 ۱۵. جب هوا ثابت وھ اُنکا مستفيد ۱۶. سب بي جانا اُنکو شاگرد رشيد ۱۷.
 ۱۸. ڪهي اشارت نا ڪه وھ ڪهلي ڏهن ۱۹. آڳي اُستادن ڪي هو گرم سخن ۲۰.
 ۲۱. اُڀي اِيها سي وھ ڪجهه پڙهي لگا ۲۲. صاحبان فن ڪي منھ جڙهي لگا ۲۳.
 ۲۴. نيم قد اُٿھ اُٿھ ڪي بي ستي لڳي ۲۵. جا و پڇا سر ڪي تن ڏهي لڳي ۲۶.
 ۲۷. وھ سراپا جهل ناگھ وقت کار ۲۸. همسي همسي ڪرڻي لاڳا اعتدار ۲۹.
 ۳۰. سر مين رڳھ ڪر دعويٰ طبع لطيف ۳۱. مير و مرزا ڪا هوا آخر حريف ۳۲.
 ۳۳. ڪيسي ڪيسي يون گين طبعين به باد ۳۴. آفرين شاگرد و رحمت اُستاد ۳۵.
 ۳۶. جب تلڪ يان تهجي تميز زشت و نيڪ ۳۷. ڪاهي ڪو يون شعر ڪهئا تها هرايڪ ۳۸.
 ۳۹. اهل فن ڪي رهي تهجي سکو تلاش ۴۰. اُنڪي هاڻ ڪرڻي تهجي جاڪر بُد و باش ۴۱.
 ۴۲. جو ڪه خود سر رڳهي اُستادن سي هار ۴۳. اُنڪي تن هرگز نهوتا اعتبار ۴۴.
 ۴۵. زندگي بلڪه انهن پر شان تهجي ۴۶. هاتھ گر لڪ جاتي تهجي شلق تهجي ۴۷.

حكايت

شاپُڻي مَنَ نَها وِزيرِ اُصفهان
 اِيڪَ دِنَ آيا هِلايِ اُسَڪي يان
 حاجبانِ درِ مَهي هُو آگاهِ کار
 کي اِشارَتَ تا اُسي دِينِ گهرِ مَنَ بار
 عِزَتَ وِ تَعِظَمَ کي حَدَ مَهي زِيادَ
 پَسَ لِي مَسَنَدَ پَهَ بِيئَها شادَ شادَ
 اُپَ کَهيڇي اُسَڪي مِرزا مَهي بُهتَ
 بُهتَهي بِيئَهي راتَ جَبَ آيَ بُهتَ
 شِعَرِ کي تَعْرِيبَ لاڪرِ دَرَمِيانَ
 کُڙي لاڳا شاعِرِ کا اِمَنحانَ
 شِعَرِ خَواني کي پُڙها سو نَها عِلطَ
 سَنِي هِي بَهڙکا وَ شُعَلِي کي مَطَ
 غُصِي هُو بولا کَ هانِ فَراشَ وِ جُوبَ
 کَهيڇَ لا مِيدانَ مِينَ کي شَلالِي خُوبَ
 اِسَ قَدَرِ مارا کَ بِيَدَمَ هُو گَبا
 سُوچَ دَسَتَ وِ پا هِرِ اِڪَ تَهمَ هُو گَيا
 کَهيڇَ ڪرِ ڏاڙا دِيا دِبارِ مَنَ
 بَهِ خَبرِ پَهيڇي جَوَ هِرِ بارارِ مِينَ
 واري اُسَڪي لِيکِي آ راتَ کَ
 جَبَ بَحوَدَ آيا تَوَ پايا باتَ کَ
 يَ وَ کُچَها يا آشتايِ مَنَ نَها
 بَغي دَسُورِ زمانَ دُشَمَنَ نَها
 خُوشَ نَها آيا اُسَ ڪَرمَ ڪِرِدارِ کَ
 عالِماَ پايا غلطِ اشعارِ کَ
 جايَري مِينَ دَني هِي دِينارِ وِ دِرمَ
 وَرِ نَها شَيوَهَ اُسَکا هِي لُطَفَ وِ ڪَرمَ
 کاهيڪو بد نامَ هوتا يِ سَببَ
 مَچڪو کيُون شالِقَ ڪُرتا اِبي شَبَ
 چاڪي بِيئَهورَ اِڪَ سَرامَدَ کي حُصورَ
 پَسَ مَچَهي هِي دُرِيَتَ اِبي سَروَرِ

- “ شَايَدَ اُسَڪي نَوَلَتِ ارشاد سي ”
 “ هُو مَڇهي اِس فنَ مِين پَڪَتَ گُونَهَ ڪَمالَ ”
 “ مَشَقُ ڪِي پَڪَتَ چَنڊَ اُسَ نايَ ڪَني ”
 “ اَوِرَ مَولانا لَڳي ڪَرنِي پَسَنَدَ ”
 “ حَاجِبَ دَرگَاهَ نِي ڪِي جا خَبر ”
 “ آجَ دَر اَوِرَ هِي پَهرِ خَواهانِ بار ”
 “ قَصَدَ هِي نِرخُورَدَ ڪا تَو آيَ دَو ”
 “ دَهوَبَ مِين جَلتا رَها تَو اِڪَ پَهر ”
 “ صَحَنَ هِي مِين سِي هُوا وَهَ مَنَحَ خَواي ”
 “ اِڪَ مَصاحِبَ نِي جِگَرُ ڪَڙڪَر ڪَها ”
 “ سَو هُويَ شَلَقَ حَدا سِي بيشَهر ”
 “ تُو نِي فَرمايَا مَوتَخصَ وانَ سِي وان ”
 “ دَر جَوابَ اُسَ بَرگَرِيدَهَ نِي ڪَها ”
 “ دَسَتَ هُو تَو اُيَڪَتَينَ ڪَرنِي تَلَفَ ”
 “ تا ڪَهِ پَهَنچِي پَهرِ خَبر نَرَدِ پَڪَتَ وَ نَور ”
 “ تَرَبِيتَ هُونِڪو اُستادِونَڪي جاي ”
 “ صُحبتَ اَڪثر رَکَھُوں اُسَ اُستادَ سِي ”
 “ پَهَنچِي اِڪَ رُتِي ڪو مَهرِي بِيَل وَ قال ”
 “ اَللّٰهَ ڪِي آيا مَولَوي جَامِي ڪَني ”
 “ جَب هُوا ڪُچَهِ شَعرَ ڪا رُنبَه بُلندَ ”
 “ بَهرِگِيا اِڪَ دِنَ دَر دَسْتُور پَر ”
 “ ڪَائي امِبر اُسَ رُوزَ ڪا شَلانِ خَوار ”
 “ ڪِي اِشارَتَ سَدِ رَهَ ڪَوي بَهو ”
 “ سائِي آيا نَو ڪِي نِچِي نَظر ”
 “ جَعَدَ از اَن اِيماي اُتَرو ڪِي ڪَهِ هان ”
 “ پَهرِوَهَن سِي دِي صِلَه رُخَستَ ڪِيا ”
 “ اَگَلِي صُحبتَ ڪِي نَهي عِزَتَ اِهَندَر ”
 “ اَنڪي اُسَڪو جايَزهَ دِي ڪَر پَران ”
 “ مَين نَه سَمجَها يَهرَ ڪَهِ وَهَ ڪِيا تَها يَهرَ ڪِيا ”
 “ اَپَسي هِي هُوتِي هَينَ نَصِحيڪَ سَلف ”
 “ اَسَقَدَر اُسَڪا تَنبَهَ تَها صُور ”
 “ جَو سَني سَو خُورَدَ سَري سِي باز آي ”

“ور نه ڪرڻا پوڄ ڪوئي هر دٻڻگ”
 “رڻه رڻه شاعري هو جاتي سگ”
 “تب جو مين شلاق کي ٻيه خام تها”
 “اب جو آيا لائين انعام تها”
 “نصه ڪونه نهئي مميز درميان”
 “ننگ هي گرم مرابل پر بهي يان”
 “بي تميزي سي هي راڻچ ابڙي”
 “چسڪو ڏيکھو خود نمائي خود سري”
 “بي بٻان ڪا هي سليقه في زبان”
 “اسپر هي هر ايڪ سڄاڻ بٻان”
 “بس قلم وقت زبان بازي نهين”
 “چپ ڪه نوران سخن ساري نهين”
 “ڪون حرف خوب ڪو ڪرڻا هي گوش”
 “يات کي فهميد ڪا هي ڪسڪو هوش”
 “بي تمبرون سي بهرا هي سب جهان”
 “هي صاع حرف همڪو بهي ڪهان”

ٻيه مثنوي انتخاب کي گهي هي ڪليات مرزا محمد رفيع سودا مين سي

مرزا فاخر مڪين پي ههو من.

لوگ ڪهي هين ڪه ايڪ شخص نقل ڪرڻا تها ڪه مرزا فاخر مڪين صاحب اڻي سن
 شيخ علي حزين کي برابر ڄاڻي هين اور سب وضع اُنکي بسشت و برخاست کي
 اختيار کي هي بلڪه اڻي تين فضل و ڪمال مين اُن سي بهتر ڄاڻي هين اور اُنکي
 اڳتر اشعار پر اصلاح کي هي چنانچه ٻيه مثنوي حسب حال مرزا صاحب کي هي

ايڪ نقل آئي هي مڃي اب باد
 مڃ هو و يا ڪيڪا هو ايجاد
 ايڪ ملا بعهدي شاه جهان
 نه تو عالم تها و نه هيچ مدان
 سن بين اسڪو ڪجهه ڪجهه آتا تها
 لڙڪي مڪتب مين و پڙهاتا تها
 بسڪه تها و شعور سي معذور
 لڙڪي اُسي تهي خرم و مسرور
 اُس سي دهشت ڪو تهي نه دل من راه
 ايڪ جو اُن مبن بها مهيم و ذڪي
 يارو هم ڪهيلي سو طرح ڪا ڪهل
 ڪهل اب مين بيا بڪالا هي
 لڙڪي بولي ڪه بهائي جي وڙماو
 ساري ڪهلون سي و بهالا هي
 ڪها اُن لي ڪه بادشاه و وزير
 لڙڪي جو نئي هين معيرو ڪير
 اُس مين چندان نو يارو لطف بهن
 ڪها اُتي ڪه تم سوارس طرح
 مين ڪتب مين پڙهي جو آري
 هئسڪي و بولي هوئي به ڪس طرح
 منهن مياڻجي ڪا تڪ ڪي ره جاري
 پوڄهن جو ڪا هي ديگهي ڪا سب
 هو گهي شب مين آپ ڪي صورت
 مڃي ڪا ڪي ديگهي ڪا سب
 ڪجهه سي ڪجهه حق ڪي هي به ڪيا صنعت

کیا کہوں مہن کہ آج کبسی ہی
 شکل شاہ جہاں کی جسی ہی
 سحر حیرت مہن ہوں یہ دیکھ کی غرق
 سر مو کچھ رہا نہ باہم فراق
 پر یہ ہی شرط جاوی جو اُن پاس
 کہی کہا کہا قسم لا وسواس
 تم ہو سچھو ہو اُنکی عقل و شعور
 بیسگی حو باوگی بمرور
 مطلب اُتی جو کچھ کہ ٹھہرا ہی
 لڑکوں سی نات سب وہ بن آئی
 رہا اُسکو یہ بنا یہاں تک
 نہ کہ ٹھہرا یہ اُسکی دل میں خال
 شکیل شاہ جہاں ہوں مہن ہی شک
 اُسکی ارکان نہ لاکي تابِ دراز
 ہوگا شاہ جہاں کا جب کہ وصال
 آوینگی دیکھنی کو میری گھر
 مہری دیدار کی ہو سب مشتاق
 کہ مہن پیدا کروں وہ خصلت و حو
 پس مری واسطی ہی یہ بہتر
 کرب مجرا سلام آور تسلیم
 خلی شاہ جہاں سمجھ مٹھکو
 عرض آفاق میں جسی ہو عقل
 پکڑوں مہن فرشتی کی عظیم
 بنی یہ شیخ اُنی یوں بہ گماں
 سمجھی اُنکی مطاہ اب بہ نقل
 حسی ملا بنا تھا شاہ جہاں
 شیخ کی سی نہ تخت ہیں نہ کمال
 شیخ ہونا اُنہیں ہی امر محال

بعضي خطون کي نعلين نوسگهون کي فائدي کي واسطي

دوستون کي نوازش فرمائي والي سلامت

شوق ملاقات کا آيسا بهين هي جو لکهي کي قابل هو خدا کي درگاه مين رات
 دن دعا مانگا کرتا هون که کوي آيسا سب هو جس سي جلدي خير و خوبي کي
 سانه ديدار آپ کا مبسر آي حناعلي سي توفع يون هي که هميشه ملاقات
 کي حاصل هوني تلک اس دوستدار کو خط لکها کرين اور جو کچه کام خدمت
 اس ملکت مين هو بي تکلف تحرير فرماوين که مين اپني سعادت جانکر اسکو
 بجا لاون

حصرت سلامت

ميسوس برسوں گذر گئي که آپ بي کوي خط مجهي بهين لکها اس لي مين
 حيران تھا که اتي بهراني کا سبب کیا هي آخر لوگون کي زباني معلوم هوا که
 بعضي دشمنون ني کچه افترا لگا کر آپ کی مزاج کو پهرا هي خدا شاهد هي که
 مين ني کهي آيسي بات بهين کهي هي تعجب هي که آپ ني آيسي جهوت
 بات کو باور کر ليا اور اس قديم دوست کو دشمن تصور کیا امید وار هون که

غريب نواز سلامت

ڪل بسبب نارش ڪي مين حضورِ عاليٰ من پنهنج نه سکا اور آج مڻهي ڪجهه
 ضرور ڪام نر پيش هي اور ڪل بهي فرصت نه هو ڪي ڪيون ڪه مڻهي ڪسي
 دوست ڪي يهان جانا هي اميد وار هون ڪه يهه دو ين مڻهي معاف رڳهينگا
 اِشَاءَ اَللهِ تَعَالٰي پُرسون خواه معواه حاضر هونگا

زِياده حدِ ادب

ننڌه پرور سلامت

آپ کا عنايت نامه مصحوب محمد خان ڪي پنهنجا جو ڪجهه خان مذكور ڪي
 سپارش مين آرام هو هئي سو مفضل اس حقير ڪو معلوم هوا في الواقع
 خانصاحب موصوف نهايت مرد دانا اور صاحب ڪمال هين فدوي انڪي ملاقات
 سي ڪمال محفوظ هوا اس شهر مين ڪسي شخص سي فدوي ڪو ائيني انس و
 محبت نهين هي جتني ان دو تين هئي ڪي عرصي مين ان سي هوي هي
 اڪثر هماري انڪي چرچا علم رياضي کا رهتا هي اور هر روز باهم تير اندازي ڪي
 مشق ڪيا ڪرڻي هين اِشَاءَ اَللهِ تَعَالٰي يهه خاڪسار اپني مقدور بهر انڪي مقامي

ڪرڻي کا جان و دل سي انڪي خدمت ڪريگا

بُندہ نَوَارِ سلامت

حَیْرُ نَرابِ یِگِ کُورِشَن بجا لاکر گُدا رِش کُنا هَی کِه اِن دِیون اِس شَہر مَن
ایک نِڑا سا ناع جِس مِین طرَح طرَح کِی پھول جَسی گُلاب با سَمَن رُگِس
گَبندا چنپا شَب نو سلا اُور بھائت بھائت کِی مَبوی جَسی سَبب ناشِپا ئِی
بہی ابار اَنگور شَعالو پھو ئِی اُور پھلِی ہِیں بکاؤ ہِی اِگر آپ کو خَریدنا اُسکا
مَظُور ہو تو لُکھ بھِجِی کِه فِدیوِ اِسکِی مالِک سی قِمت اُسکِی قِیصل کُور
حُصُورِ عالی مَبِن اِطّلاع کِری

حَضرتِ خُداوندِ نِعَمَت مَدِّ طَلَّہ

آپ کِی شَقِی ب شَرَفِ وُصول اَرزائی فرمایا اُور اِس فِدیوِ کو سَرفراز کیا ایک
پُختہ حَویلی جو دِریا کِی کِناری پَر نائِی کِی لُہی حُکَم ہوا ہِی سو بُندہ درگاہ
فِی نَوَارِش نامہ عالی کِی پُہنچتی ہِی راج مَظُور بڑھتی لُہار سَنگتراش اُور چُونَا
سُرخِی اِینٹ پتھر و عَبرہ لَوَازِم و صُورِبات کِی لائی اُور تِیار کُئی کِی واسطِی
جہاں تہاں لوگ مَقَرَر کِی اِنشَاءُ اَللّٰہ تَعَالٰی تھوڑی دِیون مِین حَویلی مَدکُور ہِن

کِر تِیار ہوگی زیادہ حدِ ادب

CORRECTIONS.

صفحہ سطر	غلط	صحیح	صفحہ سطر	غلط	صحیح
۱۶ ۱۴	— اُسکی — اُسکی	— مُقرر — مُقرر	۱ ۵	— مُقرر — مُقرر	— اُسکی — اُسکی
۱۴ ۵۱	— شامل — شامل	— فیض — فیض	۱۴ ۷	— مص — مص	— شامل — شامل
۳ ۵۲	— اس — اس	— اُنکی — اُنکی	۲ ۹	— اُنکی — اُنکی	— اس — اس
۱ ۶۰	— عُلوم — عُلوم	— اِرِحام — اِرِحام	۵ ۱۰	— اِرِحام — اِرِحام	— عُلوم — عُلوم
۱۰ ۸۷	— کی — کی	— ڈبو — ڈبو	۳ ۱۶	— ڈبو — ڈبو	— کی — کی
۲ ۱۱۹	— ہی — ہی	— اتغاب — اتغاب	۳۰ ۱۱۹	— اتغاب — اتغاب	— ہی — ہی
۲ ۱۳۵	— علاقہ — علاقہ	— اس — اس	۱۶ ۱۹	— اس — اس	— علاقہ — علاقہ
۱ ۱۳۷	— مَترجہ — مَترجہ	— ہتود — ہتود	۶ ۲۱	— ہتود — ہتود	— مَترجہ — مَترجہ
۱۱ ۱۵۰	— بڑھایا — بڑھایا	— سبب — سبب	۲۲ ۳۱	— سبب — سبب	— بڑھایا — بڑھایا
۱۰ ۱۵۶	— تارِی — تارِی	— چُنک — چُنک	۱۰ ۳۸	— چُنک — چُنک	— تارِی — تارِی
۷ ۱۵۷	— پُکتا — پُکتا	— بکین — بکین	۸ ۴۰	— بکین — بکین	— پُکتا — پُکتا
۱۶ ۱۵۸	— بائین — بائین	— چہر — چہر	۱۰ ۴۰	— چہر — چہر	— بائین — بائین
۴ ۱۵۹	— پُوحا — پُوحا	— چنپا — چنپا	۹ ۴۵	— چنپا — چنپا	— پُوحا — پُوحا
۱ ۱۶۹	— پانی — پانی	— حُنک — حُنک	۱۳ ۴۵	— حُنک — حُنک	— پانی — پانی
۱۶ ۱۷۰	— بہتا — بہتا	— نرِیہ — نرِیہ	۱۴ ۴۴	— نرِیہ — نرِیہ	— بہتا — بہتا

ADVERTISEMENT.

IN the description of India which occupies a considerable portion of these selections, a few names of places have, on the authority of the *خُلَاصَةُ التَّوَارِيخِ* been written differently from what they are in the *آرَائِشِ مَحْمِلِ*: and, such uncertainty exists with respect to the reading of some names of places and a few other provincial words, which have occurred in the Arabic characters without points only, that they are necessarily retained, as found, void of the orthographical marks to define the exact pronunciation of them. But, the like uncertainty with respect to the orthography of many proper names must continue to exist in all local descriptions of India, till through the well directed attention of individuals or care of Government, the correct reading of them is ascertained, and is denoted in characters which, like the Nagari for instance, admit not of ambiguity. The indulgence of the reader is appealed to, to correct and to excuse the following errors or failures in the impression.

सफ़ूहः सत्र	गलत	सहीह	सफ़ूहः सत्र	गलत	सहीह
४	५	— ऐश — ऐश	२६	३	— हए — हूए
६	१	— न — ने	३३	२	— जा — जो
१६	८	— नही — नहीं	३८	८	— जुंदा — जुदा
१६	९	— कर — जान्कार	४३	१३	— हंसंगे — हमेंगे
१६	१६	— टीका — टीका	४३	१८	— कहा — कहीं
२२	४	— कर — करमुझे	४४	१५	— मं — भं

MUNTAKHABAT-I-HINDI,

OR

SELECTIONS IN HINDUSTANI,

WITH A

VERBAL TRANSLATION AND GRAMMATICAL ANALYSIS
OF SOME PART,

FOR THE

USE OF STUDENTS OF THAT LANGUAGE.

BY JOHN SHAKESPEAR,

ORIENTAL PROFESSOR AT THE HONOURABLE EAST-INDIA COMPANY'S
MILITARY SEMINARY.

VOL. II.

LONDON:

PRINTED FOR THE AUTHOR,

By Cox and Baylis, 75, Great Queen-Street, Lincoln's-Inn-Fields,

And sold by BLACK, KINGSBURY, PARBURY, and ALLEN, Booksellers to
the Honourable East-India Company, Leadenhall Street.

1818.